

Magyar Sion

ÚJ FOLYAM XVI. (LVIII.)
2022/1.

EGYHÁZI TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT

*„Inter persecutiones mundi et consolationes Dei
Peregrinando procurrit ecclesia.”*

(Szent Ágoston, De civitate Dei I. 18,51)

FŐVÉDNÖK

Erdő Péter bíboros, prímás, érsek

FELELŐS SZERKESZTŐ

Frankó Tamás, az Esztergomi Hittudományi Főiskola mb. rektora

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI

Ádám Miklós, az Esztergomi Hittudományi Főiskola tanára

Beke Margit, ny. levéltár-igazgató

Czékli Béla, a Főszékesegyházi Könyvtár ny. igazgatója

Fejérdy András, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem docense,

a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének igazgatóhelyettese, az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye Egyháztörténeti Bizottságának elnöke

Jozef Halko püspök, a Komenský Egyetem (Univerzita Komenského) docense

Hegedűs András, a Prímási Levéltár igazgatója, az Esztergom-Budapesti

Főegyházmegye Egyháztörténeti Bizottságának társelnöke

Káfer István, a Gál Ferenc Hittudományi Főiskola Hungaroszlavakológiai

Kutatócsoportjának vezetője, a Szent Adalbert Közép- és Kelet-Európa Kutatásokért Alapítvány kuratóriumának elnöke

Kontsek Ildikó, a Keresztény Múzeum igazgatója

Major Balázs, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Régészettudományi Intézetének vezetője

Mészáros Andor, az Eötvös Loránd Tudományegyetem adjunktusa, a Szent Adalbert

Közép- és Kelet-Európa Kutatásokért Alapítvány ügyvezetője

Molnár Antal, az Eötvös Loránd Tudományegyetem docense,

a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének igazgatója

Németh László Imre, az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye papja

Szalai Katalin, az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár és az Esztergomi Hittudományi Főiskola Könyvtárának igazgatója

Szelestei Nagy László, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem professzora

Lektorált folyóirat. Megjelenik évente kétszer.

A kéziratok benyújtásának módjáról, a lektorálási folyamatról, az előfizetésről

bővebb információ: <http://www.szentadalbert.hu/magyarsion/>

ISSN 1337-2491

Esztergom – Budapest

2022

A Szent Adalbert Képzési, Lelkiségi és Konferencia Központ megbízásából kiadja

a Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója

1053 Budapest, Veres Pálné utca 24.

www.szit.katolikus.hu

Felelős kiadó: Dr. Rózsa Huba alelnök

Felelős kiadóvezető: Farkas Olivér igazgató

◆◆◆ ERDŐ PÉTER

A szinodalitás mint a teokrácia egyik megjelenési formája az Egyház alkotmányában*

I. A PROBLÉMA

Az újkorban, de az egyházi, teológiai összefüggésen kívül, szélesebb körökben szokás volt és ma is szokás arról beszélni, hogy a Katolikus Egyház, az Apostoli Szentszék vagy akár a Pápai Állam, illetve ma a Vatikánvárosi Állam államformáját tekintve *abszolút monarchia*.¹ Hogy az Egyházra magára az államforma fogalma kevésbé alkalmazható, ez az alábbiakból reményünk szerint kitűnik. Ezzel a kifejezéssel ugyanis az egyeduralkodótól vezetett állam olyan formáját jelölték, melyben az államfő (az uralkodó) hatalmát nem korlátozzák „írott törvények, törvényhozás vagy szokások”.²

A Wikipedia – amely ha tudományos ismeretforrásnak nem is, de a közfelfogás kifejezőjének és befolyásolójának joggal tekinthető – a jelenlegi abszolút monarchiák felsorolásában a 2010-es években Brunei, Szaúd-Arábia, Sváziföld, Katar és Omán mellett a Vatikánt is említi.³ A Vatikánról megjegyzi, hogy az „teokratikus pilléreken áll”.

A *Magyar Katolikus Lexikon* szerint – amely a kifejezést csak a 16–18. században kialakult átmeneti kormányzati formákra alkalmazza – az uralko-

* Elhangzott a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karán „Szinodalitás az Egyház életében és missziójában” címmel rendezett Teológiai Tanári Konferencián, 2022. jan. 20-án.

¹ A régebbi szerzők néha a Katolikus Egyházat minősítették abszolút monarchiának. Vö. pl. CAPPELLO, Felice M., *Summa iuris publici ecclesiastici ad normam Codicis Iuris Canonici et recentiorum S. Sedis documentorum concinnata* (Romae, Pontificia Università Gregoriana, 1954⁶) 294, nr. 362: „forma regiminis Ecclesiae, ceteris exclusis, est *monarchia* et quidem *absoluta*”. Ezzel már Alfredo Ottaviani sem értett teljesen egyet, hiszen a monarchikus elvet a püspökség alkotmányos szerepe egészíti ki, vö. OTTAVIANI, Alfredo, *Institutiones iuris publici ecclesiastici I* (Typis Polyglottis Vaticanis, 1947³) 400, nr. 212: „Equidem ut absolutam dicamus ecclesiasticam monarchiam oportet ut rationem non habeamus illius plane singularis et Ecclesiae proprii instituti iuridici quod est »*Episcopatus*«.”

² https://hu.wikipedia.org/wiki/Abszol%C3%BAt_monarchia (2022.01.17.).

³ Uo.

dónak csak a rendektől (de nem mondjuk a természetjogtól) kellett magát függetlenül ahhoz, hogy abszolút monarchiáról lehessen beszélni.⁴

Kissé távolabb álló, külső szemlélőként a *Magyar Nagylexikon*⁵ a Vatikánt teokratikus monarchiának nevezi. Ellenkezik-e a teokrácia, az állam működésében is megnyilvánuló istenuralom eszméje egy monarchia abszolút jellegével? Ez természetesen attól függ, hogy a teokráciának milyen formájával állunk szemben. Olyan kultúrákban, ahol az uralkodó személyét istennek minősítik, a monarchia teokratikus és a szó legszorosabb értelmében véve abszolút jellege egybeesik.

A kereszténységben, a Katolikus Egyházban és így a Vatikán Államban azonban ilyenről szó sem lehet. Hiszen Krisztus nem egy mai földi ember személyében jár közöttünk, hanem második eljövételét várjuk az idők végén. Ezt az Apostoli hitvallás így fejezi ki: „Fölment a mennybe, ott ül a mindenható Atyaisten jobbján; onnan jön el ítélni élőket és holtakat.”

A római pápáról a hatályos *Codex Iuris Canonici* (CIC) azt írja, hogy ő „a püspökök testületének feje [...], akiben tartósan jelen van az a tisztség, amelyet az Úr sajátosan Péternek adott meg, aki az első az apostolok között; ez a tisztség utódaira is átszáll. Ez a püspök Krisztus helytartója és ezen a földön az egész egyház pástora; tehát hivatalánál fogva legfőbb, teljes, közvetlen és egyetemes rendes hatalma van az egyházban, és ezt a hatalmát mindig szabadon gyakorolhatja” (331. k.). Megjegyzi azonban a CIC, hogy a pápát „legfőbb pástori tisztségének gyakorlása során a többi püspökkel, sőt az egész egyházzal is mindig közösség [communio] fűzi egybe”, de joga van „az egyház szükségleteinek megfelelően meghatározni azt az akár személyes, akár testületi módot, ahogyan ezt a feladatot gyakorolja” (333. k. 2. §). A pápát ennek a feladatnak a gyakorlásában segítik a püspökök és más személyek. Ezt különböző intézményes formákban teszik. Közülük az egyik a püspöki szinódus (334. k.).

A történelem során sokan vizsgálták, hogy az Egyházban itt, a földön érvényesülő teokrácia vagy pontosabban krisztokrácia milyen intézményes formában működik, és ez mennyiben különbözteti meg a pápa helyzetét egy szűkebb, politikai értelemben vett abszolút uralkodó helyzetétől.

Az egyik tényező, ami kizárja az önkényuralom módjára felfogott abszolút monarchiát, az a tény, hogy a pápai hivatal teológiai megalapozása szerint Szent Péter pozíciójának folytatása a püspökök testületén belül.⁶ Esze-

⁴ MEZEY Barna, *Abszolút monarchia*, in *Magyar Katolikus Lexikon I* (Budapest, SZIT, 1993) 31–32.

⁵ *Magyar Nagylexikon XVIII* (Budapest, Magyar Nagylexikon Kiadó Rt., 2004) 279.

⁶ Vö. pl. ERDŐ, Péter, *Il fatto teologico del primato del Romano Pontefice nel diritto canonico vigente (con speciale riguardo al can. 331 CIC)*, in *Periodica de re canonica* (2009) 619–642. Magyarul: Uő., *A pápai primátus elvének kifejeződése a hatályos kánonjogban (különös tekintettel a CIC 331. kánonjára)*, in *Teológia* (2009) 125–135.

rint a pápa „Krisztus helytartója”, vicarius Christi.⁷ Már Szent Cyprianus szól erről a szerepről,⁸ de a címet a nyugati egyház szóhasználatra egyértelműen csak a 11. századtól tartja fenn Róma püspökének oly módon, hogy az III. Ince pápa korától a pápa állandó címévé válik.⁹ Mindenesetre a vikáriusi jelleg megkívánja, hogy a „helytartó” annak utasítása és szándéka szerint járjon el, akit képvisel.

Egy másik, egyetemesebb teokratikus elv, amely a pápa helyzetét az abszolút uralkodókétól megkülönbözteti, az „*isteni jog*” *hatályossága* az Egyházon belül akkor is, ha annak alapvető rendelkezéseit semmilyen egyházi törvényhozó nem foglalja emberi jogszabályba, és nem is hirdeti ki.¹⁰ Ennek ellenkezőjét csak mereven pozitivisták szerzők vallották.¹¹ Ugyanakkor már a 20. század elejének klasszikus egyházi jogi szerzői arra utalnak, hogy az isteni jog és a kánonjog két egymástól elválaszthatatlan rendszer (jogrend), viszonyukban pedig a természetes isteni jog és a kinyilatkoztatásban foglalt tételes isteni jog egyes formáinak differenciált hatását kell szem előtt tartani.¹² Más, kortárs szerzők inkább azt a szempontot világítják meg, hogy az isteni jog a kánonjogban a normatív utalások (pl. állami jogra) korlátozásának technikai alapja.¹³ Carlos José Errázuriz – meggyőző módon – azt javasolja, hogy ne annyira isteni és emberi jogról beszéljünk a kánonjogban, mint inkább a jog isteni és emberi összetevőiről.¹⁴

Az abszolút monarchia modelljének alkalmazhatatlanságát mutatja az Egyház alkotmányának egy másik teokratikus tényezője is, ez pedig a püs-

⁷ Vö. MACCARRONE, Michele, *Vicarius Christi. Storia del titolo papale* (Roma, Facultas Theologica Pontificii Athenaei Lateranensis, 1952).

⁸ CYPRIANUS, *Ep.* 63,14,3–4: *Obras de San Cipriano. Tratados. Carta. Edición bilingüe* (Biblioteca de Autores Cristianos 241) (ed. Julio Campos; Madrid, BAC, 1964) 610: „Quod si nec minima de mandatis dominicis licet soluere, quanto mais tam magna, tam grandia, tam ad ipsum dominicae passionis et nostrae redemptionis sacramentum pertinentia fas non est infringere aut in aliud quam quod diuinitus institutum sit humana traditione mutare? Nam si Christus Iesus Dominus et Deus noster ipse est summus sacerdos Dei patris et sacrificium patri se ipsum primus optulit et hoc fieri in sui commemoratione praecepit, utique ille sacerdos uice Christi uere fungitur qui id quod Christus fecit imitatur.”

⁹ Vö. KEMPF, Friedrich, *Innozenz III.*, in *Lexikon für Theologie und Kirche* V (Hrsg. Josef Höfer – Karl Rahner; Freiburg im Breisgau, Herder, 1960) 687.

¹⁰ Vö. pl. ERDŐ Péter, *Egyházjog* (Szent István Kézikönyvek 7) (Budapest, SZIT, 2014) nr. 13, 47–48, 52–53.

¹¹ A kanonizálást a hatályosságához szükségesnek tartja pl. DEL GIUDICE, Vincenzo, *Canonizatio*, in *Scritti giuridici in onore di Santi Romano IV* (Padova, CEDAM, 1939) 221–230, főként 226.

¹² Pl. WERNZ, Franz X., *Ius decretalium I* (Romae, Ex Typographia Polyglotta S.C. de Propaganda Fide, 1905²) 92–100, n. 79–87.

¹³ Pl. MIÑAMBRES, Jesús, *Il diritto divino come limite al rinvio normativo nell'ordinamento canonico*, in *Ius diuinum. Atti del XIII Congresso Internazionale di Diritto Canonico (Venezia 17–21 settembre 2008)* (ed. Juan I. Arrieta; Venezia, Marcianum, 2010) 501–512.

¹⁴ ERRÁZURIZ, Carlos J., *Il diritto e la giustizia nella Chiesa. Per una teoria fondamentale del diritto canonico* (Milano, Giuffrè, 2000) 223.

pöki *kollegialitás*. Ezt az elvet a II. Vatikáni Zsinat különlegesen is megvilágította. A püspökszentelés ugyanis nem csupán az egyházkormányzattól elvonatkoztatott „rendi hatalom”, a potestas ordinis közvetítője, hanem az „egyetlen szent hatalomban” (una sacra potestas) részesít, amelyhez valamilyen módon a kormányzati hatalom is hozzá tartozik. Ugyanakkor – épp a történelemből ismert konciliarizmus és episzkopalizmus csapdáját elkerülendő – maga a zsinat hangsúlyozta a *Lumen gentium*hoz fűzött előzetes magyarázó megjegyzésben, hogy a szentelésben kapott kormányzati hatalom ténylegesen csak kánoni küldetés alapján gyakorolható.¹⁵

Mindezen tényezőktől némileg eltér annak a teológiailag megalapozott jelenségnek a szerepe, melyet újabban *szinodalitás* néven említenek. Az alábbiakban azt vizsgáljuk, hogy a Nemzetközi Teológiai Bizottság 2018. március 2-án kiadott dokumentumában leírt szinodalitás milyen módon járul hozzá a teokratikus elv érvényesüléséhez az Egyház alkotmányában.

II. A SZINODALITÁS ÉS A SZENTLÉLEK MŰKÖDÉSE

1. A szinodalitás fogalma

A szinodalitás csupán néhány évtizede használatos kifejezés az egyházi szaknyelvben. Jelentése is változik a keleti¹⁶ és nyugati teológiai dokumentumokban, sőt egymástól eltérő jelentéseket hordoz az egyes szerzők írásaiiban is.¹⁷ Nem tévesztendő össze a *kollegialitással*, mely az Egyházban a

¹⁵ CONCILIVM VATICANVM II, Constitutio dogmatica *Lumen gentium* (LG), Nota explicativa praevia, nr. 2.

¹⁶ Vö. pl. MÜLLER, Ludger, *Synodale Leitungsorgane im Ostkirchenrecht*, in *Patriarchale und synodale Strukturen in den katholischen Ostkirchen* (Kirchenrechtliche Bibliothek 3) (Hrsg. Libero Gerosa – Sabine Demel – Peter Krämer – Ludger Müller; Münster, LIT, 2001) 141–168; *Einheit in Synodalität. Die offiziellen Dokumente der Orthodoxen Synode auf Kreta 18. bis 26. Juni 2016* (Hrsg. Barbara Hallensleben; Münster, Aschendorff, 2016); *Primacy and Synodality. Deepening Insights. Proceedings of the 23rd Congress of the Society for the Law of the Eastern Churches, Debrecen, September 3–8, 2017* (Kanon XXV) (ed. Péter Szabó; Nyíregyháza, St. Athanasius Theological Institute, 2019).

¹⁷ Vö. WITSCH, Norbert, *Synodalität auf der Ebene der Diözese. Die Bestimmungen des universal-kirchlichen Rechts der Lateinischen Kirche* (Paderborn, Schöningh, 2004) 20–23. A szó különböző jelentéseiről lásd még: Uő, *Synodalität*, in *Lexikon für Kirchen- und Staatskirchenrecht III* (Hrsg. Axel von Campenhausen – Ilona Riedel-Spangenberg – Reinhold Sebott; Paderborn, Schöningh, 2004) 642–644; GEROSA, Libero, *Rechtstheologische Grundlagen der Synodalität in der Kirche. Einleitende Erwägungen*, in *Iuri Canonico Promovendo. Festschrift für Heribert Schmitz zum 65. Geburtstag* (Hrsg. Winfried Aymans – Karl Th. Geringer; Regensburg, Pustet, 1994) 35–55; *La synodalité. La participation au gouvernement dans l’Église. Actes du VIIe Congrès International de Droit Canonique. Paris, Unesco, 21–28 septembre 1990* (L’Année Canonique, hors série, I–II) (Paris, Société Internationale de Droit Canonique et de Législations Religieuses Comparées, 1992); SANTOS, Manoel A., *Sinodalidad*, in *Diccionario General de De-*

püspökök testületére vonatkozik, amely fejével, a pápával együtt az Egyház legfőbb hatóságát alkotja a II. Vatikáni Zsinat okmányai¹⁸ és a hatályos kánonjog¹⁹ szerint. Újabban hangsúlyt kapott az a tény is, hogy a szinodalitás nem azonos a „demokráciával”, hanem az Egyházon belül sajátos teológiai jelentéssel rendelkezik. A szakirodalom a szinodalitás három fő jelentését különbözteti meg. Az első egybeesik a püspöki kollegialitással, a második *a papok és hívek közreműködésének intézményes formáira vonatkozik a püspök pásztori szolgálatának gyakorlásában*, a harmadik pedig olyan szervezési alapelv, mely a hierarchikus elv ellentéte. Az Egyház vonatkozásában e három jelentés közül csak a második alkalmazható sajátos értelemben.²⁰ Mint fentebb említettük, Ferenc pápa bátorításai alapján²¹ a Nemzetközi Teológiai Bizottság dokumentumot²² adott ki ennek az új fogalomnak a történeti és teológiai vonatkozásairól megvilágítva, hogy ez az Egyház olyan szerkezeti valóságát fejezi ki, mely a kezdetektől fogva jelen van.²³

Az apostolok testületén és a püspökök hivatalának testületi jellegén túl nagy figyelmet szokás szentelni annak, hogy az Egyház mint a Jézus Krisztusban Istennel kötött új szövetség népe feladatul kapta Krisztus küldetésének folytatását a történelemben. Ez a küldetés pedig – összhangban Izrael népének messiási várakozásaival, akik várták a Próféta, a Főpapot és a Dávidtól származó királyt – hármas valóságként jelenik meg az Újszövetségben és a hagyományban: úgy áll előttünk, mint tanítói, megszentelői és pásztori vagy kormányzói küldetés. Az egész Egyház – minden hívő a maga állapotának megfelelően – részesedik ebben a hármas küldetésben.²⁴

recho Canónico I–VII (ed. Javier Otaduy – Antonio Viana – Joaquín Sedano; Cizur Menor, Universidad de Navarra, 2012; a továbbiakban: DGDC), VII, 341–345.

¹⁸ Különösen: LG 22. Vö. BETTI, Umberto, *La dottrina sull'episcopato del Concilio Vaticano II. Il capitolo III della Costituzione dogmatica Lumen gentium* (Spicilegium Pontificii Athenaei Antoniani 25) (Roma, Antonianum, 1984) 388–389; PHILIPS, Gérard, *La Chiesa e il suo mistero nel Concilio Vaticano II. Storia, testo e commento alla Costituzione Lumen gentium* (Milano, Jaca Book, 1975, 1989) 197–269.

¹⁹ CIC 330–341. k.; CCEO 42–54. k.

²⁰ Vö. WITSCH 20–23.

²¹ Pl. FRANCISCUS, *Adhortatio apostolica Evangelii gaudium*, 2013. nov. 24., n. 119, in AAS (2013) 1069–1070; UÓ, *Discorso in occasione del cinquantesimo anniversario dell'istituzione del Sinodo dei Vescovi*, 2015. okt. 17., in AAS (2015) 1138–1144, különösen 1141–1144.

²² COMMISSIONE TEOLOGICA INTERNAZIONALE, *La sinodalità nella vita e nella missione della Chiesa*, 2018. márc. 2. (Città del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana, 2018).

²³ Vö. pl. Karl-Heinz Menke 2018. május 26-i interjúját (Domradio/Vatican News). A szerző hangsúlyozza, hogy az igazságról nem lehet pusztán többségi szavazással dönten. Az Igazság maga Krisztus, aki különleges megbízást adott apostolainak, akik azt továbbadták utódaiknak.

²⁴ LG 32; vö. CIC 204. k. 1. §. A zsinatnak a hármas küldetésről (tria munera) vallott felfogása döntően befolyásolta a CIC átdolgozását; vö. *Communicationes* (1969) 102–104; SCHMITZ, Heribert, *Reform des kirchlichen Gesetzbuches Codex Iuris Canonici 1963–1978* (Canonistica 1) (Trier, Paulinus, 1979) 37; SCHICK, Ludwig, *Das dreifache Amt Christi und der Kirche. Zur Entstehung und Entwicklung der Trilogien* (Frankfurt, Peter Lang, 1982); FERNÁNDEZ, Aurelio,

Mindhárom funkcióra érvényes a megfigyelés, hogy Krisztus és az egész Egyház cselekszik bennük, de az egyes tagok igen különböző módon veszik ki részüket belőlük. Ez a különbség szentségileg megalapozott állapotuk eltérő voltára vezethető vissza.²⁵ Feltűnő továbbá, hogy az első évszázadok keresztény szövegei sokkal többet foglalkoznak az apostoloknak, majd a püspököknek mint Krisztus képviselőinek és valamiképpen az ő megbízottainak a küldetésével, mint a hívők közös feladatával.²⁶ Már a legkorábbi időkben kirajzolódott egy bizonyos egyensúly a karizma és az intézmény között. A karizmák az Egyház nélkül éppolyan összefüggéstelennek és kockázatosnak tündek, mint a hivatali funkciók a Lélek nélkül.²⁷ Nem volt tehát kibékíthetetlen feszültség a karizma és az intézmény között. Egy intézmény kormányzásának feladata ugyanis szolgálatot jelent, és így maga is karizma. Ezért a próféták hitelességét is a közösségeknek és felelős vezetőiknek kellett megítélniük.²⁸

2. A szinodalitás mint a „*sensus fidei fidelium*” vagy a „*consensus totius Ecclesiae*” megismerésének eszköze

A fent leírt teológiai meggyőződés alapján, mely Krisztus hármasküldetésének folytatását az egész Egyház feladatának tekinti, a hívők hitérzéke és az egész Egyház egyetértése valamilyen hitbeli vagy erkölcsi kérdésben ősi idők óta hitbeli ismeretforrásnak (*locus theologicus*) számított. Az egyetemes Egyházra vonatkozó Szent Ágoston-i mondás, amely szerint a „földkeresség biztosan ítél” (*securus iudicat orbis terrarum*),²⁹ volt az a legfőbb gondolat, amely Szent John Henry Newmant a katolikus hit elfogadására vezette, amint ezt *Apologia Pro Vita Sua* című, 1864-ben írt művében³⁰ részletesen elbeszéli. Az Egyház mint átfogó egységként élő és lélegző Krisztus-test hordozója az igaz tanításnak és a kegyelmeknek.

Munera Christi et Munera Ecclesiae. Historia de una teoría (Pamplona, Universidad de Navarra, 1982); Uő, *Munera Christi*, in DGDC V, 508–516.

²⁵ Vö. LG 10b: „Sacerdotium autem commune fidelium et sacerdotium ministeriale seu hierarchicum, licet essentia et non gradu tantum differant, ad invicem tamen ordinantur.”

²⁶ Lásd már: CLEMENS, *Ep. ad Corinth.* 44,3; IGNATIUS, *Ep. ad Magn.* 3,1–2; *Ep. ad Trall.* 3,1; *Ep. ad Ephes.* 5,3. Vö. pl. FORESTELL, J. Terence, *As Ministers of Christ. The Christological Dimension of Ministry in the New Testament. An exegetical and theological Study* (New York, Paulist Press, 1991); ERDŐ, Péter, *Le sacré dans la logique interne d'un système juridique. Les fondements théologiques du droit canonique* (Paris, L'Harmattan, 2009) 81–84, n. 79.

²⁷ Vö. BURTHAELL, James T., *From synagogue to church. Public services and offices in the earliest Christian communities* (Cambridge, Cambridge University Press, 1992) 344.

²⁸ Vö. 1Kor 14,29–30. ERDŐ Péter, *A presbíteri testület lelke. Adalékok a szinodalitás eszméjének fejvelmi és hitani előzményeihez*, in *Kánonjog* (2020) 7–18 = Uő., *Az Egyházjog lelke. Kánonjog a társadalomban és a hívő közösségekben* (Budapest, SZIT, 2021) 273–286, különösen 276.

²⁹ AUGUSTINUS, *Contra Epist. Parmen.* 3,24.

³⁰ Kiadása pl. Penguin Classics 1994.

Hasonló gondolat jelenik meg Szent Ágoston egy másik művében is, ahol a Szentírás egybehangzó tanításának fogalma kap jelentőséget.³¹ A consensus ecclesiae az egyházi szóhasználatban az igaz hit egyik ismertető jele.³²

Ennek a teológiai felfogásnak mély gyökerei vannak már az antik filozófiában is. A római jogban a consensus egy szerződés tartalmához való hozzájárulást jelentett.³³ Cicero több görög kifejezést is fordít ezzel a szóval, így a szümfónia, a szünkatatheszisz és a homonoia szavakat.³⁴ Cicero számára a consensus ominum populorum vagyis minden nép egyetértése valamiben, az igazság egyik ismertetőjegye.³⁵ Cicerónak ez a gondolata a hagyománynak ahhoz a vonalához tartozik, amely a népszerű görög filozófiának attól a gondolatától, hogy „minden ember nem tévedhet” Arisztotelészen és a sztoikusokon át egészen az amerikai pragmatistákig vezet.³⁶ Gondoljunk arra, hogy Arisztotelész a *Nikomakhoszi etikában* például azt írja: „Ami mindenki számára annak tűnik, arra mondjuk, hogy valóságos. Aki ezt a meggyőződést el akarja utasítani, az aligha tud majd meggyőzőbbet mondani.”³⁷ A sztoikusok számára pedig éppen az az igazságnak a természetből adott legfontosabb ismertetőjegye, hogy közös nézetként minden emberben megvan.³⁸ A consensus sajátos jelentésárnyalata a politikai programként szereplő harmónia. Ezt később, a középkor végén Nicolaus Cusanus inkább a concordantia szóval jelöli. A kifejezésnek ez az értelmezése főként a platóni államideál koinonia és harmónia fogalmára vezethető vissza.³⁹

Arról, hogy a consensus totius ecclesiae teológiai valóságának milyen az intézményes működése, a CIC-ben a következőket olvassuk:

Isteni és katolikus hittel kell hinni mindazt, amit Isten leírt vagy áthagyományozott ígéje, vagyis az egyházra bízott egyetlen hitletétemény tartalmaz, és amit egyszersmind akár az egyház ünnepélyes, akár pedig rendes és egyetemes tanítóhivatala mint Istentől kinyilatkoztatott terjeszt elő; ez a rendes és egyetemes tanítóhivatal pedig abban nyilvánul meg, hogy valamit a krisztushívők a szent tanítóhivatal vezetése alatt

³¹ AUGUSTINUS, *De consensu evangelistarum*: PL 34, 1042–1230.

³² Ennek közismert megfogalmazását találjuk Lerinumi Vincénél: *Commonitorium primum* 2: PL 50, 640: „Id teneamus, quod ubique, quod semper, quod ab omnibus creditum est. Hoc est enim vere proprieque catholicum.”

³³ *Dig.* 2.14.1.1.1–2 (Ulpianus).

³⁴ Vö. SUHR, M., *Consensus omnium, consensus gentium*, in *Historisches Wörterbuch der Philosophie I* (Hrsg. Joachim Ritter; Basel, Schwabe, 1971) 1031.

³⁵ Vö. *Div.* I, 11; *Tsc.* I, 36.

³⁶ SUHR 1031.

³⁷ *Eth. Nic.* 1173a.

³⁸ Vö. Khrüszipposz: in *Stoicorum Veterum Fragmenta II* (ed. Hans von Arnim; Leipzig, B. G. Teubneri, 1903) 154, 29.

³⁹ SUHR 1032; ERDŐ Péter, *Az egyházi jog filozófiai megalapozása Nicolaus Cusanus műveiben* (disszertáció; Budapest, 1976) 55.

közösen elfogadnak; tehát mindenki köteles elkerülni minden olyan tanítást, ami ezekkel ellenkezik (750. k. 1. §).

Az ilyen igazságok valamelyikének a keresztség felvétele után való makacs tagadása vagy a róla való makacs kételkedés a 751. kánon szerint eretnekiségnek számít.

A rendes és egyetemes tanítóhivatal tehát abban nyilvánul meg, hogy „valamit a krisztushívők a szent tanítóhivatal vezetése alatt közösen elfogadnak”. Milyen formában történik ez az elfogadás, hogyan lehet meggyőződni meglétéről és tartalmáról?

3. *Vox populi vox Dei?*

A korai középkorban, így már Alcuinnál megtalálható a hivatkozás az ősi bölcsességre, amely szerint a nép szava Isten szava. Ez a közmondás azonban, melyet tévesen szoktak Izajás könyvének egy helyével összefüggésbe hozni (Iz 66,6), korántsem egyetemes teológiai igazság. A Biblia ismer olyan eseteket, amikor a nép vagy a nép többsége tévedésben van, vagy helytelen úton jár, és a próféták sokszor magányos hangjának kell Isten szavát, igazságát, üzenetét közvetítenie. Nem mondható tehát, hogy egy kijelentés attól válik igazsággá, hogy igen nagy sokaság (a nép, persze milyen értelemben és milyen módon körülhatárolt nép) így gondolja vagy így akarja. Különösen ma, amikor a közvélemény manipulálása, megtévesztése a legnagyobb méretekben lehetséges, világos, hogy az igazságnak vagy az isteni akaratnak ilyen fajta, pusztán szubjektív kritériuma nem lehet.

Talán hasznos szempontot adhat a kérdés megvilágításához az a mód, ahogyan Nicolaus Cusanus a consensus fogalmat politikai értelemben használja. Szerinte ez a lét harmonikus rendjének visszatükröződése lenne a társadalmi tudatban, és egyben a társadalmi rend szellemi alkotóereje is. Egy ember sem lehet olyan a távol a rendtől, hogy legalább jelképes hozzájárulás formájában ne tudná azt befogadni.⁴⁰ Cusanus ezt az ember kevert természetéből (*natura mixta*) vezeti le. Eszerint megvan az ontológiai alapja annak, hogy minden, ami az embert mint társadalmi rend érinti, a többség hozzájárulásával történjék.⁴¹ Ebben az összefüggésben eleveníti fel a római jogból vett elvet: *quod omnes tangit, ab omnibus approbari debet*.⁴² Csakhogy míg

⁴⁰ NICOLAUS CUSANUS, *De concordantia catholica* III, n. 275: NICOLAI DE CUSA, *Opera omnia XIV/3* (ed. Gerhard Kallen, Hamburgi, Meiner, 1959) 317: „Et sic naturalis quodam instinctu praesidentia sapientum et subiectio insipientum redacta ad concordiam existit per communes leges, quarum ipsi sapientes maxime auctores, conservatores et executores existunt, aliorum omnium ad hoc per voluntariam subiectionem concurrente assensu.”

⁴¹ Uo. III, n. 276: idézett kiadás 318.

⁴² Uo.; vö. *Cod.* 5.59.5.2; *VI* 5.13.29. Lásd még *Dig.* 8.3.11; vö. *Dig.* 8.3.1. Dynus Mugellanus, akinek a *Liber Sextus*ban található *Regulae iuris* kidolgozásában döntő szerepe volt, a kánoni

az eredeti római jogi összefüggésben ennek az elvnek magánjogi értelme volt, és például arra vonatkozott, hogy a közös tulajdonban lévő telken vízvezeték átvezetését az összes tulajdonosoknak engedélyezniük kell, addig Cusanus – a 12. század vége felé már kimutatható kánonjogi értelmezést⁴³ követve és továbbépítve – már közjogi, sőt politikai elvként hivatkozik erre a tételre. Ennek a consensusnak, mely szerinte az egység és ezáltal a helyes istenképiség biztosítéka a társadalomban, lenne a kifejezője az említett jogelv.⁴⁴ Vajon a consensusnak szükséges megnyilvánulási formája-e a kifejezett választás, vagy elegendő, ha a „képviseltek” azáltal adják utólagos jóváhagyásukat, hogy nem láznak fel? Maga Cusanus mindkét értelmezést magáévá teszi, mintegy ingadozik a kettő között. De – mint láttuk – már *Concordantia catholica* című korai művében is találunk példát a második, monarchikus értelmezésre.⁴⁵ A királyi hatalomról pedig hangsúlyozza, hogy a királynak nem szabad magát a törvényektől mentesnek gondolnia, mivel, ha a törvény igazságos, akkor kötelezi magát a királyt is, aki alá van rendelve az igazságosságnak.⁴⁶ Nem látszik azonban kibékíthetetlennek az ellentét a pozitív elfogadásban megnyilvánuló egyetértés és a passzív consensus között. A consensus ugyanis a társadalom harmonikus egységének biztosítéka, ezért mindig az a megfelelő értelmezése, amely ezt az adott helyzetben lehetővé teszi. Ezért áll át maga Cusanus is a Bázeli Zsinat 1437. május 5-i ülésén a pápa táborába a conciliaristák csoportját elhagyva. Úgy látja ugyanis, hogy a zsinat megszűnt a consensus omnium letéteményese lenni. Ez a fajta egyetértés tehát különböző helyzetekben különböző fokú, intenzitású és terjedelmű társadalmi összhangot jelent.⁴⁷

Amikor ma a teológiában a legitim pluralizmus nagyobb körre terjed ki, mint néhány évtizeddel ezelőtt, nyilvánvalóan az egyházi jogra hárul a feladat, hogy az intézményes szabályozást mindig a társadalmi hihetőségi rendszereknek megfelelő szinten tartsa s elméletileg így is indokolja: ott biztosítsa a nem központilag intézményesített tevékenység lehetőségét, ahol olyan tényleges szemléletbeli eltérések vannak, melyek egyaránt összeegyeztethetők a keresztény hitbeli ortodoxiával.⁴⁸

---

jogelvet még a római jogi forráshelyek fényében értelmezte, vö. DYNUS DE MUXELLO, *Tractatus de regulis iuris* (Venetiis, 1572) f. 98r-v, ad Reg. 29. Vö. még LANDAU, Peter, *The Origin of the Regula Iuris Quod omnes tangit in the Anglo-Norman School of Canon Law during the Twelfth Century*, in *Bulletin of Medieval Canon Law* 32 (2015) 19–35, főként 20–23 és 34–35.

⁴³ Vö. LANDAU 22.

⁴⁴ Vö. ERDŐ, *Az egyházi jog filozófiai megalapozása...* 57.

⁴⁵ Vö. pl. III, n. 282–283: idézett kiadás 320–322.

⁴⁶ Uo. III, n. 375: idézett kiadás 374: „Non debet se solum legibus aestimare rex, quia, si lex iusta est, tunc ligat et non aliter, quare et ipsum regem, qui iustitiae subest.”

⁴⁷ Vö. ERDŐ, *Az egyházi jog filozófiai megalapozása...* 57b.

⁴⁸ Uo. 58.

A társadalom és az Egyház egységét így – Cusanus szerint – a consensusnak megfelelő intézményesítésből fakadó rend, harmónia alapozza meg.

Az ókori társadalomszemléletben elterjedt organikus felfogás szerint a társadalom olyan, mint egy élő szervezet. Szent Pál ezt emeli teológiai szintre, amikor az Egyházzal mint Krisztus testéről beszél (vö. Róm 12,5; 1Kor 10,17; Ef 4,12 stb.). A Szentlélek pedig élteit és irányítja az egész Egyházat. Tehát a consensusnak és az intézményes működésnek a formái a Szentlélek vezetését kell, hogy kifejezzék.

Figyelemre méltó, hogy Ferenc pápa a Püspöki Szinódus intézményének ötvenedik évfordulója alkalmából mondott beszédében 2015. október 17-én úgy fogalmazott: „A szinódusi út a nép meghallgatásával kezdődik, »amely szintén részesedik Krisztus prófétai funkciójában« a szerint az első évezred Egyháza számára kedves elv szerint, hogy »ami mindenkit érint, azt mindenkinek meg kell tárgyalnia.«⁴⁹ A megfogalmazás eltér a római joghoz közelebbről kapcsolódó nagy kánonjogi gyűjtemény, a *Liber Sextus* formulájától, amely szerint az ilyen ügyeket mindenkinek jóvá kell hagynia (approbari),⁵⁰ nem csupán tárgyalnia kell róluk. Ez utóbbi fogalmazás azonban a jogügyletek világából ered. A pápa által használt általánosabb kifejezés viszont a világi krisztushívők szerepére vonatkozik az Egyházon belül. Ugyanakkor ez a forma sem idegen a kánonjogi hagyománytól. Hiszen éppen a 12. század végén, amikor az egyházi szerzők kezdik ezt az elvet közjogi értelemben használni, Huguccio, aki ezt a mondást olykor jóváhagyást előíró értelemben (approbari) is idézi, már ráérez a szavak politikai horderejére, és a *Decretum Gratiani* egy helyét magyarázva a kifejezett jóváhagyást nem kívánó, tágabb megfogalmazást (tractari debet) alkalmazza.⁵¹

III. KÖVETKEZTETÉS

A fentiekben azt látjuk, hogy az összes hívők részvételének az Egyház intézményes és egyben kegyelmi működésében számos formája lehetséges, amelyek a történelmi, tudati és lélektani helyzeteknek megfelelően dinamikusan változnak. Amikor az összes krisztushívők, választott képviselőik, egyes

⁴⁹ FRANCISCUS, *Discorso in occasione del cinquantesimo anniversario dell'istituzione del Sinodo dei Vescovi*, 2015. okt. 17., in AAS (2015) 1138–1144, itt: 1140–1141: „Il cammino sinodale inizia ascoltando il Popolo, che »pure partecipa alla funzione profetica di Cristo«, secondo un principio caro alla Chiesa del primo millennio: »Quod omnes tangit ab omnibus tractari debet.«”

⁵⁰ VI 5.13.29. Ezt követi a hatályos CIC is, 119. k. 3°: „quod autem omnes uti singulos tangit, ab omnibus approbari debet.”

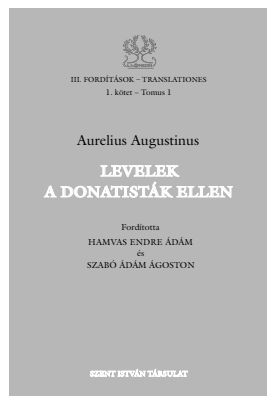
⁵¹ HUGUCCIO, *Summa*, in D.96 c.4 v. *omnium communis*; kézirat: München, Staatsbibliothek Clm 10247, f. 96rb: „et est arg. quod omnes tangit, ab omnibus debet tractari et approbari arg. di. lxxvi. c.i [D.66 c.1]”. Vö. LANDAU 32 és 35.

csoportjaik vagy olyan személyiségek, akik sokak egyetértését vívják ki, kifejezik véleményüket bizonyos kérdésekben, akkor gyakran, de nem szükségképpen minden esetben az Egyházat irányító isteni szándék és kegyelem működik. Ezért a teokráciának vagy krisztokráciának az Egyházban nem csupán formálisan meghatározott intézményes működések szereznek érvényt, hanem számos más jelenség is, amelyek néha a közös imádság, máskor a közös tanácskozás, esetenként bizonyos kérdésekben a közös beleegyezés formáját ölthetik. Az apostolok utódainak a szentelésben kapott karizmája, hogy mérlegeljék ezen megnyilvánulások alkalmas formáit és teológiai értékét.

Aurelius Augustinus

LEVELEK A DONATISTÁK ELLEN

A kötet Szent Ágoston három levelét adja közre latinul és magyar fordításban Hamvas Endre Ádám és Szabó Ádám Ágoston tolmácsolásában. A levelek a hippói püspöknek a donatizmus ellen vívott küzdelmeibe nyújtanak betekintést. Annak ellenére, hogy ez a harc a nagy egyház-

atyja sok idejét és energiáját kötötte le, a donatizmus általában véve mégis kevésbé ismert, mint Augustinus más ellenfelei, például a manicheusok vagy a pelagiánusok. Azért érdemel figyelmet Augustinus munkásságának ezen része, mert általa új szemszögből lehet megismerni a hippói püspök alakját: a donatizmus elleni írásokban egy gyakorló egyházi vezető mutatkozik meg, aki mindenekelőtt a rábízott közösség érdekeit védi, és nagyon is közvetlen, az egyház napi életét érintő problémákkal szembesül, amelyek megoldásához elsősorban szervezőkészségre, politikai éleslátásra és a szónokként elsajátított meggyőzőési módszerekre van szükség.

376 oldal, keménytáblás. Ára: 4400 Ft

CLIO BŰVÖLETÉBEN

Válogatott tanulmányok

Pandula Attila 65. születésnapja alkalmából

Pandula Attila fiatalkorától kezdve aktívan részt vesz a Katolikus Egyház életében, támogatja már a rendszerváltást megelőző nehéz idők óta. Hitvalló katolikus tudós, aki korszerű publikációival, előadásaival jelentős részt vállal az egyháztörténet-írásban is. A vaskos tisztelgő kötet sokféle tudomány művelőinek írásait tartalmazza. Ez nem meglepő, hiszen az ünnepeelt több évtizedes pályafutása során a legkülönfélébb témakörökben kutatott és publikált. Igen széleskörű ismeretekkel rendelkezik, legyen szó akár falerisztikáról, heraldikáról, genealógiáról, művészettörténetről stb. Ez a sokirányú érdeklődési kör tükröződik a kötet lapjain megjelent tanulmányokban.

814 oldal, keménytáblás. Ára: 7800 Ft

RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda
1364 Budapest, Pf. 277. • TELEFON: 318–6957
szitkonyvek.hu

◆◆◆ ÁDÁM MIKLÓS

A „Néró visszatér” legenda lehetséges kapcsolata a Jelenések könyvével

1. BEVEZETÉS

A Jelenések könyve kétséget kizáróan különleges könyv. Az egész Újszövetség irodalmában az egyetlen teljes egészében apokaliptikus¹ mű. Sőt, a Szentírásban sem találunk ennyire egyöntetűen ehhez a műfajhoz tartozó írást. Felkelti az érdeklődést. Sok benne a különlegesnek, misztikusnak hangzó részlet, ami elgondolkodtatja az olvasót arra vonatkozóan, mit akar mondani a szerző, és mi a mű üzenete.

Az igazsághoz hozzátartozik, hogy a műfajjal foglalkozó tudósok számára ez a fajta misztika kevésbé kézzelfogható, de továbbra is feltörésre váró dió, megfejtendő rejtvény marad, sokszor azért is, mert a korabeli szerző és a szándékolt hallgatóság számára esetenként egyértelműbb jelképek a 21. század embere számára kevésbé magától értetődőek.

Mint minden a Bibliában található könyv, a Jel is rendelkezik sok olyan elemmel, mely a saját korához, sajátos történelmi, társadalmi és földrajzi kereteihez kötött. Ezek közül sok felismerhető. Nem nehéz megfejtetni, hogy a hét domb a 17. fejezetben Rómára utal, amit prostituáltként mutat be a szerző, szemben az egyházzal, amelyet a 12. fejezetben szintén egy asszony jelképez. Vannak azonban olyan jelképek is, amelyek jelentésével kapcsolatban nagyobb a bizonytalanság.

A másik oldalon ott áll Néró császár. Az általános köztudatba Néró mint a vérszomj, a kegyetlenség, a brutális pszichopátia szinonimája került be, olyanmódon, hogy egyes nyelvekben az Antikrisztus kifejezésévé vált.² Erre a lá-

¹ „Az Apokalipszis a kinyilatkoztató irodalom narratív kerettel rendelkező műfaja, amelyben a kinyilatkoztató egy túlvilági lény közvetíti az emberi befogadó felé, feltárva egy transzcendens valóságot, amely egyszerre időbeli, amennyiben eszkatologikus üdvösséget képzel el, és térbeli is, mivel egy másik, természetfeletti világot érint.” John J. Collinst idézi HANSON, Paul D., *Apocalypses and Apocalypticism: The Genre, in The Anchor Yale Bible Dictionary 1* (ed. David Noel Freedman; New York, Doubleday, 1992) 279.

² Vö. CHARLES, Robert Henry, *A Critical and Exegetical Commentary on the Revelation of St.*

tásmódra a történelmi Néro kegyetlenségén kívül hatással volt a kereszténység térhódítása is, amely az első keresztényüldöző császárt nem kímélte, de hatottak rá a korabeli történetírók is, akik szintén keményen bírálták (vagy csak hüen beszámoltak a tetteiről).

Adja magát a felvetés, hogy vajon egy olyan műben, mint a Jel, ami kitarásra és hitvallásra akarja buzdítani és felkészíteni hallgatóit,³ megjelenik-e, és ha igen, milyen formában, Néro császár. Sokan vélik úgy, hogy Néro jelen van, éspedig igen kitüntetett helyen, János⁴ látomásainak könyvében. A továbbiakban Néro-legendának fogom nevezni a történetet, mely Néro halálával szinte egy időben keletkezik, és sokáig tartja magát a birodalomban. Eszerint a császár nem halt meg, hanem keletre menekült, de onnan majd visszatér pártus törzsek élén, hogy bosszút álljon.

Ez képezi az alapját annak, ahogyan sok tudós (amint a későbbiekben látni fogjuk) a Jel bizonyos szövegeit értelmezi. Bennem azonban vannak fenntartások ezzel az interpretációval szemben. Elsőként a legenda kialakulását, majd különböző irodalmi megformálásait vizsgálom, hogy végül megláthassuk, helyes-e az értelmezés, mely szerint ez a legenda az, aminek az ismerete helyesen világítja meg a Jel vonatkozó részeit. Véleményem szerint Néro mint a par excellence gonosz uralkodó, mint archetípus (akire akkor gondol az olvasó, amikor a „gonosz uralkodó” kifejezést hallja) jelen lehet a műben, de maga a legenda, a maga dinamikájával és eseményeivel, nem.

2. NÉRO HALÁLA

Néro császár uralma dicstelen véget ért, miután Vindex és Galba 68 tavaszán fellázadtak ellene, és a római katonai elöljárók közül is egyre többen tagadták meg a császárnak az engedelmisséget. Ez nem volt teljesen váratlan, mégis némileg meglepte még magát Nérot is.⁵ Az adott helyzetben három lehetőség állt előtte. Felmerült benne a menekülés gondolata, ebben az esetben kelet lett volna az irány, talán Egyiptom, de még nagyobb valószínűséggel a pártusok birodalma. Bízhatott volna esetleg Galba tábornok és a római nép kegyelmében, végső lehetőségként pedig az öngyilkosság gondolata is felmerült.⁶ Amikor már kijutott a fővárosból, akkor ért el hozzá a hír,

John 2 (International Critical Commentary) (Edinburgh, T&T Clark International, 1920) 86.

³ Vö. COLLINS, Adela Yarbo, *The Combat Myth in the Book of Revelation* (Missoula, Scholars Press, 1976) 186.

⁴ A Jel szerzője önmagát Jánosként nevezi meg, így írásomban én is így hivatkozom rá.

⁵ Vö. KLAUCK, Hans-Josef, *Do They Never Come Back? «Nero Redivivus» and the Apocalypse of John*, in *Religion und Gesellschaft im frühen Christentum* (Tübingen, J.C.B. Mohr Siebeck, 2003) 269.

⁶ Vö. COLLINS 176.

hogy a római nép ellenségének kiáltották ki, ekkor döntött végül a harmadik, végleges megoldás mellett.⁷

Nérót ünnepélyes keretek között temették el, de státusza miatt ez nem lehetett nyilvános esemény. A sírja ismert helyen volt, később látogatták, és egyes beszámolók szerint még sok idővel a halála után is lehetett friss virágot látni a sírján.⁸

A kereszténységben nevelkedett, vagy akár a *Quo vadist* ismerő mai ember számára meglepő lehet, hogy egy ilyen zsarnokra bárki jó szívvel emlékezhetett vissza. A helyzet azonban – mint általában – nem fekete-fehér. Több beszámolóból értesülünk arról, hogy bár Néró uralkodására valóban jellemző volt a zsarnokság, több tette és vonása mégis szimpátiát váltott ki a Római Birodalom különböző szegleteiben és a nép egyes csoportjaiban.

Noha az első módszeres és véres keresztényüldözés valóban az ő nevéhez fűződik, nem szabad megfeledkezni a tényről, hogy ez „mindössze” Róma városára korlátozódott. Kétségtelen az is, hogy zsarnoksága és abszolutizmusa szembeállította a római arisztokráciával és a szenátussal.⁹ Emellett viszont Néró híres volt filohellenizmusáról, vagyis arról, hogy a görög kultúrát és vidékéket különösen preferálta. Egyes görög városoknak szabadságot és autonómiát is adott. A pártusokkal is békét kötött.¹⁰ Ennek is köszönhető, hogy a birodalomnak ezeken a vidékein nagy volt a tisztelete.

Előfordult, hogy ez a tisztelet szélsőséges formákat öltött (akár zsidó-keresztény, akár itáliai szemüvegen keresztül), Néró pedig nem utasította vissza a neki bemutatott kultikus cselekményeket, sőt. Néró istenként tekintett magára. A rendelkezésünkre álló érdemen olykor Apollóként jelenik meg,¹¹ Rómában 120 láb magas szobrot állíttatott, amely őt ábrázolta, és a Domus Aurea megépítésének is lehetett köze Néró kultuszához.¹² Azt azonban nem szabad elfelejteni, hogy a Római Birodalom keleti részeiben, szemben Itáliával, ahol ez kevésbé volt ismert vagy általános, az uralkodó istenhez hasonló tisztelete nem volt precedens nélküli, és (nyilvánvalóan függően az uralkodó iránti szimpátiától) gyakran a helyi népesség saját igénye volt.

Az alsóbb néposztályok, akik a „panem et circenses” elsődleges célpontjai voltak, szintén kedvelték Nérót, aki híres dalnok és szenvedélyes játékos

⁷ Vö. BAUCKHAM, Richard, *The Climax of Prophecy: Studies on the Book of Revelation* (Edinburgh, T&T Clark, 1993) 412.

⁸ Vö. KLAUCK 271.

⁹ Vö. BOXALL, Ian, *The Revelation of Saint John* (Black's New Testament Commentary) (London, Continuum, 2006) 188.

¹⁰ Vö. KLAUCK 271.

¹¹ Vö. COLLINS 188.

¹² Vö. KREITZER, Larry J., *Hadrian and the Nero Redivivus Myth*, in *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche* (1988) 109. Kreitzer megjegyzi, hogy ekkora szobrokat Rómában csak isteneknek volt szokás állítani.

hírében állt, ő maga is kedvelte azokat a szórakozásokat, amelyeket a nép számára biztosított. Voltak tehát olyan rétegek a birodalom társadalmában, amelyek szeretettel emlékeztek rá. Ez természetesen elmondható más uralkodókról is, Néró halála azonban további hullámokat vetett.

A legenda kialakulása

Alig egy évvel a történetek után megjelenik az első személy, aki azt állítja magáról, hogy azonos Néróval. Egyes beszámolókból tudjuk azt is, hogy ez a személy nemcsak figyelemre méltó fizikai hasonlóságot mutatott a meghalt császárral, hanem lírán is tudott játszani, és jó hangja volt.¹³ További „trónkövetelőkről” is tudunk, akiket ráadásul a pártusok is támogattak.¹⁴ Az első közülük Terentius Maximus 80 körül. Rajta kívül legalább még egy személy fellépett 88–89 körül azzal az igénnyel, hogy ismerjék el Nérónak, ő II. Pacorus pártus király pártfogását élvezte. (Ez az esemény a Jel megírásának feltételezett idején még eleven emlék lehetett.)

Úgy fest tehát, hogy Néró teste szinte még ki sem hűlt, máris megjelentek olyanok, akik magukra öltötték az identitását. Vagyis voltak olyanok, akik nemes egyszerűséggel nem fogadták el, hogy meghalt. Nem Néró az egyetlen a történelemben, aki ilyen sorsra jutott, még a modern korban is tudunk hasonló jelenségekről, de már Jézus is óva int attól, hogy a tanítványok bedőljenek a hamis Jézusok kísértésének (vö. Mk 13,21).

Mi kell ahhoz, hogy valaki halálának ilyen utözöngéi legyenek? M. P. Charlesworth három fontos kritériumot állapít meg: (1) az elhunyt népszerűsége, esetünkben a nép jótevőjének tekintette őt; (2) fontos, hogy a halott munkája, műve befejezetlen maradjon; de talán a legfontosabbak (3) a halálát övező tisztázatlan körülmények.¹⁵ Amint láttuk, a nép egyes rétegeiben Néró nagyon is népszerű volt. Halála körülményeit az teszi tisztázatlanná, hogy a városon kívül történik, valamint a tény, hogy több lehetőséget is megfontolt, mielőtt az öngyilkosság mellett döntött. A mű befejezetlenségéről elég annyit megemlíteni, hogy Néró nem volt idős ember, halála idején éppen betöltötte a harmincadik életévét, különösebb nehézségek nélkül kiszámítható, hogy még az utolsó említett Néró-imitátor megjelenésének idején sem lett volna több 52–53 évesnél.

A legenda tehát rögtön a halála után megjelenik. Tartalma szerint Néró nem halt meg. Mivel halála előtt felmerült benne a keletre menekülés gondolata, a legenda úgy tekinti, hogy ténylegesen ez is történt. Az imposztorok keletről jönnek, illetve a Kelet támogatását élvezik. A legendának integráns

¹³ Vö. BAUCKHAM 413.

¹⁴ Vö. KLAUCK 271; BAUCKHAM 413.

¹⁵ Idézi KREITZER 95.

részét képezi, hogy pártus és perzsa szövetségesek élén visszatér, hogy visszavegye azt, ami őt jogosan megilleti, megbüntesse Rómát, és újra uralkodjon a birodalom felett.¹⁶

Dio Chrisostom görög rétor 88 körül keletkezett beszéde igen fontos támpont a legendára vonatkozóan. Ebből öt lényeges információhoz jut a hallgató: (1) értesül a Néró halálával kapcsolatos bizonytalanságokról; (2) annak váratlan mivoltáról; (3) a reményről, hogy visszatér (ebben a kérdésben Dio is érintett, aki Domitianus idején beszél, akit rosszabbnak tart Nérónál); (4) a reményről, hogy életben van (Suetonius említi, hogy asztrológusok megjósolták Nérónak a bukást, de a Kelet feletti uralmat is jósoltak neki); (5) valamint arról, hogy Néró nem egyszer, hanem sokszor halt meg. Dio ezzel vagy a hamis Nérók dicstelen végére akar utalni, vagy a reményre, amely újra meg újra fellángol, de mindannyiszor csalódást hoz.¹⁷

Ennyiből állna tehát a Nérót övező mítosz.¹⁸ Úgy fest, az utolsó Néró-imitátor fellépése és bukása után egyre kisebb a jelentősége a vele kapcsolatos várakozásoknak. Noha 90 körül Néró még csak 50 éves lett volna, ahogyan telik az idő, a halott császár is egyre „idősebbé,” egyre kevésbé időszérűvé válik.¹⁹

3. A LEGENDA ÉS A SZIBILLA-JÓSLATOK

Néró előtt azonban megnyílik a lehetőség, hogy az archetipikus gonosz uralkodó megszemélyesítője legyen. A Néró-legenda utat talál magának a Szibilla-jóslatokba.²⁰ Ezek azért számítanak nélkülözhetetlen forrásnak, mert a legenda fejlődésének lehetséges állomásait mutatják meg.

Sokan úgy tartják, a legenda három különböző fázisában jelenik meg a SibOr-ban.²¹ A legelső ezek közül a legenda eredeti formája, mely többek

¹⁶ Vö. KLAUCK 287.

¹⁷ Vö. uo. 269–271.

¹⁸ A példa meglehetősen távoli, de ahogyan halála után az Elvisről és az őt övező histériáról közvetlen tapasztalattal rendelkező személyek száma egyre fogy, ahogyan az eredeti esemény egyre távolabb kerül időben, a „királyt” életben találók száma is egyre csökken. Maga a „legenda” egyre üresebbé, karikatúra-szerűbbé válik, míg végül minden jelentőségét elveszíti. A Néró-legenda hatástörténete is hasonló.

¹⁹ Erre vonatkozóan lásd: CHARLES 84, valamint a legenda újrafelhasználhatóságáról: KREITZER 114–115, bár a SibOr kapcsán a dinamikára vonatkozóan nem értek egyet több megállapításával, a legenda felhasználása és aktualizálása kapcsán tett megfigyelései figyelemre méltóak.

²⁰ Prófétaí jellegű megnyilatkozások gyűjteménye, amelyet a klasszikus hagyomány egyik női látnokalakjának, Szibillának tulajdonítanak. Már Heraclitus Kr. e. 500 körül beszél a jósnőről. A Szibilla-jóslatok egy másik része zsidó származású, ismét másokat keresztények adaptáltak vagy komponáltak. Vö. COLLINS, John J., *Sibylline Oracles*, in *The Anchor Yale Bible Dictionary* 6 (ed. David Noel Freedman; New York, Doubleday, 1992) 2.

²¹ SibOr a Szibilla-jóslatok jelölése a szakirodalomban. A SibOr rövidítést a könyv, majd a versek

között a Kelet és Nyugat közti konfliktus részeként egyfajta Róma-ellenes propagandaként is működött a birodalomban, és amely úgy tekinti Nérót, mint aki egyszer majd visszatér keletről nagy seregek élén, hogy megbüntesse és lerombolja Rómát bosszúból az őt ért sérelmekért.²² Ennek a fázisnak jellemzője az is, hogy az érkező uralkodót mintegy „megmentőként” mutatja be. Ez utóbbi kritérium természetesen nem talál utat a részben izraelita eredetű Szibilla-jóslatokba. A zsidóság körében valószínűleg kevésbé élt félelmetes és rettenetes emlékként Néro császársága, mint a keresztények között, akik elszenvetdék az üldözést. Az azonban világosan látszik, hogy Néro tébolyult oldala tökéletesen ismert volt mindenki előtt, aki hajlandó volt tudomást venni róla, így szó sem lehetett arról, hogy Nérót egy izraelita bármilyen értelemben szabadítónak tekintse. Hogy ehhez milyen mértékben járult hozzá a tény, hogy a 66–70-es zsidó háború kitörésekor Néro volt a császár, vita tárgya.²³ Bár a tudósok közül többen utalnak arra, hogy ezt nem felejtették el neki, a szövegekben nemigen látszik Néro és a háború közti kapcsolatot.²⁴ (Pl. a SibOr 5-ben a császárok felsorolásakor Néróról kevés hízelgő dolgot mond a szerző, a templomot azonban nem említi, és Vespasianus az, aki a „kegyes férfiak nagy lerombolója”.)

Ez az első forma tehát megfelel a legenda egyszerű átvételének, ami a lényeges elemeket megőrzi, az összeférhetleneket kiszűri, de érdemben nem nyúl a tartalomhoz. A leggyakrabban ezt a stádiumot a SibOr 4 vonatkozó részeihez kapcsolják.²⁵

A SibOr műfajából fakadóan előnyben részesíti a szimbolikus nyelvezetet az egyenes közlésekkel szemben. Így Nérót elsősorban személyiségjegei alapján tudjuk beazonosítani. Ez azonban egyszersmind nehézség is, így megoszlanak a vélemények arra vonatkozóan, mely jóslatok tekinthetők Néróra vonatkozóknak, és melyek nem.

A SibOr 5-ben található egy lista és értékelés a Római Birodalom császáraitól kronológiai sorrendben. Az uralkodókat a kezdbetűjük számértéke alapján is beazonosítja a szerző. Ez az ún. gematria, mely az ókorban mindenki számára ismert volt. Tekintettel arra, hogy az arab számok még nem kerültek be a köztudatba, a számokat betűk segítségével fejezték ki a római-

---

száma követi.

²² Vö. VAN HENTEN, Jan Willem, *Nero Redivivus Demolished: The Coherence of the Nero Traditions in the Sibylline Oracles*, in *Journal for the Study of Pseudepigrapha* (2000) 10. Ahogyan megjegyzi, elképzelhető, hogy a birodalom keleti felében élő emberek számára lenne abban némi káröröm, ha Rómát egy római rombolná porig.

²³ Bár technikailag a háború tényleges kitörésekor Néro már halott.

²⁴ BAUCKHAM 410 szerint a SibOr 5:150–151 Néro és a templom kapcsolatáról szól, de ez már egy következő stádiuma a legendának (amennyiben elfogadjuk a felosztást).

²⁵ Vö. COLLINS 178. A vonatkozó részek: SibOr 4:119–120; 124; 137–139; 145–148.

ak éppúgy, mint a zsidók. Minden betű, legyen az görög vagy arámi²⁶ (vagy latin), rendelkezik számértékkel is. A „N” értéke ötven (a görög és az arámi gemátriában is), így a SibOr Nérót ezzel a számmal azonosítja. De nem kizárólag így.

Míg a legenda a SibOr-ban található első formájában semlegesen viszonyul Néróhoz, a második forma kevésbé. Amikor a SibOr 5 Néróról beszél, karakterjegyei között a száma mellett, ami kétségtelenné teszi a személyazonosságát, feltűnik több nem túlságosan hízelgő tulajdonsága is. Valójában a birodalomban általánosan ismert tény volt Néró tébolyult oldala. Josephus Flavius nyíltan kimondja róla, hogy úgy viselkedett, mint egy őrült.²⁷ Kegyetlensége és zsarnoki természete nem volt titok. A SibOr 5:28–34-ben Néró „iszonyatos kígyó, amely súlyos háborút lehel [...], mindent felkavar [...], megöl és merészel számtalan dolgot...” De van egy dolog, ami ennél is súlyosabb, és ami szinte állandó ismertetőjegyévé válik. Néró ugyanis anyagyilkos. A legenda fejlődésének második fázisában már megmentésről szó sem lehet. Néró visszatérése fenyegetés, már nemcsak Róma, az egész birodalom, de a zsidóság számára is. Ez fontos változás az első stádiumhoz képest.²⁸ Ebben a formában a visszatérése már a végső időkkel áll összefüggésben, Néró Isten népének (is) eszkatologikus ellensége.²⁹

Mielőtt a Collins által feltételezett harmadik stádiumra rátérek, meg kell emlékezni röviden egy másik, zsidó hagyományról, mely Beliárral (vagy Beliall) kapcsolatos. בְּלִיָּאֵל az Ószövetségben még nem személy, sokkal inkább egy tulajdonság. Az intertestamentális irodalomban³⁰ azonban egyre inkább személyiségjegyeket ölt, a Jubileumok könyvében³¹ például ő a vádló. Az Újszövetségben is megjelenik, a Jel-en kívül is. R. H. Charles szerint a 2Tessz 2-ben Pál apostol róla beszél, amikor a „bűn emberéről, a kárhozat fiáról, az ellenségről” beszél, mivel addigra a Beliárral kapcsolatos hagyományok már egyesültek az Antikrisztusról szólókkal, megteremtve egy démoni erővel felruházott, Isten ellen támadó embert.³²

Azért érdekes ez, mert a Néró-legenda feltételezett harmadik stációja többek szerint Beliárt Néróval azonosítja. A SibOr 3:63-ban Beliár az, aki eljön. A szöveg azt mondja róla, kozmikus jeleket művel, halottakat támaszt

²⁶ A zsidóság az ún. kvadrátírást használja, arámi betűkkel.

²⁷ JOSEPHUS, Flavius, *De bello judaico* 2.249–251: *The Works of Josephus: Complete and Unabridged* (ford. William Whiston; Peabody, Hendrickson, 1987) 613.

²⁸ Vö. COLLINS 178. A legvilágosabb a SibOr 5:93–110-ben és 361–384-ben.

²⁹ Vö. BAUCKHAM 419.

³⁰ Intertestamentális (szövetségekzi, ti. az Ó- és az Újszövetség közötti) irodalomnak nevezzük azokat a zsidó iratokat, amelyek végül nem kerültek be a zsidó kánonba.

³¹ A Jubileumok könyve izraelita apokrif (nem kánoni) írás, ami a Sínai-hegyen Mózesnek adott „egyéb” kinyilatkoztatásokat tartalmazza. Legnagyobb valószínűség szerint Kr. e. 150–140 tájékan íródott.

³² Vö. CHARLES 81.

fel, és megtéveszti a halandókat.³³ Beliár ebben a szakaszban ἐκ δὲ Σεβαστηνῶν érkezik. Ez jelentheti azt, hogy Szamáriából, melyet a császár tiszteletére átneveztek, bár másutt nem jelenik meg a Szibilla-jóslatokban, vagy azt, hogy Augustus császár családjából jön.³⁴ Amennyiben ez utóbbit fogadjuk el, úgy esetleg Néróról van szó. Így ő válik Isten par excellence ellenfelévé.³⁵

A legenda fejlődésének hármas felosztásával azonban, ahogyan a lehetséges utalásokkal kapcsolatosan is, van néhány probléma. A legelső a datálás kérdése. A jóslatok keletkezési idejének meghatározása egyes esetekben könnyebb (vö. a SibOr 5 kapcsán a terminus ante quem 132, mivel a felsorolásban az utolsó uralkodó Hadrianus, akivel kapcsolatban nem említi viszont a Bar-Kohba lázadást),³⁶ máskor azonban meglehetősen nehézkes. Néróval kapcsolatban a könnyebben beazonosítható részek általában a legenda legkorábbi feltételezett fázisához tartoznak, míg a későbbi fejlődésre utaló szövegek kora nehezebben meghatározható. A harmadik könyvben a fent említett idézet, amely „azonosítaná” Nérót Beliárral, egyetlen utalást tartalmaz, amelyről nem eldöntött, hogy a samáriaiakra vonatkozik-e, vagy Augustus családjára. (Vagy esetleg egyszerűen csak egyre a császárok közül, hiszen címként nem kizárólag az Augustus családjába tartozókra alkalmazták – bár ez utolsó lehetőség nem túlságosan valószínű.) De még ha Augustus családja is a helyes értelmezés, Augustus családjából több császár származott, és mivel a Néró-legenda többi eleméből semmi nem jelenik meg a leírásban (Beliár több hasonlóságot mutat egy hamis prófétával, mint egy hódító királlyal),³⁷ Néró azonosítása Beliárral csupán egyike a lehetséges értelmezéseknek.³⁸

Ezenfelül, amint korábban említettem, könnyen elképzelhető, hogy Néró egyre inkább a gonosz uralkodó sztereotípiájává válik, így már nem önmagát reprezentálja, hanem egy kategóriát. Az anyagiilkosság például olyan tett, aminél gonoszabbat nehéz elképzelni (miközben tény, hogy Néró megtette). A hegy átvágására vonatkozó említések könnyen utalhatnak Néróra. Ez a zsidóság számára fájó emlék volt (Josephus Flavius említi, hogy a zsidó hadifoglyok közül hatezret rendelt Vespasianus az Isthmus hegy átvágá-

³³ Vö. COLLINS 182; BAUCKHAM 419.

³⁴ A Σεβαστος lényegében az Augustus görög megfelelője, jelentése kb. „tiszteletre méltó”. Vö. Σεβαστός, ἡ, ὄν, in *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature* (ed. William Arndt et al.; Chicago, University of Chicago Press, 2000).

³⁵ VAN HENTEN 5 idézi Collinst.

³⁶ Vö. KREITZER 101. Azért is jelentős ez a dátum, mert amennyiben elfogadjuk, hogy a szöveg a legenda második fázisát mutatja, úgy egy eléggé késői időpontban (a Jel megírása után évtizedekkel) a legenda esetleg „még csak” a második fázisban tart.

³⁷ Vö. BAUCKHAM 419.

³⁸ Maga Collins is pusztán elképzelhetőnek tartja, vö. COLLINS 181–182.

sának munkálataira, BJ 3.539–540). De még ez sem kizárólag rá mutat, a görögök még emlékeznek Xerxészre, aki i.e. 480-ban megtámadta Görögországot, és átvágta az Isthmust. A SibOr 8:155–156 és 11:180–181 inkább rá utalnak.³⁹ Larry Kreitzer elmélete szerint a SibOr szerzői Hadrianust azonosították a visszatérő Néróval, így a leírás azt a benyomást kelti az olvasóban, hogy a jelenlegi uralkodó olyan gonosz, mint Néró volt. Ha azonban Néró sztereotipikussá válhatott, akkor más uralkodó is. Vagy máshogyan megfogalmazva, ha Hadrianus olyan gonosz, mint Néró, akkor Néró lehetett olyan gonosz, mint valaki előtte.⁴⁰

Van olyan szakasz a jóslatokban, amely egy perzsiairól beszél, aki megtámadja Jeruzsálemet, de a mennyből küldött király szembeszáll vele. Egyesek ezt is Néróra vonatkoztatják. A Néró-legenda integráns része a pártus kapcsolat, a perzsa pedig jelenthet pártust (pl. az 1Mak 14,1–3-ban). Úgy tűnik azonban, hogy a SibOr, amikor perzsára gondol, perzsát mond, amikor pártusra gondol, akkor pedig pártust. Ráadásul a jövendölés Egyiptomot is említi mint a perzsa betolakodó áldozatát, Néró viszont nemigen tett kárt Egyiptomban, a legenda szerint pedig ez nem is állt szándékában (legalábbis az alapján, amit jelenleg tudunk róla), szemben a perzsa birodalommal, melyről ugyanez nem mondható el (5:93–110).⁴¹

Vannak tehát olyan elemek a SibOr-ban, amelyek a történelmi Néróra vonatkoznak. Vannak olyanok is, amelyek, bár köthetők bizonyos tetteihez többé vagy kevésbé, mégis inkább sztereotip kifejezések. Több kifejezés áll kapcsolatban az öt övező legendával. Vannak ezeken kívül olyan információk a jóslatokban, melyekhez a már beazonosított utalások segítségével jutunk hozzá. Így nagy vonalakban a következő elemeket fedezhetjük fel a Szibilla-jóslatokban: Néró anyagyilkos; vérszomjas; istennek tartja magát (Van Henten erről is úgy tartja, hogy tekintettel az ókori közel-keleti gyakorlatra, ez már sokkal Néró előtt is zavarhatta a zsidóságot, ráadásul ez Caligulával kapcsolatban akár még elevenebb emlék is lehetett, mint Néróra vonatkozóan, mivel Caligula akart önmagáról szobrot állítani a jeruzsálemi templomban);⁴² esetleg Jeruzsálem lerombolója; az Isthmus csatorna munkálatai; a zenével kapcsolatos talentumai; a játékok szeretete; Néró keletre menekült; visszatér keletről (pártus seregek élén);⁴³ ehhez kapcsolódik egy

³⁹ Vö. VAN HENTEN 13.

⁴⁰ Vö. uo. 4, 17, Kreitzert idézi: 11. Hasonló véleményt fogalmaz meg KLAUCK 273: „not individual pseudonym but a topical name, suitable for every tyrant”. Van Henten a mindenkori zsarnok sztereotípiájának nevezi a SibOr-ban Néróról festett képet, vö. VAN HENTEN 4.

⁴¹ Vö. VAN HENTEN 14–15. Ez a kitétel egyébként pl. KREITZER 101, 105 szerint utalhat Hadrianusra, aki lehet a SibOr szerinti Nero Redivivus.

⁴² Vö. CHARLES 349. Caligula szoborállító mániájáról vö. JOSEPHUS, Flavius, *Antiquitates Judaicae* XVIII. 8. 1.

⁴³ VAN HENTEN 16 véleménye szerint ez a keletről érkező, nyugat elleni támadás visszatérő motív-

nagy csata, feltételezhetően Róma ellen („elkapja azt, aki miatt elveszett” – a tárgy és vonatkozó névmás nőnemű egyszám harmadik személyű alakban van),⁴⁴ veszélyes az egész birodalomra nézve; a megjelenése esetenként mitológiai elemekkel átszőve.⁴⁵

Ezek azok a részletek, amelyekkel kapcsolatban nagyobb biztonsággal állíthatjuk, hogy Néróra vonatkoznak. A legenda különböző fázisai pedig a következőképpen festenek: az első fázisban Néro keletre menekült, ahonnan majd visszatér pártus seregek élén, hogy megbüntesse Rómát az őt ért sérelemért. A második fázisban Néro visszatérésében már hangsúlyos eszkatologikus elemek is megjelennek, amennyiben az egész birodalomra nézve fenyegetést jelent a visszatérése, Néro ebben a fázisban már senki számára nem szabadító, hanem egyre inkább a végső ellenség. A harmadik fázisban Néro már Beliárral, Isten végső ellenségével azonos, akivel a végső nagy csatában kell leszámolni. Hajlok azonban Hans-Joseph Klauck véleményére, aki szerint a legendára vonatkozó részek mennyisége figyelemre méltó, tartalmukat tekintve azonban némileg önismétlők, és keveset adnak hozzá ahhoz, amit a jóslatokon kívüli forrásokból tudhatunk. Az látszik, hogy létezett egy zsidó interpretációja a létező hagyománynak vagy hagyományoknak, amibe idővel belekerülhettek mitikus elemek.⁴⁶ Mindezzel együtt a legenda fejlődésének különböző stádiumaira vonatkozó elképzelés nem megalapozatlan, de nem is bizonyított. Különösen igaz ez a feltételezett harmadik stádiumra, amelyben a visszatérő Néro Beliár megtestesülése lenne, a par excellence ellenfél, aki a végidőben Isten uralmára tör, de akit Isten legyőz (az általa küldött király által). Ennek a stádiumnak a megjelenésére a SibOr-ban a feltételezett szöveg hely alapján nem látok bizonyítékot.

4. IZAJÁS MENNYBEMENETELE

Az viszont, hogy ilyen stádiuma igenis létezik a legendának, nem elképzelhetetlen. Erre nyújthat támpontot az Izajás mennybemenetele című apokrif irat.⁴⁷ Ebben a következő szövegrészlet található: „Amikor betelik az adott idő, Beliár a nagy uralkodó, e világ fejedelme le fog jönni, aki uralta [e] világot mióta létrejött, aláereszkedik majd az égből embernek formájában, egy

---

vum, sztereotípiá.

⁴⁴ SibOr 5:367, idézi VAN HENTEN 9.

⁴⁵ Vö. KLAUCK 276. Bár az erre utaló SibOr-ok kapcsán Klauck is késői datálást feltételez, pl. a SibOr 8 esetében Kr. u. 175-öt.

⁴⁶ Vö. uo. 278.

⁴⁷ Zsidó eredetű apokrif irat, melyben tekintélyes mennyiségű keresztény betoldás található. Legvalószínűbb keletkezési ideje Kr. u. 90 és 150 közöttre tehető, de végső redakciója valamikor a 4. században született.

törvénytíró királyként, anyagyilkosként: ő maga lesz ez a király. Üldözni fogja az ültetvényt, amit a Szeretett és a tizenkét apostol ültetett el. A tizenkettőből egy a kezébe lesz adva” (Asc. Is 4:2–3).⁴⁸

A szövegrészlet világos. Beliár eljön, ember formájában leereszkedik, egy törvénytíró anyagyilkos királyban. Amint korábban említettem, az „anyagilkos király” nagy valószínűséggel Néro császárra utal. A „tizenkettő közül egy” utalhat esetleg Péterre, aki a Néro-féle római keresztényüldözés idején halt vértanúhalált az egybehangzó hagyomány szerint. A legenda zsidó interpretációjának ezen keresztény átírásában⁴⁹ tehát látszik az a fejlődési állomás, ami a SibOr-ban véleményem szerint még nincs jelen. Azt is meg kell azonban említeni, hogy az Asc. Is 4:2–14 gazdagon merít a végidőbeli ellenséggel kapcsolatos apokaliptikus hagyományból, a Néro visszatérésével kapcsolatos legenda elemeiből viszont lényegében semmit nem említ.⁵⁰ Esetleg gyanakodhatunk arra, hogy mivel Néro a gonosz uralkodó per definitio-nem, az Izajás mennybemenetele a karakterének ezt a vonását akarja felhasználni, a legendától „teljesen” függetlenül.⁵¹

Úgy tűnik, hogy ha összeolvassuk a legenda feltételezett harmadik fázisához kapcsolódó részeket a SibOr-ból és az Asc. Is-ból, akkor a kívánt végeredményhez közeli állapotot kapunk, maga a metódus azonban vitatható lehet. Kétségtelennek látszik, hogy több, egymástól eredetileg különálló hagyomány kapcsolódik össze. Először az Antikrisztusról, Isten végidőbeli ellenfeléről szóló kapcsolódik össze Beliár személyével. Ezt követi aztán Néro személyének összekapcsolása Beliárral.⁵² Ellenben a visszatérésre vonatkozó hagyomány nem jelenik meg. Ráadásul nehéz bármit mondani a két mű közötti kapcsolatról. A pontos kronológia tisztázatlan kérdés, mivel az Izajás mennybemenetele kapcsán (hasonlóan a SibOr-hoz), már csak az irodalmi műfajából fakadóan is, rendkívül kevés az olyan biztos kortörténeti utalás, ami alapján a keletkezési idő azonosítható lenne.⁵³

⁴⁸ <http://www.earlychristianwritings.com/text/ascension.html> (2022.02.03.). Saját fordítás az angol változat alapján. Asc. Is a mű rövidítése a szakirodalomban, ezt a fejezet-, majd a versszám követi.

⁴⁹ Vö. KLAUCK 277.

⁵⁰ Vö. BAUCKHAM 420–421; COLLINS 182.

⁵¹ Beliár tettei hasonlóak a SibOr 3:64–70-ben, az Asc. Is. 4:2–14-ben és a 2Tessz 2,3–10-ben. Ez a domináns hagyomány, a visszatérésről a szöveg hallgat.

⁵² Vö. CHARLES 85.

⁵³ Amennyiben elfogadjuk, hogy a tizenkettő egyikének a megölésére tett utalás Péter apostolra vonatkozik, úgy két dologra gondolhatunk. Feltételezhetjük, hogy a könyv Néro uralma idején íródik (és reméli a végső isteni közbeavatkozást). Ez lehetetlenné teszi annak feltételezését, hogy bármit képes legyen mondani a visszatérő Néróról. Vagy, ahogyan a tudósok, későbbi keletkezésre kell gondolnunk, akkor viszont a történelmi Néro történelmi tetteről beszél, noha láthatóan apokaliptikus szókinccsel.

A kronológia nem csak a SibOr és az Asc. Is közötti kapcsolat szempontjából jelentős. Amennyiben ugyanis feltételezzük, hogy az Asc. Is keletkezése a Jel keletkezésénél korábbra tehető, úgy legalább a szöveg szintjén van bizonyítékunk arra, hogy három különböző hagyományelem már összekapcsolódott, melyek egyike a (visszatérő?) gonosz Néró császárra vonatkozik, és ezt a hagyomány-egyveleget a Jel szerzője esetleg ismerhette. Amennyiben viszont (és véleményem szerint ez a valószínűbb), a Jel a korábbi írásmű, úgy a motívum jelenlétét János írásában önmagában kell felfedeznünk, ha ugyan ott van, és nem engedhetjük meg magunknak, hogy a homályos utalások értelmét az Asc. Is-ból mint külső forrásból pótoljuk.

Számomra zavaró nehézség, hogy abban a stádiumában a feltételezett Nero Redivivus legendának, ami az összekötő kapocs lehetne a korábbi állomások és a Jel között, éppen a visszatérésére vonatkozó elem súlytalan. Az én meglátásom szerint azon a ponton, ahol a jelen pillanatban tartunk, a Beliárra mint eljövő Antikrisztusra vonatkozó legenda a domináns, a Néróra vonatkozó utalások pusztán egy árnyalatot adnak hozzá az eljövő Antikrisztus vonásaihoz. Másként fogalmazva, nem arról van szó, hogy a tradíció a visszatérő Nérótól tartana, hanem arról, hogy a majd eljövő Beliár nérói vonásokkal is fog rendelkezni. A hagyományelemek összeolvadásakor a Néró *visszatér* helyét átveszi a Beliár *eljön*.⁵⁴ Más szóval a történelmi Néró borzalmas tettei alkalmassá teszik őt a Beliárral történő azonosításra, de ez független a visszatérésére vonatkozó legendától, és nem is feltételezi azt.⁵⁵

Ezt pedig fontosnak tartom. Nem tértem ki részletesen arra a kérdésre, mit jelent pontosan, hogy a hagyományban Néró visszatéréséről beszélünk. Vajon a zsidó nép, amikor azt várta, hogy Illés visszatér, ugyanazt értette ez alatt, amit Heródes, amikor Jézus működéséről értesülve arra gondolt, hogy az a Keresztelő János tért vissza, akit lefejeztetett? Közben napjainkban is tudunk arról, hogy bizonyos történelmi személyek jelzővé válnak. Amikor egy iskolás azt mondja a barátainak, hogy a matematikatanára „egy Hitler,” nyilvánvalóan nem arra gondol, hogy ő tért vissza. Annak ellenére, hogy a fent említett példák különböző jelentéstartalmakat hordozhatnak, azt gondolom, a dolgozat szempontjából ezek a különbségek mégsem központi jelentőségűek. De hogy a visszatérés maga (és így a legenda) mint motívum

⁵⁴ A két szó közötti különbségnek lesz még jelentősége a Jel vonatkozó helyeinek vizsgálatában.

⁵⁵ Legfőlegbb annyiban, hogy a legenda ébren tartotta Néró emlékét, hiszen ha még nem halt meg, akkor tartani kell tőle. De ez nem a legenda tartalmából, hanem a létéből fakad. Nyilván, Néró visszajön mint Beliár, ha egyszer elment, de nem gondolom, hogy ebben a kérdésben a visszatérésére vonatkozó legendának fontos szerepe volna. Ha a szöveg Caligulát nevezné meg, abban az esetben Caligula jönne vissza – nem valószínű, hogy ezzel a szöveg szándékolt hallgatóságának nehézsége lenne. A különbséget nem ott látom, hogy Néróra vonatkozóan létezik egy ilyen legenda, hanem ott, hogy ő mint archetípus alkalmas a borzalom érzékeltesére.

releváns-e, ezt fontosnak tartom az eredeti kérdés megválaszolása szempontjából, hogy ti. a „Néró visszatér” hagyománnyal találkozunk-e a Jel lapjain.

5. A JELENÉSEK KÖNYVE

Az általam fellelt ezzel kapcsolatos munkák általában ezen a ponton a legenda jelenlétére utaló jeleket keresik a Jel-ben. Ilyen értelemben némileg változtatok a más szerzők által választott struktúrán, és a kérdéses utalásokat igyekszem első lépésben önmagukban értékelni, és második lépésben vizsgálom meg azt, hogy ezek az elemek mennyiben megfeleltethetők a Néró-legenda vonatkozó részeinek.

Az exegéták általában négy részletet tekintenek a legendára vonatkozó utalásnak: a vadállat gyógyulását, hogy ti. halálra volt sebezve, de halálos sebéből felgyógyult; a vadállat számát, amely 666; az angyal szavait, melyek alapján a vadállat volt, nincs és megjelenik, valamint a vadállat hét fejére vonatkozó megjegyzést, mely szerint a vadállat a „hétből való nyolcadik”.

a) Jel 13,3

A legelső ezek közül a vadállat halálos sebe. Ez a 13,3-ban található. Ebben a fejezetben két vadállattal találkozunk. Az elsőnek, aki a tengerből jön, tíz szarva van és hét feje, a szarvain tíz korona és a fejein káromló nevek (13,1). A vadállat további leírása félreérthetetlenül emlékeztet a Dániel könyvének 7. fejezetében található vadállatokra, azzal a lényeges különbséggel, hogy az ott található négy vadállat jellemzőit a Jel szerzője egyetlen teremtménybe sűríti össze.⁵⁶ Amennyiben az olvasó számára ismerős Dán, úgy a vadállatra vonatkozóan is érti azt, hogy egy nagy birodalomról van szó. Jó eséllyel azon sem kell törnie a fejét, vajon melyik lehet ez a birodalom.⁵⁷ A Dán-ben a negyedik vadállat egyik szarva egy gonosz uralkodó, IV. Antiokhosz Epifánész, így a Jel olvasói is értik, hogy a bestia fején a szarvak uralkodókat jelentenek. Az egyik fej halálos sebet kap, de ebből felgyógyul. A 12. és 14. versben már nem a fej kap halálos sebet, hanem maga a vadállat, de a 13. és 17. fejezetben ez az átjárhatóság a bestiáról és a fejeiről (illetve Dán-ben a szarvairól) mondottak között magyarázható azzal, hogy az uralkodó és a birodalom közötti kapcsolat bizonyos értelemben

⁵⁶ Vö. COLLINS 162.

⁵⁷ Talán már a Lukács-evangélium megírásának idején a Dán-beli negyedik vadállat, mely eredetileg a szeleukida birodalmat jelentette, a zsidóság számára Rómával azonos. Vö. Lk 21,20. Vö. CHARLES 346.

szimbiotikus, ahogyan azt Seneca megfogalmazza Néro császárnak: „Te vagy a birodalom lelke, a birodalom a tested.”⁵⁸ Collins is megjegyzi, hogy a vadállat és a feje között van átjárhatóság (ahogyan a Dán 7-ben a bestia és a szarvai között). Az üldözöttek egy kollektív erővel, egy intézménnyel állnak szemben, amely intézmény legnyilvánvalóbb megjelenése egy individuum, az uralkodó.⁵⁹

De mit jelent pontosan, hogy a vadállat halálos sebet kap, mégis felgyógyul sebéből? Az ige, melyet a szerző használ (σφάζω), azt jelenti, levágni. A 13,3-ban passzív participiumban áll, csak úgy, mint az 5,6-ban, ahol a Bárányra vonatkozik. Ahogyan a legtöbb szerző megállapítja, a vadállat, aki, amint majd a 17. fejezetben értesülünk, a Bárány ellen támad, bizonyos értelemben karikatúrája, groteszk tükörképe a Báránynak.⁶⁰ Ezek közül az első fontos hasonlóság éppen ez. János evangéliumából is értesülünk arról, hogy Jézus feltámadása után hordozza a keresztre feszítés sebeit, az apostolok többek között erről is ismerik fel őt (Jn 20,20.27). De a vadállat, aki meg akarja téveszteni az embereket, szintén rendelkezik ilyen sebekkel. (Egy másik hasonlóság kettőjük között egyébként a szarvak jelenléte, a Báránynak hét szarva és hét szeme van, a vadállatnak tíz szarva és hét feje.)

A második vadállat, amely ráveszi az embereket, hogy leboruljanak a vadállat előtt, amely nagy csodajeleket visz végbe, valószínűleg a császár kultuszát propagáló csoportok megtestesítője, bizonyos értelemben a „hamis próféták” csoportjáé. Két szarva van, mint a Báránynak, de úgy beszél, mint a vadállat.⁶¹ Úgy tűnik, a két vadállat elsődleges célja, hogy félrevezesse az emberiséget. Ennek érdekében pedig a Bárányt, a valódi uralkodót utánozzák. A vadállat halálos sebének, melyből mégis felgyógyul, ez tehát a funkciója.

b) Jel 13,18

A bestia második és talán a legtöbbet vizsgált jellemzője a száma. A legtöbben a gemátria segítségével igyekeznek megérteni, mit jelent a rejtélyes kijelentés: „Ez a bölcsesség! Akinek van esze, számítsa ki a vadállat számát, hisz ember száma: hatszázhatvanhat.” Mielőtt azonban a szám jelentését vizsgáljuk, fontos, hogy megállapítsuk, hogyan kell értenünk a görög kifejezést: ἀριθμὸς γὰρ ἀνθρώπου ἐστίν.⁶² A legtöbben úgy fordítják: egy ember

⁵⁸ KLAUCK 280.

⁵⁹ Vö. COLLINS 184.

⁶⁰ Vö. BAUCKHAM 428; KLAUCK 283; COLLINS 174.

⁶¹ Vö. BOXALL 194–195.

⁶² Itt és a továbbiakban az újszövetségi görög szövegeket a *Novum Testamentum Graece* (ed. Eberhard Nestle – Kurt Aland et al.; Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft, 2012²⁸) szerint idézzük.

száma. Néhányan viszont úgy vélik, ebben az esetben ún. minőségi vagy leíró birtokos szerkezetet használ a szerző, vagyis a helyes fordítás „emberi szám”.⁶³ Ez fontos különbség.

A Jel 25 alkalommal használja az ἄνθρωπος szót. Ezek közül olykor jelzői minőségben (pl. a 4,7-ben, amikor a trón körül álló négy élőlényt festi le, azt mondja, egyiküknek emberi arca van), de ezekben az esetekben a szöveg használja a ὄς hasonlítószót. A 13,18-hoz nyelvtani szempontból legközelebb álló szöveg a 21,17-ben található. Nem pusztán a nyelvtani alak tökéletesen azonos, mindkét esetben hiányzik a határozott névelő az ἀνθρώπου elől. Ezenkívül a szövegkörnyezetben is van hasonlóság, amennyiben az első esetben a szám nemcsak emberi, hanem a bestiáé is, míg a második esetben a mérték nemcsak emberi, hanem az angyalé is. Ahogyan az a LXX-ből⁶⁴ is látszik, a két szó, ἄνθρωπος és ἀνὴρ névelő nélkül jelenthet általános emberit.⁶⁵ A 21,17-ben valószínűtlen, hogy a szöveg jelentése „egy (bizonyos) ember mértéke” lenne.

Másrészről viszont a 13,18 pusztán csak annyit mond: ember száma. Amennyiben a szerző azt akarná mondani, hogy „emberi”, használhatná a melléknevet, de nem teszi. Emellett az is igaz, hogy a bestia a Bárányt imitálja. A párhuzam viszont sérül, ha a Bárány torz tükörképe nem egy egység.⁶⁶

Mit jelent az, hogy a bestia száma 666? A szó, amit János használ, ψηφίζω, a gematriára való utalásként is értelmezhető.⁶⁷ Ebben az esetben nem összeszámolni, hanem „megfejtetni” kell a rejtvényt. Ez azonban finoman szólva is nehézkes feladat. Míg egy szó számértékét kiszámolni nem különösebben nehéz, addig ugyanez fordítva szinte lehetetlen. (Gondoljunk bele, hogy nincs megkötés arra vonatkozóan sem, hány betű áll rendelkezésünkre, így a lehetséges megfejtések között szerepel többek között 666 darab α is!) Ez arra enged következtetni, hogy bárki is legyen a szám mögött, a közösség számára nyilvánvalónak kell lennie, mert pusztán numerikus kalkulációk segítségével nem fejthető meg a rejtvény.⁶⁸ Csak úgy, ahogyan a Pompejiben található felirat: „szeretem a nőt, akinek a száma 545” címzettje

⁶³ Vö. BEALE, Gregory K., *The Book of Revelation: A Commentary on the Greek Text* (New International Greek Testament Commentary) (Grand Rapids, MI – Carlisle, Cumbria, W. B. Eerdmans – Paternoster Press, 1999) 724.

⁶⁴ A LXX vagy Septuaginta az Ószövetség héber szövegének a Kr. u. 1. században használatos görög fordítása.

⁶⁵ BEALE 724. Az általa használt két példa egyébként a MTörv 3,11 és az Iz 8,1.

⁶⁶ COLLINS 174.

⁶⁷ Uo.

⁶⁸ Vö. ROLOFF, Jürgen, *A Continental Commentary: The Revelation of John* (Minneapolis, MN, Fortress Press, 1993) 166.

nyilván tisztában volt azzal, hogy ez neki szól, szemben a többiekkel, akik a feliratot olvasták.⁶⁹

Sok különböző lehetséges megfejtés létezik tehát. Ezek közül az egyik a szövegben is található *bestia* szó. A $\theta\eta\rho\iota\omicron\nu$ arámi betűs átírása⁷⁰ a megfelelő végeredményt (666) adja ki. Hogy ez az eljárás mennyire legitím, a későbbiekben fejtem ki. A megoldás azért is figyelemre méltó, mert erősíti a párhuzamot a 21,17-tel, ahol az emberi mérték, mely egyben angyali érték is, 144, ami megfelel az $\alpha\gamma\gamma\epsilon\lambda\omicron\varsigma$ görög szó kiejtés szerinti arámi betűs átírása⁷¹ számértékének. Így a 21,17 az ember, aki beteljesedik, aki emberinek látszik, de valójában angyali (ez a megoldás feltételezi az $\alpha\nu\theta\rho\omega\pi\omicron\upsilon$ leíró értelmezését), a 13,18 pedig a bukott ember, aki ezért a *bestia* karakterjegyeit viseli, bár emberinek látszik, valójában *bestia*.⁷²

Ezen felül is van jelentősége a számnak. Erre vonatkozóan Richard Bauckham bámulatra méltóan részletes vizsgálattal állt elő, amelyet részleteiben ismertetni nincs lehetőségem, főbb pontjait azonban fontos megemlíteni.

Az ókorban „ismertek” voltak a „háromszög”, „négyzet” és „sokszög” számok.⁷³ Ezek között vannak olyan számok, melyek, bizonyos sajátosságuk következtében, különlegesebbek a többi számnál. Ilyen többek között a 666. Ez a szám a 36 háromszög száma, vagyis 1-től 36-ig az egész számok összege. Ami különlegessé teszi, az, hogy a 36 maga is háromszög szám, ugyanis egytől nyolcig az egész számok összege. (Továbbá négyzetszám is, 6×6 szorzata.) A hatos és a nyolcas szám ilyen összekapcsolódása a 17. fejezetben még fontos lesz.⁷⁴

Ám bármennyire izgalmas szám is a 666, ez a bestiáról még nem mondana semmit. Bauckham azonban mélyebb összefüggéseket is felfedez. Felfigyel arra, hogy a számok, melyeket János gyakran használ, hasonlóságot mutatnak a Dán-ben felfedezhető számokkal, de nem tökéletesen azonosak velük. Megállapítja továbbá, hogy egyes esetekben a különböző számok azonos időegységet jelentenek (42 hónap = 1260 nap = 3,5 év). Ezen nyomokon elindulva és a teóriáját alkalmazva a Jel-ben megjelenő számokon, arra a megállapításra jut, hogy a különböző természetű számok különböző természetű valóságokat fejeznek ki. Érvelése szerint a Jel szerzője annak megfelelően használ háromszög, négyzet vagy sokszög számot, hogy az azok által jelzett valóságok melyik szemben álló fél uralmához tartoznak. A

⁶⁹ Vö. BOXALL 198.

⁷⁰ 50=י, 6=ו, 10=י, 200=ת, 400=ת, תריין

⁷¹ 60 =ס, 30=ל, 3=ג, 50=ו, 1=א, טלנא

⁷² Vö. BEALE 724.

⁷³ A háromszög az egymást követő számok összege, a négyzet az egymást követő páratlan, míg a sokszög az egymást követő páros számok összege.

⁷⁴ Vö. BAUCKHAM 390–396.

háromszög számok a bestia uralmát jelzik (666), a négyzet számok a bárány uralmához tartozó dolgokat (144), míg a sokszög számokat akkor használja a szerző, amikor olyan valóságot akar kifejezni, amely mindkét birodalomhoz hozzátartozik.⁷⁵ Így a 666 a bestia uralmának egyfajta teljességét hivatott kifejezni.⁷⁶

Mások szerint a 666 (kontrasztban a 777-tel) a teljes tökéletlenség száma, a beteljesedatlenségé, amely bár teljes akar lenni, vagy annak akar látszani (a bestiának hét feje van), nem teljes, és nem is lehet az.⁷⁷ A szám egyben ítélet a bestia és a számát viselők fölött, pontosan úgy, mint a hatodik pecsét, trombita és kehely.⁷⁸ Emellett a SibOr tud arról, hogy Jézus száma, vagyis neve betűinek számértéke (a görög gemátriában) 888, ami ismét ellentétbe állítható a tökéletlenség 666-jával. (A 8 mint a 7 teljességénél még több, a 6 mint ami sosem lesz tökéletesség.) A Jel-ben azonban Jézus száma nem jelenik meg.⁷⁹ A 666 mint teljes tökéletlenség értelmezéssel kapcsolatban megfontolásra méltó Ugo Vanni megjegyzése is, aki szerint ez azért nem meggyőző teória, mert a Jel megírásának korában nem ismerték az arab számokat. Így a három darab hatos – mint a három darab heteshez képest mindig egyel kevesebb – vizuálisan nem adott. Az ókori görögben a 666 χξς, a 777 ϥοζ.⁸⁰ Így a legmeggyőzőbb felvetés az, amelyik az „ember számát” emberi számként érti, a gemátria megfejtéseként pedig a „bestia” szót látja a szám mögött.

c) Jel 17,8

További fontos információk a bestiával kapcsolatban a 17. fejezetben találhatóak. Ebből tudjuk meg, hogy egy prostituált, a nagy Babilon ül a hátán,

⁷⁵ 42 hónap, amíg a szent várost tiporja az ellenség, de 1260 nap, ameddig a két tanú bűnbánatot hirdet. A 42 a hatodik sokszög szám, négyzet párja a 36, ami a 6×6 eredménye, az 1 után az első háromszög és négyzet szám. Az 1260 a harmincötödik sokszög szám, négyzet párja az 1225, ami a 36 után a következő háromszög és négyzet szám. Egészen pontosan a 49 háromszög száma, mely maga a 7×7 eredménye, a zsidó jubileum száma.

⁷⁶ Vö. BAUCKHAM 399–404. Miközben lenyűgözött Bauckham aloszása, többször eszembe jutott, hogy bármennyire is ismertek voltak különböző fontos számok az ókorban, nehezemre esik elképzelni, hogy az olvasók, és még inkább a hallgatók tisztában lettek volna ezeknek a számoknak az értékével, egyes párjaival, általában azokkal a kapcsolatokkal, amelyeket Bauckham feltár.

⁷⁷ Vö. BOXALL 199.

⁷⁸ Jel 6,14–17; 9,13–21; 16,12–16. Vö. BEALE 722.

⁷⁹ Van ezen felül egy lehetséges párhuzam az 1Kir 10,14-gyel, amely elmondja, hogy Salamon kincstárába egy évben 666 aranytalentum folyt be, majd rátér Salamon bűneire, így a 666 ott is szimbolikus szám lenne, amely a királyság úttévesztését jelzi. Ezt a párhuzamot azonban aránytalanul távolinak tartom, és egyébként is kérdéses, milyen mértékben szándéka az eredeti szövegnek a feltételezett mondanivaló. BEALE 727.

⁸⁰ Vö. VANNI, Ugo, *Apocalisse di Giovanni 2* (Assisi, Cittadella Editrice, 2018) 488.

aki a vértanúk véréből részeg. A vadállat pedig „volt és nincs és készül feljönni a mélységből és a pusztulásába megy el”. Ezt az angyal kétszer ismétli el, a 17,8-ban, és részben a 17,11-ben. A szóhasználat (ἦν καὶ οὐκ ἔστιν καὶ μέλλει ἀναβαίνειν) az olvasó eszébe juttatja azt, aki van, aki volt és aki eljön (ὁ ὄν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος) a Jel 1,4-ben és 8-ban. A bestia ezen tulajdonsága tehát megint olyasmi, ami a Bárányhoz való hasonlóságát segíti, noha félig inverz módon. A Bárány van és volt, a bestia volt és nincs. Egyikük eljön (az ég felhőin 1,7), másikuk feljön a mélységből. A bestia Isten paródiája.⁸¹ Van azonban egy fontos többlet, amivel foglalkoznunk kell: a bestia, aki volt, de már nincs, lesz a hétből való nyolcadik.

d) Jel 17,9–11

Már a szöveg bevezetője is hasonló a 13,18-hoz, amennyiben mindkét alkalommal bölcsességet kíván a megértés. Noha az első értelmezés, ami a hét fejet a hét dombra vonatkoztatja, valójában semmilyen kimagasló elmét nem igényel (mindenki számára ismert tény volt, hogy Róma városa hét dombra épült), az interpretáció ennél tovább megy. Mert a hét fej hét király is. Tekintettel arra, hogy a Jel-ben a számoknak szimbolikus jelentésük van, a hét pedig könnyen érthető szimbólum, a teljesség száma (nem pedig a tökéletességé, ez fontos különbség), a hét király a bestia uralmának teljességét jelenti.⁸² Ezután azonban az angyal részletezni kezdi a királyok uralkodását, ami sokakat arra a gondolatra vezetett, hogy ez alapján esetleg a történelem konkrét személyeire utal a szöveg.⁸³

Ezzel kapcsolatban akad néhány nehézség. Az apokalipszis műfajának sajátja ugyanis, hogy a szerző írhat a jelen eseményeiről úgy is, hogy a látnok ténykedését a múltba helyezi, a jelent így jövőként tüntetve fel (Dán). A Jelben azt tudjuk, hogy a hét király közül öt már a múlté, egy uralkodik most, egy pedig ezután jön, de csak kis ideig marad. Ezután következik a hétből való nyolcadik. Larry Kreitzer négy lehetőséget lát: (1) Nérótól számítva Titusz a jelenlegi, öt követi majd Domitianus (Juvenalis Domitianust nevezte második Nérónak); (2) Kaligulától számítva és a rövid ideig uralkodó császárokat nem számítva a jelenlegi Domitianus (ez megfelelne Iréneusz elképzelésének, viszont Josephus Flavius, Suetonius és a SibOr is számolja a rövid ideig trónon lévő uralkodókkal is); (3) a Julius-Augustus vonalon haladva Augustus császártól számítva Galba a jelenlegi, öt követi Otho (ez azonban aránytalanul korai keletkezést feltételez, még a Jeruzsálemi templom is áll); (4) esetleg az írás maga második századi, és Hadrianust kell ösz-

⁸¹ Vö. BAUCKHAM 396.

⁸² Vö. uo. 405.

⁸³ Vö. BOXALL 246.

szekötni a hétből jövő nyolcadikkal.⁸⁴ Hans-Josef Klauck hívja fel a figyelmet arra, hogy amennyiben a szerző tud arról, hogy a hetedik császár csak rövid ideig uralkodik, úgy a nyolcadik császár korában él, és visszatátálja művét a hatodik idejére. Ebben az esetben ketten kerülhetnek szóba: Titusz (79–81) és Nerva (96–98).⁸⁵

Van azonban más megoldás is. Egyrésztől, annak a valószínűsége, hogy a szerző más korba datálja a Jel megírását, mint amelyben él, kicsi. Őt magát, úgy tűnik, ismerték a közösségekben, akiket megszólított. Tudták, hogy ugyanabban a korban él, amelyben a mű címzettjei.⁸⁶ A szavakon túl, „a hatodik van most,” a szerző semmilyen segítséget nem ad arra vonatkozóan, hogy az olvasónak milyen rendszer szerint kellene számolnia. Ha bárki másra gondolna, mint a megírás korában uralkodó császárra, úgy megoldhatatlan rejtvény elé állítaná címzettjeit.⁸⁷

Az sem biztos, hogy valamilyen konkrétumra gondol. Azt ő is, az olvasók is tudják, hogy a hét a teljesség száma. Az, hogy a hatodikat azonosítja korának császárával, majd kijelenti, hogy a hetedik csak rövid ideig marad, azt is jelentheti, hogy (az apokalipszis műfajával összhangban) azt akarja mondani, nemsokára beteljesedik a birodalom gonoszsága, eléri csúcspontját, de akkor a bárány győzedelmeskedni fog.⁸⁸ Már csak egy uralkodót, vagyis egészen kicsi időt kell kibírnia a közösségnek. Az Iz 10,25 Assíria csapásaival kapcsolatban azt mondja: „de már csak egy kis idő: akkor lecsillapszik haragom, és dühöm elsöpri őket”, a 29,17 pedig: „[M]ég egy kis idő, egy egészen kicsi, és nemde gyümölcsöskert lesz a Libanon, a gyümölcsöskert meg erdővé terebélyesedik?”

Ráadásul a bestia a Dán látomásából származik, amely látomásnak van egy olyan eleme, amely utat mutathat a jelen kérdéseinkre vonatkozóan. A Dán 7-ben a bestiának tíz szarva van. Ám a látnok figyelme nem ezen szarvak egyikére összpontosul, hanem egy másik, kis szarvra, amely időközben nő ki. Nem tökéletes az egyezés, de a „tízből való tizenegyedik” emlékeztethet minket a hétből való nyolcadikra. Egy további fontos tény, hogy noha a Dán 7-ben a kis szarvat a tudósok egyöntetűen azonosítják IV. Antiokhosz Epifánésszal, a korábban említett tíz szarv nem jelenthet tíz királyt mennyiségi értelemben, hiszen maga Antiokhosz még csak a nyolcadik király a Szeleukida uralkodók sorában. Ez még egy érv amellet, hogy a Jel 17 számításait a hét királylyal kapcsolatban jelképesen értelmezzük.

⁸⁴ Vö. KREITZER 94–95.

⁸⁵ Vö. KLAUCK 284.

⁸⁶ Vö. ROLOFF 199.

⁸⁷ Vö. BAUCKHAM 406.

⁸⁸ Vö. uo. 405.

De mit takar a kijelentés, mely szerint a vadállat a hétből való nyolcadik? Első ránézésre úgy tűnik, a kifejezés azt jelenti, a hét király közül valamelyik visszatér. A nyolcas számnak azonban, amint láttuk, lehet más jelentése is. A vadállatot nemcsak a 666, hanem a nyolcas szám is jellemzi, mivel a 666 a 36 háromszög száma, amely a nyolcé, vagyis a 666 a nyolc „dupla háromszög” száma.⁸⁹

A kifejezés joggal emlékeztetheti az olvasót az Ószövetség olyan helyeire is, amelyekben egymást követő számok szerepelnek. Ámosz könyvében Isten Damaszkusznak, Gázának, Tírusnak, Edomnak és másoknak „három, sőt négy bűne miatt” nem bocsát meg (Ám 1,3.6.9.11). Ezek után a leírásban a próféta egy, legfőljebb két bűnt említ. A két egymást követő szám tehát nem mennyiség, hanem szemléltető jelző. (Ez a kifejezésmód az ún. „graded numerical saying”).⁹⁰ Amennyiben azonban a hetes és nyolcas számokat használja a szerző (Préd 11,2; Mik 5,4[5]), úgy tűnik, nem pusztán illusztrál, hanem amit kifejez, az az adott helyzetnek megfelelő mennyiség.⁹¹

János számait, a hetest és a nyolcast nem szó szerint kell érteni, mint amelyek azt határozzák meg, még hány római uralkodóra kell számítani a parúzia előtt, hanem mint amelyek minden következő gonosz keresztényellenes uralkodót szimbolizálnak, akik gonoszságának kiterjedése majd önnön birodalmuk pusztulását eredményezi.⁹²

A nyolcas számmal és a visszatéréssel kapcsolatban akadnak a zsidó–keresztény hagyományban további említésre méltó elemek. János korában a szám utalhat a teremtés nyolcadik napjára (2Hének 33,1–2; Barn 15,9), Noé is nyolcadik, amennyiben hét rokonával száll a bárkára, hogy az ítélet utáni új teremtés előképe legyen (SibOr 1:280–281, cf. 2Pét 2,5), de a keresztények Jézus feltámadásának napjára is úgy emlékeztek, mint ami a (hétből való) nyolcadik (Barn 15,9; Justinos, *Dial.* 24:1; 41:4; 138:1).⁹³ A nyolcadik tehát, ami a hetedik után jön, egyben valamilyen módon „egy a hétből”, János korában eszkatologikus jelentőséggel bíró szám, amely a végső időkre utal. A Jel olvasója gondolhat arra, hogy Noé idejében Isten eltörölte az első teremtést, újat kezdett.⁹⁴ A nyolcadik napon a hét újrakezdődött. Ha az üldöztetés újrakezdődik, a bestia a saját vesztébe rohan.

⁸⁹ Vö. uo. 395.

⁹⁰ Vö. uo. 405.

⁹¹ Vö. uo.

⁹² Uo.

⁹³ Vö. uo. 396–397, valamint Beale, aki még hozzáteszi: „Six may also recall the sixth day of the week, when Jesus was crucified and the devil appeared to be victorious”: BEALE 727.

⁹⁴ Vö. SASSON, Jack M., *The „Tower of Babel” as a Clue to the Redactional Structuring of the Primal History (Genesis 1:1–11:9)*, in *„I Studied Inscriptions from before the Flood”: Ancient Near Eastern, Literary, and Linguistic Approaches to Genesis 1–11* (ed. Richard S. Hess – David Toshio Tsamura; Winona Lake, IN, Eisenbrauns, 1994) 456–457.

6. A NÉRO-LEGENDA ÉS A JELENÉSEK KÖNYVE

Ez tehát igen röviden a kérdéses helyek értelme a *Nero Redivivus* legenda említésének mellőzésével. Most azt vizsgálom meg, hogy a szöveghelyek ilyen megértés esetén utalhatnak-e az említett legendára?

a) *A legenda és a Jel 13,3*

A 13,3 esetében, úgy vélem, a válasz inkább nemleges. A szöveg azt állítja a vadállat egyik szarváról, majd magáról a vadállatról, hogy meggyógyul halálos sebéből, ezzel is hasonlítva a Bárányhoz, aki meghalt, és mégis él, örökké (Jel 1,18). Akár úgy tekintjük a vadállat sebet, mint amibe behalt, de feltámadt, akár úgy, hogy csak halálosan megsebesült, de sebéből felépült, nem látok kapcsolatot a Néro-legendával. Abban, akármelyik feltételezett stádiumát tekintjük, sem halálról, sem halálos sebről nincs szó.⁹⁵ Néro elmegy, és visszajön. Azt szinte minden szerző megállapítja, hogy a Jel előtti fázisaiban a legendának nem része a halál és feltámadás (sem a sebesülés és gyógyulás).⁹⁶ Az általam olvasott tanulmányok ezt tekintik a Jel-ben a Néro-legendára első előfordulásának. Ugyanakkor elismerik, hogy ez az első előfordulás a legenda egy olyan fázisát jelenti, ami a Jel előtt nem létezett. Ez azonban önellentmondás. Az olvasónak olyan karakterjegyek alapján kellene felismernie az utalást a legendára, amely karakterjegyek a legenda korábbi fázisaiban nem léteztek. Ez lehetetlen. (A 13. fejezetben ráadásul három alkalommal említi a szerző a halálos sebet, de csak a harmadik alkalommal a kardot, ami szintén nem integráns része a legendának, de legalább Néro halálához köze van.) Ha ez az utalás konkrét történelmi eseményre vonatkozik, akkor Caligulára kell gondolnunk, akivel történt hasonló, amennyiben halálos beteg volt, de felgyógyult.⁹⁷ A második szörny jelenléte, amelyik a császárkultuszt propagálja, szintén megfelel ennek az értelmezésnek, hiszen Caligula volt az első a császárok sorában, aki ilyen igényekkel lépett fel (bár Domitianus használja elsőként a *Dominus ac Deus*⁹⁸ címet).⁹⁹

⁹⁵ Vö. COLLINS 174 szerint a Báránnyal való párhuzamok miatt a halála valószínűbb.

⁹⁶ Vö. VAN HENTEN 17; BAUCKHAM 423; KLAUCK 283; COLLINS 179–181. Többen említik, hogy a SibOr 5:367 olyan szót használ, aminek elsődleges jelentése erőszakos halállal kapcsolatos, de Van Henten pusztán csak annyit említi, hogy esetleg ez utalhat Néro halálára. Bauckham úgy tekint, mint ami, még ha ebben az értelemben fordítjuk is, elszigetelt és nem jellemző a legendára. Collins véleménye pedig az, hogy a szó ebben az esetben inkább a hatalomból való kiesését jelenti, mint a halálát – keletről várják, nem a Seolból.

⁹⁷ CHARLES 349. Ő végül Néro mellett dönt, de feltételezi, hogy a fejezet korábbi, eredetileg Caligulára vonatkozó hagyományból merít.

⁹⁸ „Úr és Isten.”

⁹⁹ Vö. ROLOFF 162.

A legfontosabb különbség Dán és a Jel között a káromló nevek és a seb.¹⁰⁰ Ez egyébként azt is mutatja, hogyan használja a Jel szerzője a rendelkezésre álló hagyományokat, és hogyan alakítja őket mondanivalójához. A Dán 7-ben a legfontosabb szarv Antiokhosz Epifánészre utal, egy konkrét uralkodóra, így feltételezhetjük, hogy a fej a Jel-ben szintén. Véleményem szerint azonban a jellemzők, amelyek alapján fel kellene ismernünk a fej mögött rejtőző uralkodót, nem Néróra utalnak. A Dán 7-ben a nevezett szarv ráadásul minden valószínűség szerint az aktuális uralkodó. Így a Jel, bár szinte ugyanazt a képet használja, vagy más módon közelíti meg, vagy szintén az aktuális uralkodóra gondol, aki így ismét nem lehet Néró. Az viszont biztos, hogy a birodalom az uralkodó mögött az aktuális birodalom.

b) A legenda és a Jel 13,18

A következő – és a legtöbbet kutatott – kérdés a 666 jelentése. A kutatók többsége úgy tekinti, mint ami Néróra utal.¹⁰¹ Ezen a téren azonban gyakran érzektem körkörös érvelést, ami felhasználja a többi a legendára utaló feltételezett helyet. Mivel a szarv, illetve a bestia, amely felgyógyul halálos sebéből, Néró, ezért a szám is Néróra utal. De mivel a szám Neróra utal, ezért ő az, aki felgyógyul halálos sebéből. Ne felejtjük el, hogy ha az olvasó ismeri is a legendát, a halálos seb említéséből nem fog rájönni, hogy Nérót kell sejténie az utalás mögött, hiszen a legendában nincs ilyesmi. Így akkor sem fog Néróra gondolni, amikor a számot hallja, csak abban az esetben, ha már korábban tudta, hogy őt kell érteni mögötte. Erre vonatkozóan azonban nincs rendelkezésre álló adat. Bár Bauckham megemlíti, hogy Nérót nevezték bestiának, aminek a számértéke, amint láttuk, lehet 666, úgy tűnik, a gonosz uralkodókat hajlamos volt az ókori ember hasonló címekkel illetni.¹⁰² A Jel 13-ban feltűnik egy sárkány is. Ezt a címet a zsidóság alkalmazta Pompeiusra, aki Kr. e. 63-ban megszenteltelenítette a szentélyt (Pss. Sol¹⁰³ 2,29), a Jel-ben a sárkány mégsem Pompeiust jelenti.¹⁰⁴

Amint korábban említettem, ha a közösség nem ismeri előzetesen a szám jelentését, nehezen fogja kitalálni, kiről is van szó. Arra vonatkozóan vi-

¹⁰⁰ A káromló nevekről nem egészen biztos, vajon egy vagy több névről van-e szó. Vö. METZGER, Bruce Manning, *A Textual Commentary on the Greek New Testament* (a Companion Volume to the United Bible Societies' Greek New Testament) (London – New York, United Bible Societies, 1994^{4rev}) 673. Amennyiben csak egyről, úgy a felirat esetleg Σεβαστός, amennyiben a többes számú alak a helyes, akkor vagy az uralkodók neveit, vagy a titulusaikat látja a látnok a homlokukon. Vö. CHARLES 348; KLAUCK 279.

¹⁰¹ Vö. COLLINS 174; KREITZER 92; BOXALL 197; ROLOFF 166; CHARLES 168 et al.

¹⁰² Vö. BAUCKHAM 410.

¹⁰³ Pss. Sol, vagyis Salamon zsoltárai, szintén izraelita apokrif irat.

¹⁰⁴ Vö. CHARLES 345.

szont, hogy Nérót korábban illeték volna ezzel a számmal, lényegében semmilyen bizonyítékunk nincs. (Néróval kapcsolatban az egyetlen dokumentált számérték az 50, amivel a SibOr 5:28 illeti.) A Jel ráadásul nem használja azokat a kategóriákat sem, amelyek szinte állandó kísérői lettek Néró nevének.¹⁰⁵ Egyszerűbb dolgunk lenne, ha a szerző azt mondaná, a bestia száma egy anyagilkos hegyátvágó király száma, de nem mondja. Kétségtelen, hogy a 666-os számra alkalmazott gematria egyik lehetséges megoldása a NRW QSR.¹⁰⁶ Ezzel kapcsolatban azonban merülnek fel nehézségek. A legelső: miért alkalmaz János egy görög szövegben arámi gematriát? Erre a legegyszerűbb válasz az, hogy a szám részét képezte a rendelkezésére álló hagyománynak, és az arámi gematriában keletkezett.¹⁰⁷ Sajnos erről a hagyományról továbbra sincs tudomásunk. (Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a számmal kapcsolatban semmilyen hagyomány nem létezett, sőt. Egészen biztos, hogy az olvasók nagy részének világos volt, kire gondol a szerző.) További kérdés, hogy az átírások során milyen szabályokat alkalmaz az átíró. A QSR defektív átírása a קוּסְרָא-nak, „helyesen” QYSR lenne. Erre a nehézségre azt mondhatjuk, amennyiben Jánosnak további szándékai voltak a számmal magával, úgy alakíthatta ennek a további szándéknak megfelelően a kifejezés átírását. Amennyiben viszont hagyománnyal van dolga, úgy a számról nem dönthetett önkényesen.¹⁰⁸ A legtöbb szerző megemlíti egy arámi dokumentumot, amelyben a kifejezés a defektív átírással szerepel.¹⁰⁹ Ám ha hihetünk G. K. Beale-nek, a kérdés nem ennyire egyszerű. Az említett dokumentum ugyanis maga is „defektív”, amennyiben az idézett helyen hiányzik az utolsó két betű. Ami rendelkezésünkre áll, az pusztán NRW Q[?].¹¹⁰ Marcus Jastrow 1903-ban megjelent szótárában a kérdéses kifejezés mindkét formájában szerepel, de sem az általa felsorolt helyeken, sem az egyéb rabbinikus irodalomban nem találunk példát a defektív írásmódra.¹¹¹ Az említett Murabba’at-ban talált dokumentumban azonban a Q után már csak további két betűnek marad hely, vagyis szerepelhetnek ott ס (S) és ר (R) betűk, de ebben az esetben ez lenne az egyetlen általunk ismert eset, ahol valóban a defektív írást alkalmazzák. A másik lehetőség, hogy nem ez a szó szerepel ott.¹¹²

¹⁰⁵ BAUCKHAM is megállapítja (429).

¹⁰⁶ 50=קסר, גרון קסר, (kétszer, tehát 100), 200=ר (kétszer, tehát 400), 60=ס, 100=ק, 6=י.

¹⁰⁷ Vö. BAUCKHAM 388.

¹⁰⁸ Vö. CHARLES 367.

¹⁰⁹ Vö. Említi BAUCKHAM 388; CHARLES 367; COLLINS 175 et al.

¹¹⁰ Vö. BEALE 719.

¹¹¹ Vö. JASTROW, Marcus, *A Dictionary of the Targumim, the Talmud Babli and Yerushalmi, and the Midrashic Literature* (London – New York, Luzac & Co. – Putnam’s Sons, 1903) 1365.

¹¹² Vö. BEALE 719.

Az átírásokkal kapcsolatban egyébként is nehézség, hogy aki az átírást végzi, hogyan hallja az egyes hangokat. A ς (S) átírására az arámi ábécében több lehetőség is van. (Ugyanez igaz egyébként a $\Theta\eta\pi\omega\nu$ θ -jára is.)

Ugyanakkor a 666 Néróval azonosítása mellett szól egy (látszólag) erős érv. Rendelkezünk olyan szövegvariánsokkal, amelyek 666 helyett 616-ot tartalmaznak.¹¹³ Ezen szövegvariánsok között több latin nyelvű is akad. Néró császár nevéből pedig a latin nyelvben hiányzik az utolsó 'N', ami azt is jelenti, hogy a név számértéke 616 (50=1). Az utolsó 'N' azonban nemcsak akkor hiányzik, ha Néró nevét latinosan használjuk, hanem abban az esetben is, ha a *bestia* számértékét nem a szótári, hanem a szövegben található értéke szerint számoljuk ki.¹¹⁴ Ha pedig a 616-ot tekintjük eredetinek (ami hipotetikus feltevés, nincs rá komolyabb okunk), az a megírás korának császára, „Kaiser Domitianus” arámi számértékének is megfelel.¹¹⁵

Egyébként lehetséges, hogy a másoló Néróra gondolt (ezért szándékosan korrigálta a számot), ez azonban nem bizonyíték arra, hogy a Jel szerzője ugyanígy tett volna. Iréneusz, aki időben és kulturálisan is közelebb állt a Jel-hez, nem azonosította a számot Néró császárral.¹¹⁶ Ezen túl feltehetjük azt a kérdést is, az azonosításhoz valóban szükség van-e a titulusra? Vagy a szám létezett korábban, és ahhoz igyekeztek igazítani a császár nevének helyesírását? Amennyiben ez a megoldás, úgy a szám korábban már jelentett valamit (vagy valakit), így nem lenne okunk azt feltételezni, hogy a Jel-ben ne ebben a korábbi értelmében szerepelne.

Bauchham szerint János nem a számra vonatkozó tradíciót veszi át, hanem csak a módszert, ugyanis az intertestamentális irodalomban másutt is előfordul, hogy a gematria bizonyos görög szavak arámi betűs átírására vonatkozik.¹¹⁷ Ez azonban két dolog miatt is nehézkes. Egyrészt, amint korábban többször említettem, a megoldókulcs nélkül szinte lehetetlen megfejteni, kire gondol pontosan a szerző. Erre vonatkozóan egy fontos jelzés, hogy a kortárs exegézisben is sok különböző megoldás létezik arra vonatkozóan, kit jelöl a szám.¹¹⁸ Másrészt, amennyiben csak a módszert veszi át, úgy

¹¹³ METZGER 676. „Instead of ἐξήκοντα, which is strongly supported by $\mathfrak{B}^{47}$ & A P 046 051 all extant minuscules it^{sig} vg syr^{ph}, h cop^{sa}, bo arm al, δέκα is read by C some manuscripts known to Irenaeus (who, however, says that 666 is found „in all good and ancient copies,” and is „attested by those who had themselves seen John face to face”) and Tyconius^{pl}. [...] Perhaps the change was intentional, seeing that the Greek form Nero Caesar written in Hebrew characters...”

¹¹⁴ יתריין=θηρיון, יתריין=θηρיון

¹¹⁵ Vö. BEALE 720.

¹¹⁶ Vö. BEALE 722; ROLOFF 166; CHARLES 366.

¹¹⁷ Vö. BAUCKHAM 389.

¹¹⁸ Vö. BEALE 719–721. Ezzel kapcsolatban némileg cinikusan idézi George Salmont, aki felállította a gematria „szabályait”: „First, if the proper name by itself will not yield it, add a title; secondly, if the sum cannot be found in Greek, try Hebrew, or even Latin; thirdly, do not be too particular about the spelling. [...] We cannot infer much from the fact that a key fits the lock if it is a lock

jeleznie kellene, hogy a jelen pillanatban éppen ezt teszi. Míg Roloff abban, hogy János a Jel-ben használ más héber kifejezéseket, arra lát bizonyítékot, hogy a gematriára vonatkozóan az arámi átírás legitim megoldás, addig Beale éppen arra hívja fel a figyelmet, hogy amikor a Jel szerzője arámi szavakat használ, minden esetben előzetesen jelzi ezt (Jel 9,11; 16,16).¹¹⁹

Ráadásul, amennyiben valóban az lenne a helyes megoldás, hogy a számot megfejtve Néro császár nevét és titulását kapjuk, úgy ez lenne az egyetlen olyan hely a Jel-ben, amikor János ilyen módon használ egy számot. A számok minden más esetben figuratívak, és szimbolikus jelentéssel rendelkeznek, nem igénylik a gematria bevonását. Továbbá, amikor a szerző az ἀριθμός szót használja, az minden (más) esetben megszámlálhatatlan tömegre vonatkozik.¹²⁰

Kétségtelen, hogy a felszólítás felkelti az olvasó és a hallgató figyelmét. János két szót használ, a bölcsességet és az értelmet. Az ilyen felszólítások az újszövetségi irodalomban általában direkt felszólítások a hallgatóság felé. Az evangéliumokban is találkozunk hasonlóval. Kérdés azonban, hogy vajon a felszólítás egy matematikai rejtvény megoldására vonatkozik-e, vagy inkább spirituális és morális megkülönböztetésre.¹²¹ Tekintettel arra, hogy a felszólítást megelőzően a szöveg hangsúlyozza, hogy a bestia hasonlítani próbál az igazi Úrra, valamint a második bestia propagálni fogja az első kultuszát, és látványos jeleket fog véghez vinni, a figyelmeztetés közvetlen kontextusa alapján nem tűnik valószínűtlennek, hogy a 13,18 éberségre való felszólítás.

Túl mindezen megfigyeléseken, a szövegek tanulmányozása közben még egy gondolat fogalmazódott meg bennem. Bauckham úgy véli, bár Néro nem szerepel a Jel-ben név szerint, központi szerepet játszik benne.¹²² Én azonban éppen ezt nem látom. A 13. fejezet fontos a Jel eseményfolyamában, a 18. vers pedig különleges ünnepélyességgel bír. A hallgatók kvázi közvetlen megszólítása, a szavak súlya és a mondatszerkezet bizonyos értelemben csúcspontot jelent a bestiáról szóló első látomásnak. (A második a 17. fejezetben érkezik el.) Elfogadom a meglátást, mely szerint a keresztény közösségek számára hosszán tartó trauma volt a Néro-féle keresztényüldözés, amely sokáig meghatározta a korabeli keresztények gondolkozását.¹²³ De azt nem látom sem az Újszövetség más írásaiban, sem a kortárs irodalomban, hogy Néro személye, vagy akár a legenda ennyire hangsúlyos szerepet ját-

in which almost any key will turn.”

¹¹⁹ Vö. BEALE 721, szemben ROLOFF 166-tal.

¹²⁰ Vö. BEALE 721. BOXALL 199 is egyetért, hogy a számok máshol egyszerűen szimbolikusak. Vö. Jel 5,11; 7,4; 9,16 (2x); 13,17.18 (3x); 15,2; 20,8.

¹²¹ Vö. BEALE 726–727.

¹²² Vö. BAUCKHAM 384.

¹²³ Vö. uo. 411.

szott volna. A biblikus tudomány főcsapása többek között Máté, Lukács és János evangéliumát, a pasztorális leveleket, de néhány Pálnak tulajdonított levelet is a Néro császár nevével fémjelzett üldözés utánra helyezi a történelemben. Ezekben mégsem látszik ilyen nyoma a traumának. Ha elfogadjuk, hogy a Jel a 90-es években keletkezett, az egyben azt is jelenti, hogy hozzávetőlegesen harminc év választja el a közösséget a keresztényüldözéstől, mely ráadásul a megírás helyétől és a címzett egyházaktól térben is távol történt.¹²⁴ A Néro-legenda lehet elmondástól függően bármilyen sötét és félelmetes, aránytalanul távoli ahhoz, hogy ennyire központi lehessen a Jel gonoszról alkotott fogalmában. Egyszerűen csak valószínűtlennek tűnik, hogy a látomás csúcspontján, a kinyilatkoztatás ünnepélyes pillanatában a bestia, a keresztények nagy ellensége, a veszedelem, akinek megtévesztő szándékaival szemben az egyetlen lehetséges védekezés a folyamatos éberség, egy rég halott császár.¹²⁵

c) *A legenda és a Jel 17,8–11*

A 17. fejezetben viszontlátjuk a bestiát. Az angyal elárulja, hogy a mélységből érkezik, skarlátvörös, továbbra is hét feje és tíz szarva van. Volt és nincs, és feljön, de a vesztébe rohan. Ez lenne a Jel-ben a Néro-legenda kifejlett, János által módosított verziója, melyben Néro azonos a vadállattal, Beliárral. Néro meghalt, ezért a mélységben¹²⁶ van, de halálából visszatér, hogy a pusztulásába menjen.¹²⁷ Elpusztítja Rómát pártus seregek élén, a tíz király segítségével, a Bárány ellen támad mint annak végidőbeli ellensége, de veszt, legalábbis a tudósok egy része szerint. Én azonban nem így látom.

Itt kell kitérnem arra, hogy a Jel egyetlen alkalommal sem nevezi nevén a bestiát. Így a Néro-mítoszhoz hasonlóan ingoványos terepen vagyunk. Van azonban egy fontos különbség a két hagyomány között. Néróval kapcsolatban éppen az a nehézség, hogy korábban megismert ismertetőjegyei közül egyet sem használ a szerző: Néro a Jel-ben nem anyagilkos, nem vágja át a hegyet, nem játszik lírán, nem vesz részt játékokon. Beliár ismertetőjegyei viszont a maguk korábban megismert valóságában szerepelnek a Jel-ben:

¹²⁴ A Jel szerzője a jelenések helyszínéként Patmosz szigetét jelöli meg (Jel 1,9), a hét egyház pedig, amelyeket megszólít, Kis-Ázsiában található (Efezus, Szmirna, Pergamon, Tiatira, Szárdesz, Filadelfia, Laodicea, vö. Jel 1,11).

¹²⁵ Nem titkolom, hogy törtem a fejem azon, amennyiben elvettem annak a lehetőségét, hogy Néro áll a szám mögött, milyen másik lehetőséget tudnék megfogalmazni. Jobb azonban nem jutott eszembe. Ezzel együtt, jelen kutatásom alapján egyre erősebb meggyőződésem, hogy Néro (ill. a vele kapcsolatos legenda) nem a helyes megfejtés.

¹²⁶ Az ἄβυσσος a héber kozmológiában az alvilág szintje, fölötté a föld és a menny találhatóak. Vö. ἄβυσσος, ov, ἡ, in *Exegetical Dictionary of the New Testament I* (ed. Horst Robert Balz – Gerhard Schneider; Grand Rapids, MI, Eerdmans, 1990) 3.

¹²⁷ Vö. COLLINS 176; KLAUCK 283.

halottakat támaszt fel, nagy jeleket visz véghez, félrevezeti a halandókat. Ezek az ismertetőjegyei a SibOr-ban, az Asc. Is-ban, de még a 2Tessz 2-ben is.

A Dán 7-ben értesülünk arról, hogy a nagy tengerből négy vadállat támad. Noha a kifejezés a LXX-ban tenger, ahogyan a 13. fejezetben is, általános az egyetértés abban, hogy ez a nagy tenger azonos a káosz birodalmával,¹²⁸ így tekinthető a 17. fejezetben használt mélység szinonimájának, a 13. fejezetben pusztán az irodalmi függés miatt használ a szerző más szót.¹²⁹ A Dán 7-ben is van átjárhatóság a negyedik vadállat és annak egyik szarva között.¹³⁰ Ebből azonban nem következik, hogy a szarv, Antiokhosz Epifánész meghalt, de feltámadt. Sokkal inkább a birodalom és uralkodójának természetéről kíván információt közölni a szerző.

A Beliárral kapcsolatos hagyomány fejlődéséről korábban már beszélünk. Ennek állomásai jól láthatók a különböző irodalmi alkotásokban. Az Antikrisztus pedig lehet egy személy, de lehet egy csoport is. A Dán 7 ötvözi a kettőt, a birodalom és uralkodója is Antikrisztus. Antiokhosz Epifánész után Pompeius a következő személy, aki kiérdemli a címet, míg kollektívaként már a Mózes mennybemenetele¹³¹ 10,8-ban Róma tölti be a pozíciót.¹³² A Beliárra vonatkozó hagyomány ez időben kapcsolódik össze az Antikrisztusra vonatkozó elképzelésekkel, miközben a hódító király mellett a hamis próféta szerepét is egyre inkább magára ölti.¹³³ A 2Tessz 2 jelentős hasonlóságokat mutat a Jel 13,11–17-tel, a különbség az, hogy az egyikben személy, a másikban kollektív alakban jelenik meg. Az „új” Beliár már a Jel 11,7-ben Jeruzsálemben feljön a mélységből (tehát 70 előtti hagyományréteggel van dolgunk).

Az Asc. Is 4-ből azt is megtudjuk, hogy Beliár ősidőktől fogva létezett. (A Jel-hez képest fontos különbség, hogy az Asc. Is-ban az égből érkezik, a Jel-ben a mélységből.) Az Asc. Is azért is fontos, mert, amint láttuk, abban Néro személye, ha nem is központi helyen, de felsejlik. A nagy ellenfél egyik karakterjegye, hogy gonoszságában Néro-szerű. Azt is jeleztem korábban, hogy véleményem szerint ennek nincs köze a visszatéréséről szóló mítoszhoz, de legalább a személye megjelenik a leírásban. Mivel a hagyomány önmagában az, hogy az eszkatologikus ellenfél a mélységből jön fel, ebből a

¹²⁸ Vö. NEWSOM, Carol A. – BREED, Brennan W., *Daniel: A Commentary* (The Old Testament Library) (Louisville, KY, Westminster John Knox Press, 2014) 221.

¹²⁹ Vö. COLLINS 176.

¹³⁰ Vö. uo. 184.

¹³¹ Héber vagy arámi nyelven, az 1. században keletkezett izraelita intertestamentális apokrif. Vö. ALLEN, Garrick –KLIPPENSTEIN, Rachel, *Testament of Moses*, in *The Lexham Bible Dictionary* (ed. John D. Barry et al; Bellingham, WA, Lexham Press, 2016).

¹³² Vö. CHARLES 79.

¹³³ János leveleiben a hamis próféták az antikrisztusok, vö. 1Jn 2,22.

tényből nem következtethetünk arra, hogy János bármit mondani akarna egy meghaló, de feltámadó Néróról (ahogyan Dán sem akart semmit mondani egy meghaló és feltámadó Antiokhosz Epifánésről). Mond-e a szöveg mást, amiben felfedezhetjük a legendát?

A 17,8-ban az angyal kijelentése, a *bestia* volt és nincs, és feljönni készül, rejtélyesen hangzik. Ez lehet egy olyan kijelentés, amely összeköti Néró visszatérését a Beliár-hagyománnyal, hiszen uralkodott, meghalt, de visszatér.¹³⁴ Másfelől viszont a bestiáról tudjuk, hogy a Bárány tükörképe, Isten paródiája.¹³⁵ A Bárány van, volt és eljön, a *bestia* volt, nincs és eljön. A szóhasználatban van néhány figyelemre méltó apróság.

Nem várhatjuk a szent szerzőktől, hogy azokat a kifejezéseket használják, amelyek nekünk tetszenének, engednünk kell, hogy úgy fejezzék ki magukat, ahogyan a Szentlélek indítja őket. Nekem azonban mégis hiányzik a „visszatér” szó. A tudósok sokat beszélnek a legenda legalapvetőbb eleméről, hogy ti. Néró elment, és *visszajön*. De a Jel lapjain a tekintélyes mennyiségű visszatérést jelentő ige közül egy sem jelenik meg.¹³⁶ Még az *ἔρχομαι* is jelenthetne visszatérést, de a szerző ezt sem használja. A vadállat a két vonatkozó versben, a 8-ban és 11-ben feljön (*ἀναβαίω*, érthető, ha korábban a mélységben volt), illetve elmegy (*ὕπαγω*).

Amennyiben pedig a *bestia* Isten paródiája, úgy érdemes egy pillantást vetni az 1,4-re is. Az elsőre feltűnhet az olvasónak, hogy a szöveg nem a volt-van-lesz hármasság tagolást használja, hanem azt mondja: *ὁ ὄν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος*. A *ὁ ἐρχόμενος* participium jelenthetne jövő időt, de van okunk azt gondolni, hogy ebben az esetben a folyamatos jelenidő a helyes fordítás. A 3,20-ban János a jövő idejű formát használja, mivel abban a környezetben arra akar utalni.¹³⁷ A szerző ezzel Isten abszolút transzcendenciáját akarja aláhúzni, amely végtelen jelenlét (*ὄν*), belépés az emberiség történelmébe így üdvtörténelemmé téve azt (*ἦν*), és folyamatos, progresszív kapcsolat az emberiséggel (*ἐρχόμενος*).¹³⁸

A *bestia* sem csak volt-nincs-lesz. A szerző játszik az igeidőkkel, amennyiben múltidőt (*ἦν*), jelen idejű tagadást (*οὐκ ἔστιν*), jövő idejű körülírást (*μέλλει ἀναβαίνειν*), majd jelen idejű megerősítést használ (*ὕπαγει*). Az, hogy volt, nem jelenti automatikusan, hogy Néróra utal. Láttuk már, hogy az Asc. Is-ben Beliár uralta a világot, amióta létrejött (4,2). A *bestia* létezett. Nemcsak egyszer, hanem akár többször is a történelemben, de a jelenléte sosem volt tartós, mindig elbukott. A Jel megírásának pillanatában éppen

¹³⁴ Vö. KREITZER 92; BOXALL 245; COLLINS 176.

¹³⁵ Vö. BAUCKHAM 396.

¹³⁶ *ἀνακάμπω, ἀναλύω, ἀναστρέφω, ἀναχωρέω, ἀφορμάω, ἐπανέρχομαι...*

¹³⁷ Vö. VANNI 50, 46. lábjegyzet.

¹³⁸ Vö. uo. 51.

nincs, de meg fog jelenni még a történelem színpadán, felemelkedve a mélységből. De bármely korban legyen is a jelenléte jelen idejű, pusztulásra van ítélve. Éppen ezért ő a hétből való nyolcadik. Ugyanabba a „bandába” tartozik, így bárki legyen is, a karaktere és a sorsa is ugyanaz.¹³⁹

A Jel 17 meglehetősen összetett szimbólumrendszerrel dolgozik. A figyelmes olvasó észreveszi, hogy a részeg prostituált Róma. De közben a bestia hét feje is Róma. Közben viszont a hét fej hét király is. De a bestia is egy a királyok közül. De közben a tíz szarv is királyokat jelent. Ez egyben azt is jelenti, hogy bármilyen megfejtés, ami leegyszerűsíti a látomást, hibás. A bestia egyszerre az állat, amin Róma lovagol, egyben maga a város, és annak királyai is. Térbeli kiterjedése van, amennyiben hét domb, de időbeli kiterjedése van, amennyiben hét király. Noha evilági, térbeli és időbeli dimenziói látványosak, túlnyúlik ezeken. Ott van az egész birodalom gyökerénél, de túlnyúlik a történelem immanens keretein, hiszen ő maga a nyolcadik.

Ezután gyűjti össze a föld királyait, hogy a Bárány ellen harcoljon. Ez tehát a bestia végső célja. Isten helyére akar lépni. Ezt szolgálta az imitáció, ezért hasonlít annyi mindenben a Bárányra, ezért öltötte magára a tulajdonságait. Ő akar Isten lenni. A kozmikus uralomért folyik tehát a harc.¹⁴⁰ De a bestia téved. Nem érheti el a teljességet, mindig tökéletlen marad (666). A valódi hatalom a Bárány kezében van. Ő képes egyedül feltörni a pecsétet, ezzel újtára indítani az események folyását (Jel 5,5). A bestia alá van vetve neki. Még arra is a Báránytól kap hatalmat, hogy harcoljon a szentek ellen, és győzelmet arasson felettük. (A 13,7-ben a passzív szerkezet Isten hatalmát sejteti az események mögött.¹⁴¹)

A bestia önmagát pusztítja el. A föld királyaival, melyek fölött addig a prostituált uralkodott (17,18), a város ellen fordul. Lemeztelenítik, és megesszik a húsát (τὰς σάρκας αὐτῆς φάγονται). A kifejezés az Ószövetségben hat versben fordul elő, ebből ötször emberhúsvésésre vonatkozik (Lev 26,29; Zsolt 26,2; Préd 4,5; Iz 9,20; Jer 19,9).¹⁴² Ez a Leviták könyvében, Izajásnál és Jeremiásnál Isten haragjának, egyben az ítéletnek és összeomlásnak egyik legutolsó és talán legdrámaibb fázisa. A Jel-ben még egy alkalommal fordul elő, amikor az angyal meghívja az ég madarait, hogy királyok, vezérek, lovak és lovasok húsát egyék. Ezt követné a nagy csata, de végül semmi ilyesmi nem történik. „A vadállat és a föld királyai összegyűltek a seregeikkel együtt, hogy harcra keljenek a Lovassal és seregével. De ezek elfogták a

¹³⁹ Vö. uo. 564–565. Ez az értelmezés egyébként megfelel a 666 és a hétből való nyolcadik közötti kapcsolatnak. Vö. BAUCKHAM 396, 405; valamint BEALE 726.

¹⁴⁰ Vö. COLLINS 184.

¹⁴¹ Vö. VANNI 472.

¹⁴² Az Úsz-ben öt alkalommal szerepel a kifejezés, mind az öt emberhúsvéssel kapcsolatos (Jn 6,52.53; Jak 5,3; Jel 17,16; 19,18).

vadállatot és vele együtt a hamis prófétát, aki csodákat tett, és félrevezette velük azokat, akik a vadállat bélyegét viselték, és a képmását imádták. Elevenen bevetették mind a kettőt a kénköves, tüzes tóba” (Jel 19,19–20).

7. ÖSSZEFOGLALÁS

A Néró-legenda létezésében senki sem kételkedik. A halálával kapcsolatos bizonytalanság utat nyit a reményre azoknak, akik szerették őt, és a félelemre azoknak, akik tartottak tőle.

Néró császár nem volt átlagos szereplője a történelemnek. Tettei hosszan tartó hullámokat vetettek, még sok idővel a halála után is érezhetőek következményeik. Az, hogy a személye csak igen lassan kopott ki a köztudatból, jól látszik Dio Chrisostom 88 körül keletkezett beszédéből, a tényből, hogy még húsz évvel a halála után is sikeres vállalkozás lehetett az ő személyében hatalmi igényekkel fellépni, vagy abból, hogy több Szibilla-jóslatban megjelenik. Eközben a császár elveszíti személyes vonásait, és egy archetípus, a gonosz uralkodó megtestesítőjévé válik. Ebben a minőségében utat talál az izraelita apokaliptikába, amelyben Isten végidőbeli ellensége nérói vonásokkal is rendelkezik.

Úgy vélem, ez döntő különbség. Nem az eszkatologikus ellenfél válik a visszatérő Néróvá, hanem a császár válik az ellenség bizonyos vonásainak összefoglalásává. Kérdés, hogy az összeolvadásban mekkora szerepet játszott a visszatéréséről szóló legenda léte. Az azonban számomra meglehetősen egyértelmű, hogy a két hagyomány, vagyis a „végidőbeli ellenfél” és a „Néró visszatér” hagyományok közül az előbbi a domináns. Ezért nem jelennek meg a visszatérés motívumai a SibOr 3-ban és az Asc. Is-ban sem.

Ugyanígy nem látom bizonyítva a legenda jelenlétét János látomásainak könyvében. Különös tekintettel arra, hogy a művet elsősorban hallgatásra, nem pedig olvasásra szánták,¹⁴³ a jelképeknek, melyek gyakran fokozatosan épülnek egymásra, viszonylag könnyen felismerhetőnek kell lenniük.¹⁴⁴ A János által használt és a tudósok egy része által a Néró-legendára tett utalásként felfogott szimbólumoknak nemcsak az érthetősége, hanem az egymásutánisága is fontos. A legelső utalásból azonban lehetetlen felismerni a legendát. Ehhez kapcsolódik a második, a szám, amely előzetes ismeret nélkül az adott pillanatban megfejtethetlen, és egyébként is kapcsolódik az első

¹⁴³ Tekintettel többek között az általános analfabetizmusra is.

¹⁴⁴ Amikor János olyan új jelképet vezet be, aminek nem egyértelmű a jelentése, mindig megmagyarázza az értelmét. „hét gyertyatartót láttam [...] Jobbjában hét csillagot tartott [...] A hét csillagnak, amit a jobbomban láttál, és a hét arany gyertyatartónak ez a titka: a hét csillag a hét egyház anyaga, a hét gyertyatartó meg a hét egyház” (Jel 1,12.16.20).

utaláshoz. Ráadásul nem látszik, hogy a legendának olyan súlya lenne, ami indokolttá tenné azt, hogy ennyire központi helyen szerepeljen. Ezenkívül azokban az írásokban, melyekben a legenda különböző formákban szerepel, az egyetlen Néróhoz köthető szám az ötven, nem a 666. Ezzel kapcsolatban is az tehát a legkomolyabb problémám, hogy a korábbi írásokból megismert Néró-legenda karakterjegyei hiányoznak a leírásból.

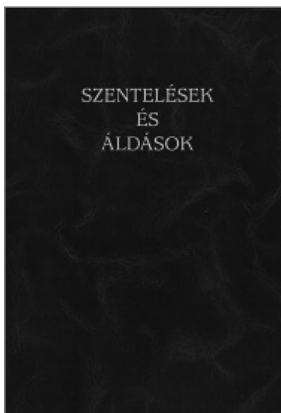
Ugyanez igaz a 17. fejezetre is. János ismét beazonosítja a bestiát, a hallgatók a hét fej és tíz szarv említésére már tudják, kire vagy mire kell gondolniuk. A tény, hogy a bestia a mélységből jön, tökéletesen magyarázható a bestia természetével, nem szükséges hozzákötni egy olyan elhunyt császárt, aki esetleg halála után ott tartózkodik. Ráadásul ez nem része a legenda korábbi állapotának. (Még az egyetlen hasonló írásban, ami rendelkezésünkre áll, az Asc. Is-ban is *fentről* száll *le* a Néró képébe bűjtatott Beliár.) A tény, hogy ő a hétből való nyolcadik, illetve az, hogy volt, de most nincs, de még lesz, lehetnének (véleményem szerint) a legendához legközelebb eső utalások, tekintettel leginkább arra, hogy itt egy a legenda integráns részét képező elem, a Róma elleni támadás explicit módon jelen van. Ez azonban nem kizárólag a Néró visszatéréséről szóló legendára igaz. Az, hogy egy eszkatologikus ellenfél lerombolja Rómát, a legendától függetlenül is megjelenik.¹⁴⁵ Ráadásul a Róma elleni támadástól függetlenül a hallgató már más irányban értette meg a bestiát a korábbi információk alapján, így ezeket a karakterjegyeket is korábbi megértésének fényében fogja megfejteni.

Lehetséges, sőt valószínű, hogy a Néróval kapcsolatos szöbeszédék befolyásolták a Jel szerzőjét művének írásakor. Néró kellően „rikító” személyiség volt ahhoz a történelem színpadán, hogy ilyen jellegű nyomokat hagyjon maga után. A kérdésem azonban arra vonatkozott, hogy a Néró visszatérésére vonatkozó legenda adja-e a vizsgált szentírási helyek helyes értelmezésének alapját. Erre a kérdésre pedig az én válaszom nemleges.

¹⁴⁵ Katell Berthelot professzor szóbeli közlése.

SZENTELÉSEK ÉS ÁLDÁSOK

A 2012-ben kiadott *Áldások könyve* megjelenésekor megfogalmazódott, hogy az áldások és szentelmények anyaga lelkipásztori szempontból – a legfőbb irányelveket megtartva – kisebb, praktikusabb, kézre álló formába öntve is jelenjen meg. A most megjelent új kötet az áldásokról megfogalmazott rövid tanító résszel indít, melyből világossá válik, hogy mely személyek mely áldások végzésére jogosultak. Ugyancsak itt található az áldások szerkezeti felépítésének leírása (ez betétlapként is rendelkezésre áll). A szenteltvíz készítésének szertartása után négy nagy fejezetben következnek a különféle áldások (Szakrális és jámborsági tárgyak megáldása; Személyek megáldása; Áldások az egyházi év során; Különböző alkalmaikra szolgáló áldások). Némely esetben, különösen ott, ahol ezt a magyar hagyomány megkívánja (pl. házmegáldás vízkeresztkor, járművek megáldása), egyéb szövegeket is közöl.

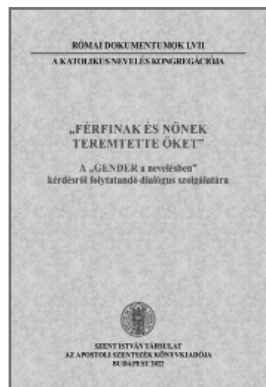

154 oldal, keménynyomtatás. Ár: 3200 Ft

„FÉRFINAK ÉS NŐNEK TEREMTETTE ÖKET”

A „GENDER a nevelésben” kérdésről folytatandó dialógus szolgáltatára Egyre inkább tudatosabbá válik, hogy valóságos nevelési vészhelyzetben vagyunk, különösen az érzelmi élet és a szexualitás témakörében. Sok esetben olyan nevelési programokat szerveznek és javasolnak, amelyek látszólag „semleges élet- és személyfelfogást közvetítenek, de valójában a hittel és a józan ésszel ellenkező antropológiai felfogást tükröznek” – fogalmazott Ferenc pápa. A Katolikus Nevelés Kongregációja most, illetékességi területén néhány reflexiót tesz közzé, amelyek eligazíthatják és segíthetik mindazokat, akik az új nemzedékek nevelésével foglalkoznak, hogy a szeretet minden embernek szóló meghívásának fényénél módszeresen szembeülhessenek az emberi szexualitás mostanában leginkább vitatott kérdéseivel.

36 oldal, puhafedeles. Ár: 790 Ft

RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda
1364 Budapest, Pf. 277. • TELEFON: 318-6957
szitkonyvek.hu

◆◆◆ BACSA DÁVID

A hallássérültek katolikus nevelésének akadálymentes lehetőségei

BEVEZETÉS

A II. Vatikáni Zsinat *Gravissimum Educationis* kezdetű nyilatkozata megállapítja, hogy minden embernek személyi méltósága folytán elidegeníthetetlen joga van a neveléshez, amely megfelel élete céljának, alkalmazkodik egyéni képességeihez.¹ Az Egyháznak alkalmazkodnia kell a hallássérültek értelmi és nyelvi képességéhez, hiszen személyi méltóságuk alapján nekik is ugyanolyan joguk van a keresztény neveléshez, mint halló társaiknak. Tanulmányomban az egyházjog által körvonalazott lehetőségeket vizsgálom meg annak tükrében, hogy a hallássérültek akadálymentes módon részesülhessenek katolikus nevelésben.

1. AZ ISTEN SZAVÁBAN VALÓ RÉSZESEDÉS

Az ige szolgálata magában foglalja a Szentírást, a szent hagyományt, a liturgiát, a tanítóhivatalt és az Egyház életét (CIC 760. k.). Az egyetemes Egyháznak szóló evangéliumhirdetés feladatát különösen a római pápa és a püspökök testülete kapta (CIC 756. k. 1. §). A rájuk bízott részegyház tekintetében ezt a feladatot az egyes püspökök gyakorolják, akik a jog előírása szerint részegyházukban az igeszolgálat irányítói, néha pedig több püspök együtt, egyszerre több egyház vonatkozásában tölti be ezt a feladatot (CIC 756. k. 2. §). Ez az igeszolgálat nemcsak azoknak szól, akik még nem keresztények, hanem azokhoz is, akik ugyan meg vannak keresztelve, de a

---

¹ II. Vatikáni Zsinat, *Gravissimum educationis* konstitúció (1965. okt. 28.) [a továbbiakban: GE] 1, in *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai* (Budapest, SZIT, 2007) 378.

keresztény élet peremén élnek.² A püspökök segítői tanítói küldetésükben különösen a plébánosok, valamint a diakónusok (CIC 757. k.).

Ahhoz, hogy a hallássérültek megfelelő módon megismerjék Isten szavát, az Egyháznak akadálymentesítenie kell a keresztény tanítás hirdetésének különféle rendelkezésére álló eszközeit, elsősorban a prédikációt és a hitoktatást (CIC 761. k.). Az Egyház igénybe veheti jelnyelvi tolmács szolgálatát a jogban meghatározott módon (CIC 990., 1106., 1471. k.), hogy a keresztény tanítást átadja, valamint azért, hogy általa a hallássérültek élni tudjanak keresztységükkel járó kötelezettségeikkel és jogaikkal (CIC 208–231. k.). A jelnyelv a hallássérültek önálló, természetes nyelve, amelyet Magyarországon a Magyar Jelnyelv Napjaként november 9-én ünnepelnek, és amelynek használatát, fejlesztését és megőrzését a magyar jog garantálja.³ Jelnyelvből 2021. július 1-től államilag elismert nyelvvizsgát lehet tenni.⁴ A hit inkultúrációja a jelnyelv segítségével kapcsolatba kerül a hallássérült kultúrájával és kifejezési formáival, ezáltal új, egyházi kifejezésekkel gazdagítja a hallássérült jelnyelvi kultúrát (KÁD 208).

2. A KATEKÉZIS AKADÁLYMENTESÍTÉSE

A prédikáció formái közül kiemelkedik a homília, amelyben a pap vagy a diakónus a liturgikus év folyamán a szent szövegből a hit titkait és a keresztény élet szabályait kifejti (CIC 767. k. 1. §). A templomba rendszeresen járó hallássérült az egyházi év vasárnapjai folyamán elhangzott homíliák (CIC 767. k. 2. §) által megismeri az Egyház tanítását, valamint a katekézis gyakorlati aspektusait a keresztény közösségben. A katekézis formáinak biztosítása a plébánosnak vagy a templom igazgatójának a feladata (CIC 767. k. 4. §), hiszen az egyetemes egyházjog nem vállalkozhat minden részletre kitérő szabályozásra. A helyi lelkipásztor az, aki ismeri a gondjára bízott hallássérülteket, és számukra érthető módon tudja átadni a keresztény hit tartalmát. Az átadás – Isten példája nyomán – a hallássérült képességeihez igazodva történik, tiszteletben tartva a személy méltóságát (KÁD 143). A hallássérülteknek szóló katekézisnek meg kell találnia azokat a kifejezési formákat, amelyek érthetőek az egyszerűek és a fogyatékkal élő emberek számára is (KÁD 208). Budapesten a Katolikus Hallássérült Pasztoráció keretében 1983-tól a karácsony másnapján, az ünnepi szentmise után a hallássérültek jelnyelven, kosztyumben előadott színházi műsorban jelenítik meg a bibliai

² A KLÉRUS KONGREGÁCIÓJA, *A katekézis általános direktóriuma* [a továbbiakban: KÁD] (Budapest, SZIT, 1998) 51.

³ 2009. évi CXXV. törvény a magyar jelnyelvről és a magyar jelnyelv használatáról 3. § (1).

⁴ Uo. 3. § (3).

eseményeket,⁵ így a gesztusok segítségével a hallássérültek számára vizuálisan is megjelenik az evangéliumi tanítás.

A keresztyén tanítást, amely magában foglalja az Egyház tanítóhivatalának tanítását az emberi személy méltóságáról és szabadságáról, a család egységéről, szilárdságáról és feladatairól, valamint a kötelességekről (CIC 768. k. 2. §), úgy kell előadni a hallássérültek számára, hogy a hallgatók állapotának megfelelő legyen, hogy kellő módon megérthessék és meg is tudják azt valósítani életükben. A törvényhozó külön figyelmet fordít azokra a krisztushívőkre, akik az átlagos és rendes lelkipásztori gondozásban nem részesülnek eléggé, vagy azt nélkülözik (CIC 771. k. 1. §). A törvényhozó szándékát vonatkoztathatjuk azokra is, akik kommunikációs nehézségeik miatt nem részesülhetnek a kimondott szó általi katekézisen.

Szent II. János Pál pápa szorgalmazta, hogy a megyéspüspökök, illetve a püspöki konferenciák készítsenek saját katekizmust, ezzel is előmozdítva, hogy az Egyház tanítása eljuthasson a helyi kultúrák gyökeréig.⁶ A megyéspüspök által a hallássérültek számára kiadott helyi katekizmus alkalmazkodik a hallássérültek kultúrájához, gondolkodásához és pszichológiájához, ami által az evangélium üzenete megfelelő módon jut el hozzájuk (KÁD 133). A hallássérültek fogalmi rendszerével és egyszerűsített szókinccsével összhangban lévő helyi katekizmusnak köszönhetően a hallássérültek az Egyház aktívabb tagjaivá válnak. Az Egyház a helyi katekézis készítőitől kreativitást vár el, hogy reflektálni tudjanak a részegyház inkulturációs kihívására, a keresztyén tanítást alkalmazza a körülményekre anélkül, hogy *A Katolikus Egyház Katekizmusának* tartalma csorbát szenvedne (KÁD 135).

3. A TÖMEGKÖMUNIKÁCIÓ AKADÁLYMENTESÍTÉSE

Az Egyház nevelői feladatának végzése közben felhasználhat minden alkalmas eszközt, amely megvilágítja és erősíti a hitet, és elvezet a liturgikus misztériumban való tudatos és tevékeny részvételre,⁷ amelyek közül nem nélkülözheti a tömegkommunikáció eszközeit.⁸ Bár a nevelőnek az élő szóval történő tanítást kell elsődlegesen alkalmaznia, hiszen ez mindig vezető

⁵ Pl. Jézus születése, szenvedése, a rózsafüzér titkai, a kánai menyegző, a tékozló fiú, Zakeus, az irgalmas szamaritánus története.

⁶ IOANNES PAULUS II., Adhortatio apostolica *Catechesi tradendae* (1979. okt. 16.) [a továbbiakban: CT] 41, in *Acta Apostolicae Sedis* (1979) 1311–1312.

⁷ II. Vatikáni Zsinat, *Sacrosantum Concilium* konstitúció a szent liturgiáról (1963. dec. 4.) 14, in *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai* 52.

⁸ II. Vatikáni Zsinat, *Inter mirifica* határozat a tömegtájékoztatási eszközökről (1963. dec. 4.) 13–14, in *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai* 102–103.

szerepet tölt be az iskolákban, az Egyháznak a tömegtájékoztatási eszközök útján is át kell adnia a keresztény tanítást (CIC 761. k.).

A törvényhozó bátorítja az Egyház pásztorait, hogy lelkipásztori és nevelői feladatuk teljesítése során törekedjenek a tömegtájékoztatási eszközök alkalmazására (CIC 822. k. 1. §). Munkatársaikat pedig tanítsák meg, hogy kötelesek együttműködni a tömegtájékoztatási eszközök használatának humánus és keresztény szellemmel való átítatása érdekében (CIC 822. k. 2. §), hogy az Egyház ezeket az eszközöket is igénybe véve hatékonyabban láthassa el feladatát (CIC 822. k. 3. §).

*A katekézis általános direktórium*a a katekézis során használt audiovizuális eszközök használatával kapcsolatban józan kritikára int (KÁD 283.). A hit igazságainak és az erkölcs épségének védelmében az Egyház pásztorainak kötelessége és joga ügyelni arra, hogy a tömegtájékoztatási eszközök használata révén a krisztushívők hitében vagy erkölcsükben ne legyen kárt tegyenek (CIC 823. k. 1. §). Ez a felügyelet a megyéspüspököket külön-külön megilleti, hiszen a helyi püspök a saját egyházának törvényhozója, ezért a saját alárendeltjeire vonatkozóan ő az, aki a tömegkommunikáció eszközeinek felhasználását szabályozza a katolikus nevelés terén (CIC 823. k. 2. §). A megyéspüspök meghatározhatja, hogy bizonyos tömegkommunikációs eszközökkel közvetített egyházi eseményeket, előadásokat jelnyelvi tolmácsolással kísérik meg, feltéve, hogy meggyőződött a tolmács megbízhatóságáról (CIC 1106. k.). A szöveg feliratozásával vagy jelnyelvi tolmácsolással akadálymentesített katolikus közvetítéseken keresztül el tud jutni a hallássérültekhez az Egyház tanítása. Ezáltal az akadálymentesített tömegkommunikációs eszközök használata a hallássérültek missziójának fontos eszköze.

2021 húsvétjától a Szentszék Kommunikációs Dikasztériumának „Senki sem kirekesztett” c. programja keretében a Vatikáni Rádió YouTube-csatornáján jelnyelven is közvetítés indult azért, hogy Ferenc pápa beszédei hozzáférhetőek legyenek a hallássérültek számára is.⁹ A Szentszék Kommunikációs Dikasztériuma példaértékű a megyéspüspökök számára, hogy a nemzeti és a helyi egyházak tömegkommunikációs eszközeit akadálymentesítsék jelnyelvi tolmács segítségével.

4. A HITOKTATÁS AKADÁLYMENTESÍTÉSE

A nevelés feladata és joga különösképpen megilleti az Egyházat, mert isteni küldetése van arra, hogy az embereket – hallókat vagy hallássérülteket – a

⁹ Lásd: <https://www.vaticannews.va/hu/vatikan/news/2021-04/husvettol-jelnyelven-is-kovetheto-papa-urangyala-audiencia.html> (2021.04.15.).

keresztény élet teljességének elérésére segítse (CIC 794. k. 1. §). A lelkipásztoroknak sajátos és súlyos feladata a keresztény nép hitoktatásáról való gondoskodás (CIC 773. k.), ami a hallássérültekre ugyanúgy vonatkozik, mint a hallókra.

A püspök nevelői koncepcióját a plébános ülteti át a gyakorlatba,¹⁰ amikor gondoskodik a felnőttek, a fiatalok és a gyermekek hitbéli képzéséről. Ebből a célból igénybe veheti a plébániára beosztott klerikusokat, a megszentelt élet intézményei és az apostoli élet társaságai tagjainak közreműködését, továbbá a világi krisztushívőkét is (CIC 776. k.). A plébánosnak a megyéspüspöktől megállapított szabályok figyelembevételével gondoskodnia kell arról, hogy a testi és szellemi fogyatékkal élők is hitoktatásban részesüljenek (CIC 777. k. 4. pont). A hallássérültek hitre nevelését a plébános egy maga nem valósíthatja meg teljes mértékben, célszerű, ha a plébánia tagjai, legfőképpen azok, akiknek van tapasztalata ezen a téren, segítik a plébános nevelői munkáját. Ideális, ha ez a segítség önként történik, ugyanakkor a jog határozottan kéri is a segítségüket (CIC 776. k.). A helyi ordináriusoknak gondoskodniuk kell arról, hogy a hitoktatók kellő felkészítést kapjanak feladatuk megfelelő betöltésére, vagyis folyamatos képzésben részesüljenek, hogy az Egyház tanítását kellőképpen megismerjék, és a pedagógiai tudományok sajátos szabályait elméletben és gyakorlatban is elsajátítsák (CIC 780. k.). A hitoktatók a folyamatos képzés keretében megismerkedhetnek a jelnyelvvvel is, ami által a hallássérültek hitoktatását is elláthatják. A megyéspüspökök önállóan vagy közösen hitoktatási hivatalt létesíthetnek abból a célból, hogy az egyes egyházmegyék számára segítséget nyújtson a hitoktatás terén (CIC 775. k. 3. §). A hitoktatási hivatal országos tapasztalatai a hallássérültek nevelése és oktatása terén minden egyházmegye számára gyümölcsözőek lehetnek. A hallássérültek akadálymentes nevelésének és oktatásának ezáltal országosan egységes gyakorlata valósul meg, amely elősegíti a hallássérültek integrálását Egyház közösségébe. A katolikus oktatás és nevelés annak az útnak a szolgálatában áll, amely segíti a hallássérülteket, hogy a saját sorsuk alakítói legyenek (KÁD 187).

A hallássérültek hitre való nevelését megelőzően fel kell mérni vallási ismereteiket, a szentre és a vallásosságra való érzéküket erkölcsi helyzetükkel és minden fogyatékkal együtt (KÁD 279). A nevelésnek és az oktatásnak a teljes emberi személy alakítására kell törekednie, az ember végső céljára és a társadalmak közjává való tekintettel, ezért a hallássérült gyermekeket is úgy kell nevelni, hogy fizikai, erkölcsi és szellemi képességeiket harmonikusan tudják kibontakoztatni, valamint tevékenyen részt tudjanak venni a

¹⁰ Vö. II. Vatikáni Zsinat, *Presbyterorum ordinis* határozat a papi szolgálatról és életről (1965. dec. 7.), in *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai* 572.

társadalmi életben (CIC 795. k.) maguk és sorstársaik javára. Ferenc pápa *Fratelli tutti* kezdetű enciklikájában felhívja a figyelmet, hogy fedezzük fel a körülöttünk állók, a mellettünk élők szükségleteit.¹¹ Az enciklika az élet peremén élőkre irányítja az Egyház figyelmét, hogy méltóságukban segítse őket (FT 68). A társadalom peremterületén élők közé számítanak a hallássérültek, mert szókincsbeli és tanulmányi hiányosságaikkal a társadalom egé-szének a segítségére szorulnak.

5. AZ OKTATÁSI INTÉZMÉNYEK AKADÁLYMENTESÍTÉSE

A nevelés eszközei közül a krisztushívőknek különösen nagyra kell értékelniük az iskolákat, melyek kiemelkedő segítséget nyújtanak a szülőknek nevelői feladatuk teljesítésében (CIC 796. k. 1. §). Az iskolai hitoktatás sajátossága, hogy behatol a helyi kulturális közegbe, és kapcsolatba lép a többi tantárggyal (KÁD 73). Az oktatási intézményben tanuló növendékeknek joguk van megismerni azt a vallást, amelyhez tartoznak (KÁD 74).

A II. Vatikáni Zsinat tanítása szerint a nem katolikus iskolában történő hitre való nevelés elsősorban a papok és világiak szolgálata által történik, akik az Egyház tanítását koruknak és körülményeiknek megfelelő módon hirdetik (GE 7). Az oktatási intézmények melletti kollégiumi rendszer megadja a lehetőséget a hallássérültek lelkipásztori nevelésére, hiszen a hallássérült iskolákba az ország különböző tájairól érkeznek tanulók. Iskolai vagy kollégiumi lelkész kinevezésével a megyéspüspök gondoskodhat a hallássérült növendékek hitre neveléséről, a lelkészekre vonatkozó jogszabályoknak megfelelően (CIC 564–572. k.).

Az Egyház kéri, hogy a szülők működjenek szorosan együtt azokkal a tanítókkal, akikre gyermekeik nevelését bízták, a tanítók pedig feladatuk teljesítésében a szülőkkel való bensőséges együttműködésben járjanak el, hallgassák meg szívesen őket, szervezzenek szülői munkaközösségeket vagy szülői értekezleteket, és tartsák ezeket tiszteletben (796. k. 2. §). Mindezek az előírások nemcsak a hallók, hanem a hallássérültek szüeleire is vonatkoznak. A hallássérült szülőket is ugyanaz a jog illeti meg, mint másokat, akik katolikus oktatási intézménybe írták gyermekeiket, ezért a nevelőknek biztosítaniuk kell azokat az akadálymentes megoldásokat, amivel a kommunikáció nehézségei áthidalhatók.

A hallássérült gyermek a speciálisan számukra akadálymentesített oktatási intézménybe kerülve, amennyiben a távolság indokolja, kollégiumi elhe-

¹¹ FERENC, *Fratelli tutti* enciklika [a továbbiakban: FT] 54: *Fratelli tutti. Ferenc pápa Mindnyájan testvérek kezdetű enciklikája* (Budapest, SZIT, 2021) 30.

lyezésben részesül. Ezért eltávolodik a szülők katolikus nevelésétől. A szülőknek az iskolák megválasztásában igazi szabadságuk kell, hogy legyen, ezért a krisztushívőknek legyen gondja arra, hogy a világi társadalom a szülőknek ezt a szabadságát elismerje (CIC 797. k.). Az Egyház a hallássérült szülőknek és gyermekeiknek felkínálja a katolikus oktatás lehetőségét intézményeiben, ám ennek akkor tud maradéktalanul eleget tenni, ha az oktatás módját akadálymentesíti, jelnyelvet ismerő hitoktatók, lelkipásztorok szolgálatát veszi igénybe.

A törvényhozó kéri a szülőket, hogy bízzák gyermekeiket olyan iskolákra, melyekben gondoskodnak a katolikus nevelésről. Ha ez nem lehetséges, akkor kötelesek arról gondoskodni, hogy az iskolán kívül kapják meg a kellő katolikus nevelést (CIC 798. k.). Amennyiben a katolikus oktatási intézmény nem hallássérült-specifikus, az annak eleget tevő világi intézménybe járathatja a szülő hallássérült gyermekét. Ha a világi intézmény nem ad lehetőséget a katolikus nevelésre, a hallássérült saját plébánosán vagy a hallássérültek számára akadálymentesített plébániai hittanon keresztül részesülhet hittani ismeretekben.

A törvényhozó előírásai szerint a helyi ordináriusoknak legyen gondja arra, hogy azokat, akiket katolikus vagy nem katolikus iskolába hitoktatónak neveznek ki, kitűnjenek tanításuk helyessége, keresztény életük tanúságtétele és pedagógiai hozzáértésük tekintetében (CIC 804. k. 2. §). Amennyiben olyan oktatási intézménybe szól a hitoktatók missio canonicája, ahol hallássérült növendékek is tanulnak, a megyéspüspök joggal várhatja el a hitoktatótól a jelnyelvi tudást és ismereteket a hallássérültekkel kapcsolatos pedagógiáról. Amennyiben a hitoktatók kötelezettségeiknek nem tudnak eleget tenni, a megyéspüspök elmozdíthatja őket, vagy elmozdításukat követelheti (CIC 805. k.). Amennyiben a megyéspüspök előírásokat szab a hallássérült növendékek akadálymentes oktatását illetően, azokat a katolikus iskolák igazgatóinak kell átültetni a gyakorlatba, akik mindamelllett arra törekednek, hogy az oktatás tudományos szempontból legalább olyan szinten álljon, mint az adott vidék többi iskolájában (CIC 806. k. 2. §).

A kiskorú fogyatékkal élőkre, köztük a hallássérült gyermekekre az Egyház úgy tekint, „mint akiket az Úr megkülönböztetett szeretettel szeret” (KÁD 189). Ez a megkülönböztető szeretet nem zárja ki az egészségeseket, hanem a fogyatékkal élők, köztük a hallássérültek felé fordul, gyengeségeikhez lehajolva felemelve őket a társadalomba. A társadalomba való beemelés eszközei az oktatási intézmények. Valamennyi nevelési eszköz között különleges jelentősége van az iskolának, amely küldetéséből fakadóan kiműveli az értelmi képességeket, a helyes ítéletalkotást, az értékek iránti fogékonyt, előkészít az életpályára, növeli a kölcsönös megértéshez szükséges érzéket azzal, hogy a különböző természetű és származású növendékek kö-

zött baráti közösséget alakít ki (GE 5). A hallássérült gyermekek oktatásban való részvétele érzékenyíti halló diáktársaikat a hallássérültek iránt, ami által fejlődik szociális érzékük, és megtanulnak közösséget vállalni a fogyatékkal élőkkel.

A hallássérült gyerekekkel foglalkozó pedagógusokat előre fel kell készíteni, hogy a katekézis pedagógiája összhangban legyen a hallássérültekkel való gyakorlati foglalkozással, hiszen nehéz az „érzékenységet improvizálni, amelyre a saját képzése során nem szoktatták rá” (KÁD 237). Szükséges a pedagógusoktól egyfajta tettekeszség is, hogy pedagógiájuk alkalmazkodjon a hallássérültekhez, bátran használják a gesztikuláció jeleit, hiszen a hallássérültekhez főként vizuálisan jutnak el az információk. Folytassanak pro és kontra dialógusokat, valamint hívják vitára és véleménykifejtésre a nevelteket. Ugyanakkor a katekézis nyelvezetét a fiatalok számára úgy kell türelemmel és bölcsen lefordítani, hogy Krisztus üzenete közben ne szenvedjen kárt (CT 40).

Amennyiben a világi oktatási intézmény nem teszi lehetővé a hallássérültek számára a keresztyén tanítás átadását, úgy a keresztyén közösségre és a családokra hárul nagyobb felelősség, hogy a hallássérült gyermekekkel megismertessék az evangélium örömhírét (KAD 227). A szülők ez irányú nevelői tevékenységét a plébánosnak és a keresztyén közösségnek vagy a hallássérültek speciális lelkipásztori ellátását végző lelkésznek kell segítenie a helyi püspök iránymutatásai és pasztorális koncepciója alapján.

A katolikus vallási oktatás és nevelés az egyházi hatóság irányítása alá tartozik, bármilyen iskolában történjék is. A kérdésben általános szabályokat kiadni a püspöki konferenciák feladata, a tevékenység rendezése és felügyelete pedig a megyéspüspökre tartozik (CIC 804. k. 1. §). A hallássérültek oktatási intézményekbe való integrációjáról, azok akadálymentesítéséről, valamint a gyermekek nevelési irányelveiről a helyi püspöki konferencia adhat ki iránymutatást, ugyanakkor a megyéspüspök joga azokat átültetni egyház-megyéje gyakorlatába.

6. SZEMLÉLETFORMÁLÁS

A II. Vatikáni Zsinat atyái szerint szép és felelősségteljes azok hivatása, akik a szülők segítőként és a társadalom megbízottaiként nevelői feladatra vállalkoznak, amely gondos fölkészülést, állandó megújulási és alkalmazkodási készséget kíván (GE 5). Azoknak a nevelőknek, akik hallássérültekkel foglalkoznak, nemcsak a tankönyvi szurdopedagógiai ismeretekkel kell rendelkezniük, hanem jó alkalmazkodóképességgel is, hogy a keresztyén érték-

rendet a gyermekek számára, azok értelmi képességét és szókincsbeli tudását figyelembe véve át tudják adni.

A nevelőktől Ferenc pápa olyan elkötelezettséget kíván, amellyel a gyermek erkölcsi, lelki és társadalmi dimenziójáról is gondoskodnak (FT 114). A társadalom peremén élő hallássérültekkel személyesen kell találkozni, türelemmel kell feléjük fordulni a hatékony katekézis érdekében (KÁD 190). Ennek a katekézisnek a párbeszéd az előzménye. A párbeszéd az a fórum, ahol a különböző emberek egymás méltóságát tiszteletben tartva egymást megismerik, megértik (KÁD 198), hiszen az erkölcsi követelmények tekintetében minden ember egyenlő (KÁD 209). A helyes szemléletformáláshoz szükség van maguknak az érintetteknek a közreműködésére, tapasztalataira is (KÁD 231). Így a hallássérültekről nem döntenek a megkérdezésük nélkül, ami által valóban olyan katekézis születik, amely a hallássérültek nyelvére van lefordítva, olyan módon, hogy ők is megértsék és megvalósítsák az Egyház küldetését.

Ferenc pápa *Fratelli tutti* kezdetű enciklikájában poliéder társadalmat vizionál, ahol az emberek a különbségek ellenére egymást kiegészítve, gazdagítva és megvilágosítva élnek egymás mellett (FT 215). A hallássérülteknek mint láthatatlan fogyatékkal élőknek a társadalomban való megmutatása formálja a hallók szemléletét. A szemléletformálás által a társadalom nemcsak empatikusabbá válik a hallássérültek iránt, hanem megtanulja értékelni a fizikai egészséget is. Láttatni, megjelentetni a peremterületen élőket olykor többet jelent és eredményesebb, mint látszólag akadálymentes döntéseket hozni, amelyek a gyakorlatban nem vezetnek eredményre. Az egyházi intézményekben szolgáló pedagógusokat a hallássérültek világával úgy is meg lehet ismertetni, hogy közös programokon és kirándulásokon vesznek részt a hallássérültekkel együtt, tolmács segítségével nélkül. Ez alkalom arra, hogy a pedagógusok fokozottan törekedjenek a kölcsönös megértésre, és találékonyság legyenek a közös nyelv kialakításában.

Ferenc pápa szerint minden politikai, társadalmi és gazdasági tevékenység középpontjában az emberi méltóságnak és a közjónak kell állnia (FT 232). Ezért az egyházi hatóságnak a hallássérültek igényeit is figyelembe kell venni, amikor az oktatási intézmény kialakításáról határoz. A családokra és kiegészítőképpen az Egyházra, illetve a társadalomra hárul a feladat, hogy a hallássérültek – mint hátrányos helyzetűek – szükségleteiről gondoskodjanak.¹²

A helyi egyházban a speciális igényűek lelkipásztori gondozásának irányítója a megyéspüspök (CIC 383. k. 1. §), és az ő munkatársaiként a plébánosoknak fel kell éleszteniük a világi hívekben a katekéta hivatást (KÁD

¹² Vö. *A Katolikus Egyház Katekizmus* [a továbbiakban KEK] (Budapest, SZIT, 2009) 2208.

225). Kiváltképpen azokban a hallássérültekben, akik alkalmasak rá, hogy nevelő munkájában az Egyház segítségére legyenek. Így a hallássérültek nevelésében maguk a hallássérültek is részt vehetnek katekétaként vagy hitoktatóként, ami nemcsak a pedagógushiányra kínálhat megoldást, hanem a tanári testület szemléletét is formálja a fogyatékkal élők iránt.

A hallássérült gyermekek keresztény nevelésében figyelembe kell venni a hallássérültekre vonatkozó pedagógia irányelveit. El kell kerülni azt a veszélyt, hogy ez a katekézis elszigetelődjön a közösség lelkipásztori gondozásától, ezért a közösséget tájékoztatni kell és be kell vonni ebbe a munkába (KÁD 189). A keresztény nevelés munkáját nem pusztán a püspök, a plébános vagy a katekéták végzik, hanem maga a keresztény közösség is, ezért fontos a közösség érzékenyítése, aminek köszönhetően a hívek aktívabban veszik ki részüket a hallássérültek befogadására és integrálására irányuló törekvésekben. A hallássérülteknek szóló katekézisnek és nevelésnek illeszkednie kell a környezethez; sajátos utakat igényelnek, amelyeknek ugyanakkor kapcsolódniauk kell az egész keresztény közösség útjához (KÁD 191).

A hallássérültek számára készült, a fogalomhasználatukat figyelembe vevő kiadványok, amelyeket a hallássérültek oktatásában alapszöveggként használnak a hitoktatók, csak az illetékes egyházi hatóság jóváhagyásával jelenhetnek meg, vagy a jóváhagyást utólag kell elnyerniük (827. k. 2. §). A megyéspüspök megbízhat cenzort a könyv megítélésével, hogy annak pozitív véleménye után adja meg a jóváhagyást a kiadásra (CIC 830. k. 1. §). Amennyiben a kiadvány a hallássérültek számára készült, célszerű, ha a cenzor tapasztalattal rendelkezik a hallássérültek lelkipásztori ellátásáról és nevelési sajátosságairól. Mivel a hallássérültek lelkipásztori ellátásában jártas szakember nem minden egyházmegyében található, a püspöki konferencia elfogadhatja a törvényhozó azon javaslatát, hogy maga a püspöki konferencia állítsa össze a cenzorok jegyzékét, akik az adott résztudományban képzettek (CIC 830. k. 1. §). A cenzor a hallássérültek számára interpretált kiadványok vizsgálatkor nem térhet el az Egyháznak a hitről és erkölcsről szóló tanításától és a tanítóhivatal állásfoglalásaitól (CIC 830. k. 2. §). Amennyiben a hallássérülteknek szóló vallási vagy erkölcsi témájú kiadványokat szerzetesi intézmény tagjai készítik, kiadásukhoz szükséges, hogy szabályzatuknak megfelelően megkapják nagyobb előjárójuk engedélyét is (CIC 832. k.).

A hallássérültek nevelői az oktatási intézményben a lelkipásztorokon kívül a katekéták. A hitre való nevelés és a katekézis nem független a katekéta személyétől, aki természete szerint közvetítője az Isten és az emberek misztériumának (KÁD 156). A világból érkező katekéta gyakorlatias szempontból tudja átadni a hallássérültnek a keresztény tanítást, a többitől eltérő speciális katekézisben részesítve őket (KÁD 232). Így a hallássérültek olyan

keresztény nevelésben részesülnek, amely a világban gyakorlatiasan megvalósítható. A hallássérült a keresztény nevelés által be tud illeszkedni a lakóvagy pótlakóhelye szerinti plébániára (CIC 383. k. 1. §), amire lelki otthonként tekinthet.

7. AZ ÓVODAI NEVELÉS

A siket gyerekek hangképzésének fejlődése erősen eltérő a halló gyerekekétől. Egyéves kor körül a teljesen siket gyerekek nagyon ritkán adnak hangot. Ha azonban gondozóik jelyelven kommunikálnak egymással, ezek a gyerekek kezükkel végeznek a gagyogáshoz hasonló mozgásokat, amelyek később a jelyelv elemeivé válnak.¹³ A katolikus óvodai keretek közt történő hittanfoglalkozásokat a hallássérült gyermekeknek az élőszó mellett jelyelven is kísérni kell, hogy a gyermekek mihamarabb megismerjék a vallási jelyelv szókincsét is.

Az Egyház a gyermekkort az életkezdés idejének tekinti, amely miatt a gyermeket nagy tiszteletben részesíti és lelki fejlődése érdekében kifejezetten gondoskodik róla (KÁD 177). A nevelők azok, akik az óvodáskorúak nyelvére fordítják le a hit tartalmát, megismertetik őket az alapimádságokkal. Ők azok, akikkel az oktatási intézménybe lépve először találkoznak a gyermekek, éppen ezért fontos, hogy a nevelők, akik a katolikus hitről az első benyomásokat keltik bennük, kellőképpen felkészültek legyenek a hallássérültek óvodai keresztény nevelésére.

8. AZ ÁLTALÁNOS ISKOLAI NEVELÉS

A gyermekkori fejlődés színtere az általános iskola, ahol a gyermek átlagosan nyolc évet tölt el. Gyermekkorban a katekézis kiemelkedően nevelő jellegű, és arra irányul, hogy a gyermek kibontakoztathassa emberi adottságait (KÁD 178). Amennyiben a hallássérült gyermekek képességei kibontakoztatásának feladatát az egyházi intézmény vállalja magára, olyan nevelőket, köztük papokat és hittantanárokat kell ezen küldetés szolgálatába állítania, akik a szurdopedagógiai ismereteken túl, valós tapasztalattal rendelkeznek a hallássérültek keresztény nevelését illetően.

Az iskolába kerülés a gyermek számára azt jelenti, hogy bekerül a családnál nagyobb közösségbe, ami alkalmat ad értelmi és magatartásbeli fejlődésére (KÁD 179). A katolikus nevelők feladata, hogy azokat a gyermekeket,

¹³ COLE, Michael – COLE, R. Sheila, *Fejlődéslélektan* (Budapest, Osiris, 2006) 226.

akik hallássérültségükből adódóan magukra hagyottnak érzik magukat, vagy ugyanezen okból éncentrikusak, megtanítsák a közösség életadó és megtartó erejére. Amennyiben a megyéspüspök iskolalelkészt nevez ki (CIC 564. k.) olyan katolikus iskolába, ahol hallássérültek is vannak, lelkipásztori és nevelői megfontolásból célszerű, ha az illető jelnyelvi ismeretekkel is rendelkezik. A megyéspüspök döntése folytán a hallássérültek speciális lelkipásztori ellátását biztosító lelkész bejárhat a katolikus iskolákba, valamint a világi intézménnyel kötött külön megállapodással az ottani általános iskolákba tanítani. A tapasztalat szerint a hallóktól szegregált oktatási intézményben végzetek korlátozottabban, a hallókkal integrált nevelési intézményekben végzett hallássérültek szabadabban tudnak dönteni a pályaválasztásban.

A magyar hallássérültekkel való rendszeres foglalkozás és az első hazai tanintézet felállítása jórészt Cházár András (1745–1816) Gömör megyei táblabíró nevéhez köthető. Fáradozása nyomán 1802-ben megalakult az első siketeket oktató intézet Vácon.¹⁴ Az intézmény, amely a mai napig a hallássérültek oktatását szolgálja, a Magyar Állam fenntartásában áll. Az intézmény világi jellege ellenére rendkívül jó viszonyt ápolt a Váci Egyházmegyével, az egyházi ünnepeken rendszeresen hallássérült gyermekekkel képviselteti magát.

Vác mellett az Egri Mlínkó István Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmény, Óvoda, Általános Iskola és Kollégiumban,¹⁵ Debrecenben a Hallássérültek Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézménye, Óvoda, Általános Iskola és Kollégiumban,¹⁶ Szegeden a Klúg Péter Óvoda, Általános Iskola, Alapfokú Művészetoktatási Intézményben¹⁷ tanulnak a hallássérültek szegregált módon. Hallássérült-halló integrált nevelést folytatnak a budapesti, XXI. kerületi Móra Ferenc Általános Iskolában.¹⁸

9. KÖZÉPISKOLAI, SZAKISKOLAI AKADÁLYMENTESÍTÉS

Az Egyház úgy tekinti a fiatalokat, mint reménységet és kihívást a jövője számára (KÁD 182). A katolikus iskolák formái különbözőek lehetnek a helyi viszonyok szerint, ezért a katolikus iskolák alapításakor és szervezésekor az illetékes hatóságnak gondolnia kell a változó korok szükségleteire. Továbbra is ápolni kell ugyan az alap- és középfokú iskolákat, amelyek a neve-

¹⁴ Vö. SCHERER István, *A siketnéma-oktatás és nevelés kézikönyve* (Budapest, Toldi Lajos Könyvkereskedése, 1895, reprint) 55–57.

¹⁵ 3300 Eger, Klapka György u. 10. Lásd: <http://www.mliskoiskola.kisbiro.hu/mliskoiskola.kisbiro.hu/modules.php?name=base> (2021.05.03.).

¹⁶ 4031 Debrecen, Széchenyi utca 60. Lásd: <http://www.szechalt-deb.sulinet.hu/> (2021.05.03.).

¹⁷ 6725 Szeged, Bécsi krt. 38. Lásd: <http://www.siketekszeged.nhely.hu/> (2021.05.03.).

¹⁸ 1214 Budapest, Tejtűt u. 10. Lásd: <http://moracsepel.hu/> (2021.05.03.).

lés alapját alkotják, mellettük azonban fontosnak kell tartani azokat is, amelyek a mai viszonyok különleges módon sürgetnek. Ilyenek a szakiskolák és ipariskolák, a felnőttek és a szociális munkára készülők tanintézetei, az olyan iskolák, amelyekben testi fogyatékek miatt különleges gondoskodást igénylőkkel foglalkoznak, továbbá a nevelőképző intézetek, melyek a hitoktatásra vagy a nevelés más területeire készítik elő (GE 9). A fogyatékkal élő hallássérültek számára alapított egyházi szakiskolák nemcsak a jövőben való boldogulást jelentő állás lehetőségét jelentik, hanem a keresztény tanítás és erkölcs megismerésének lehetőségét is. A hallássérültek nevelésére specializálódott általános iskolák tanulmányi alapkövetelménye alacsonyabb, mint a halló diákok számára előírt alapkövetelmény, ezért a hallássérült diákoknak a gimnáziumba történő felvételekor nem az általános felvételi követelményt célszerű kérni, hanem szóbeli elbeszélgetés alapján kell dönteni a diák felvételének alkalmasságáról.

A hallássérült fiatalok katekézisének részletes kidolgozását a törvényhozó nem kívánja egyetemes szinten rendezni, hanem rábízta azt a helyi püspökre, hogy az igényekre helyi válaszok készüljenek (KÁD 184). A közép- és szakiskolás hallássérült növendékek számára helyi katekézist adhat ki a megyéspüspök, amit a püspöki konferencián keresztül más egyházmegyék is hasznosítani tudnak a saját egyházmegyéjükben tanuló hallássérültek keresztény nevelésében. Magyarországon a budapesti Hallássérültek Óvodája, Általános Iskolája, Szakiskolája, EGYMI és Kollégiumában,¹⁹ valamint a Dr. Török Béla Óvoda, Általános Iskola, Szakiskola, Készségfejlesztő Iskola, EGYMI és Kollégiumban²⁰ tanulnak a hallássérültek szegregált nevelési módon.

10. AZ EGYETEMI AKADÁLYMENTESÍTÉS

A katolikus nevelés az egész embert formálja, ezért nem reked meg az általános és a közép- vagy szakiskolák szintjén, hanem a felsőoktatásban részt vevő fiatalokat is el akarja érni. Az Egyház nagy figyelmet fordít a felsőfokú iskolákra, főleg az egyetemekre és fakultásokra, ahol az ott tanítókat megilleti a kutatási szabadság, és ahol napról napra mélyebb ismeretekhez juttatják el a tanulókat, felkészítve őket arra, ami által fontos szerepet vállalnak majd, és a világban tanúságot tesznek a hitről (GE 10). A hallássérülteket is megilleti tudásuk alapján az egyházi egyetemen való tanulás lehetősége és az ottani nevelő tevékenységben való aktív részvétel.

¹⁹ 1147 Budapest, Cinkotai út 125–137. Lásd: <http://siketekbp.co.hu/> (2021.05.03.).

²⁰ 1144 Budapest, Újváros park 1. Lásd: <http://www.nagyothallo.info.hu/> (2021.05.03.).

A törvényhozó szerint a püspöki konferenciáknak kell gondoskodni arról, hogy ha lehet és egyben hasznos, legyenek a területükön megfelelő elosztásban olyan egyetemek vagy legalább fakultások, amelyeken az egyes tudományokat azok tudományos önállóságának tiszteletben tartásával a katolikus tanítás figyelembevételével művelik és oktatják (CIC 809. k.). A megkeresztelt hallássérülteknek is joga, hogy a tudományokban megszerezzék azt a teljesebb képzettséget, amely az egyházi egyetemeken nyerhető el, ezért jogosultak arra, hogy ott az előadásokat látogassák és akadémiai fokozatokat szerezhessenek (CIC 229. k. 2. §). Ezért az egyházi egyetemek struktúráinak kialakításakor figyelembe kell vennie az egyházi hatóságnak a leendő hallássérült hallgatókat, egyrészt a tantárgyak akadálymentes módon való megszerkesztésével vagy az egyetem által biztosított jelnyelvi tolmács alkalmazásával, másrészt pedig olyan technikai eszközök kiépítésével,²¹ amellyel a hallássérültek részt tudnak venni az órákon.

Az alsóbb fokú oktatási intézményekben a jelnyelvi ismeretekkel rendelkező nevelő, a lelkipásztor és a katekéta az, aki a hallássérült neveltekkel elsődlegesen kapcsolatba kerül. A felsőoktatásban azonban nem az előadó feladata jelnyelv útján tolmácsolni a tananyagot, hanem az egyetemnek kell akadálymentesítenie a tananyag és a katolikus nevelés átadását. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem tanulmányi és vizsgaszabályzata a fogyatékkal élő hallgatók számára biztosítja a fogyatékhöz igazodó felkészítést és vizsgáztatást, továbbá a szükséges segítséget ahhoz, hogy teljesíteni tudja hallgatói jogviszonyából eredő kötelezettségeit. Szükség esetén mentesítik a hallgatót a nyelvvizsga vagy annak egy része alól. A vizsgán biztosítják számukra a hosszabb felkészülési időt, az írásbeli beszámolón lehetővé teszik segédeszköz használatát, szükség esetén az írásbeli beszámoló szóbeli beszámolóval vagy a szóbeli beszámoló írásbeli beszámolóval történő felváltását.²² A fogyatékkal élő hallgató a tanulmányok folytatásához szükséges kedvezmény iránti kérelmével az Esélyegyenlőségi Bizottsághoz fordulhat.²³ A fogyatékoság igazolására a meghatározott állami intézmények által kiadott szakvélemény fogadható el.²⁴

A megyéspüspök, amennyiben lehetséges, alapítson plébániát, vagy állandó jelleggel bízjon meg egyes papokat a felsőoktatásban résztvevők lelkipásztori ellátására, valamint gondoskodjon arról, hogy még a nem katolikus egyetemek mellett is legyenek katolikus egyetemi központok, amelyek az

²¹ Pl. indukciós hurok, feliratozás.

²² A Pázmány Péter Katolikus Egyetem tanulmányi- és vizsgaszabályzata 43. §. (1), <http://ppke.hu/uploads/articles/18445/file/Tanulma%CC%81ny%20e%CC%81s%20Vizsgazaba%CC%81lyzat.pdf> (2021.05.10.).

²³ Uo. 43. §. (2).

²⁴ Uo. 43. §. (3).

ifjúságnak elsősorban lelki segítséget nyújtanak (CIC 813. k.). Amennyiben a megyéspüspök megítélése szerint a felsőoktatási intézményben a hallássérült diákok igénye úgy kívánja, jelnyelvi ismeretekkel rendelkező egyetemi lelkészt nevezhet ki. Egyetemre járva a hallássérült kikerül az otthon védettségéből, a városba költözve szélsőséges helyzetbe kerülhet, amelyben szembesül a gazdagsággal és a szegénységgel, ami a stressz fokozódásához vagy elmagányosodáshoz vezethet (KÁD 192). Az egyetemi lelkész segíthet a hallássérültnek a városiasodással jelentkező traumák feldolgozásában, valamint abban, hogy összekösse azokkal a vezetőkkel, akik a felsőoktatási intézményben az akadálymentesítést elősegíthetik.

Magyarországon az állam biztosítja polgárainak a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságát, amely mindenkit megillető alapvető jog.²⁵ Az államnak biztosítania kell az oktatás akadálymentesítését a vallási felekezetre való tekintet nélkül,²⁶ ezért amennyiben az Egyház átvállalja az államtól oktatási intézmények fenntartói jogát, kötelezve van azoknak az akadálymentesítésére, mert így tudja biztosítani a hallássérültek számára a mindenkit megillető alapvető polgári jogokat.

A pápai követ feladata előmozdítani az Apostoli Szentsték és az állam közti kapcsolatokat, valamint, hogy tárgyaljon az Egyház és az állam közti viszonytal kapcsolatos kérdésekről, az ebből származó megállapodások létrehozásáról és végrehajtásáról (CIC 365. k. 1. §). Amennyiben a pápai követ az Egyház társadalmi tanítása címén kéri az államot a fogyatékkal élők, köztük a hallássérültek társadalomba való integrálásának érdekében az akadálymentesített tanítás előmozdítására, célszerű, ha a helyi viszonyokat ismerő püspöki konferencia véleményét és tanácsát is kikéri, valamint értesíti őket az ügyek menetéről (CIC 365. k. 2. §). A pápai követ célja, hogy az állam vezetőinél pártfogolja az Egyház küldetését és előmozdítsa a fejlődést,²⁷ többek között a hallássérültek társadalmi integrációja terén.

BEFEJEZÉS

A hallássérültek szociális nehézségeit megyéspüspöküknek ismernie kell. Magyarországon 1976-tól a mindenkori esztergom-budapesti érsek december 26-án, Szent István diakónus ünnepén a hallássérültekhez látogat, jelnyelvvvel kísért, akadálymentes szentmisét celebrál, és megtekinti a főegyházmegye hallássérültjei által készített műsort, kiállítását. A katolikus

²⁵ Lásd: Magyarország Alaptörvénye (2011. ápr. 25.) VII. (1)

²⁶ Lásd: 2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról 8. § i.

²⁷ ERDŐ Péter, *Egyházjog* (Budapest, SZIT, 2014) 308.

nevelésnek segítenie kell minden személyt, köztük a hallássérülteket, hogy ráébredjenek emberi méltóságukra (KÁD 19), és egyedi személyiségüket kellő módon értékeljék. Az Egyháznak segítenie kell a hallássérülteket, hogy részt vegyenek a társadalom és az Egyház életében, és gyakorolhassák kötelességeiket és jogaikat (FT 98). Ez az összefogás az Egyház tagjaitól empátiát, türelmet és áldozatokat kíván. A hallássérültek nyelvi és kulturális sajátosságaik miatt önálló kultúrával rendelkeznek, ezt a kultúrát tisztelni kell (FT 187), és az akadálymentesítés által segíteni kell őket a társadalomba integrálódni.

Célszerű, ha a hallássérültek hitre való nevelésének különböző szektorait egyetlen lelkipásztori terv fogja egybe, amely számol az új evangelizáció igényével (FT 278). Ezt a lelkipásztori tervet a megyéspüspökök alkotják meg, akik Szent II. János Pál szerint „a katekézis első számú felelősei, az elsőrangú katekéták” (CT 63b).

◆◆◆ HÁMORI ANTAL

A magzatvédelem szabályozása a mai Magyarországon*

BEVEZETÉS

Az élet védelme, különösen az emberi lény – ezen belül a még meg nem született emberi lény – életének védelme alapvető jelentőségű, fontos és aktuális téma, feladat. Az élet nélkül semmilyen szabadság, rendelkezés sincsen. Erre is figyelemmel a jelen tanulmányban javaslatot fogalmazok meg a még meg nem született emberi lény életének fokozottabb védelme érdekében, mert véleményem szerint a jelenlegi védelem – sem külföldön, sem Magyarországon – nem elégséges.¹ Ahhoz, hogy a javaslatot megfelelően meg lehessen fogalmazni, látni kell a jelenlegi szabályozási helyzetet. Ezért

* Kézirat lezárva: 2022. január 8.

¹ Lásd pl.: BALOGH Hajnalka, *Az abortuszok jogi szabályozása a világ országaiban*, in *Terhesség-megszakítások, tanulmányok, adatok, jogszabályok, hazai és nemzetközi trendek* (Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 2000) 49–64; GUILLAUME, Agnès – ROSSIER, Clémentine, *L'avortement dans le monde. État des lieux des législations, mesures, tendances et conséquences* (*Abortion Around the World. An Overview of Legislation, Measures, Trends, and Consequences*), in *Population* (2018) 2/227–306; HÁMORI Antal, *Az abortusz és az eutanázia tendenciái*, in *Deliberationes* (2019) 2/69–186; ÜÖ, *Adalékok emberi jogi (alternatív) jelentésekhez (élet-, egészség-, család-, nő-, gyermek-, menekültvédelem)*, in *Athanasiana* (2021) 2/26–34; ÜÖ, *Életvédelem és jog – aktuális kihívások I–II*, in *A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének Tudósítója* (2008) 2/49–73 és (2008) 3/96–120; JOBBÁGYI Gábor, *Orvosi jog. Hippokratésztől a klónozásig* (Budapest, SZIT, 2007) 115–119; ÜÖ, *Az élet joga. Abortusz, eutanázia, művi megtermékenyítés* (Budapest, SZIT, 2004) 82–117; JOHNSON, Brooke Ronald, Jr – LAVELANET, Antonella Francheska – SCHLITT, Stephanie, *Global Abortion Policies Database: a new approach to strengthening knowledge on laws, policies, and human rights standards*, in *BMC International Health and Human Rights* (2018) 1–5; KALÓ Ágnes, *Az abortusz jogi szabályozása Németországban, a Német Alkotmánybíróság döntése*, in *Magyar Jog* (1994) 2/92–99; RAHMAN, Anika – KATZIVE, Laura – HENSHAW, Stanley K., *A Global Review of Laws on Induced Abortion, 1985–1997*, in *International Family Planning Perspectives* (1998) 2/56–64; SCHANDA Balázs, *A német Alkotmánybíróság új határozata az abortuszkérdésben*, in *Jogtudományi Közlöny* (1993) 11–12/483–487; TÓTH Gábor Attila, *Az emberi méltósághoz való jog és az élethez való jog*, in *Emberi jogok* (szerk. Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila; Budapest, Osiris, 2003) 327–339; UITZ Renáta, *A részleges szüléssel járó abortusz tilalma az Egyesült Államokban*, in *Fundamentum* (2007) 4/63–78.

először bemutatom a vonatkozó alkotmánybíróági határozatokat és azok szabályozási következményeit, majd az alkotmányozás és alaptörvénymódosítás kapcsolódó pontjait. Ezután – jelenlegi szabályozással kapcsolatos indokolási problémákra is rámutatva – következik a javaslat, arra is gondolva, ha a jogalkotó a javaslathoz képest – akár az alanyi jogi, akár az objektív, intézményes védelem körében – kevésbé fokozott védelmet tudna elfogadni. Ennek keretében a Magyar Orvosi Kamara Etikai Kódexének *contra legem* tartalmára is rámutatok.

I. A MAGYAR ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG ELSŐ ABORTUSZHATÁROZATÁNAK
 VONATKOZÁSA: A JOGALANYISÁG, AZ ÉLETHEZ ÉS MÉLTÓSÁGHOZ VALÓ ALANYI
 JOG, A JOGILAG EMBER VOLT ELISMERÉSÉNEK MEGENGEDÉSE
 – A JOGALANYISÁG „ELŐKÉRDÉSE”

A magyar Alkotmánybíróság a művi abortusz rendeleti szintű, „indokolási problémák”-kal² terhelt szabályozásának – formai ok, a rendeleti szint miatti – alkotmányellenességét megállapító és a vonatkozó rendelkezéseket 1992. december 31-i hatállyal megsemmisítő 64/1991. (XII. 17.) AB határozatban megfogalmazta, hogy *a törvényhozó elismerheti a magzat jogalanyiságát, élethez és méltóságához való alanyi jogát, jogilag ember voltát*, és ha a törvényhozó elismeri azt, akkor *„az élethez való jog relatív [»objektív, intézményes«]*³ *védelme többé nem elégséges*”,⁴ a művi abortusz – „néhány rendkívüli határeset”⁵ (az anya életveszélyének esete) kivételével, a magzat fejlettségére tekintet nélkül⁶ – alkotmányellenes.⁷

A határozatból idézve:

Ha a törvényhozó úgy határoz, hogy a magzat jogilag ember, tehát olyan jogalany, akit megillet az élethez és méltóságához való alanyi jog, akkor terhességmegszakítás is kizárólag azokban az esetekben végezhető, amelyekre nézve a jog eltűri az emberi életek közötti választást, és ennek megfelelően nem is bünteti az emberi élet kioltását. Ilyen eset például az, ha az anya életének megmentése érdekében válik szükségessé az abortusz.⁸

Ha a jog az emberi státuszt egyáltalán kiterjeszti a születés előttre, és eddigi elveit megtartja, akkor a magzatot fejlettségére tekintet nélkül el

² 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, indokolás D) 2. d).

³ Uo. C) 3. c).

⁴ Uo. a) pont.

⁵ Uo. b) pont.

⁶ Uo. D) 2. d); lásd még uo. 3.

⁷ Lásd pl.: uo. C) 3. c).

⁸ Uo. F) 1.; vö. uo. 2.

kell ismernie jogalanynak. Ez következik abból, hogy a jog a megszületett ember esetében sem különböztet – és nem különböztethet, amíg ebben a fogalmi keretben marad – fizikai állapot, tudati funkciók vagy hasonlók szerint.⁹

A taláros testület ezen „formai okból alkotmányellenesnek bizonyult jogszabályokat”¹⁰ megsemmisítő határozata szerint a „magzat jogalanyiségának kérdése a [hatályos] Alkotmány értelmezésével nem dönthető el”,¹¹ „ezért az Alkotmánybíróság csak a magzat jogalanyiságáról való törvényhozói döntés után, és attól függően mondhat érdemi véleményt az abortusz adott szabályozásának alkotmányosságáról”.¹² A testület a magzat jogalanyiségának „előkérdésére”¹³ (a „halálbüntetés és az eutanázia esetében nem vitás, hogy az, akinek az élete feletti rendelkezésről szó van, ember, [...] alkotmányosságuk eldönthető csupán az élethez és méltósághoz való jog értelmezése alapján, anélkül hogy az ember formális jogi fogalmát szükségszerűen érinteni kellene”),¹⁴ „az emberfogalmat érintő két, ellentétes irányú változás”-ra – a „terhességmegszakítás tömeges gyakorlatá”-ra és a magzat individualitásának felerősödésére („mindkettő megváltoztatja a magzatról való hagyományos gondolkodást”)¹⁵ – hivatkozva a törvényhozóra hárította a döntés felelősségét, „e határozatában nem foglalt állást a terhességmegszakítás egyes tartalmi kérdéseiről”.¹⁶

Az AB határozat szerint a magyar Alkotmánnyal mindkét „lehetséges értelmezés” összefér:¹⁷ az is, hogy a magzat jogalany, és az is, hogy a magzat nem jogalany; „az Alkotmányból nem következik, hogy a magzat jogalanyiságát el kellene ismerni, de az sem, hogy ne lehetne a magzatot jogilag embernek tekinteni”.¹⁸ A testület szerint a „hatályos Alkotmányban rögzített alapjogok értelmezése alapján nem lehet választani a kétféle megoldás kö-

⁹ Uo. D) 2. d); lásd még: uo. 3.

¹⁰ Uo. C) 4.

¹¹ Uo. D) 1., 3.

¹² Uo. 1.

¹³ Uo.

¹⁴ Uo. 2. c). A bioetikai és jogi szakirodalom, valamint a bírósági gyakorlat ismeri a „magzati eutanáziát”. Lásd pl.: HALÁSZ Csenge, *Nem kívánt életek, avagy a létezés maga a kár? A gyermek születésével összefüggő kárigények bírói gyakorlatának a margójára*, in *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica* (2018) 2/377; HÁMORI Antal, *A haldokló, beteg ember életének és méltóságának tisztelete az Egyház tanításában. Az „eutanázia” problémája erkölcteológiai szempontból, profán szakirodalmi és jogi kitekintéssel* (Erkölcsteológiai Könyvtár 8) (Budapest, Jel, 2009) 184–186; SZEBIK Imre, *Az emberi génterápia etikai kérdései*, in *Világosság* (2005) 1/31; BDT 2004.1025.; EBH 2005.1206.

¹⁵ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, indoklás D) 2. d).

¹⁶ Uo. C) 4.; lásd még: uo. D) 3., G).

¹⁷ Uo. D) 1.

¹⁸ Uo. 3.

zött”.¹⁹ A határozat tartalmazza, hogy „a hatályos jog szerint a magzat nem jogalany”,²⁰ a „magzat jogalanyiségéről való döntés az ember jogi státuszának újbóli meghatározása”; „ez az alapjogok értelmezéséhez képest előkérdés, az Alkotmány belső összefüggéseiből le nem vezethető, külső – tartalmilag alkotmányozói – döntés”;²¹ a „terhességmegszakítás esetében [...] nem az a kérdés, hogy a sajátosan emberi jogállást megalapozó jogok feltételnek-e vagy korlátozhatók, hanem arról az előkérdésről van szó, hogy a magzat ember-e, azaz alanya lehet-e ezeknek a jogoknak”.²²

A magyar Alkotmánybíróság a 64/1991. (XII. 17.) AB határozatban elvetette az indok nélküli abortuszt:

Az állam objektív köteleességéből az élet védelmére az következik, hogy az állam nem engedheti meg alkotmányosan az indok nélküli abortuszt. Különösen szükséges az indokolás azért, mert az abortusz esetében az állam életvédelmi kötelezettsége nem névtelen statisztikai kockázat elhárítását vagy elosztását szolgálja, hanem egyedi emberi magzat szándékos megsemmisítéséről van szó. A törvényhozó által elégségesnek tartott indokokat a terhességmegszakítás törvényi feltételül kell szabni.²³

1992. december 23-án kihirdetésre került a magzati élet védelméről szóló 1992. évi LXXIX. törvény (a továbbiakban: Mvt.), valamint a végrehajtásáról szóló 32/1992. (XII. 23.) NM rendelet (a továbbiakban: Vhr.), amely szabályozás – egyebek mellett – az ellenőrizetlen súlyos válsághelyzet esetét is megjelenítette.²⁴

II. A MAGYAR ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG MÁSODIK ABORTUSZHATÁROZATÁNAK VONATKOZÁSA: AZ OBJEKTÍV, INTÉZMÉNYES VÉDELEM BIZTOSÍTÁSA

Az Alkotmánybíróság egy konkrét jogeset²⁵ kapcsán erőre kapva meghozott 48/1998. (XI. 23.) AB határozatában megállapította, hogy noha az Mvt. „nem rendelkezik kifejezetten a magzat jogalanyiségáról”,²⁶ a törvényhozó az Mvt.-ben foglalt szabályozással „implicite azt juttatta kifejezésre, hogy szerinte a magzat jogilag nem ember”, „nem jogalany”,²⁷ és a testület – „te-

¹⁹ Uo. 1.

²⁰ Uo. 2. c).

²¹ Uo. 1.

²² Uo. 2. c).

²³ Uo. F) 2.

²⁴ Mvt. 6. § (1) bekezdés d) pont, 12. § (6) bekezdés, Vhr. 9. § (3) bekezdés. Lásd pl.: HÁMORI Antal, *A magzat élethez való joga* (Budapest, Logod, 2000) 39–45.

²⁵ Lásd: HÁMORI, *A magzat élethez való joga* 56–101 (vö. uo. 139–151); Uó, *A magzatkorú gyermek élethez való joga. „Taigetosztól Dávodig”*, in *Magyar Bioetikai Szemle* (2001) 2–3/37–42.

²⁶ 48/1998. (XI. 23.) AB határozat, indokolás II. 3. b).

²⁷ Uo. és uo. 4. a). „Az Alkotmánybíróság ugyanis az Abh.-ban részletesen kimutatta, hogy a művi

kintetbe véve az abortusz alkotmányjogi kezelésében azóta más országokban megfigyelhető változásokat is”,²⁸ megváltoztatva álláspontját – megengedte az indok nélküli abortuszt: „az indikáció vagy indikáció nélküliség helyett az anya alkotmányos jogai és a magzat életének védelmére vonatkozó alkotmányos állami kötelesség kölcsönös korlátozásának arányosságában látja az alkotmányosság elbírálásának ismervét.”²⁹ A „súlyos válsághelyzet fennállásának vizsgálatáról a törvényhozó [...] alkotmányosan kizárólag akkor mondhat le, ha egyszermind a magzati élet védelmére irányuló, megfelelő ellensúlyt képező rendelkezéseket is megállapít”.³⁰ A határozat az Mvt. 12. § (6) bekezdését³¹ és a Vhr. 9. § (3) bekezdését³² alkotmányellenesnek minősítette, ezért e rendelkezéseket 2000. június 30. napjával megsemmisítette.³³

A 48/1998. (XI. 23.) AB határozat tartalmazza továbbá, hogy:

A magzat életének védelme annak megfogásától kezdve állami kötelesség, tehát a terhesség kezdeti szakaszában sem lehet egyedül az anya önrendelkezési joga irányadó. Az államnak az élet védelmére vonatkozó objektív kötelességéből következik, hogy az állam alkotmányosan nem engedheti meg a megfelelő indok nélküli abortuszt. Különösen szükséges az indokoltaság azért, mert az abortusz esetében az állam életvédelmi kötelessége nem névtelen statisztikai kockázat elhárítását vagy elosztását szolgálja, hanem keletkezőben lévő egyedi emberi élet szándékos megsemmisítéséről van szó (ABH 1991, 316.). Ez az individualitás akkor is fennáll, ha óvatosságból „potenciális emberi életéről” beszélünk. Az abortusz mint ténylegesen végrehajtott tett egyediségét és szándékoságát nem lehet nem létezőnek tekinteni, csupán a jogi minősítésben lehet a személytelenséget a végletekig fokozni [azzal, hogy a magzat sze-

---

terhességmegszakítás bármely szabályozása magában foglalja a magzat jogalanyiságáról, és ebből folyóan a magzat élethez való alanyi jogáról való döntést (ABH 1991, 300–305.). Minden olyan szabályozásnak, amely a terhesség megszakítását az olyan eseteken túl is megengedi, amelyekre nézve a jog eltúri az emberi életek közötti választást, szükségképpen azon kell alapulnia, hogy a magzat jogilag nem ember, nem jogalany (ABH 1991, 315, 316.). Nem változtatta meg tehát a Magzatvédelmi törvény a megelőzően hatályban volt jogszabályok által is képviselt állapotot; a magzat továbbra sem jogalany az Alkotmány 56. §-a értelmében. Életét és méltóságát nem illeti meg ezért az az abszolút védelem, ami az Alkotmány 54. § (1) bekezdéséből eredően a már megszületett embert megilleti”: uo. 3. b).

²⁸ Uo. III. 1. b).

²⁹ Uo. Lásd még pl.: uo. 3. d): „a súlyos válsághelyzetnek a Magzatvédelmi törvény szerinti szabályozása az anya önrendelkezési jogával és a magánszférához való jogával éppúgy összeegyeztethető, mint ahogy az ellenőrizhető indikációk sem állnak ezekkel ellentétben.”

³⁰ Uo., rendelkező rész 1.; lásd még uo. 2–3.

³¹ Mvt. 12. § (6) bekezdés: „(6) Súlyos válsághelyzet az, amely testi vagy lelki megrendülést, illetve társadalmi ellehetetlenülést okoz, és ez által veszélyezteti a magzat egészséges fejlődését. A súlyos válsághelyzet fennállását az állapotos nő a kéréslap aláírásával igazolja.”

³² Vhr. 9. § (3) bekezdés: „(3) A tv. 12. § (6) bekezdésében foglalt feltétel fennállását a terhessége megszakítását kérő nő nyilatkozatával igazolja, a nyilatkozat tartalmával, illetőleg valódiságával kapcsolatban a munkatársnak mérlegelési joga nincs.”

³³ 48/1998. (XI. 23.) AB határozat, rendelkező rész 4.; uo., indokolás III. 2–6.

mély voltát a törvényhozó nem ismeri el (ABH 1991, 303.)). Ezzel válik egyáltalán lehetővé a magzati étellel szemben az anya önrendelkezési jogának mérlegelése; de e mérlegelés során az állam objektív és nem abszolút életvédelmi kötelessége által alkotmányosan védett értékek súlya egy pillanatra sem téveszthető szem elől.³⁴

Az amerikai alkotmány értelmezésétől eltérően a magyar Alkotmányból az Alkotmánybíróság felfogása szerint – abban az esetben, ha a magzat jogalanyiságát a jog nem ismeri el – eleve az következik, hogy a nő méltóságához és magánélethez való joga a magzati élet védelmére fennálló állami kötelességgel szembesítve kerüljön mérlegelésre. A nő jogaival szemben a mérleg másik serpenyőjében mindig az állam életvédelmi kötelessége van, amelynek ez esetben egyedi magzati élet szándékos megsemmisítése ellen kell védelmet nyújtania. A kettő konfliktusa során a nő magánszférához és méltóságához való jogának nem aránytalan korlátozása, ha a törvény a súlyos válsághelyzet mibenlétének feltárására kötelezi. Ez az indikáció ugyanis nem a kényszer hatása alatt keletkezett terhesség megszakításának engedélyezésére szolgál, ahol a személyiségi jogok sérelmének lehetőségét fokozottan figyelembe kell venni. Ha a jog a magzati élet védelmében a nő súlyos válsághelyzetét értékeli, a nő emberi méltóságához való jogának védelméről, s különösen a potenciális sérelem enyhítéséről számos részletszabállyal gondoskodni lehet az indikációk és a terhességmegszakítás engedélyezésére szolgáló eljárás törvényi kialakításában.³⁵

Az Országgyűlés az Mvt. módosításáról szóló 2000. évi LXXXVII. törvény által a „magzat megtartására és megszületésére törekvő tanácsadás”³⁶ megjelenítésével megtartotta az ellenőrizetlen „súlyos válsághelyzet” esetét.³⁷

III. ALKOTMÁNYOZÁS, ALAPTÖRVÉNYMÓDOSÍTÁS

A magzatvédelem hazai szabályozásában a 2010. évben bekövetkezett alkotmányozás hozott, illetve hozhatott volna (alapvető) változást. Az új Alkotmány elfogadásának előkészítéséről szóló 9/2011. (III. 9.) OGY határozat azt tartalmazta, hogy: „Alapvető emberi jogként minden ember életét, fogantatásától kezdve védelem illeti meg. Az emberi élet és méltóság sérthetetlen.”

Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) II. cikkében azonban az szerepel, hogy: „Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga

³⁴ Uo. 1. a).

³⁵ Uo. 3. b).

³⁶ Uo. 5.

³⁷ Lásd Mvt. 5. § (1)–(2) bekezdés, 12. § (6) bekezdés; HÁMORI Antal, *Magzatvédelem a magyar jogban I–II*, in *Magyar Bioetikai Szemle* (2004) 3/8–21 és (2004) 4/22–34.

van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.” Az Alaptörvény általános indokolása szerint a „magzati élet védelmét végre méltó módon, kifejezetten rögzíti az Alaptörvény”. A II. cikk indokolása ugyanakkor azt foglalja magában, hogy „az állam – az objektív intézményvédelmi kötelezettsége keretében – a megfogant, keletkezőben lévő emberi életnek is köteles védelmet nyújtani”, azaz az alkotmányozó a magzattól megtagadta az alanyi jogi jogvédelmet, szerinte a magzat nem jogalany, jogilag nem ember, a magzatot nem illeti meg az élethez és méltósághoz való alanyi jog. Ezzel az alkotmányozó az alkotmánybírói határozatok szerinti relatív életvédelmi szintet felemelte az Alaptörvény szintjére. Az Alaptörvény R) cikk (3) bekezdése azt is kimondja, hogy az Alaptörvény rendelkezéseit azok céljával összhangban kell értelmezni. Azt, hogy az Alaptörvény II. cikke szóban forgó részének mi a célja, az Alaptörvény II. cikkének indokolása egyértelműen mutatja.³⁸

Magyarország Alaptörvényének negyedik módosítása (2013. március 25.) 19. § (2) bekezdése alapján az Alaptörvény hatálybalépése előtt meghozott alkotmánybírói határozatok – így a két abortuszhatározat is – hatályukat veszítették (a rendelkezés nem érintette az ezen határozatok által kifejtett joghatásokat). A módosítás 19. cikkéhez fűzött indokolás szerint a rendelkezés célja, hogy az Alaptörvény rendelkezései az Alaptörvény összefüggéseivel együtt, a korábbi Alkotmány rendszerétől függetlenül kerüljenek értelmezésre:

...az Alkotmánybíróság nincs kötve a korábbi Alkotmány alapján meghozott határozataihoz. [...] Ez természetesen nem zárja ki azt a lehetőséget, hogy a testület az Alaptörvény egyes rendelkezéseinek értelmezésekor a korábbival megegyező következtetésre jusson, ugyan azt a lehetőséget is biztosítja, hogy az Alaptörvény egészének kontextusában a korábbi döntésekkel ellentétes megállapításokat tegyen. E rendelkezés tehát nem korlátozza, hanem éppen ellenkezőleg, kiszélesíti az Alkotmánybíróság szabadságát az Alaptörvény értelmezése tekintetében.

Az Alaptörvény negyedik módosítása alapján azt lehet mondani, hogy az alkotmányozó (alaptörvény-módosító) az Alaptörvény II. cikke vonatkozásában (is) némileg korrigálta alkotmányozói aktusát (döntését, szándékát), vagyis nem ragaszkodik ahhoz, hogy az Alkotmánybíróság az objektív, in-

³⁸ Részletesen lásd pl.: HÁMORI Antal, *Mikortól ember az ember a 21. századi Magyarország jövőképében – a jog tükrében?*, in *A huszonegyedik század kihívásai és Magyarország jövőképe* (szerk. Beszteri Béla – Majoros Pál; Veszprém, MTA VEAB, 2011) 411–425; Uő, *A mai magyar abortusz-szabályozás problémái és az ezen szabályozást is sértő magatartások I–II*, in *Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének Tudósítaja* (2015/4) 145–166 és (2016) 1/10–22.

tézményes védelmi kötelezettség keretében ne állapíthassa meg a művi abortusz alaptörvény-ellenességét.³⁹

IV. JAVASLAT A FOKOZOTTABB VÉDELEM ÉRDEKÉBEN

IV.1. Indokolási problémák

A magzat relatív védelmének Alkotmánybíróság által is említett indokolási problémái⁴⁰ körében az Mvt. 6. § (4) bekezdés b) pontját említem meg, mert eszerint a „terhesség” (az emberi lény élete) az időtartamától függetlenül szakítható meg (oltható ki) a magzatnál a szülés utáni étellel összeegyeztethetetlen rendellenesség fennállása esetén.⁴¹ Ennek értelmében például a nyolc, hét vagy éppen hat hónapos életkorban élve megszületett, ilyen rendellenességgel bíró emberi lény élete – helyesen – nem oltható ki, mert ő az alkotmányozó szerint is ember, jogalany, az élethez és méltósághoz való alanyi jog jogosultja; a kilenc hónapos életkorban lévő meg nem született, ilyen rendellenességgel rendelkező, de akár kevésbé károsodott emberi lény élete azonban az Mvt. 6. § (4) bekezdés b) pontja szerint kioltható. Ez a különbségtétel véleményem szerint elfogadható indokkal nem bír, mert mindkét eseti körben emberi lényekről van szó. A példában az alkotmányozó által csak objektív, intézményes életvédelemben részesítettek idősebbek, kevésbé károsodottak, az egyéb ténylegesen fennálló különbség mindössze az, hogy a fiatalabbak, a nagyobb mértékben károsodottak elhagyták az anyatestet, il-

³⁹ A 64/1991. (XII. 17.) AB határozat és a 48/1998. (XI. 23.) AB határozat szerint, ha a törvényhozó nem ismeri el a magzat jogalanyiságát, élethez és emberi méltósághoz való alanyi jogát, akkor az abortusz az ezen AB határozatok által meghatározott kereteken belül szabad, vagyis így az objektív, intézményes védelmi kötelezettség keretében az Alkotmánybíróság szerint, ha a törvényhozó e két AB határozat keretein belül marad, nem állapítható meg a művi abortusz alkotmány-, illetve alaptörvény-ellenessége. Az Országgyűlés az Alaptörvény elfogadásával erre az álláspontra mondott „igen”-t (lásd Alaptörvény II. cikk és indokolása); az Alaptörvény említett módosításával (az AB határozatok hatályvesztésével) viszont az Országgyűlés kifejezte, hogy az, amire az Alaptörvény elfogadásával „igen”-t mondott, vagyis a két AB határozat szerinti említett álláspont, az Alkotmánybíróság által – az alkotmányozó (alaptörvény-módosító) szerint is – felülvizsgálható: a taláros testület eltérhet ettől a korábbi álláspontjától, vagyis így az Országgyűlés szerint is kimondhatja, hogy a művi abortusz az objektív, intézményes védelem alapján is alaptörvény-ellenes. Ez nem érinti azt a kérdést, hogy az Alkotmánybíróság hivatkozhat-e a 2012. január 1. előtt meghozott alkotmánybírói határozatokra [lásd pl. 13/2013. (VI. 17.) AB határozat]. A művi abortusz alaptörvény-ellenességének az objektív, intézményes védelmi kötelezettség keretében történő megállapításához az érveket lásd pl.: HÁMORI, *A magzat élethez való joga* 25–37 és 103–138.

⁴⁰ Lásd pl.: 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, indokolás D) 2. d).

⁴¹ Vö. pl. HÁMORI Antal, *Kártérítési felelősség a fogyatékossgal való születés miatt?*, in *Magyar Jog* (2007) 2/92–100; Uő, *Az ember élve születése nem káresemény – az EBH2015. P.11. árnyékában és az Alaptörvény tükrében*, in *Magyar Bioetikai Szemle* (2016) 4/4–29.

letve az ő esetükben az anyánál már megindultak a tolófájdalmak. Véleményem szerint ez a példa is mutatja, hogy a „köldökszínór elvágása”, a születés a jogalanyiség szempontjából önkényes határvonal, ezért az nem tartható.⁴² Ha pedig a még meg nem született, például hat, hét, nyolc hónapos életkorú emberi lény jogalanyiséga, élethez és méltóságához való alanyi joga, jogilag ember volta is elismerendő, függetlenül attól, hogy az emberi lény egészsége károsodott-e vagy nem, akkor a „jog”-nak – miként az Alkotmánybíróság fogalmazott – „a magzatot fejlettségére tekintet nélkül el kell ismernie jogalanynak”.⁴³ Úgy gondolom, ez a helyes álláspont. Ezért az alábbiakban – indokolással, arra is figyelemmel, hogy sem a kormány, sem az országgyűlési képviselők egynegyede, sem az alapvető jogok biztosa, sem a legfőbb ügyész, sem a Kúria elnöke nem fordult az Alkotmánybírósághoz⁴⁴ – ennek megfelelő javaslattal élek.

A Kúria jelenlegi elnökét indítványtervezettel, részletes indokolással kérem, hogy forduljon az Alkotmánybírósághoz, 2021. október 21. napján kelt, 2021.El.IV.D.2/3. számú válasza azonban a következőket tartalmazza:

A meglehetősen szűkre szabott indítványozói kört az Alaptörvény negyedik módosítása a Kúria elnökével és a legfőbb ügyéssel egészítette ki. E módosítás indoka, hogy az igazságszolgáltatásban kiemelt szerepet betöltő vezetők számára is biztosított legyen az alkotmánybírósági út igénybevételének lehetősége abból a célból, hogy – nyilvánvalóan az előttük folyamatban lévő eljárásokban észlelt alkotmányjogi „visszásságok” észlelése esetén – közvetlenül az Alkotmánybírósághoz fordulhasanak (indokolás Magyarország Alaptörvénye Negyedik Módosítása 12. cikkéhez). Az alkotmányozó indokaival összhangban álló értelmezés szerint az Alaptörvény negyedik módosításával biztosított, az Alaptörvény 24. cikk (2) bekezdés e) pontján alapuló, részleteiben az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény (a továbbiakban: Abtv.) 24. §-a által szabályozott és az Alkotmányhoz képest tudatosan szűkebb személyi kör részére nyitva álló absztrakt utólagos normakontroll eljárás-indítási jogkör célja a Kúria igazságszolgáltatásban betöltött szerepének erősítése, az előtte folyamatban levő eljárásokban észlelt alkotmányjogi helyzetek kezelése. A kifejtettekre figyelemmel – a Kúriához érkező állampolgári jelzések ellenére – korábban nem volt példa arra, hogy ilyen jelzés alapján a Kúria Elnöke az Alkotmánybírósághoz fordult volna. Ez a gyakorlat – hangsúlyozottan a konkrét indítvány érdemére tekintet nélkül – meglátásom szerint a jövőben is fenntartandó, tekintettel arra, hogy a Kúria elnökének eljáráskezdeményezési joga nem irányul-

⁴² Vö. pl. HÁMORI Antal, *Életvédelem a katolikus Egyház jogrendjében világi jogi összehasonlítás-sal* (Budapest, SZIT, 2006) XVII, 474.

⁴³ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, indokolás D) 2. d); lásd még: uo. 3.

⁴⁴ Lásd: Alaptörvény 24. cikk (2) bekezdés e) pont; az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény (a továbbiakban: Abtv.) 24. § (1)–(2) bekezdés.

hat az alkotmányos paradigmaváltást megelőző, fentebb bemutatott *popularis actio* tudatosan elvetett koncepciójának visszavezetésére azzal, hogy egyfajta közvetítő szerepet tölt be az állampolgárok és az Alkotmánybíróság között utólagos normakontroll-eljárás kezdeményezése esetén.

Az Alaptörvény negyedik módosításának vonatkozó indokolásrészé szerint:

A törvény az Alaptörvény Alkotmánybíróságra vonatkozó szabályozását több ponton is megváltoztatja annak érdekében, hogy a testület minél jobban megfelelhessen Alaptörvény-védő szerepének. A legfontosabb újítása a törvénynek, hogy az utólagos normakontroll kezdeményezésének jogát a Kúria elnökére és a legfőbb ügyészre is kiterjeszti. Így az igazságszolgáltatási rendszer legfontosabb szereplőinek is közvetlenül lehetősége nyílik az általuk alaptörvény-ellenesnek vélt jogszabályok alkotmánybírói vizsgálatának kezdeményezésére.

Véleményem szerint ebből a szövegből nem következik a kúriai elnöki válszban szereplő „nyilvánvalóan”, az, hogy a Kúria elnöke csak az előtte, illetve a Kúria előtt folyamatban lévő eljárásokban észlelt alkotmányjogi „visszások” észlelése esetén fordulhat közvetlenül az Alkotmánybírósághoz, sem a normaszövegben, sem az indokolásban nem szerepel az „előttük folyamatban lévő eljárásokban” szöveg. A Kúria elnöke és a Kúria többi bírója is „az előttük folyamatban lévő eljárásokban észlelt alkotmányjogi »visszások« észlelése esetén” az Alaptörvény negyedik módosításának hatálybalépése előtt is közvetlenül fordulhattak az Alkotmánybírósághoz.⁴⁵ Megítélésem szerint ez is alátámasztja azt, hogy az Alaptörvény negyedik módosításának szóban forgó rendelkezésével többről van szó annál, mint amit a Kúria jelenlegi elnöke képvisel. A Kúria igazságszolgáltatásban betöltött szerepének erősítése, valamint az, hogy az Alkotmánybíróság minél jobban megfelelhessen Alaptörvény-védő szerepének, az általam megfogalmazott álláspont révén jelenik meg. A Kúria előző elnöke – valamint a legfőbb ügyész és az akkori alapvető jogok biztosa – a kérelmemet érdemben, indokolással megválaszolta.⁴⁶ A Kúria jelenlegi elnöke kérelmemet érdemben nem válaszolta meg; az Alkotmánybírósághoz való fordulása pedig nem jelentette volna és nem jelenti a „*popularis actio* tudatosan elvetett koncepciójának visszavezetésé”-t, mert a Kúria elnöke nem automatikusan, hanem csak akkor fordul az Alkotmánybírósághoz, ha alaptörvény-ellenesnek tartja

⁴⁵ Lásd: Alaptörvény 24. cikk (2) bekezdés b) pont; Abtv. 25. §.

⁴⁶ Lásd: 2016.EI.H.154, 2. o. (2016. febr. 12.); T.KvFK. 461/2016, 5. o. (2016. márc. 21.); AJB-1304/2016, 5. o. (2016. máj. 17.). Vö. HÁMORI Antal, *A még meg nem született emberi lény élete és a vele-keletkezett fogvatékos gyermek emberi méltósága védelmének összefüggése a mai magyar jogban*, in *A Természetjog Napja. Konferenciatanulmányok* (Tanulmányok 41) (szerk. Frivaldszky János – Tussay Akos; Budapest, Pázmány Press, 2017) 73–74 és 65–88 (reflexióval).

a jogszabályt, illetve annak rendelkezését, azaz nem pusztán a kérelmező beadványa (jelzése) alapján. Érdemes megemlíteni, hogy a Kúria (Legfelsőbb Bíróság) előtt több évtizede ellentmondásosan fekszik a genetikai, teratológiai „indikáció” szabályozása;⁴⁷ a Kúria elnöke e probléma kapcsán is fordulhatott volna és fordulhatna az Alkotmánybírósághoz.

Hozzáteszem, az EBH 2015.P.11. számú döntéssel ellentétes álláspontot a Kúria korábbi, 2014. április 16-i, Pfv.20.800/2013/7. számú döntése is tartalmaz:

A II. rendű felperes által a gyermek léte miatt érvényesített jövedelemkiesésre alapozott kárigény tekintetében is egyetértett a Kúria a jogerős ítéletben írtakkal. Kétségtelen: a genetikai, teratológiai ártalom következtében fogyatékosan született gyermeknek az egészségügyi szolgáltatóval szembeni saját jogú kártérítési igényéről szóló 1/2008. Polgári jogegységi határozat elsődlegesen a sérült gyermek viszonylatában fogalmazta meg a Legfelsőbb Bíróságnak a bírósági jogalkalmazás egysége biztosítása érdekében kifejtett álláspontját, mégis a szülőket megillető kártérítési igény tekintetében is orientál. „A kár: egy személy vagy vagyontárgy vonatkozásában – annak korábbi állapotához mért – hátrányosan megváltozott állapot. A természetnél fogva egészségkárosodással született gyermeknél károsodás előtti állapot nem volt; így nincs viszonyítási alap, amiért is a hátrányos állapotváltozás – azaz a kár – nem értelmezhető.” Az emberi élet nem tekinthető kárnak. Az Alkotmány 54. § (1) bekezdése szerint minden embernek veleszületett joga van az élethez. Magyarország Alaptörvényének II. cikke kimondja, hogy minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg. Téves megközelítés, hogy a genetikai ártalommal világra jött gyermek esetén a szülők viszonylatában a vagyoni kár a gyermek nélküli és a fogyatékos gyermek által meghatározott életkörülmények alapján határozandó meg. A II. és III. rendű felperes felülvizsgálati kérelmükben maguk adták elő, hogy nem gyereket, hanem „egészséges gyereket” akartak. Nem foglalkozva e megközelítés erkölcsi aggályosságával, magából a felperesi nyilatkozatból következik, hogy a viszonyítási alap az az állapot, amelyben a II. és

⁴⁷ Lásd pl.: BENKE József, *A természetől adott károsodással születés és a szülők vagyoni kompenzációja a formálódó hazai felsőbbbírósági gyakorlatban*, in *Magyar Jog* (2022) 1/1–15; HAMORI Antal, *A még meg nem született emberi lény élete és a vele keletkezett fogyatékos gyermek emberi méltósága védelmének összefüggése – válasz az EBH 2015.P.11.-re*, in *Jogtudományi Közlemény* (2018) 1/46–52; HERPAI Annamária, *Újabb jelenségek a születéssel kapcsolatos kártérítési igények körében*, in *Magyar Jog* (2005) 11/691–701; KÖLES Tibor, *Orvosi műhiba perek* (A Bírói Gyakorlat Zsebkönyve) (Budapest, HVG-ORAC, 1999) 242; LÁBADY Tamás, *A fogyatékosan született gyermek saját jogú kártérítési igényéről*, in *Családi Jog* (2006) 3/15–25; NAVRATYIL Zoltán, *Keresztülhúzott családtervezés: a gyermek, mint kár*, in *Jogtudományi Közlemény* (2009) 7–8/321–333; ZAKARIÁS Kinga, *Az emberi élet, mint kár? A Legfelsőbb Bíróság 1/2008. PJE számú jogegységi határozatának vizsgálata az Alkotmány 54. § (1) szempontjából*, in *Magyar Jog* (2010) 11/655–668.

III. rendű felperesnek egészséges gyermeke született volna ahhoz képest, hogy első gyermekük genetikai ártalommal született. Tehát nem a „nem lét” és a „fogyatékos lét” anyagi vonatkozásai közötti különbség határozhatja meg a vagyoni károkat, hanem a felperesek által is kívánt „egészséges gyermek”-hez képest a fogyatékoságból eredő többletköltségek.

Az Mvt. 6. § (3) bekezdése alaptörvény-ellenességének megállapítására és megsemmisítésére irányuló fővárosi törvényszéki bírói indítvány visszautasításáról szól az Alkotmánybíróság 2021. március 9. napján kelt, III/1838/2020. számú, négy alkotmánybíró különvéleményével meghozott végzése, amely véleményem szerint szintén mutatja a szabályozás reflektálandó voltát.

Megítélésem szerint az általam képviselt álláspont – miszerint a Kúria elnökének a magzatvédelem növelése érdekében az Alkotmánybírósághoz kellene fordulnia – szolgálja a jogbiztonságot; ennek keretében azt is, hogy a jogrendszerben a lehető legkevesbé maradjanak alaptörvény-ellenes jogszabályok, jogszabályi rendelkezések.

IV.2. Az Alaptörvény II. cikkének módosítása

Az Alaptörvény II. cikkének helyébe – véleményem szerint – a következő rendelkezésnek kellene lépnie: *„Alapvető emberi jogként minden ember életét, fogantatásától kezdve alanyi jogi védelem illeti meg. Az emberi élet és méltóság sérthetetlen.”* Indokolása: *„A törvény a még meg nem született ember jogalanyiságát, élethez és méltósághoz való alanyi jogát, jogilag ember voltát, fogantatásától kezdve elismeri.”*⁴⁸

Ha ehhez nem lenne meg a szükséges többség, a képviselők helyes személyes véleményének (pl. tömegtájékoztatási eszközök útján) „mindenki előtt világosan ismert” volta mellett⁴⁹ legalább „az objektív intézményvédelmi kötelezettsége keretében” alaptörvényi indokolási szövegrész⁵⁰ elhagyását kellene elérni; például ekként: *„Az emberi élet és méltóság sérthetetlen.*

⁴⁸ Indokolásként lásd még pl.: FRIVALDSZKY János, *Tanulmányok a jog erkölcsi alapjairól, emberi méltóság, szabad vásárlás, uzsora, pénzügyi világválság* (Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, 2015) 7–12; Uő, *Az emberi személy és annak méltósága jogfilozófiai perspektívában – különös tekintettel a jogalanyisághoz és az élethez való jog aktuális kérdéseire*, in *Acta Humana* (2014) 1/7–73; Uő, *A jogfilozófia alapvető kérdései és elemei* (Budapest, SZIT, 2011) 19–48; HÁMORI Antal, *Abortusz és feminizmus vs. életvédelem*, in *Athanasiana* (2021) 1/114–139; 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, Lábady Tamás alkotmánybíró párhuzamos véleménye; 48/1998. (XI. 23.) AB határozat, Lábady Tamás alkotmánybíró különvéleménye.

⁴⁹ Lásd: II. JÁNOS PÁL, *Evangelium vitae* kezdetű enciklika (1995. márc. 25.) (Pápai Megnyilatkozások XXVI) (Budapest, SZIT, 1995; a továbbiakban: EV) 73. pont.

⁵⁰ Lásd: Alaptörvény II. cikk indokolása.

Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.” Indokolása: „A törvény a még meg nem született ember életét az eddigiekhez képest fokozottabb védelemben részesíti.”⁵¹

Kívánatos volna megfelelően szem előtt tartani, hogy az ember élete a fogantatás és a halál közötti egységes folyamat.⁵² Az emberi méltóság alapjához tartozik az emberi fajhoz tartozás ténye. Az emberi „magzat” fogantatástól kezdve az emberi fajhoz tartozik (ez a természete). Az emberi fajhoz tartozással az emberi méltóság minden emberi lény számára adott. Az emberi méltóság sérthetetlen, ezt az Alaptörvény II. cikke is tartalmazza. Egyetlen egy emberi lény méltóságát sem szabad megsérteni; annak megsértéséhez nincsen jog. Jog az emberi méltósághoz – annak tiszteletben tartásához – van, amely az emberi fajhoz tartozás tényével adott. Az emberi méltóság sérthetlenségéből adódóan az emberi fajhoz tartozás tényével adott emberi méltósághoz való jog is sérthetetlen. Az emberi méltósághoz való jog tehát a fogantatástól kezdve megillet minden emberi lényt. Az emberi étellel és az élethez való joggal egységben lévő emberi méltóság és az ahhoz, annak tiszteletben tartásához való jog sérelme esetén az emberi élet és az élethez való

⁵¹ Lásd pl.: HÁMORI Antal, *A család(ok) és a magzati élet védelme a mai magyar jogban demográfiai helyzetképpel*, in *Iustum Aequum Salutare* (2016) 4/137–140.

⁵² Az egypetűjű ikrek kialakulásának (ikerképződés) lehetősége semmit sem változtat ezen, mert az emberi szedericsrűből (morulából) alakulnak ki az ikrek. A viszonylag kis százalékban bekövetkező egypetűjű ikervárandósságokból nem következik az, hogy a megtermékenyítés eseményét követő körülbelül kéthetes időszakban még nem emberi egyedről (individuumról) van szó. Az ikertestvérek kialakulása sejtesoport-elkülönüléssel jön létre, a pluripotenciával rendelkező sejtek két vagy több azonos értékű egyed (emberi embrió) fejlődése irányába különülnek el. Nem egy meghatározatlan egységű emberi létezőből, pusztá sejtesoportból alakul ki hirtelen két vagy több egypetűjű ikertestvér. Részletesen – a kimérákra is kiterjedően – lásd pl.: SERRA, Angelo – COLOMBO, Roberto, *A humánembrió identitásának és státuszának kérdése természettudományos szempontból*, in *A humánembrió identitása és jogállása. A Pápai Életvédő Akadémia dokumentációja* (szerk. Juan de Dios Vial Correa – Elio Sgreccia; Budapest, Magyar Katolikus Püspöki Konferencia Családpasztorációs Bizottság, 2001) 130–196 (ford. Strijk András – Harsányi Ottó). Az emberi embrió fejlődéséhez lásd még pl.: SADLER, Thomas W., *Langman Orvosi embriológia* (Budapest, Medicina, 2014¹²) 426 (ford. Lévai Géza). Érdemes felhívni a figyelmet a következőkre is: „Azok, akik a beágyazódást tekintik az egyedi, illetve a személyes lét kezdetének, a kapcsolatra, a relációra helyezik a hangsúlyt. Igaz, hogy a reláció az emberlét nélkülözhetetlen eleme, de ugyanúgy igaz az is, hogy a reláció lételméletileg (ontológiailag) nem megalkotja (konstituálja) a személyt, hanem előfeltételezi azt. Az alany, a szubjektum valósága az, ami a relációt lehetővé teszi. Nem létezik reláció fiziológiai (élettani), pszichológiai vagy szociális értelemben, ha nincs egy létező, amely a másikkal viszonyulna. Mások a központi idegrendszer kialakulása kezdetének, így az öröm és fájdalomérző képesség, illetve funkció megjelenésének tulajdonítanak nagy szerepet az egyedi és a személyes lét kritériumainak meghatározásánál. A szenzitív funkciók megléte azonban előfeltételezi egy olyan szubjektum létezését, amely érzékel. A szubjektum léte az, ami lehetővé teszi bizonyos funkciók meglétét, és nem a funkciók megléte az, ami a szubjektumot létrehozza, azaz konstituálja”: *Az élet kultúrájáért. A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia körlevele a bioetika néhány kérdéséről* (Budapest, SZIT, 2003) 29–30. pont.

jog is sérül, ami az emberi méltóság sérthetlenségéből is következően jogellenes, alkotmányjogilag is tilos. Az emberi méltóság sérthetlensége alapján is megállapítható az emberi „magzat” életének sérthetlensége. Jog az élethez, a megszületéshez van: az emberi fajhoz tartozás tényénél fogva; vagyis az emberi lény a fogantatástól, létezésétől kezdve jogalany.⁵³

Az emberi méltóság az emberi lény életével (létezésével) eleve együtt járó minőség. Az emberi lény méltósága nem függ tudati vagy erkölcsi állapótól, hanem életével adva van. Emberi státusza azért kétségbevonhatatlan, mert élete méltóságánál fogva érinthetetlen, sérthetetlen és elidegeníthetetlen. Az emberi méltóság véleményem szerint ezt követeli meg. Az emberi lényt életének kioltásával az emberi méltóságtól is megfosztják, amely sérthetetlen (az emberi méltósághoz és az élethez való jog oszthatatlan és fogalmitag korlátozhatatlan). Mindebből következik, hogy az emberi embrió, magzat megölése eleve önkényes: alkotmányellenes, alaptörvény-ellenes.⁵⁴ A 64/1991. (XII. 17.) AB határozat megfogalmazása szerint:

A méltóság az emberi élettel eleve együtt járó minőség, amely oszthatatlan és korlátozhatatlan, s ezért minden emberre nézve egyenlő. Az egyenlő méltósághoz való jog az élethez való joggal egységben azt biztosítja, hogy ne lehessen emberi életek értéke között jogilag különbséget tenni. Emberi méltósága és élete mindenkinek érinthetetlen, aki ember, függetlenül fizikai és szellemi fejlettségétől, illetve állapotától, és attól is, hogy emberi lehetőségéből mennyit valósított meg, és miért annyit. Egyetlen ember élethez való jogáról sem beszélhetünk úgy, hogy ne értenénk bele az élethez és méltósághoz való alanyi jogát.⁵⁵

A 48/1998. (XI. 23.) AB határozat szerint is az abortusz a társadalomra veszélyes, káros cselekmény: „a magyar jog (is) alapvetően társadalomra veszélyesnek tartja az abortuszt”; „a Büntető Törvénykönyv a jogellenes terhességmegszakítást mint magzatelhajtást bűncselekményként büntetni rendeli”; „a magzatelhajtás esetében [...] a jogrend meghatározott, a büntetőjogon kívüli megfontolások alapján csupán megtűri a társadalomra veszélyes, káros cselekményt”; valamint: „Az állam nem mondhat le arról, hogy az abortusz társadalomra veszélyességét fenntartsa.”⁵⁶

⁵³ Lásd: HÁMORI, *A még meg nem született emberi lény élete és a vele-keletkezett fogyatékos gyermek méltósága védelmének összefüggése a mai magyar jogban* 66–67 és 83–84.

⁵⁴ Az ún. „méhén kívüli terhesség” esetéhez, amikor az anya életét meg kell menteni, különben az anya és a még meg nem született emberi lény is meghal, az utóbbi halálának bekövetkezését sem etikai, sem jogi értelemben nem tartva ölésnek, lásd pl.: HÁMORI Antal, *A „duplex effectus” és a „kisebbik rossz” elve az állapotos nő életveszélye esetén*, in *Magyar Sion* (2018) 239–253; Uő, *Az abortusz és a fogamzásgátlás tilalma – nehéz esetek tárgyalása, a Humanae vitae 50., a Donum vitae 30. és a Dignitas personae 10. évfordulója kapcsán*, in *Athanasiana* (2018) 1/54–74.

⁵⁵ Lásd: 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, indokolás D) 2. b).

⁵⁶ Lásd: 48/1998. (XI. 23.) AB határozat, indokolás III. 3. c), 4., IV. 2.

A magyar alkotmánybírók közül Lábady Tamás megfogalmazta, hogy a „terhességmegszakításról szóló jogszabályi rendelkezések” tartalmilag is alkotmányellenesek, a „magzat” alkotmányjogilag is ember, jogalany, személy, élethez való joga egyedül csak az anya élethez való jogával konkurálhat; a „magzat” jogalanyiségának a kérdése alkotmányértelmezéssel eldönthető. Annak, hogy a törvényalkotó a „magzat” jogi státuszát az ember jogalanyiségától eltérően minősítse, alkotmányos alapja nincs;⁵⁷ a természetes és jogi emberfogalom kezdetben fennállt egybeesését (e természetes megfelelést) a jog normativitása a természettudomány fejlődése okán sem vonhatja kétségbe, az ember biológiai és „természetes” fogalmától az „ember” fogalmának normatív felfogása nem szakadhat el akkor sem, amikor az Alkotmánybíróságnak értelmeznie kell, hogy az Alkotmány [54. §-ának (1) bekezdése] alapján embernek, azaz jogalanynak kell-e tekinteni a „magzat”-ot.⁵⁸

IV.3. Javaslat az objektív, intézményes védelem körében

Ha az Alaptörvény említett, alanyi jogi jogvédelmet biztosító módosítására nem kerül sor, akkor véleményem szerint az objektív, intézményes védelem körében valósítandó meg a még meg nem született emberi lény életének fokozottabb védelme, amelyhez – különösen az Mvt. „súlyos válsághelyzet”-ével szemben⁵⁹ – például a lengyel alkotmánybírószági gyakorlatból is lehet meríteni. A 48/1998. (XI. 23.) AB határozat indokolása is tartalmazza, hogy a lengyel alkotmánybírószágot 1997. május 5. napján hozott ítélete szerint az

⁵⁷ Lásd: 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, Lábady Tamás alkotmánybíró párhuzamos véleménye 1–2., 6–7., 9–10.; 48/1998. (XI. 23.) AB határozat, Lábady Tamás alkotmánybíró különvéleménye 1–2.

⁵⁸ Lásd: 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, Lábady Tamás alkotmánybíró párhuzamos véleménye 3. Az Alkotmány 54. §-ának (1) bekezdése szerint a Magyar Köztársaságban minden embernek velészületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit nem lehet önkényesen megfosztani. Az emberi méltósághoz való jog az emberi státus meghatározójaként, az élethez való joggal fennálló egységben korlátozhatatlan; az „anyajog” mivoltából levezetett egyes részjogai azonban, bármely alapjoghoz hasonlóan, az Alkotmány 8. §-ának (2) bekezdése szerint korlátozhatók [lásd pl. 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, indokolás D) 2. b); 75/1995. (XII. 21.) AB határozat, indokolás II. 5., 9.; 1234/B/1995. AB határozat, indokolás II. 4.1.2.; 36/2000. (X. 27.) AB határozat, indokolás III. 2.1., IV. 2.4.; 22/2003. (IV. 28.) AB határozat, indokolás IV. 4.]. Az Alkotmány 56. §-a kimondta, hogy a Magyar Köztársaságban minden ember jogképes. Lábady Tamás alkotmánybíróként rámutatott arra, hogy „a »velészületettség« – a nemzetközi egyezmények szóhasználata (»inherent right to life«, »droit inhérent à la vie«, »angeborenes Recht auf Leben«) szerint is – nem születéssel szerzett, hanem elidegeníthetetlen, az emberrel »velekeletkezett«, azaz létéből, ember voltából eredő jogot jelent” [48/1998. (XI. 23.) AB határozat, Lábady Tamás alkotmánybíró különvéleménye I.]; vö. pl. LENKOVICS Barnabás, *Értékproblémák az abortusz jogi szabályozásában*, in *Élet és jog* (szerk. Peschka Vilmos; Budapest, MTA Állam- és Jogtudományi Intézete, 1993) 68.

⁵⁹ Vö. az Alaptörvény negyedik módosításával kapcsolatban említettekkel.

abortusz engedélyezése az állapotos nő nehéz gazdasági helyzete vagy nehéz szociális helyzete alapján sérti az *alkotmányos értékek arányosságának elvét*; az indokolás szerint a nő szubjektív helyzetértékelésén alapuló érdekvédelme és az élethez való jog ütközése esetén az utóbbinak van elsőbbsége.⁶⁰

Az Alkotmánybíróság a saját gyakorlata szerint is megváltoztathatja álláspontját, gyakorlatát – az említettek szerint ez történt például a második abortuszhatározat által, az Alaptörvény és annak negyedik módosítása révén pedig kifejezetten is megteheti azt; ehhez az Alaptörvény egyébként gazdag tartalma [pl. a Nemzeti hitvallás, L) cikk (1)–(3) bekezdés, R) cikk (3)–(4) bekezdés, 28. cikk harmadik mondat] bőségesen szolgál munícióval.⁶¹ Arról, hogy az Alkotmánybíróság gyakorlatát a taláros testület későbbi ítélezése korrigálhatja, Sólyom László alkotmánybíró is ír a halálbüntetés alkotmányellenességéről szóló 23/1990. (X. 23.) AB határozathoz fűzött párhuzamos véleményének 1. pontjában. E korrekcióhoz az Alaptörvény R) cikk (3) bekezdésének a Nemzeti hitvallással és a történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban történő értelmezésre vonatkozó szövegrésze is segítségül szolgál. A még meg nem született emberi lény életének relatív védelmét véleményem szerint a „kortársi nemzetközi megítélés” és a „közvélemény nyomása” sem teszi elfogadhatóvá.⁶²

Az Alaptörvény Nemzeti hitvallása tartalmazza például a kereszténység nemzetmegtartó szerepét, az emberi lét alapjaként az emberi méltóságot, együttélésünk legfontosabb kereteiként a családot és a nemzetet, összetartozásunk alapvető értékeiként a hűséget, a hitet és a szeretetet, az elesettek és a szegények (vö. abortusznak kitett magzatok) megsegítésének kötelességét. „A polgárnak és az államnak közös célja a jó élet, a biztonság, a rend, az igazság, a szabadság kiteljesítése.” „Tiszteletben tartjuk történeti alkotmányunk vívmányait és a Szent Koronát, amely megtestesíti Magyarország alkotmányos állami folytonosságát és a nemzet egységét.” „Valljuk, hogy a huszadik század erkölcsi megrendüléshez vezető évtizedei után múlhatatlan szükségünk van a lelki és szellemi megújulásra. Bízunk a közösen alakított jövőben, a fiatal nemzedékek elhivatottságában. Hisszük, hogy gyermekeink és unokáink tehetségükkel, kitartásukkal és lelkierejükkel ismét nagyga teszik Magyarországot.”

Álláspontom szerint a művi abortusz és annak megengedése a Nemzeti hitvallásban foglaltakkal sincsen összhangban; ellentétes a kereszténységgel, a nemzetmegtartó szereppel, az emberi léttel, az emberi méltósággal, az

⁶⁰ Lásd 48/1998. (XI. 23.) AB határozat, indokolás III. 3. a).

⁶¹ Lásd pl.: HÁMORI Antal, *Természetjog és (alkotmány)bírászkodás a még meg nem született emberi lény védelmében*, in *A Természetjog Napja* 37–42.

⁶² Vö. 23/1990. (X. 31.) AB határozat, Sólyom László alkotmánybíró párhuzamos véleménye 1.

együttéléssel, a családdal, a nemzettel, az összetartozással (az abortusz visszafordíthatatlanul elvlaszt), a hűséggel, a hittel és a szeretettel (az abortusz a magzat halálos, életkioltó elhagyása), a megsegítés kötelességével (az abortusz nem megsegíti a magzatot, hanem elpusztítja), a jó élet, a biztonság, a rend, az igazság, a szabadság kiteljesítésével, mert az abortusz nem élet, biztonság, rend, igazság, szabadság, kiteljesítés, hanem biztos halál, rendtelenség, gazság, igazságtalanság, szabadosság, félreértett, félreértelmezett „szabadság”, „koporsóba”-zárság (ártatlan emberi élet szándékos, közvetlen kioltása, amit nem szabad megengedni); az abortusz történeti alkotmányunk vívmányaival és a Szent Koronával is ellentétes, sérti a nemzet egységét, mert nemzetpusztító, nemzetromboló.

Magyarországon az 1950-es évek elejétől napjainkig, beleértve tehát a 20. század erkölcsi megrendüléshez vezető évtizedeit is, a nemzet egységét nagyon jelentősen megcsorbítva, megcsonkítva, a magyar Központi Statisztikai Hivatal kiadványaiban foglalt adatok szerint több mint 6 100 000 művi abortusz („terhesség-megszakítás”) történt.⁶³

A lelki és szellemi megújulással (metanoia), amelyre a Nemzeti hitvallás szerint is múlhatatlan szükségünk van, véleményem szerint nem fér össze az abortusz és annak megengedése. A közösen alakított jövőben, a fiatal nemzedékek elhivatottságában való bizakodásnak, az abban való hitnek, hogy gyermekeink és unokáink tehetségükkel, kitartásukkal és lelkierejükkel ismét nagyvá teszik Magyarországot, akkor van valós alapja, ha az állam nem engedi meg az abortuszt. Különben nincs „közösen alakított jövő”, „fiatal nemzedékek elhivatottsága”, „gyermekeink és unokáink tehetsége, kitartása és lelkiereje”, ami ismét nagyvá tenné Magyarországot, hanem végzetes, halálös kirekesztés, ami nézetem szerint elfogadhatatlan, önkényes, alaptörvény-ellenesen diszkriminatív.⁶⁴

Úgy vélem, az Alkotmánybíróság az állam objektív, intézményes életvédelmi kötelessége körében is jogosult és köteles megállapítani a művi abortuszt megengedő rendelkezések alaptörvény-ellenességét.⁶⁵ A művi abortusz az objektív, intézményes védelem alapján is alaptörvény-ellenes, szabályozása rendkívül aránytalan (életellenes), ezért megengedhetetlen; különösen igaz ez a(z) ellenőrizetlen) „súlyos válsághelyzet” esetére vonatkozóan.⁶⁶ Az

⁶³ Lásd pl.: *Magyar statisztikai évkönyv, 2020* (Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 2021) 3; *Terhességmegszakítások 1995–2006* (Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 2007) 43.

⁶⁴ Lásd: Alaptörvény Nemzeti hitvallás, B) cikk (1) bekezdés, L) cikk (1)–(3) bekezdés, R) cikk (3)–(4) bekezdés, I–II. cikk, XV. cikk (1)–(2), (4)–(5) bekezdés. Az Alaptörvény mindezen túl is megjelenít – kifejezetten (szó szerint) – releváns alapvető értékeket, alapelveket, követelményeket, lásd pl.: 28. cikk harmadik mondat: józan ész, közjó, erkölcsösség, jó erkölcs.

⁶⁵ Lásd pl.: Alaptörvény B) cikk (1) bekezdés, I–II. cikk, XV. cikk (1)–(2), (4)–(5) bekezdés.

⁶⁶ Ennek megfelelően az Alkotmánybíróság azon álláspontjával sem értek egyet, hogy „a magzat különleges jogalannyá nyilvánítása”, „sajátos jogállás”-a „gyakorlatilag ugyanúgy csupán vi-

emberi lény életének értékén, és ehhez képest az egészség, valamint az önrendelkezés kisebb súlyán ugyanis semmit nem változtat az, hogy az Országgyűlés nem ismeri el a magzat jogszerűségét (ettől még ugyanannak az emberi lénynek az életéről van szó).⁶⁷

Az abortusz engedélyezése az állapotos nő nehéz gazdasági vagy szociális helyzete (a „súlyos válsághelyzet”⁶⁸) alapján akkor is sérti az *alkotmányos értékek arányosságának elvét*, ha az Alkotmánybíróság úgy ítélné meg, hogy az állam a művi abortuszt bizonyos esetekben (a mai magyar állami szabályozáshoz képest szűkebb körben) megengedheti. Amint az előzőekben említettük, a nő szubjektív helyzetértékelésén alapuló érdekvédelme és az élethez való jog ütközése esetén – a *jogállami arányossági követelmény* szerint – az utóbbinak van elsőbbsége.⁶⁹

A „magzat” életének értéke és védelme – azaz az arányosság – szempontjából nem bír jelentőséggel, hogy az állapotosság bűncselekmény következménye, vagy, hogy egészséget súlyosan veszélyeztető okról, illetve a magzat fogyatékról, károsodásáról, netán életkoráról, fel nem róhatóságról, orvosi tévedésről, mulasztásról van-e szó,⁷⁰ mert az élete – az objektív intézményi védelem körében is – alapvetőbb érték, mint az önrendelkezési szabadság (jog) és az egészség (a fogyatékek, károsodás valószínűsége, vagyis nem biztos volta még kevésbé állhat szemben az élettel, amely biztosan létezik⁷¹).⁷²

Véleményem szerint magzatok közötti alaptörvény-ellenes diszkriminációt valósít meg az életkoruk (és az említett egyéb körülmények) alapján történő különbségtétel (a „feltételes jogképesség” is általános és egyenlő).⁷³ Az Mvt. 6. § (4) bekezdés b) pontjának alaptörvény-ellenességét például a nyolc hónaposan élve megszületett ember és a kilenc hónaposan még meg nem született élő ember esete is mutatja. Az utóbbi akár kevésbé bír fogyatékkal, károsodással, rendellenességgel, és idősebb, mint az előbbi. A fiatalabbat

---

szonylagos védelmet nyújthat a magzati életnek, mint az állam objektív életvédelmi kötelessége (ABH 1991, 311.).” [lásd: 48/1998. (XI. 23.) AB határozat, indokolás III. 1. a)]; részletesen: HÁMORI, *A magzat élethez való joga* 25–138.

⁶⁷ Az arányosság–aránytalanság kérdéséhez lásd pl.: 48/1998. (XI. 23.) AB határozat, indokolás III. 2. a).

⁶⁸ Lásd: Mvt. 5. § (1)–(2) bekezdés, 6. § (1) bekezdés d) pont.

⁶⁹ Lásd pl.: Alaptörvény B) cikk (1) bekezdés, I–II. cikk, XV. cikk (1)–(2), (4)–(5) bekezdés; a lenygel alkotmánybíróság 1997. május 5-i határozata [48/1998. (XI. 23.) AB határozat, indokolás III. 3. a)].

⁷⁰ Lásd: Mvt. 5. § (1) bekezdés, 6. § (1) bekezdés a)–c) pont, (2)–(3) bekezdés, (4) bekezdés b) pont, 9. § (7) bekezdés, Vhr. 8. §.

⁷¹ Egy biztosan meglévő életet nem szabad megszüntetni egy (vélt) egészségi hátrány „elkérülése” érdekében; a valószínűsíthetőség, valószínűség miatt akár teljesen egészséges magzatokat is megölnek.

⁷² Lásd pl.: Alaptörvény B) cikk (1) bekezdés, I–II. cikk, XV. cikk (1)–(2), (4)–(5) bekezdés.

⁷³ Lásd: Mvt. 6. § (2)–(3) bekezdés, (4) bekezdés b) pont; Alaptörvény B) cikk (1) bekezdés, I–II. cikk, XV. cikk (1)–(2) bekezdés.

nagyon helyesen a mai magyar állami szabályozás szerint sem szabad megölni, viszont az idősebbet, aki az adott esetben egészségesebb (kevésbé rendelkezik károsodással), az állam megengedi megölni, ami álláspontom szerint elfogadhatatlan, alaptörvény-ellenesen ellentmondásos, sem a jogállamiság, sem a józan ész követelményével nem fér össze.⁷⁴

Érdemesnek tartom felhívni a figyelmet arra, hogy az Alkotmánybíróság a 48/1998. (XI. 23.) AB határozattal az objektív, intézményes védelem⁷⁵ körében a magzattal összefüggő ellentmondásosság (a jogbiztonság sérelme) miatt is – a megsemmisítést alkalmazva – megállapított alkotmányellenességet az akkori „súlyos válsághelyzet” definíció⁷⁶ vonatkozásában.⁷⁷ Az ellentmondásosság a genetikai, teratológiai „indikáció” eseteiben is felvetődik („a magzat érdekében megölik a magzatot”).

Az Mvt. 6. § (4) bekezdés a) pontjának és ezzel szoros tárgyi összefüggésben 14. §-ának („az állapotos nő életét veszélyeztető ok”) alkotmányossága – az arányosság és a jogbiztonság alkotmányos követelményére, valamint e két rendelkezés mikénti érvényesülésére is figyelemmel⁷⁸ – véleményem szerint attól függően ítéendő meg, hogy ebben az esetben a magzat halála csak elkerülhetetlen, eltűrt, nem kívánt (mellék)következmény-e (vö. kisebbik rossz elve és duplex effectus elve).⁷⁹

Álláspontom szerint az Mvt. rendelkezései a nők és a férfiak közötti alaptörvény-ellenes diszkriminációt valósítanak meg, mert a „magzat” életének értékéhez képest aránytalanul van figyelembe véve a nő és férfi közötti – magzatukkal kapcsolatban fennálló – különbség.⁸⁰

⁷⁴ Lásd: Alaptörvény B) cikk (1) bekezdés, I–II. cikk, XV. cikk (1)–(2), (4)–(5) bekezdés. Az Alkotmánybíróság az ügyek elkülönítésére tekintettel a genetikai, teratológiai indikáció szabályozásának alkotmányosságát nem vizsgálta; vö. 48/1998. (XI. 23.) AB határozat, indokolás I. 1., III. 2. b).

⁷⁵ Lásd pl.: 48/1998. (XI. 23.) AB határozat, indokolás III. 1. a).

⁷⁶ Lásd az Mvt. 12. §-ának akkori (6) bekezdését: „Súlyos válsághelyzet az, amely testi vagy lelki megrendülést, illetve társadalmi ellehetlenülést okoz, és ez által veszélyezteti a magzat egészséges fejlődését. A súlyos válsághelyzet fennállását az állapotos nő a kérésre aláírásával igazolja.”

⁷⁷ Lásd: 48/1998. (XI. 23.) AB határozat, rendelkező rész 4., indokolás III. 2. b); vö. uo. 3. d).

⁷⁸ Lásd: Alaptörvény B) cikk (1) bekezdés, I–II. cikk, VII. cikk (1) bekezdés, XV. cikk (1)–(2), (4)–(5) bekezdés.

⁷⁹ Lásd pl.: HÁMORI Antal, *Életvédelem a mai magyar „jog”-ban (kánonjogi összehasonlítással)*, in *Iustum Aequum Salutare* (2011) 1/8–10.

⁸⁰ Lásd: Mvt. 7. § (1) bekezdés, 10. § (3) bekezdés, 12. § (6) bekezdés, és a szorosan összefüggő rendelkezések; Alaptörvény B) cikk (1) bekezdés, I–II. cikk, XV. cikk (1)–(3) bekezdés.

A fentiekben említettekén túl – miként az utóbbi tíz év eredményei⁸¹ is mutatják – különböző, közvetlen és közvetett jogalkotói, jogalkalmazói és egyéb lépések is segíthetik a fokozottabb védelem elérését. Ebben az irányban jelent meg két országgyűlési határozati javaslat is. A magzati élet védelmének és a művi abortusznak a szabályozását érintette „A terhesség-megszakítások jelentőségének érzékeltetése érdekében szükséges intézkedés bevezetéséről szóló határozati javaslat”, amelyet – az Országgyűlésről szóló 2012. évi XXXVI. törvény 28. § (4) bekezdése alapján – két országgyűlési képviselő 2016. június 9-én terjesztett elő.⁸² E javaslat szerint az Országgyűlés felkérte volna a Kormányt, alkosson szabályozást annak érdekében, hogy a „terhességmegszakítás” elvégzése előtti utolsó orvosi vizsgálaton az anyának kötelező legyen a magzat szívhangját meghallgatnia, ennek végrehajtása érdekében biztosítva annak feltételeit, hogy a „terhességét” megszakíttatni kívánó állapotos nő vizsgálata a magzati szívhangot észlelni és ennek hangját kibocsátani képes ultrahangkészülékkel történjen, a tárgysorozatba-vétel azonban elutasításra került, a határozati javaslat nem nyert támogatást, ugyanakkor a Népjelölési bizottság elnöke reményét fejezte ki, hogy „folytatjuk a témát”.⁸³ A témát a 2018. augusztus 29-én egyező címmel és céllal, ugyanazon országgyűlési képviselő által előterjesztett határozati javaslat 2018. november 6-i bizottsági ülésen történő tárgyalásával folytatták, a Népjelölési bizottság azonban ezen az ülésen is elutasította a tárgysorozatba-vételt, a határozati javaslatot ezúttal sem támogatta.⁸⁴

A helyes szemléletformálást nagymértékben segítheti a helyes szóhasználat is, például az orvosok körében is sajnálatosan nagyon gyakran használt „terhes”, „terhesség” szó helyett a mai magyar állami szabályozásban egyre

⁸¹ Lásd pl.: a családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. törvény; család.hu/tamogatások (2022. 03. 25.); FRIVALDSZKY János, *Szemponatok a családvédelmi törvény értékeléséhez*, in *Iustum Aequum Salutare* (2012) 2/67–69; HÁMORI Antal, *A család(ok) védelme és támogatása a mai magyar jogban demográfiai helyzetképpel*, in „... Mert irgalma örökkévaló”. *Tanulmánykötet 2014–2016* (szerk. Lukácsi Zoltán – Martos Levente Balázs; Győr, Győri Hittudományi Főiskola, 2016) 51–73; *Magyar statisztikai évkönyv, 2020* 3 (abortuszszámok kedvező alakulása; 1990-ben 90 394, 2000-ben 59 249, 2010-ben 40 449, 2020-ban 23 901).

⁸² A határozati javaslat 2016. jún. 8-án kelt, és 2016. jún. 9-én érkezett az Országgyűlés Hivatalához; irományszám: H/11076 (az Országgyűlés honlapján elérhető).

⁸³ A határozati javaslat az Országgyűlés Népjelölési bizottságának 2016. okt. 5-i ülésén a 2. a) napirendi pontként szerepelt. Lásd: Jegyzőkönyv az Országgyűlés Népjelölési bizottságának 2016. okt. 5-én, szerdán, 10 óra 08 perckor az Országgyűlés Irodaháza V. emelet 567. számú tanácstermében megtartott üléséről, Ikt. sz.: NJB/23-2/2016., NJB-9/2016. sz. ülés (NJB-32/2014-2018. sz. ülés), 27, 2., 4–6, 8–19. o.; a bizottság 2016. jún. 13-án került kijelölésre tárgysorozatba-vételről való döntésre (2016. jún. 13-i, H/11076/1. számú iromány); a Jegyzőkönyv, a H/11076/1. és a H/11076/2. számú iromány az Országgyűlés honlapján elérhető.

⁸⁴ A határozati javaslat az Országgyűlés honlapján elérhető; irományszám: H/1184. (lásd: 1. és 2.); Jegyzőkönyv az Országgyűlés Népjelölési bizottságának 2018. nov. 6-án, kedden 10 óra 05 perckor az Országgyűlés Irodaháza I. emelet II. számú tanácstermében megtartott üléséről, 37, Ikt. sz.: NJB-41/15-2/2018. NJB-9/2018. sz. ülés (NJB-9/2018-2022. sz. ülés), 31–37. o.

inkább előforduló „várandós”, „várandósság” („áldott állapot”) kifejezés alkalmazásával.⁸⁵ A helyes nyelvezet korrekt alkalmazása etikai és jogi követelmény is, ami a téma szempontjából – egyebek mellett – azt jelenti, hogy minden olyan „orvosi” vagy „gyógyszerészeti” beavatkozás esetében, ahol (akár a beágyazódás, beültetés előtt, akár azt követően) embrióvesztés – fizikai értelemben vett – lehetősége áll fenn, ezt a tényt ne hallgassák el.⁸⁶ Ugyanígy, a fogamzásgátló szerek egészségre és környezetre káros hatásairól is megfelelő tájékoztatást kell adni.

A „terhességmegszakítás” szóhasználat is elfedi, illetve – az állapotos nő(k) és mások kíméletével – megpróbálja elfedni a valóságot, nevezetesen azt, hogy a művi abortusz esetében – a 48/1998. (XI. 23.) AB határozat indokolásában szereplő egyik megfogalmazással élve – „megfogant egyedi emberi élet” [indokolás III. 1. a)] szándékos kioltásáról van szó. A „terhes” és a „terhesség” szó alkalmazását illetően megemlítendő, nem arról van szó, hogy ne tudnánk, nehéz a szóban forgó állapot (különösen, ha az illető nem kívánta azt), hanem egyrészt arról, hogy mind az állapotos nő, mind az embrió, magzat és az állapotosság minden nehézség ellenére jóval több a „terhes”-nél és a „terhesség”-nél, másrészt az érintettek érdekében sem mindegy (akkor sem, ha bele sem gondolnak ebbe), hogy miként tekintenek magukra és még meg nem született gyermekükre (kinek tekintik őt), illetve saját állapotukra (minek tekintik azt) – a helytelen szóhasználat tudat alatt is hat.

A még meg nem született emberi lény életének fokozottabb védelmét a Magyar Orvosi Kamara (MOK) Etikai Kódexe contra legem tartalmának megszüntetése is szolgálná. A MOK Etikai Kódexe⁸⁷ – többszöri figyelemfelhívás⁸⁸ ellenére, régóta, a kézirat lezárásának időpontjában is – contra legem tartalommal bír. Az Etikai Kódex II. 10. pontjának (4) és (5) bekezdése tartalmazza: „Minden orvos joga, hogy lelkiismereti okból elzárkózzék a nem orvosi javallat alapján kezdeményezett terhességmegszakítás végzésétől, vagy abban közreműködéstől.” „Az anya életét veszélyeztető vagy súlyos betegségét okozó terhesség, illetve a magzat életképtelensége vagy gyógyíthatatlan betegsége esetén felmerül az ún. orvosi javallatra történő abortusz lehetősége.” Ennek értelmében az „orvosi javallat” körébe tartozik

⁸⁵ Lásd pl.: a várandósgondozásról szóló 26/2014. (IV. 8.) EMMI rendelet.

⁸⁶ Lásd pl.: EV 13; *Az élet kultúrájáért. A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia körlevele...* 43. pont.

⁸⁷ Lásd: <https://mok.hu/a-kamararol/etikai-kodex> (2022.03.23.).

⁸⁸ Lásd pl.: HÁMORI Antal, *Reflexió a Magyar Orvosi Kamara 2012. január 1-jén hatályba lépett Etikai Kódexének „az ún. orvosi javallatra történő abortusz lehetősége” szövegrészéhez*, in *Magyar Bioetikai Szemle* (2016) 3/23–25; Az Etikai Kódex contra legem tartalma miatt először a MOK elnökét, Éger Istvánt 2016. dec. 21-i e-mailemmel kerestem meg. Mivel változás ismételt érdeklődésem után sem történt, az illetékes miniszterhez, Kásler Miklóshoz fordultam 2018. jún. 5-i, majd válasz hiányában 2020. dec. 23-i és 2021. nov. 25-i e-maileimmel. Vö. a panaszokról és a közérdekű bejelentésekről szóló 2013. évi CLXV. törvény.

az anya életveszélye, súlyos betegsége, a magzat életképtelensége és gyógyíthatatlan betegsége. A (4) bekezdés idézett mondata – figyelemmel az (5) bekezdés ugyancsak kifogásolt⁸⁹ részére – a mai magyar állami szabályozáshoz képest is, az orvosok jogait sértve helytelen. Egész pontosan annyiban, hogy az orvosoknak nem csak a Kódex szóban forgó, idézett „orvosi javallata”-n kívüli esetekben van joguk megtagadni a művi abortusz végzését, illetve az abban való közreműködést. Az Mvt. 14. §-a ugyanis a következő rendelkezést tartalmazza: „A terhességmegszakítás elvégzésére, illetve az abban való közreműködésre – az állapotos nő életét veszélyeztető ok kivételével – orvos és egészségügyi szakdolgozó nem kötelezhető.”⁹⁰ A Kódex II. 2.2. pontjának (16) bekezdése szerint: „A különleges kezelési helyzetekkel – így különösen [...] az abortusszal [...] kapcsolatos jogszabályi rendelkezések vétkes megszegése egyben etikai vétségnek is minősül.”

Örömteli fejlemény, hogy a 2021. november 25-i, Kásler Miklós miniszternek címzett e-mailem – úgy tűnik – célba talált, ugyanis Horváth Ildikó egészségügyért felelős államtitkár 2022. január 6. napján kelt, IV/270/2022/EAT iktatószámú válaszában szerepel: „[...] a tárca tájékoztatja a MOK-ot a törvényi rendelkezéssel nem összhangban lévő – a Kódexben foglalt – szabályozásról, és felkérte a szükséges módosítások megtételére”. E pozitív válasz példa arra, hogy érdemes kitartani a „jó” szóból származó jogban, az igazságban.⁹¹ Reméljük, hogy a szükséges módosítások elvégzésére való felkérés mihamarabb a MOK Etikai Kódexének jogszerű, alkotmányos tartalmát fogja eredményezni, azaz a contra legem tortúra hamarosan befejeződik.

ZÁRÓGONDOLAT

A fentiekben foglaltakat nemcsak a jogalkotók és a jogalkalmazók, hanem minden jogalany figyelmébe szívből ajánlom, mert egyikünk sem volt más születése előtt, mint emberi méltósággal bíró lény, *ember*; életünket, méltóságunkat ajándékként kaptuk, amiért hálával tartozunk. Az ajándékot, ráadásul e különleges, alapvető ajándékot megfelelően meg kell becsülni: védeni, tisztelni, szeretni kell az életet, azét is, aki még meg sem született – engedni kell őt élni.

⁸⁹ Lásd pl.: HÁMORI, *Reflexió...* (a Kódex értékes tartalmáról is írva).

⁹⁰ Lásd még pl.: Alaptörvény VII. cikk (1) bekezdés, 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, 48/1998. (XI. 23.) AB határozat.

⁹¹ Lásd pl.: Diós István, *Jog*, in *Magyar Katolikus Lexikon V* (Budapest, SZIT, 2000) 861–863; a német Recht (jog) gyökere a richtig (igaz), a magyar jog pedig a jóból ered.

◆◆◆ TUZSON-BERCZELI TAMÁS

Szent László alakjának változásai a kora újkori történeti irodalomban

A premodern nemzetkép László-narratívái

BEVEZETÉS

Szent László alakja kiemelt jelentőséggel bír a kora újkor múltértelmezésében, mert nyolcadik királyunk a legnépszerűbb szent volt a krónikairódalomban, a néphagyományban és a liturgiában egyaránt, István tisztelete csak a 18. században érte utol.¹ László kutatása reneszánszát éli: Kerny Terézia számos tanulmányt írt középkori tiszteletéről, illetve ikonográfiájáról. Madas Edit a középkori, Szelestei N. László a barokk prédikációkkal, valamint a Bécsi Egyetem László-napi orációival foglalkozott. Tanulmányok jelentek meg az egyes beszédek részletesebb elemzésével Farkas Zsuzsanna Krisztina, Papp Kinga és Szörényi László tollából. Magyar Zoltán átfogó művelődéstörténeti vizsgálódást folytatott, kiemelt figyelmet szentelve a néphagyománynak. 2019-ben jelentős gyűjteményes kötet látott napvilágot *Szent László kora és kultusza* címmel.²

¹ SZÖRENYI László, *A Bécsi Egyetem magyar nemzetének, azaz a natio Hungaricának a 17. században tartott, Szent László tiszteletére elmondott beszédei*, in „In via eruditionis”. *Tanulmányok a 70 éves Imre Mihály tiszteletére* (szerk. Bitskey István et al.; Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2016) 80–89.

² KERNY Terézia, *László király ikonográfiája*, in *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon VI* (szerk. Kőszeghy Péter – Tamás Zsuzsanna; Budapest, Balassi, 2006) 411–453; Uő, *Szent László, „Erdély védőszentje” I. (Szent László tisztelete Erdélyben, 1556–1630)*, in *Uralkodók, királyi szentek. Válogatott ikonográfiai és kultusztörténeti tanulmányok* (szerk. Mikó Árpád; Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2018) 250–278; Uő, *Szent László és a magyar szentek tisztelete Dalmáciában I. Lajos uralkodása idején. História és historiográfia*, in *Uralkodók, királyi szentek... 162–214*; MADAS Edit, *Szent László, a bécsi egyetem magyar nációjának patronusa. Bécsi egyetemi beszédek*, in *Arrabona Múzeumi Közlemények* (2008) 85–92; SZELESTEI N. László, *17. századi orációk és prédikációk Szent László királyról*, in *Tanulmányok a 17–18. századi magyarországi művelődésről* (szerk. uő; Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2017) 163–177; Uő, *Prédikálás a 17. századi Magyarországon* (Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2020); FARKAS Zsuzsanna Krisztina, *A bécsi egyetem Szent László-orációi a 17. században*, in *Gerundium* (2018) 2/11–38; PAPP Kin-

Munkámban Medgyesy S. Norbert írásához³ hasonlóan azt vizsgáltam, hogy a 15–17. századi szerzők mely eseményeket emelték ki Szent László életéből, azokat hogyan tállalták, illetve mely elemeket hagytak ki, milyenek akarták láttatni a királyt. Kutatási spektrumomba tartoznak a katolikus és protestáns szerzők, valamint az erdélyi fejedelmi udvarban alkotó történetírók, akárcsak a bécsi magyar natio diákjai által elmondott beszédek. Az adott szövegek elemzése révén azt vizsgáltam, milyen változások, hangsúlyeltolódások mutathatók ki László reprezentációjában, az uralkodó állandó vonásai (például a kor katolikus irodalmában végig megmaradó szentsége) mellett mit tekintettek kiemelendőnek, s a király példáján keresztül szeretném megragadni a premodern nemzeteszme múltértelmezését. A formai köztöttségek (terjedelem) miatt az irodalmi palettáról csupán a krónikákat, valamint az ezeket befolyásoló szentéletrajzokat és beszédeket tekintettem át. A tárgyalt munkák kiválogatása során igyekeztem a nagyobb hatású műveket megvizsgálni, de a szelekció önkényes, a Lászlóval foglalkozó szerzők sorát tovább lehetne bővíteni, a kérdés további árnyalása újabb kutatásokat tesz szükségessé. Munkám felépítéséhez Tóth Gergely Szent Istvánról szóló monográfiája⁴ adott mintát, hasonló szellemben elemeztem az egyes szerzők munkáit, egyaránt kitérve katolikusokra és protestánsokra.

Az ábrázolások vizsgálatánál főként magukra a művekre támaszkodtam, ha rendelkezésemre állt, akkor a magyar fordításokat használtam, hiszen nem filológiai szempontból elemeztem őket. Főként a katolikus szerzők esetében azonban kénytelen voltam a latin eredetiből kiindulni, mert azoknak a mai napig nincs fordításuk, vagy csak részleges.

A KORA ÚJKORI LÁSZLÓ-KÉP KÖZÉPKORI ALAPJAI

A László-kép 16–17. századi változásainak tanulmányozásakor a korszakot megelőzően keletkezett műveket is tárgyalni kell. Elemzésüket az teszi szükségessé, hogy a későbbi szövegek szervesen kapcsolódtak hozzájuk, valamennyi későbbi szerző ezekre épített, így egyfajta alapnak, orignónak lehet

ga, *Szent László-napi beszédek a bécsi egyetemen és Kálnoki Ádám Bellator pacificusa*, in „... sok punctumocskáknak öszveköttöt láncza avagy kötele”: *A Res Litteraria Transylvaniae Vetis Irodalom- és Művelődéstörténeti Műhely fiatal kutatóinak tanulmányai* (szerk. uő; Kolozsvár, Egyetemi Műhely Kiadó – Bolyai Társaság, 2016) 175–185; SZÖRÉNYI (lásd: 1. jegyzet); MAGYAR Zoltán, *Szent László a magyar művelődéstörténetben*, in *Korunk* (2016) 8/30–37; Uő, *Szent László középkori tisztelete*, in *Kortárs* (1995) 9/55.

³ MEDGYESY S. Norbert, *Szent László király alakja a magyarországi barokk irodalomban*, in *Szent László kora és kultusza* (szerk. Kerny Terézia – Mikó Árpád – Smohay András; Székesfehérvár, Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum, 2019) 43–69.

⁴ TÓTH Gergely, *Szent István, Szent Korona, államalapítás a protestáns történetírásban (16–18. század)* (Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2016).

őket tekinteni, a változásokat csak ezekhez a szövegekhez képest értelmezhetjük. A 16. század előtti művek közül Thuróczi János és Antonio Bonfini történeti művei, valamint a *Legenda Sancti Ladislai* tekinthető kiindulópontnak.

Thuróczi János (1435?–1489?) protonotárius *Chronica Hungarorum* című alkotása 1488-ban jelent meg Brünnben, majd Augsburgban. A mű első 129 fejezete (I. Károly haláláig) gyakorlatilag hűen követi a 14. századi krónikakompozíció szövegét,⁵ még ha történelemszemlélete alapvetően más is.⁶ Az Anjou-korban leginkább László harcos voltát hangsúlyozták, személye az udvari lovagi ideál egyik megtestesítője volt,⁷ így Thuróczi művébe is ez a szemlélet öröklődött. Legtöbbször valamilyen hadi esemény kapcsán tűnik fel László alakja, s a vele kapcsolatos történetek közül ezeket fejtette ki leg hosszabban a szerző. Egy kunok elleni hadjárat említésekor, mikor Salamon és Géza oldalán vonult a csatába, egyedül Lászlónál emelte ki, hogy – sebesülése ellenére – hány ellenséges katonát ölt meg, míg a másik két vezérnél csak azt említette, hogy előretörték. A mogyoródi csata leírásánál – noha bátyja, Géza volt a rangidős – László lovagolt körbe a katonák buzdítására. A Kapolcs kun vezér ellen folytatott küzdelemben így szólt katonáihoz: „Jobb nekem meghalnom veletek, mint feleségünket és fiainkat fogságban látnom.”⁸ Ezt követően pedig elsőként rontott az ellenséges táborra. Egy másik kun támadás alkalmával – bevett történetírói fordulattal élve – az ellenséges sereg vezérét, Ákost ő maga szúrta le. Nem ennyire részletesen, de több katonai eseményt is megemlített, így a ruténok, a lengyelek és a csehek elleni hadjáratokat, valamint Horvátország és Dalmácia meghódítását is.

Amellett, hogy vitéz katonaként jelent meg, a harcban megmutatkozó jellemvonásai tökéletesen megfeleltek a miles Christi ideának. Thuróczi kiemelte, hogy László az országba betörő kunok és besenyők ellen nemcsak mint külső ellenség, hanem mint pogányok ellen is küzdött.⁹ Az ütközetek előtt már kora hajnalban felkelt, magához vette az Oltáriszentséget, több csata mezején is fogadalmat tett, hogy győzelem esetén templomot emel, Kapolcs legyőzése után pedig így szólt katonáihoz: „Ne öljük meg ezeket az

⁵ THURÓCZI János, *A magyarok krónikája* – ROGERIUS MESTER, *Siralmas ének* (Budapest, Osiris, 2001) 457.

⁶ MÁLYUSZ Elemér, *A Thuróczi-krónika és forrásai* (Tudománytörténeti tanulmányok 5) (Budapest, Akadémiai, 1967) 145.

⁷ KERNY, *Szent László és a magyar szentek...*; JANKOVICS Marcell, *Szent László tisztelete*, in *Magyar Művészet* (2017) 4/129–137; MAGYAR, *Szent László a magyar művelődéstörténetben*.

⁸ THURÓCZI 127.

⁹ László ebbéli feltűnését, a pogányok ellen való hadakozását utánozta I. (Nagy) Lajos is balkáni hadjáratai során, így nem lehet véletlen ennek hangsúlyozása a Thuróczi-krónika fő forrásának számító *Képes Krónikában* sem, ami átöröklődött a 15. század végi szövegbe is. MAGYAR, *Szent László a magyar művelődéstörténetben* 33.

embereket, hanem fogjuk el őket, és ha megtérnek, éljenek!”¹⁰ A szöveg kiemelte, mennyire nagy örömmel fogadta László az eléje járuló angol, francia, hispán és normann lovagokat, akik az első keresztes hadjárat vezetésére kérték fel, hogy küzdjön a Szent Sír felszabadításáért. Érdekes azonban megjegyezni, hogy a többi katonai cselekedethez képest ebben az eléggé szélszavú jelenetben csúcsosodik ki a király miles Christi mivolta, noha az egész esemény csak az írói fantázia szüleménye.¹¹

Hadi cselekedetei mellett megjelenik buzgó személyes hite is, valamint annak hangsúlyozása, hogy kedves Isten előtt, egyfajta kiválasztott. A szöveg megemlíti óbudai, váradi és váci egyházalapításait, megtudjuk, hogy hite Géza kemeji veresége után is töretlen maradt, s azzal vigasztalta seregét veszített bátyját, hogy bízson Isten kegyelmében, majd az Úr győzelemre vezet. A mogyoródi csata előtt páncélzatban földre borulva ugyancsak Isten kegyelmét kérte. A szerző kortársai szájába többször adott olyan mondatokat, amelyek megerősítették László Istenhez közel álló, az égi jeleket értő személyiségét. Példákon keresztül mutatta be e kivételes istenkapcsolatot. A mogyoródi csata előtt Lászlónak látomása volt – miszerint Géza fejére két angyal felhelyezte a koronát –, ezzel jövendölte meg a győzelmet. A diadal után Vácot talákoztak Gézával, s egy szarvast láttak meg, agancsaiban égő gyertyákkal. Géza a látomás jelentéséről öccsét kérdezte, aki meg is fejtette: nem szarvast, hanem angyalt láttak, és ott kell székesegyházat emelni, ahol az a Dunába ugrott. Pozsony ostromakor a Salamon elleni párbajnál pedig angyalok jelentek meg László feje felett, akik tüzes kardokkal védtek.

A történetekből kiderül, hogy családjával, embertársaival is jámbor, önzetlen és együtt érző volt: Mogyoródnál úgy segített megóvni bátyját, hogy helyet és címet cserélt vele, így ő fogta fel Salamon rohamát. A győzelem után az ellenség halottjait szemlélve keserves sírásra fakadt és haját tépte, mert sajnálta a kiontott magyar vért. A krónika Horvátország meghódítását is úgy jelenítette meg, hogy a hadjáratral a nővérén esett jogtalanságokat torolta meg; Salamon börtönbe zárását pedig azzal indokolta, hogy fogságba vetése segített a koronáját veszített unokatestvér dühének lecsillapításában,

¹⁰ THURÓCZI 127.

¹¹ A szerzőt nem zavarta az időbeli pontatlanság: László 1095. július 29-én hunyt el, míg a keresztes hadjárat meghirdetéséről nevezetes clermont-i zsinatot II. (Boldog) Orbán pápa (1088–1099) csak ugyanazon év november 18–28. között tartotta meg. Nem csak ennél a jelentélmél lehet felfedezni időbeli anomáliát. Közvetlenül a keresztes hadjárat leírása előtt megemlíti, hogy „amikor a római császár meghalt” (THURÓCZI 128–129), a német hercegek egyhangúlag Lászlót kérték fel a császárságra. László uralkodása alatt azonban egy német-római császár sem hunyt el: III. Henrik még 1056-ban, IV. Henrik pedig csak 1105-ben halt meg. A szerző esetleg Salmi Hermann német ellenkirály halálához (1088) vagy IV. Henrik császárrá koronázásához (1084) köthette az eseményt. Mindazonáltal a császárság Lászlónak való felajánlását egyetlen nyugati forrás sem erősíti meg, inkább drámai elemként funkcionál a szövegben: azt mutatja be, hogy a király nem esett a hybris bűnébe, megalégedett ősei országával.

miközben a király búsult és folyton imádkozott érte, mondván, „ha Salamon megtért volna, valóban visszaadta volna neki teljes egészében a királyságot, magának a hercegséget választotta volna”.¹² Ugyanez a szerénység ismétlődött meg, mikor a magyar nemesek egész sokasága ment hozzá, hogy uralkodásra kényszerítsék, mint legalkalmasabbat:

Mindnyájan tudták ugyanis, hogy az erények teljessége ékesíti őt, hitében katolikus, kegyességében kiváló, adakozásban bőkezű, jótékonyságban kiemelkedő. [...] És bár a magyarok – akarata ellenére – királlyá választották őt, sohasem tette fejére a koronát, mert inkább a mennyei koronát óhajtotta, mint a földit. [...] Miután pedig isteni rendelésből átvette az ország kormányzását, nem a mulandó és átmeneti világi dicsőséget, hanem a mennyei hazát és az isteni dicsőséget igyekezett kiemelni szívének minden szenvedélyével. [...] Vigasza volt a meggyötörtnek, támasza az elnyomottaknak, kegyes atyja az árváknak.¹³

A *Chronica Hungarorum* egyfajta hídszerpet játszott a László-kép alakulásában: már a reneszánsz idején íródott, de szemlélete még középkori volt. A századokkal korábban keletkezett szöveg átmentése, áttemelése az egész műre jellemző, így nem csoda, hogy nem nyerte el Hunyadi Mátyás tetszését, aki ezért egy itáliai történétíró, Antonio Bonfini (1427/1434–1502) kérte fel egy modern szemléletű história írására. Bonfini *Rerum Hungaricarum decades*¹⁴ című alkotása az addigi magyar történetírás legnagyobb vállalása volt, mind terjedelmét, mind stílusát tekintve.¹⁵ A „tizedek” fő forrása Thuróczi *Chronicája* volt, ám annak szövegét egyéb források bevonásával bővítette – többek között felhasználta Petrus Ransanus *Epithoma rerum Hungarorum* című művét¹⁶ és az alább tárgyalásra kerülő László-legendát is.¹⁷

A szent király alakjában továbbra is kiváló katona mivolta volt a leghangúlyosabb elem, ugyanakkor Bonfini nagyobb figyelmet szentelt az „isteni László” személyiségének. Ehhez tökéletes keretet biztosított az ókori római szerzőktől eltanult szerkezet: az események folyását a szereplők monológjai szakítják meg. Természetesen ezek a szónoklatok nem rendelkeznek történelmi hitelességgel, mégis hasznosak: könnyen megállapítható, hogy szerzőjük hogyan viszonyult alakjaihoz, milyen tulajdonságokat kívánt megmutatni belőlük, ezáltal lehetősége nyílt figuráinak jellemét árnyalni. A mogyoródi csatát ugyan Géza vezette, mégis Lászlót tüntette fel az esemény

¹² THURÓCZI 125.

¹³ Uo. 123–124.

¹⁴ BONFINI, Antonio, *A magyar történelem tizedei* (ford. Kulcsár Péter; Budapest, Balassi, 1995).

¹⁵ KRISTÓ Gyula, *Magyar historiográfia I: Történetírás a középkori Magyarországon* (Budapest, Osiris, 2002) 118–119.

¹⁶ RANSANUS, Petrus, *A magyarok történetének rövid foglalata* (Millenniumi magyar történelem) (Budapest, Osiris, 1999).

¹⁷ BOROSSAY Katalin, *Tarnóczy István Szent László-életrajza metszetábrázolásainak szöveges forrásai*, in *Szent László kora és kultusza* 102–157.

főszereplőjeként – alakja így elhalványította idősebb testvéréét: ő a hős és a legyőzhetetlen –, úgy lelkesítette katonáit, hogy a magyar nemzetet akarja megszabadítani a német szolgaságtól.¹⁸

Lovagiassága mellett Bonfini művében nagyobb súllyal jelent meg élet-szentsége, mint a *Chronicában*, rendszeres építetönja az „isteni”, vagy éppen a „legszentebb király”. Míg Thuróczinál elsősorban azért vágtatott László a hajadont elrabló kun vitéz után, mert úgy gondolta, hogy az a váradi püspök lányát ragadta el, addig itt már egyetemesebb értékek nevében, a „szent ártatlanság pártfogójaként” cselekedett.¹⁹ A szerző részletesen beszámolt István és Imre szentté avatásának körülményeiről is, majd László halálának tárgyalásakor kiemelte, hogy végrendeletében minden magyarországi egyházat megjutalmazott. Szent voltát Géza expliciten ki is mondta, amikor öccse megpillantotta az angyalok tartotta koronát, s így szólt öccséhez: „Ezt a látomást, amely csak a te szemed előtt mutatkozott meg, mert jámborságod és vallásosságod téged az isteni akarat legbiztosabb ismerőjévé tesz...”²⁰ A király halálát követő csodák közül megismerhetjük annak a szekérnek a történetét, amely László testét magától vitte Váradra, vagy a sírjánál történt gyógyulásokat és azt a legendát, amely szerint egy hadjárat alkalmával hite segítségével, imája hatására éhező seregének élelmet adott az Úr: marhákat és juhokat vezetett elébük. Emberségességét jól példázza a mogyoródi csatát követően az elesettek között járkálva mondott monológja, amelyben mintegy alter Christusként így fejezte ki fájdalmát:

Én magamat másoknál is boldogtalanabbnak mondhatom, hiszen én az isten szolgálatára születtem és rendeltettem, melytől visszatart a testvéri szeretet és az államberdek. Bár csak meghalhattam volna mindnyájuk helyett, és feláldozhattam volna a fejemet a közjóért, és én szenvedhettem volna halálbüntetést mindnyájuk vétkeiért!²¹

Érdeemes néhány szót szólni a vizsgált szövegek közül legrégebben, a 12–13. század körül íródott Szent László-legendáról (*Legenda Sancti Ladislai*) is.²² Ez ugyan nem közvetlenül hatott a kora újkori szerzők munkásságára, de

¹⁸ BONFINI 1015–1016. Mátyás a művet propagandisztikus célokra kívánta felhasználni kül- és belpolitikában egyaránt. Ezzel fia, Corvin János hatalmi törekvéseit támogatta a császári trónnal szemben. Halála után II. Ulászló a Habsburg–Jagelló házassági szerződésig szintén támogatta Bonfini politikai üzenetének átadásában, a két dinasztia kibékülését követően azonban a mű feladásba került. Az ország három részre szakadása után jelent meg ismét a historikusok látóterében, ám ekkorra már elvesztette politikai töltetének nagy részét. Ez és az ehhez hasonló jelenetek mindazonáltal táptalajt adtak annak a 17. századi jelenségnek, amely Lászlót Habsburg-ellenes hungarus tudatú szentként mutatta be.

¹⁹ Uo. 294.

²⁰ Uo. 304.

²¹ Uo. 306.

²² *Árpád-kori legendák és intelmek. Szentek a magyar középkorból I* (Millenniumi magyar történelem) (szerk. Érszegi Géza; Budapest, Osiris, 2001) 89–97.

Bonfini művébe beépülve mégiscsak megjelentek elemei. Az ismeretlen szerző nem a harcos király képét emelte ki, hanem a jámbor hőstét, s elsősorban nem is életéről, hanem csodáiról érkezett. Az uralkodó alakját toposz jellegűen, a hagiografikus irodalom sémáit használva (testi erő, magasság), valamint az uralkodói idoneitást hangsúlyozva festette meg.²³ A legenda hat csodát említ: ájtatosság közbeni levegőbe emelkedését, éhező seregének jólakatását imája által, a Váradra magától menő szekér történetét, az eltulajdonított ezüstitől fölötti igazságtétel esetét, a dohos sírt szidó ember nyomorúságát, akinek hátrafordult a feje, míg bocsánatot nem kért, végül azt, amikor szentté avatásakor a testét őrző templom fölött két órán át lehetett látni nappal egy csillagot. Életéből a jeruzsálemi hadjárat tervét – valószínűleg innen eredt e történetnek a hagyományozása –, valamint az általa felügyelt szentté avatásokat emelte ki.

PROTESTÁNS SZÖVEGEK A 16–17. SZÁZADBAN

A 16. század második felének protestáns krónikáiban László – annak ellenére, hogy szent – nem feltétlenül jelent meg negatív színben: Farkas András (?–1531 után) *Chronica de introductione Scytтарum in Vngariam et Iudeorum de Aegypto* (1538) című művében még „dicső szent László”-ként említette.²⁴ A morózusabb hangvételű szövegeknek sem László személyével, illetve cselekedeteivel szemben volt elsősorban ellenvetése, sokkal inkább az alakja köré szőtt kultusszal. Szkhárosi Horvát András (?–1549 után) első kézből tapasztalhatta meg a László sírjánál kialakult zarándokközpont buzgó légkörét – hiszen mielőtt protestáns prédikátornak állt volna, váradi ferences szerzetes volt²⁵ –, ezért aztán *Panasza Krisztusnak, hogy ellene támadnak ez világiak* című alkotásában éles kritikákat fogalmazott meg.²⁶ Bencédi Székely István (1505–1565), az első magyar nyelvű történeti mű szerzője még ennél is tovább ment. *Krónika ez világnak jeles dolgairól* (1559) című chronogiconjának fő forrása Thuróczy volt, de ihletadójánál hidegebb, szenvtelenebb közlési mód jellemezte, a dramatizálást teljesen elhagyta. Művében László már nem volt egyértelműen pozitív alakja a magyar történelemnek. Noha megemlítette számos dicső hadjáratát, soraiból olybá tűnik, hogy a ki-

²³ KERNY, *László király ikonográfiája* 411.

²⁴ FARKAS András, *Az zsidó és magyar nemzetről*, in *Régi Magyar Költők Tára* (továbbiakban: RMKT) II: *XVI. századbeli magyar költők művei. 1527–1546* (Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1880) 19.

²⁵ VARGA József, *Szkhárosi Horvát András*, in *Irodalomtörténet* (1955) 3/268–304.

²⁶ RMKT II, 221–227; BALÁZS Mihály, *A korai reformáció irodalmi eszköztára Magyarországon*, in *Magyar irodalomtörténet 2020–2021*, <https://f-book.com/mi/index.php?chapter=0502BALA AKOR> (2022.04.13.).

rály vesztett lovagságából: a kun vitézzel folytatott küzdelemben a pogány harcos felértékelődött: azt emelte ki a leányrablással kapcsolatban, hogy László hátulról támadt, a kun pedig nem leesett, hanem leugrott lováról, méghozzá azért, hogy szemtől szembe vívhasanak meg egymással.²⁷ László kultuszát élesen ostromozta, váradi sírjáról a következőképp emlékezett meg: „Kinek az ő teste mind e napiglan ott vagon, a papoknak, nagy kereskedésekre, és istennek bosszuságára.”²⁸

Székely műve világkrónika, amely a teremtéstől taglalja az eseményeket, így műfaja értelemszerűen nem nyújtott lehetőséget egy-egy karakter bővebb kifejtésére. Sokkal izgalmasabb Heltai Gáspár (16. század eleje–1574?) *Krónika az magyaroknak viselt dolgairól* (1575) című alkotásának vizsgálata.²⁹ Ahogy Gyenis Vilmos kiemelte, nem „témái izzanak”, hanem elsősorban unikális, élőbeszédben gyökerező stílusa, előadásmódja miatt fontos szerző.³⁰ Fő forrása Antonio Bonfini volt, az itáliai humanistától azonban csak az eseményanyagot vette át, amit saját írói fantáziájával egészített ki, úgy téve, mintha „többet tudna forrásánál”. Nem a történetírói oknyomozó munka érdekelte: az Árpád-kort kizárólag Bonfini szövegéből rekonstruálta, az adatokat arra használta, hogy erkölcsi példázatokat faragjon belőlük, főként a történet elmesélésére és a tanulságok levonására összpontosított.³¹ Protestáns szerző lévén Bonfini elbeszéléséből kihagyta a László király szentségéről szóló legendai elemeket. A krónika műfajában először érhetünk tetten egy újfajta László-képet: a legendai elemektől megfosztott uralkodó alakját, akit elsősorban erkölcsös, Istennek tetsző életet élő uralkodóként ismerhetünk meg. A vallási elemek előtérbe kerülésével lovagiasága – noha hadi tettei nem maradnak ki – háttérbe szorult.

Heltai ugyan megemlítette, hogy a kerlési csatában László támadt elsőként, és sebesülése ellenére is harcolt az ellenséggel, alakja mégsem emelkedett a hadjárat vezetői, Salamon és Géza fölé. A királlyá választása utáni kun harcokban nem jelentős stratégaként tűnik fel: győzelmeit annak köszönhette, hogy a magyar rabok kiszabadultak fogságukból, és két tűz közé zárták az ellenséget. László inkább csitító volt, megakadályozta, hogy minden ellenséget levágjanak, hiszen jó keresztényt lehet belőlük nevelni. Nem egyszerű lovagként jelenik meg, hanem királyi fenségként. Heltai az Ákos

²⁷ „Kit á herczeg hatul á hellebardal erdekni kezdé”: SZÉKELY István, *Chronica ez vilagnak yeles dolgairól* (RMK I.38) (Krakkó, Striykoviai Lázár, 1559) 337, https://library.hungaricana.hu/hu/view/RMK_I_0038-RM_I_4r_0026/?pg=8&layout=s (2022.04.13.).

²⁸ Uo. 341.

²⁹ HELTAI Gáspár, *Krónika az magyaroknak dolgairól* (Budapest, Magyar Helikon, 1981).

³⁰ GYENIS Vilmos, *Heltai Gáspár és Krónikája 400 év távlatában*, in *Irodalomtörténet* (1975) 395–406.

³¹ NEMESKÜRTY István, *Heltai Gáspár Magyar Krónikája, mint szépprózánk becses darabja*, in *Irodalomtörténeti Közlemények* (1963) 2/125–140.

elleni küzdelemből azt emelte ki, hogy jeles lovagokat gyűjtött, népfelkelést hirdetett a városokban és falvakban. Fontosnak vélte hangsúlyozni, hogy nem egyéni virtus döntött a harcokban, a királynak kiváló sereget kellett szerveznie maga mellé – ugyanakkor megmaradt az az archaikus kép, miszerint a harc hevében személyesen ő ölte meg Ákost.

Lovagi mivoltának csökkenésével párhuzamosan a király más tulajdonságai kerültek előtérbe, például jámborsága. A *Képes krónikából* eredeztethető hagyomány nyomán a műben megjelentek a váci események: a herceg látta az angyalokat, ahogyan bátyja fejére helyezték a koronát, később pedig említésre került az égő gyertyákat viselő szarvas mondája is. E történetekben László alakja a korábbiakhoz képest kevésbé profetikusan jelenik meg. A szarvasnál az isteni jel felismeréséhez nem kapcsolódik kiválasztottságának méltatása, Géza nem érezte úgy, hogy Lászlót kell kérdeznie a megfejtéshez, azt a herceg csupán magától jegyezte meg. A korona-látomásnál ugyanez figyelhető meg: míg a középkori szövegekben Géza úgy fogadta László szavait, mint kinyilatkoztatást, addig itt ekképp reagált: „László öcsém! Ha a te álmod igaz lesz...”³² – megjelenik egyfajta feltételeesség. Heltai háttérbe szorította azt a képzetet, miszerint Lászlót egyenesen Isten vezetné, „krisztusi” lenne, s inkább egy erényes és ájtatos ember képét festette le. Jellemét árnyalta is, hiszen nem lehet Isten akaratának földi közvetítője az, aki az egyenes szándékkal eléje járulót elfogja, mint tette László.³³

Az isteni kiválasztottságú, elvont ideálként feltűnő László helyét egy olyan alak vette át, akit emberi léptékű példaképként lehet állítani a kor hallgatósága elé: a csatamezőn megsíratta az ellenséget, ájtatos volt, vagyonából számos monostort, káptalant alapított, életét nem a testi kívánságok szerint élte, rendszeresen látogatta a miséket, bensőségesen imádkozott. Minden tekintetben ellentétben állt Salamonnal: míg László kegyes és hitében erős, Salamon a világi és vitéz ember toposzával tűnt fel. Lászlót királlyá választásakor Heltainál nem egyhangúlag emelték trónra az ország előkelői, mint Bonfininél, hanem a nemesek Salamont szerették volna királynak, László az

³² HELTAI 121.

³³ „Annak utánna, hogy az országban valami új veszedelem ne támadna, az urak könyörgének László királynak, hogy megbékélnék a Salomon királlyal. Végre reábirták, és úgy békéllék meg velle, hogy minden esztendőben akarna Magyarországból Salomonnak királyi kölcséget adni, de hogy Magyarországba ne jőne, és hogy ahhoz semmi szava lönne. Szegény Salomon király engede a békességnek, és kéré László királyt, hogy méltótatnék szömbbe velle lönni. László király megígéré, hogy Mosonnál szömbbe akarna velle lönni. Mikoron oda egybegyűltenek volna, László király alattomba megfogató Salomon királyt, és Vissegrad várába vité, és ott a tömlecbbe tété, és melléje vettete egy Bod embert is, ki gonosztévő úr vala”: uo. 126–127. Ez a történet Bonfininél úgy jelent meg, hogy Salamon még ekkor is szervezkedett László ellen, csapdát akart állítani, de a szent király éberebb volt, időben leleplezték az árulást. Heltainál Salamon már hajlik a békére, de Lászlót ez nem nyugtatja meg, inkább hamarabb lecsap rokonára, mielőtt annak megfordulhatna fejében az újabb ellenszegülés.

érsekek és püspökök támogatásából lett uralkodó, s ezt bőkezű adományozásokkal hálálta meg később. Ennél a résznél jelent meg a műben a „kötelező” katolicizmuskritika: László a papok kérésére nyilvánította ereklyévé István testét. Heltai a szentté avatások említésekor is a korrupciót emeli ki: „Ez [László] sok pénst, drága ajándékokat küldt Rómába a pápának, úgy küldte a pápa búcsús leveleket Magyarországra.”³⁴ A szentisztelet eltévelyedés, csak nyereszkeskedésre szolgál, nem csoda, hogy a műből kimaradt László kultusza és a legendai hagyomány. (László szentté avatásáról nem tesz bővebb említést a szöveg, igaz, nem is rejti el, Istvánt, Imrét és Lászlót is szentnek nevezi.) Az a tény azonban, hogy Heltai a szerény és kegyes uralkodó képét hangsúlyozta egy krónikában a hős lovaggal szemben, alapvető újítást jelent.

Különleges helyet foglal el a protestáns szerzők sorában Révay Péter (1568–1622). Az evangélikus koronaőr egész életén át hűséges maradt a Habsburg-házhoz, s írásai is tökéletesen illettek a katolikus múltfelfogásba.³⁵ Két fontos művet írt a Szent Koronáról. Az első az alig százoldalas *Commentarius* (1613), a második a nyolcszor terjedelmesebb átdolgozott változat, a *Monarchia* volt, amely csak halála után, 1659-ben jelent meg. A két mű felépítése alapvetően különbözik. A *Commentarius* egy koronatorténét, a Szent Koronát helyezte az ország történetének középpontjába, míg a *Monarchiában* csak mozaikszerűen tűnik fel a korona szerepe.³⁶

A *Commentarius* ugyan jól illeszkedik a katolikus történetírói hagyományba, mégsem lehet azt mondani, hogy szerzője feladta volna hitelveit, megalkudott volna, hiszen kitűnik protestáns szellemisége: nem írt László csodáiról, sem a szentté avatásokról. Révaynál László és bátyja, Géza az eszményi uralkodó megtestesítőiként tűnnek fel. Ennek oka a mű keletkezési körülményeiben keresendő: Salamon és a hercegek viszályát allegóriként használta Rudolf király és Mátyás főherceg, a későbbi II. Mátyás küzdelmére.³⁷ László mint „Isten kedveltje” jelenik meg, ő volt a beavatott, aki látomásában megértette, hogy az Úr is mellettük áll Salamonnal szemben. Ré-

³⁴ Uo. 102–103.

³⁵ TÓTH, *Szent István...* 44–45.

³⁶ TÓTH Gergely, *Lutheránus országtörténet újszoitokus keretben. Révai Péter Monarchiája*, in *Clio inter arma. Tanulmányok a 16–18. századi magyarországi történetírásról* (szerk. uő; Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2014) 117–146.

³⁷ Salamon megfeleltethető Rudolf királynak, aki bár törvényes koronás fő, idegen sereggel vonult az ország ellen. Mivel ezzel megsértette a koronát, méltatlanná vált viselésére. Mátyás főherceg pedig Lászlóként tűnt fel: nem a saját jóléte, hanem az ország iránti felelősség miatt viselt hadat, sokáig nem is koronáztatta meg magát (Mátyás egyfajta kormányzóként igazgatta a Magyar Királyságot). László hatalomra kerülése után Salamon még sokáig gondot okozott számára, mint ahogyan Mátyásnak is Rudolf, egészen 1612-es haláláig. TESZELSKY, Kees, *Az ismeretlen korona. Jelentések, szimbólumok és nemzeti identitás* (Pannonhalma, Bencés Kiadó és Terjesztő Kft., 2009) 242–244.

vaynál – akinek Thuróczi és Bonfini voltak a forrásai – a királlyá választás ismét az előkelők egybehangzó felkéréseként tűnik fel. László azonban szerénységből állhatatosan visszautasította a méltóságot és a fejéket is, majd végül a korona iránt érzett tiszteletből csak a hercegi és kormányzói tisztséget vállalta az ország érdekében, hiszen úgy gondolta, a „királyi méltóság teljessége nem a trónon, hanem jeles és dicséretes tettekben található”.³⁸ László egyfajta exemplumként is szolgált: Révay arra irányította a figyelmet, hogy hogyan kormányozta az országot, s mi az, amit elvárt II. Mátyástól is.³⁹ László azért volt eszményi uralkodó, mert „teljes kegyelettel és valóságossággal ápolta, tisztelte a Koronát”,⁴⁰ és páratlan szerénysége, valamint jámborsága hozta meg számára a dicsőséget. A szöveg érdekes módon azt hangsúlyozza, hogy László vér nélkül szerezte meg Dalmáciát és Horvátországot, holott Dalmácia hódoltatására a valóságban egy kun betörés miatt nem volt lehetősége, Horvátországban pedig egészen 1097-ig elhúzódtak a harcok, miután Svacić Pétert a horvát előkelők ellenkirállyá választották.

A *Monarchia* megírásakor (1619 és 1622 között) alapvetően más volt a környezet: ekkor már a protestánsüldöző II. Ferdinánd ült a trónon, egy ex-jezsuita, Pázmány Péter volt az esztergomi érsek, dúlt a harmincéves háború. Magának Révaynak is menekítenie kellett a koronát Bethlen Gábor hadai elől. A koronaőr nem távolodott el a Habsburg-családtól, de élete végére megkeseredett, művében intések sorát címezi uralkodójához: ne lépje túl hatáskörét, tartsa be a törvényeket, és ne legyen kegyetlen. Határozott pápaellenesség tűnik fel soraiban. A Lászlóról szóló történetekben nem történt számottevő változás, megmaradt ugyanaz a szemlélet, igaz, egyes elemeket részletesebben tárgyal, mint a *Commentariusban*.

A kiemelt jelenetek szempontjából Révay jelentős újító. A kerlési csatát egyáltalán nem részletezte, Salamon és a hercegek viszályából pedig csak László koronálatomását emelte ki (a küzdelmet eldöntő mogyoródi csatát meg sem említette). Ahogyan a *Commentariusban*, itt is fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy Géza isteni akaratból lett király. Míg azonban a *Commentarius* csak annyiban emelte ki László személyét, hogy az „Isten kedveltje” jelzöt rakta neve mellé, itt már azt is megjegyezte, hogy Géza semmit sem látott a jelenésből.⁴¹ Az unokatestvérek viszályát csak szűkszavúan és utalásszerűen említette. László továbbra is mintaszerű uralkodó, szerény és

³⁸ Révay Péter *Turóc vármegyei főispán rövid emlékirata Magyarország több mint 600 éve tündökölő Szent Koronájának eredetéről, jeles és győzedelmes voltáról, sorsáról*, in *A korona kilenc évszázada* (szerk. Katona Tamás; Budapest, Magyar Helikon, 1979) 305.

³⁹ TESZELSZKY 243.

⁴⁰ Révay Péter *Turóc...* 305.

⁴¹ „A nagy csoda nagyságától elámulva – miközben fivére [Géza] semmit sem látott”: RÉVAY Péter, *A Magyar Királyság Birodalmáról és Szent Koronájáról szóló hét század I* (Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2021) 287.

kegyes.⁴² A korábbi krónikáktól eltérően kifejezetten részletesen tárgyalta Horvátország megszerzését, valamint a császári korona felajánlását. Leírta, hogy Zvonimir horvát király feleségére, László nővérére, Ilonára hagyta a trónt, aki a király halála után nem akart ismét férjhez menni, mire ellenségei cselszövő módon rátámadtak. Ilona erre felkérte Lászlót, hogy harcos pajzsként védje elhatározását, így a király testvéri kötelességből csatolta Horvátországot a Magyar Koronához. A császári trónra való meghívást IV. Henrik halálával kapcsolta össze, noha Henrik László után tizenegy évvel halt meg. A szerző maga is megjegyezte, hogy a krónikák nem tesznek említést arról, hogy a fejedelmek miért külhonból hívtak császárt, hiszen Henriknek volt örököse. Ő maga ezt (V.) Henrik méltatlanságával magyarázta, s nem vonta kétségbe a történetet.

Révay László uralkodását békés, nyugodt időszaknak jellemezte, melynek fő ismérve az volt, hogy az uralkodó és uralma „kedves volt” Isten előtt. A külső ellenségeket (kunok) legyőzte, akárcsak Salamont, a Szent Koronát pedig tiszteletben tartotta. A róla szóló fejezet végén már bölcs tanító uralkodóként ábrázolta.⁴³

LÁSZLÓ ALAKJÁNAK AKTUALIZÁLÁSA

Szent László nagyváradi sírja már a 13. századtól fontos zarándokközpont volt, s ahogy az 1550-ben megjelent *Várad regestrumban*⁴⁴ is megörökítették, sírjánál istenítéleteket tartottak.⁴⁵ Az 1390-es években készült el a Kolozsvári testvérek Lászlót ábrázoló bronz lovasszobra, melyről azt tartotta a néphagyomány, hogy addig nem pusztítja az ellenség Váradot, míg az áll.⁴⁶

⁴² Révay itt az eredeti latin szövegben a pietas szót használja, fontos azonban különbséget tenni a „barokk pietas” és a szó eredeti jelentése között. A barokk kori katolikus pietas egy isteni erény, amit imádság és felebaráti szeretet, illetve a szentségek rendszeres vétele révén lehet elérni. Ezzel szemben az ókori szövegek – legyen az Cicero, Livius vagy Vergilius – az emberi viszonyok kiegyensúlyozottságát, a hierarchikus világ elfogadását, például a szülők tiszteletét értették alatta. Révay e klasszikus értelemben használja a szót, szemben a későbbi katolikus szerzőkkel. Ezt támasztja alá a mondatban néhány szóval korábban használt „detrimentum caperet” szókapcsolat, mely római kori szövegtörödékek, a senatus consultum ultimum, a teljhatalommal való kinevezés részlete. Később, amikor V. Henrik császárról ír, még nyilvánvalóbb jelét adja annak, hogy az ókori apák és fiúk közti kegyességről van szó: „parentem suum pietatis”. RÉVAY, *A Magyar Királyság...* 288, 294.

⁴³ „Egyedül arra törekszik, hogy Istent nyugodt lélekkel tisztelje, s hogy keresztény királyhoz méltó tettekkel más embereket is a jámborság iránti vágyakozásra serkentsen”: uo. 297.

⁴⁴ KANDRA Kabos, *A Várad regestrum* (Budapest, SZIT, 1898, reprint: Budapest, Históriaantik Könyvesház, 2012).

⁴⁵ MAGYAR, *Szent László középkori tisztelete* 55.

⁴⁶ Evlija Cselebi útleírásában „Várad várának talizmánjának” nevezte a szobrot. *Evlija Cselebi török világtutató magyarországi utazásai 1660–1664* (Budapest, Akadémiai, 1904) 41.

(A hazánkba látogató lengyel humanista, Paulus Crosnensis Ruthenus *Panegirisz Szent László király emlékére* című verses művében hosszan írt a 16. század eleji Váradról és a király dicsőségéről, alkotása azonban nem tartalmaz motivikus újítást, elsősorban a néphagyományra és a legendára támaszkodik.) A várost nem kímélték a 16. század viharai: 1556-ban meghalt Zabardy Mátyás püspök, a káptalan tagjai szétszéledtek, 1565-ben pedig fanatikus protestánsok a búcsújáráhely elleni felindultságukban feltörték a király márványkoporsóját, és csontjait kiszórták belőle. E támadás következtében a búcsújáráhely elvesztette korábbi kulturális jelentőségét, a térség szellemi és lelkeségi központjává a „kálvinista Róma”, Debrecen vált, Várad pedig a török közelsége nyomán inkább katonai szempontból vált lényegessé. Noha László intézményes kultusza megszűnt, szimbolikus alakja megmaradt a néplélekben. A Váradon maradt két-hármezer katolikus is igyekezett megőrizni tiszteletét.⁴⁷ Szamosközy István (1570–1612) *Rerum Transylvanarum pentades* című művében leírta, hogy a nép László szobrának tulajdonította a törökök 1598-as vereségét:

Beszélik – ki tudja, igaz-e vagy csak légből kapott koholmány –, hogy a törökök között, amilyen babonás népség, híre terjedt: Szent László király fentebb már említett bronzlova olyat nyerített, hogy még a törökök is meghallották, és az ostromlottak számára öröndetes győzelmet ígérő csodajelként magyarázták. Állítólag ennek lett a következménye, hogy idejében elvonultak az ostromlott vár alól, bár erejük még ki sem merült, csak éppen már nem reménykedtek a vár elfoglalásában.⁴⁸

Az erdélyi Szent László-képről Kerny Terézia írt részletes tanulmányt.⁴⁹ Témánk szempontjából fontos kiemelni, hogy a Magyar Királyságtól elszakadt, a protestantizmus térnyerésének árnyékában élő erdélyi katolikus közösségek nem kerültek kapcsolatba a trienti reformokkal; archaizáló, középkori szenttisztelet terjedt el közöttük, s ebben elsősorban László védelmező funkciója került középpontba, ezt erősítették a csíksomlyói ferencesek is.

Akárcsak korábban Nagy Lajos és Zsigmond idejében, az erdélyi fejedelmi udvarban is kihasználták László reprezentációs erejét. E minőségében először a katolikus Báthory István fejedelemsége idején jelent meg, majd Báthory Zsigmond törökellenes harcai erősítették fel a pogányok ellen küzdő uralkodó képét. A 17. század elején sajátos jelenségnek lehetünk tanúi: László reprezentációja folytatódott a református Bethlen Gábor udvarában is. Ez azt jelenti, hogy a király szimbólumokkal teletűzdelt figurája olyan

⁴⁷ MOLNÁR Antal, *A váradi püspökség a 17. században a püspöki processzusok tanúvallomásainak tükrében*, in *Levéltári Szemle* (2002) 30.

⁴⁸ SZAMOSKÖZY István, *Erdély története (1598–1599, 1603)* (Budapest, Magyar Helikon, 1977) 128.

⁴⁹ KERNY, *Szent László, „Erdély védőszentje”...*

erőt jelentett, amit a fejedelem nem hagyhatott figyelmen kívül. László alakja a protestáns közegben természetesen nem vallási színezetben jelent meg: törvényalkotó és honvédő uralkodót láttak benne. Szent László fejedelmi tiszteletében a politikai megfontolások mellett közrejátszhatott Bethlen humanista szellemiségű udvara is. Háportoni Forró Pál (1570–1624) udvari történetíró Váradról szóló panegyrisében párhuzamba állította a nagy fejedelmet és a szent királyt, kortársa, Bojti Veres Gáspár (1590k.–1640k.) pedig a két uralkodó egyházszervezését méltatta.⁵⁰

Erdély helyzete azért összetett, mert a katolikus lakosság körében olyan archaikus László-kép élt, amelyet nem hatott át a – későbbiekben tárgyalt – barokk gondolkodás, ellenben mint uralkodói mintakép alakja „felekezeten átívelő” lett. Ha az ország keleti pontjából áttekintünk a nyugati határon túlra, a császári fővárosba, akkor egészen másfajta, de hasonló alapokon nyugvó reprezentációt lehet felfedezni. A Bécsi Egyetem magyar nemzetének, vagyis a *natio Hungaricának*⁵¹ 1404 óta volt patrónusa Szent László. Égi születésnapján (június 27.) minden évben ünnepséget tartottak, melynek részét képezték az egyetem hallgatói által tartott beszédek. A 16. század második felétől a László-ünnepségek jelentőségének felértékelődését látjuk, mivel elősegítették a teljes bécsi magyarság összekovácsolását.⁵² Az ünnepség egyik központi részét képező orációt a Szent István-székesegyházban tartotta meg egy-egy, a prokurátor által kiválasztott diák.

A jezsuita tanárok által írt beszédeknek⁵³ nagy szerepe volt a magyar arisztokrácia kapcsolatépítésében és nyilvánosságteremtésében, emellett a magyar szent példáját állították a fiatalság elé. Jelentőségüket az is mutatja, hogy 1632-ben, amikor az ifjú Zrínyi Miklós volt a szónok, II. Ferdinánd király és Lipót főherceg egész udvartartásával jelen volt az ünnepségen.⁵⁴ A beszédek címzettjei gyakran az uralkodók voltak, sőt a leírt változatokat aztán az udvari nyomdákban kinyomtatták az állami propaganda és egyházi reprezentáció, valamint a jezsuita hittérítés segítésére.⁵⁵ A 17. századi beszédek két gyűjteményes kiadásban jelentek meg: Ignatius Franciscus Xaverius

⁵⁰ Uo. 267–268.

⁵¹ A *natio* a magyarokon túl magában foglalta az akkor Magyarországon élő egyéb etnikumokat (pl. szlovákok, szlovének stb.), valamint a lengyeleket, a cseheket és a poroszokat is. SZÖRENYI 80.

⁵² Az ünnepségeken az egyetemi diákságon kívül rendszeresen részt vettek a pázmániták és a bécsi arisztokrácia tagjai is, vagyis a császárváros teljes magyarsága. FARKAS 11–38.

⁵³ A beszédek az egyetem tanárai írták, nem a hallgatók, ezek elmondása kitüntetés volt, ennek megfelelően a jezsuiták politikai nézeti jelentek meg bennük.

⁵⁴ FARKAS 14.

⁵⁵ PAPP 177–180; a jezsuiták László-tiszteletére lásd: KERNY Terézia, *Szent László és a magyar szentek tisztelete a jezsuitáknál (1550–1630)*, in *A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig* (szerk. Szilágyi Csaba; Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 2006) 424–442.

Cetto 39 beszédet tartalmazó összeállítása 1693-ban jelent meg, míg a 18. század végén Jankovich Miklós bibliofil állított össze egy orációgyűjteményt.⁵⁶

Az utóbbi évtizedben több kimerítő tanulmány született⁵⁷ az egyes orációk elemzéseivel, így a jelen írásban ezek alapján csak az alapvető tendenciák átfogó jellemzésre szorítkozom. A beszédek a László-hagyomány teljes spektrumából táplálkoztak, a krónikáktól kezdve a ferences sermókon át a legendáig. Az orációk műfaji sajátossága miatt új elemek beemelésére kevés lehetőség nyílt, a beszédek íróival szemben a korábbi történetírói munkák felhasználása volt az alapvető követelmény.⁵⁸ A szerzőknek a széles forrásválaszték következtében számos tulajdonság állt rendelkezésükre, annak függvényében válogattak közöttük, hogy éppen mit kívántak hangsúlyozni a király életéből.⁵⁹ Egy-egy beszéd mindig csak egy tulajdonságot emelt a középpontba, köréje szerveződött az üzenete. László alakja az évtizedek során ennek következtében különböző formákat vett fel, de alapvetően mindig a jezsuita történelemfelfogást tükrözte.⁶⁰ A 17. század közepén a kegyes, gyógyító, hős király alakja állt előtérben, aki stabilizálja az országot és békét hoz a barokk pietas gondolatának megfelelően. Az 1634-ben elhangzott *Rex Miles* című beszéd az uralkodót a lovagkirályság tökéletes megtestesítőjeként festette le, kiemelte személyes bátorságát és hadvezetési képességeit. A beszéd írója a király hadi erényeit eltúlozva festette le, ahogyan fogalmazott: „Dáciát Magyarországhoz csatolta, Illiricumot meghódította, Dalmatiát leigázta, a Sarmaták országába nyomult, a ruténeket megalázta, a kunokat megsemmisítette.” Ám – amint Farkas megállapította – nem egy középkori lovagkirály elevenedik meg előttünk, hanem a kor követelményeinek megfelelően viselkedő modern hadvezér: katonáival együtt szenvedni az időjárás viszontagságait, éhezni, fárad.⁶¹ Az 1670-es évektől azonban egyre harciasabb hangot ütöttek meg a beszédek, s egyre hangsúlyosabb lett a kereszténység védőbástyája toposz, a pogányok elleni harc, mely során László Krisztus katonájaként, kereszties vitézként tűnt fel. E beszédek arra próbálták sarkallni I. Lipótot, hogy ne a francia háborúkkal legyen elfoglalva, hanem a török kiűzésén fáradozzon, hiszen Magyarország nem közönséges ország,

⁵⁶ FARKAS 14–16.

⁵⁷ MADAS, *Szent László, a bécsi...*; PAPP; SZÖRÉNYI; SZELESTEL, *17. századi orációk...*; FARKAS.

⁵⁸ SZELESTEL, *17. századi orációk...*

⁵⁹ Madas Edit rávilágított, hogy gyakran olyan elemek adták a beszédek magvát, melyeket kissé átszerkesztve más szentek ünnepein is alkalmazni tudtak, tehát nem László-specifikus jellemvonásokról lehet beszélni. MADAS, *Szent László, a bécsi...* 85–92. Azonosság vehető észre pl. a katonaszentekkel, Szent Györggyel és Szent Mártonnal. SZELESTEL, *17. századi orációk...* 171; SZELESTEL, *Prédikálás...* 58.

⁶⁰ Uo. 26, 32.

⁶¹ FARKAS 20.

hanem Archiregnum, a magyar király pedig Szent István és Szent László örököse, Archirex.

Az egyetemi orációk összességében a középkori katonakirály alakját emelték ki, ami érthető, hiszen a birodalom fővárosában László alakjának politikai töltete volt: az uralkodó erős katonaként, politikusként, kiváló kormányzóként, valamint a hit védelmezőjeként magasodott, példát szolgáltatva a barokk kor emberének, s így kívántak a kor Habsburg uralkodói is feltűnni. Az uralkodói reprezentáció mellett a magyar rendi politika törekvése is e képnek az erősítését szorgalmazta, hiszen ezen keresztül próbált nyomást gyakorolni a bécsi udvarra a török háborúk folytatásának ügyében. A művelt úri körökben ismerték a humanista krónikákat, azokat használták forrásul. Ebben a közegben kevésbé volt fontos a király személyes hite, mély istenkapcsolata. László ájtatos alakját a népi vallásosság konzerválta és őrizte meg.

KATOLIKUS SZERZŐK A 17. SZÁZADBAN

A hazai barokk történeti irodalom kezdeteinél meg kell említeni a „magyar Livius”, Istvánffy Miklóst (1538–1615), a késő humanista krónikairodalom egyik kimagasló művének, a *Regni Hungarici historiának* a szerzőjét. Művében Mátyás halálától saját koráig tárgyalta az eseményeket. Ezen időbeli lehatárolásból fakadóan László alakja csak érintőlegesen került említésre írásában: Werbőczy István szájába adott szavakban tűnik fel a szent király, aki „az kunokat és tatárokat s egyéb idegen népeket, kik az Pontus-tenger mellett laktanak, s kik számtalan sok néppel Magyarországot pusztították, néhány ízben mind egy lábíg eltörölte”.⁶² Részletesebben foglalkozik Lászlóval Pethő Gergely (1570k.–1629) *Rövid magyar krónika* című annalesében. A horvátországi főkapitány nagy népszerűsége szert tevő művében a hunok Pannoniába való betörésétől saját koráig mutatta be az ország történetét. Írásához felhasználta Bonfini és Thuróczi krónikáit, de beépítette Tinódi Sebestyén, Istvánffy, sőt Heltai Gáspár munkáit is.⁶³ A szerző, maga is katonamester lévén, a hadi eseményekre fókuszált műve írása közben,⁶⁴ amit jól

⁶² BENITS Péter, *Istvánffy Miklós magyarok dolgairól írt históriája. Tállya Pál XVII. századi fordításában I/I* (Történelmi Források 1) (Budapest, Balassi, 2001) 198–199.

⁶³ ORLOVSZKY Géza, *Pethő Gergely, gersei*, in *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon IX* (szerk. Kőszeghy Péter – Tamás Zsuzsanna; Budapest, Balassi, 2009) 164.

⁶⁴ László vallásosságáról csupán halálakor tett említést: „Ez igen jámbor, Isten féltő Szent Eletű, és igazság szerető, Vitéz fejedelem vala.”, illetve „kinek szentségét sok jelek és csudák bizonyították meg hólta után”: PETHŐ Gergely, *Rövid magyar cronica, sok rendbéli fő históriás könyvekből...* (RMK I.955) (Bécs, Cosmerovius Mátthé, 1660) 48, https://library.hungaricana.hu/hu/view/RMK_I_0955/?pg=6&layout=s (2022.04.13.).

mutat az egyes uralkodókról szóló fejezetek címe is (pl. László király hadai). Olyannyira igaz ez, hogy Salamon és a hercegek polgárháborújából a kemeji és a mogyoródi csatákat emelte ki, de Vác – mely a korábbi krónikákban a fegyveres küzdelem csúcspontját jelentette, szimbolizálva László szentségét és Géza uralmának jogosságát – csak gyülekezőhelyként szerepel. Pethő nem dramatizálta az eseményeket, mindazonáltal elmondható, hogy László alakja ismét felértékelődött az 1060–1070-es évek tárgyalásakor: Salamon minden hadjáratánál a királyt a hercegek társaságában említette, mintha hárman uralkodtak volna. A leányrabló kunnal való küzdelemben pedig László ismét hős vitézként jelent meg: „a’ Herczeg el ére, és a’ Halabárdal lé veré a’ lóról, a’ Kun azért gyalog Uijób harcztot kezdé a’ Herczeggel, de ottis meg győzzeteté, és feje véteté a’ kunnak.”⁶⁵ Eltűnt a protestáns krónikákban feltűnő relativizálás: szó sincs arról, hogy a herceg hátulról támadt, vagy hogy a kun leugrott a lóról, hogy szemtől szemben vívhassanak.

A krónika a kunok felett aratott diadalokat új aspektusból mutatta meg: nem László csatatéri vitézségéről beszélt, hanem annak következményeiről. Mint írta: „László pedig nagy praedával vissza tére Budára”, később pedig: „Azért az Király nagy njerességgel, sok fő Kun rabot hozván magával meg tére Magyar Országba.”⁶⁶ Ez egy sokkal korszerűbb harcos király képe, már nem a hős lovagé, hanem a győzedelmes uralkodóé, aki triumphust tart fővárosában.⁶⁷ Természetesen nem tűnt el teljesen László fizikai ereje sem: tovább élt az a toposz, miszerint személyesen ő ölte meg a harmadik kun sereg vezérét, Ákost. Emellett azonban fontosabb volt annak hangsúlyozása, hogy László „okos és ravasz had viselő fejedelem”. A krónika külön érdekessége, hogy az első kereszties hadjárat említésénél azt emelte ki, hogy II. Orbán a törökök ellen indított hadjáratot.⁶⁸ Mikor a király halálához és életének összefoglalásához ért, érdekes módon nem részletezte a csodákat, éppen csak említette őket, és nem szentségének bizonyítását hangsúlyozta. Sokkal fontosabb volt számára Lászlót nagy államférfiként bemutatni, aki tiszteletet vált ki utódaiból és a népből: „holott [Váradon] mastis egy érczből öntetett és aranyazot nágy lovon ülven, égézszen főn áll igen szép aranyason az képe. Ez töb, embereket, magassággal az vallával folyul hallad vala”, illetve

⁶⁵ Uo. 44.

⁶⁶ Uo. 46.

⁶⁷ Ez a fogalmazásmód folytatódik a többi hadjárat esetén is, az oroszok például „meg alázták magokat a’ Király előtt, és meg hódulának néki”: uo. 47.

⁶⁸ Noha a szerző nem tesz történelmileg hiteltelen megállapítást, hiszen a hadjáratot a szeldzsuk törökök ellen hirdették meg, egyértelmű, hogy nem erről van szó, hanem az oszmánokra utalt, így politizálta át László alakját.

„ennek a' képét verik az Magyar Ország arany forintokra mind é máy napig való Királyok”⁶⁹

Az első magyar katolikus egyháztörténet szerzője a Rómában élő jezsuita Inchofer Menyhért volt (1584–1648). Nagy sikerű alkotása, az *Annales ecclesiastici regni Hungariae* 1644-ben látott napvilágot az Örök Városban. Művének csak az első kötete jelenhetett meg, ebben 1059-ig tárgyalta hazánk történetét, a későbbi részek csak kéziratban maradtak meg, s a mai napig nem jelentek meg nyomtatásban. (Lászlóról a második kötetben esik bővebben szó, mely az 1059 és 1109 közötti eseményeket örökítette meg.) Inchofer nagy újítása volt, hogy tudományos igényű prózai műben Szent István mellett elsőként kapcsolta össze Lászlóval is a Patrona Hungariae-kultuszt,⁷⁰ sőt azt írta, hogy államalapító királyunk után László másodjára is felajánlotta az országot Szűz Máriának, vagyis István mellett Lászlót is sikerült integrálnia a barokk kori nemzetközi Mária-kultusz rendszerébe.⁷¹ Inchofer alkalmazta elsőként az országra a Regnum Marianum kifejezést, és ezzel a gesztussal László egyfajta „második államalapítónak”, István párjává lépett elő. A kettejük közti párhuzam nyilvánvaló: mindkét uralkodó véres polgárháború árán lett király (István a pogány Koppány, László az „idegenszívű” Salamon ellen), mindketten sokat tettek az egyház bővítéséért, biztonságot teremtettek az országban, egyaránt felajánlották az országot Máriának, törvényeket hoztak. Inchofer művéből sarjadva nagy hagyománya lett László és Mária összekötésének. Hevenesi Gábor jezsuita szerzetes (1656–1715) jelentős, *Régi magyar szentség* című művében (1692) szintén összekapcsolta László alakját a Magyarok Nagyasszonya-tisztelettel, a király ábrázolásánál kiemelte, hogy rendszeresen kardjának markolatára volt fűzve a rózsafüzér, noha az akkoriban még nem is terjedt el ma ismert formájában.⁷² Alkotása sok kiadást ért meg, számos más műnek szolgált alapul. A Regnum Marianum gondolatkör először a törökök elleni harcban kapott nagy jelentőséget, majd a 18. század elejétől a rendi politizálás fontos elemét képezte.⁷³

⁶⁹ PETHŐ, *Rövid magyar cronica...* 48.

⁷⁰ László és Mária összekötése nem volt teljesen ismeretlen korábban sem, mint ahogyan azt a Magyar Anjou-legendárium (1320/1340k.) vagy az 1480 körül ismeretlen szerző tollából keletkezett, Peer-kódexben megjelent Szent László-ének is bizonyítja: Mária választott vitézének nevezte a királyt, sőt már ott is megjelent az országfelajánlás megújításának motívuma. GÉCZI János, *A rózsza és jelképei. A reneszánsz* (Budapest, Gondolat, 2008) 28–29; TÜSKÉS Gábor – KNAPP Éva, *Magyarország – Mária országa. Egy történelmi toposz a 16–18. századi egyházi irodalomban, in Irodalomtörténeti Közlemények* (2000) 583.

⁷¹ KERNY Terézia, *Szent László hódolata Szűz Mária előtt (XIV–XIX. század)*, in *Ghesaurus. Tanulmányok Szentmártoni Szabó Géza hatvanadik születésnapjára* (szerk. Csörsz Rumen István; Budapest, rec.iti, 2010) 515–516.

⁷² E gesztus is kapcsolatot jelentett László és a barokk kor között: a lepantói csata idején V. Piusz pápa elrendelte az olvasó imádkozását, a keresztény seregek pedig valóban ráfűzték azt kardjukra. Erre tett utalásával Hevenesi politizálta Lászlót: a pogányok elleni harc hőségévé tette.

⁷³ WACZULIK Margit, *A magyar barokk vallásos nemzeti identitásának kialakulása, in Regnum.*

A barokk kori Szent László-ábrázolás nagylegzetű összefoglalását végezte el a győri jezsuita kollégium rektora, Tarnóczy István (1626–1689). A *Rex admirabilis, sive vita S. Ladislai Regis Hungariae historico-politica, ad Christianam Eruditionem Elogiis Theo Politicis illustrata* 1681-ben jelent meg Bécsben.⁷⁴ A mű megtartotta a hagyományos szentéletrajzok szerkezetét: főszereplőjének életéből történeti elemeket emelt ki, illetve szentségét alátámasztandó, földi életében és halála után történt csodás megnyilvánulásokat idézett meg, valamint egy-egy követendő jellemvonásáról írt méltatásokat (elogium). A *Vita S. Ladislai Regis...* a szerző három fontos szentéletrajza (István, Imre, László) közül a leghosszabb, majdnem annyi elogiumot tartalmaz, mint a másik kettő együttesen. Mindegyik fejezetéhez készült díszes metszetlap, részletes elemzésüket Borossay Katalin készítette el. Tarnóczy alkotásának különleges helyét a László-kép változásának vizsgálata során az adja, hogy a szerző célja a különböző forrásokból származó történetek és témák rendszerezése volt, ehhez pedig számos korábbi művet használt fel, összegezte azokat. Korábbi két szentéletrajzához csupán Inchofer krónikáját kellett átdolgoznia, e kötethez azonban az már nem volt elegendő, hiszen abból a László életét taglaló rész nem jelent meg. Emiatt saját maga volt kénytelen elvégezni a kutatómunkát, összevetni a forrásokat, Borossay szóhasználatával élve, folytatta azt a munkát, amit István és Imre esetében Inchofer. Tarnóczyra a legnagyobb hatással Bonfini tizedei voltak, erre utal, hogy helyenként szövegszerű átvételeket is alkalmazott. A csodás elemeket a legendából nyerte.⁷⁵

Mivel a mű a krónikai hagyomány mellett nagyban épített a legendára (sőt beemelte a prédikációs irodalmat is), László életszentségéhez képest visszaszorult harcos volta, ugyanakkor jelentősebb maradt, mint a sermók esetében: egyfajta arany középúton áll a két motívum tekintetében. László hadjáratait (Salamon, a betörő kunok vagy a környező népek ellen) az ötvenből tizenkét elogium tárgyalja. Ehhez hozzá lehet venni azt a négy fejezetet, melyek a kereszténység védelmezőjeként, hős vitézként ábrázolják (testi erejének dicsőítése, illetve a keresztes hadjárat története). Erényeit tizennégy elogium taglalja. Ezek középpontjában testi és lelki adottságai, szerénysége (akarata ellenére lesz király, elutasítja a császárságot), testvéri odaadása (nővére erényének védelmezése), könyörületessége (özvegyek, árvák, betegek pártfogója), személyes hite és egyházalapításai állnak. A mű közepén két fejezet szól haláláról és mennybemeneteléről. Az életében tett és halála után a sírjánál történt csodákat tizennyolc elogium taglalja, a hadjárataihoz kapcsol-

Egyháztörténeti Évkönyv 5 (1942–1943) 730–731.

⁷⁴ A mű részleteit (a rézmetszetekhez kapcsolódó töredékeket) Borossay Katalin fordította le. A mű teljes fordítása a jövő feladata.

⁷⁵ BOROSSAY 103–104.

lódó csodákról (seregének táplálása, vízfakasztás, kővé vált pénz), a sírjánál történő gyógyulásokról, a szekércsodáról, illetve a szentté avatását kísérő égi csodáról írt.

Ebből a rövid áttekintésből kitűnik, hogy a harcos, erényes uralkodó és a szent alakja közel egyensúlyban van a műben. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy László nemcsak katonaszentként, nemcsak a pogányok ellen harcoló hős királyként, hanem mint a barokk pietas tökéletes megtestesítője jelenik meg. A pietas két legfontosabb eleme az imádság és a felebaráti szeretet. Négy elogiumban is központi szerepet kap László elmélyült imája, böjtölése, virrasztása, s ami még ennél is fontosabb, Tarnóczy kiemelte, hogy imái meghallgatásra találtak.⁷⁶ Bensőséges istenkapcsolatának kiemelését szolgálta az utolsó fejezetben szereplő állítás, mely szerint nőtlen és szűz volt⁷⁷ – ami egy uralkodó esetében politikai okokból nem erény, ugyanakkor a motívum régi hagyományra vezethető vissza.⁷⁸ Tarnóczy itt Bonfinire hivatkozik, aki szerint elképzelhető, hogy László a papságra vágyott, s gyermektelen volt, ám a későbbiekben mégis megemlítette feleségét és leányát. A *Vita S. Ladislai Regis...* ezzel szemben a teljes 26. elogiumot László aszkéta életének szentelte. Ez fontos változást jelentett alakjának ábrázolásában. Ahogy Miklós Péter leírta, a 12. századtól kezdve kétféle királyszentípus hagyományozódott: a vallásos papkirály és a népet és egyházát védelmező athleta Patriae. László mindig az utóbbi gondolati körben létezett, ám alakja Tarnóczynál kifejezetten közel került a papkirály képéhez, pontosabban egy olyan papkirályéhoz, aki olykor kénytelen kardot ragadni ellenségei acsarkodása miatt. Az, hogy László Szent Imréhez hasonló alakot ölt, nem véletlen: a papkirályok alakja akkor erősödött meg, amikor az egyház megújítását, megtisztítását szorgalmazó vallási mozgalmak értékrendje került előtérbe,⁷⁹ legyen szó a gregorián reformról vagy éppen a barokk korról. A prédikációk esetében értelemszerű a király pietasának hangsúlyozása, ám itt mégis ki kell emelni, hogy korábban a krónikákban nagy államfőként megjelenő legfontosabb katonaszentünk egy ilyen átfogó és nagy terjedelmű (közel ötszáz oldalas) életrajzban elsősorban hívőként tűnik fel, aki nem is akar király lenni,⁸⁰ csak teljesíti a rábízott isteni feladatot.

⁷⁶ KÖNYA 61.

⁷⁷ „Junxit regna regnis,/sed sine conjugio/semper virgo”: TARNÓCZY, *Rex admirabilis, sive vita S. Ladislai Regis Hungariae historico-politica, ad Christianam Eruditionem Elogiis Theo Politicis illustrata* (Bécs, Cosmerovius, 1681) 487.

⁷⁸ MIKLÓS Péter, *A monarchizmus és a tisztaság erénye Szent Imre herceg legendájában. Kultuszának eszmetörténeti hátteréhez*, in *Aetas* (2002) 4/89–96.

⁷⁹ Uo. 93.

⁸⁰ Ismét megjelenik a motívum, hogy László nem akarta elfogadni a királyságot, hiszen szerény, szent életre vágyott. Míg a korábbi krónikákban csak annyi szerepelt, hogy szívesen lemondott volna Salamon javára a trónról, itt a II. elogium úgy fogalmaz, hogy többször is átengedte volna a trónt, ha az előkelők meg nem akadályozzák. TARNÓCZY 13–18.

Vallásos és aszketikus élete mellett embertársai iránti kegyességével érdemelte ki a trónt, amint ezt a harmadik elogium ki is emelte.⁸¹ Az uralkodói erények között feltűnik a jótékonyság, az igazság, a kedvesség, a bőkezűség és az irgalom: a barokk felfogásban ezek a koronás fő legfontosabb tulajdonságai. Mint láttuk, a régebbi szövegekben nagy hangsúlyt kapott László vitézsége, testi alkata is. Ez utóbbi az első elogiumban tűnik fel, ugyanúgy, ahogy a korábbi szövegekben is megjelent kegyessége. Tarnóczy írása betetőzte a László-kép kibontását: eszerint László a legtökéletesebb szentje a magyar történelemnek, benne egyesül minden olyan tulajdonság, ami nagygyá tette a „szent királyok nemzetségét” s így az országot. Államszervező és igazságos kormányzó, mint István, papkirály és aszketikus életet él, mint Imre, sőt kegyessége és jótékonysága párba állítható a kor egyik legnépszerűbb magyar szentjével, Erzsébettel is.⁸²

ÖSSZEGRÖZÉS

A László-kép változásait vizsgálva megállapítható, hogy a Mátyás reneszánsz udvarában keletkezett Thuróczi János- és Antonio Bonfini-féle történeti munkák, valamint ezeken keresztül közvetve az Árpád-kori eredetű *Legenda S. Ladislai* jelentős hatást gyakoroltak a 16–17. századi irodalomra. Thuróczi *Chronica Hungarorum*a *Képes Krónikából* vette át a vizsgált szakaszt, így a mű egyfajta hídszerepet játszott a középkor és a reneszánsz között: László lovagi, harcos mivoltát hangsúlyozta, aminek akkor már közel százötven éves hagyománya volt a királyi udvarban. Királyi szentsége elsősorban az égi jelek értésében nyilvánult meg. Bonfini „tizedei” megírásakor használta Thuróczit, de kiegészítette a 12–13. századi legendával, ennek hatására nagyobb hangsúlyt kapott László életszentsége: megemlíttette csodáit, a szentté avatásokat, bizonyos mozzanatokban a király már-már alter Christusként tűnt fel, ugyanakkor továbbra is a király lovagsága állt a középpontban. Bonfini művének kiemelt jelentősége volt, szinte minden később tárgyalt szerző merített belőle.

A protestáns szerzők számára nagy kihívást jelentett a Lászlóhoz való viszonyulás, hiszen egyrészt nagy és dicső király, másfelől szent volt. Ezt a di-

⁸¹ „Creatus in Regem, omnia boni Principis officia explevit: beneficentia in egentibus, comitate, Justitia, ac Liberalitate eminebat. In examinandis judicijs non tam judicare, quam judicari sibi magis terribile judicium imminere credebatur, quam bis, que ad eo judicabantur, haec misericordia leniebat”: TARNÓCZY 20.

⁸² Szent Erzsébet kora újkori tiszteletéről lásd: BITSKEY István, *Szent Erzsébet a kora újkori magyar irodalomban*, in *Debreceni Szemle* (2008) 2/214–222; SZÜCS Kata Ágnes, *Árpád-házi Szent Erzsébet és Portugáliai Szent Erzsébet hagiográfiája. A kora újkori szentkultusz kutatásához* (PhD értekezés; Szeged, 2019).

lemmát úgy hidalták át, hogy nem László személyét kritizálták, hanem történeteinek keresztül az egyházat, a király köré szőtt kultuszt támadták. Bencédi Székely István világhronikájában László hadi tettei álltak a középpontban, ugyanakkor alakja kevésbé felelt meg a lovagi ideálnak. Heltai Gáspár *Krónika az magyaroknak viselt dolgairól* című művéhez Bonfinit használta fel, viszont a legendai részeket kihagyta. A király harctéri kiválósága, testi ereje és lovagsága háttérbe szorult, ehelyett dicső hadvezérként, ellenséges királyokat legyőző diadalmas uralkodóként jelent meg. Erkölcös és Istennek tetsző életet élő uralkodó volt, de profetikussága háttérbe szorult: a szerző elvetette azt a képzetet, hogy krisztusi alak lenne, és egyenesen Isten vezetné. Ehelyett adakozó, ájtatos, kegyes királyként ábrázolta, ugyanakkor jellemét erősen árnyalta, például Salamon elfogásának elbeszélésénél kifejezetten ellenszenvessé tette. Révay Péter elbeszéléseiből kihagyta a király csodáit és szentségét, de Isten kedveltjeként Lászlót tartotta az eszményi uralkodónak, elsősorban hazaszeretete és a Szent Korona tisztelete miatt. A harmincéves háború viharai közt Lászlóból béketeremtő uralkodó vált.

Erdélyben sajátos kultusza alakult ki Lászlónak, váradi sírja búcsújárárhely volt, ottani lovasszobráról azt tartották, hogy megvédelmezi a várost, s egész Erdélyt. Az erdélyi katolikusokat nem érték el a trienti reformok, így szenttiszteletük is archaikus maradt. László szentségét és alakját elsősorban a népi kultúra őrizte meg, ugyanakkor feltűnt reprezentációs mintaként is a Báthoryak idején, később pedig e minta tovább élt a református fejedelmek udvarában is. Lászlót e formájában törvényalkotó és törökellenes, honvédő királyként tisztelték, hasonlóan a másik uralmi központhoz, Bécshez. Az ünnepnapiján elmondott egyetemi orációkban jezsuita szellemiségű reprezentációs szándék jelent meg. László – csakúgy, mint Erdélyben – mintául szolgált a koronás fők számára. A 17. század közepén kegyes, békét teremtő uralkodóként jelent meg (mint Révaynál), majd az 1670-es évektől a kereszténység védőjének, Krisztus katonájának alakját öltötte fel. Csodái és vallássossága a háttérbe szorult, a törökellenes harc szimbóluma lett.

A bécsi orációkhoz hasonlóan Pethő Gergely *Rövid magyar krónikájában* is korszerű katonakirályként ismerhetjük meg, nem pedig középkori lovagszentként. László elsősorban nem csatateri vitézségével tűnt ki, hanem mint győzedelmes uralkodó, triumfálva. A szerző nem szentségét hangsúlyozta, hanem államférfiúi mivoltát. A kereszties hadjárat hagyományát pedig egyenesen úgy mutatta be, hogy László a törökök ellen kívánt vonulni. Inchofer Menyhért nagy újítása az volt, hogy az énekes hagyományban már korábban megjelent országfelajánlási motívumot történeti krónikába foglalta. *Annales*-ében megemlítette László országfelajánlását, ezzel integrálta alakját a kor nemzetközi Mária-kultuszába. László és a Regnum Marianum gondolatának összekapcsolása révén megerősödött a király „nemzeti szentsége”, s a 17.

század rendi politizálásának fontos szimbóluma lett. A korabeli László-kép nagy összegzője Tarnóczy István volt, aki *Rex admirabilis...* című szentéletrajzában összedolgozta a különböző forrásokat és témákat. Írásában László harcos alakja kevésbé került előtérbe, a mű közel kétharmadában a király erényeit és csodáit taglalta. László a barokk pietas tökéletes megtestesítője volt: több történet mutatta be imádkozás, illetve özvegyek, árvák és betegek segítése közben. A *Rex admirabilis...* Lászlója a „legtökéletesebb” szent: államszervező és igazságos, mint István, nőtlen és szűz, mint Imre, valamint játékony, mint Erzsébet. Az athleta Patriae alakból egy vallásos papkirály vált, aki kötelességtudatból vállalta az uralkodás terhét, s országa boldogsága érdekében kénytelen volt kardot ragadni.

László ábrázolása tehát két irányba indult el. Hős lovagból dicső hadvezérré vált, aki országát védelmezi a pogányok ellen és isteni kiválasztottból hitbuzgó uralkodó lett, olyan személy, akit példaként lehet állítani a hívők elé. Nem az égi jelek értésében, hanem az imádságban és a felebaráti szeretet gyakorlásában emelkedett ki. Azon az alapvető különbségen kívül, hogy a protestáns szerzőknél elsősorban a katona László került előtérbe, míg a katolikusoknál a barokk szellemiségében egyre inkább teret nyert az ájtatos király képe, elmondható, hogy nem a felekezetek között húzódott a határ. Pethő krónikája megírásához felhasználta az unitárius Heltai, Tarnóczy az evangélikus Révay műveit, Erdélyben a református fejedelmek elfogadták László kiemelt kultuszát, fel is használták azt. Sokkal szembeötlőbbek az általános változások: László alakját mindig aktualizálták az adott pillanat újabb és újabb politikai igényeinek megfelelően. A 16. században még elsősorban a középkori katonakirály-szemlélet érvényesült, a harmincéves háború alatt a béketeremtő uralkodó képe jelent meg, a török kiűzése körül pedig a pogányokat legyőző királyé – felekezetektől függetlenül. Ezt a két hagyományt és a népi vallásosságban konzerválódott szentséget foglalta össze egy műben Tarnóczy István.

*

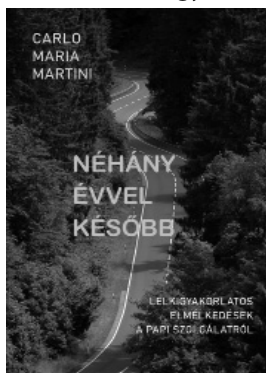
Elmondható, hogy bár észrevehető hangsúlybeli különbségek mutatkoztak az egyes felekezetek László-képei között, mégis jelentősebbek az ezek fölött álló tendenciák, melyek egyaránt hatottak a katolikus és a protestáns múltértelmezésre. A konfesszionális nemzeteszmék eltéréseit már a 17. század során kezdte elhalványítani egy általános nemzeti múltértelmezés, melyből a későbbi századokban fokozatosan alakult ki a mai értelemben vett, felekezeti hangsúlyai ellenére egységesülő nemzeti gondolkodás.

Carlo Maria Martini

NÉHÁNY ÉVVEL KÉSŐBB

Lelkigyakorlatos elmélkedések a papi szolgálatról

Martini bíboros több mint száz fiatal papnak tartott lelkigyakorlatot, arra hívva őket, hogy tekintsenek vissza a szentelésük óta eltelt évekre, és mérítsenek erőt az előttük álló feladatokhoz. A bíboros azonban a lelkigyakorlat által – akarva-akaratlanul – nem csupán a papokhoz, hanem minden keresztény emberhez szól. Szavai segítségünkre lehetnek abban, hogy újraértelmezzük jelenlegi helyzetünket, s felülvizsgálva az eddig megtett utat, felkészüljünk az újabb szakaszokra. S bár első sorban a fiatal papok hivatástudatának megerősítése a célja, a sorok között magunkra ismerhetünk, a saját hivatástudatunk is megerősítést nyerhet.

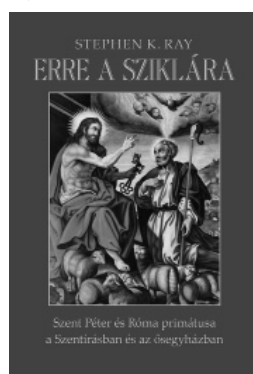
128 oldal, puhafedele. Ára: 1600 Ft

Stephen K. Ray ERRE A SZIKLÁRA

Szent Péter és Róma primátusa a Szentírásban és az ősegyházban

A Katolikus Egyház kétezer éves történetében az egyik legtöbbet támadott hit-tétel Péter apostol és a római Szentszék primátusa. A szerző, Stephen K. Ray a baptista egyház bibliatudósaként katolizált, így jól ismeri a témával kapcsolatos protestáns álláspontot, s könyvében ugyanazzal az alaposággal és logikus érvelési móddal védelmezi a katolikus tanítást, ahogyan az evangéliumi-nak nevezett felekezetek támadják azt. Arra törekszik, hogy magát a Bibliát, az apostoli hagyományt és a keresztény közösség első évszázadainak tanúságtételét összegyűjtve rámutasson, hogy a protestánsok hogyan értelmezik másként a Szentírást és a történelmet. Könyve a rendelkezésre álló források közül a legteljesebb gyűjteményt tartalmazza a szentírási és patrisztikai idézetekből Péter elsőbbségével és a pápai hivatallal kapcsolatban, így bőséges anyagot kínál a katolikus tanítás szilárd megalapozásához és az ellen-vélemények megcáfolásához.

276 oldal, puhafedele. Ára: 4600 Ft

RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda
1364 Budapest, Pf. 277. • TELEFON: 318–6957
szitkonyvek.hu

◆◆◆ RUPERT KLIEBER

Meghiúsult remények

Az 1938. évi budapesti Nemzetközi Eucharisztikus
Kongresszus az osztrák katolikusok szemszögéből*

Mindössze egy héttel a budapesti 34. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus megnyitója előtt, 1938. május 18-án, Valerio Valeri nuncius egy petíciót továbbított Párizsból Eugenio Pacelli államtitkárnak, amelyet több mint száz francia katolikus értelmiségi írt alá. Köztük tizenöt nő és olyan ismert nevek, mint a festő Jacques Beltrand, Maurice Blondel és Jacques Maritain filozófusok, továbbá a történész Paul Deschamp, a zeneszerző Maurice Jaubert, illetve a politikus Robert Schuman. Azzal a sürgető kéréssel fordultak a pápához, hogy a budapesti kongresszus széles nyilvánosságát „az erőszak és a háború kultusza”, illetve „az osztályok és a fajok közötti gyűlölet” elleni felhívásra használják fel¹ – kiváló példája ez azoknak a nagy elvárásoknak és reményeknek, amelyeket a nagy esemény keltett az emberekben. Vajon tudhatták-e, vagy akarták-e az egyház vezetői betölteni ezeket a reményeket?

1918 előtt és után is a katolikus mozgalom kitűzött célja volt a társadalom újra krisztianizálása, vagyis a keresztény ideálok és normák keresztülvitele, miszerint a keresztény-katolikus életformában kellene a világnak gyógyulást lelnie. Ez olyan cél volt, amit XI. Piusz pápa számos írásában és beszédében

---

* Jelen tanulmány az „Enttäuschte Erwartungen. Der Internationale Eucharistische Kongress 1938 in Budapest aus österreichisch-katholischer Warte” című előadás írásos változata, amely a Pázmáneum és a Bécsi Magyar Történeti Intézet által szervezett, „Eucharistischer Weltkongress in Budapest vor dem Zweiten Weltkrieg” című konferencián hangzott el Bécsben, 2021. szept. 4-én. Fordította: Fodor Nóra.

¹ Segreteria di Stato, Sezione per i Rapporti con gli Stati, Archivio Storico, Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari (= ASRS, AA.EE.SS.), Ungheria 1937–38, Pos. 71–73, Fasc. 54, f. 39, Valeri nuncius kísérőlevele Pacelli államtitkárnak, Párizs, 1938. máj. 18. (Egy kérés továbbítása); f. 41–45: a petíció és az aláírók névjegyzéke. A pápai békefelhívás támogatására írt petíció kivonata (f. 41v.): „[...] pour réveiller les consciences en proclamant, une fois de plus, que l’Evangile du Seigneur Jésus interdit le culte de la violence et de la guerre, le recours à n’importe quel moyen pour s’assurer le succès: les haines de classes, et les haines de races.”

szintén kifejtett.² Emellett a Kúria kialakította médiapolitikájának és jelkép-rendszerének egy új dimenzióját, hogy ezáltal a pápaság nyilvános jelenlétét a társadalomban erősítsék, szilárd érzelmi alapot teremtve ezzel a Szentszék társadalmi-politikai működése számára. Ennek eszközei voltak például a ragyogó egyházi ünnepek, amelyek a háború alatti és a háborút követő inséges idők tíz éve után ismét zarándokok tömegeit vezették a Szent Városba. Ehhez tartozott 26 szentté avatás, a soron következő Szentév pompás megünneplése 1925-ben, akárcsak az 1933. évi rendkívüli Szentév, amit a megváltás 1900. évfordulója alkalmából tartottak. Továbbá megünnepezték a pápa aranymiséjét 1929-ben oly módon, hogy minden egyházmegyében együtt ünnepeltek, miként az az ilyen ünnepek fénykorában, XIII. Leó pápa idején (†1903) történt.³

A pápa az egyházi ünnepeken való jelenlétét szerte a világon legátusain keresztül demonstrálta, akiket a pályaudvaron mindig államfőnek kijáró ünnepélyességgel fogadtak, így 1930-ban a Szent Imre halálának 900. évfordulója alkalmából tartott fényes ünnepségeken vagy az Általános Német Katolikus Nagygyűlés (Allgemeiner Deutscher Katholikentag) esetében Bécsben 1933 szeptemberében. Hitler hatalomra jutása ez év januárjában váratlan jelentőséget adott ennek a nagy eseménynek. Rögvest, már 1933 márciusában az új rezsim az ún. Tausend-Mark-Sperre rendeletével⁴ de facto beutazási tilalmat vezetett be az alpesi köztársaságba. Július közepétől érintette ez a rendelet azt a mintegy 38 000 német állampolgárt is, akik a Katolikus Nagygyűlésre jelentkeztek, és akik számára már 76 különvonatot szerveztek bécsi utazásukhoz.⁵ Szemben az 1929. évi nagy Vencel-ünnepségekkel, a hatalmassá váló német szomszéd által keltett növekvő fenyegetettség arra ösztönözte magát a mindaddig egyházellenes Csehszlovák Köztársaságot, hogy az 1935. évi Országos Katolikus Nagygyűlésre egy pápai küldöttet kérjen az országba.⁶ Az első pápai legátus cseh földön 500 év után(!) Jean Verdier bíboros, párizsi érsek volt, akit Prágában a lehető legnagyobb tisztelettel fo-

² Vö. MAYEUR, Jean-Marie, *Pie XI und L'enseignement social et politique de la papauté*, in *Histoire du christianisme des origines à nos jours XII: Guerres mondiales et totalitarismes (1914–1958)* (éd. Jean-Marie Mayeur; Paris, Desclée – Fayard, 1990) 18–25 és 30–37.

³ Vö. KLIEBER, Rupert, *Kuriale Symbolpolitik unter Pius XI. (1922–1939) am Beispiel Ungarn und Österreich*, in *Römische Historische Mitteilungen* (2020) 169–185.

⁴ A német birodalmi kormányzat gazdasági szankciója Ausztriával szemben. Ennek értelmében minden német állampolgárnak minden ausztriai utazása alkalmával 1000 márkát kellett befizetnie a Német Birodalomnak, kivéve a kishatárforgalmat. A rendelet célja a turizmusból jelentős bevételt szerző osztrák gazdaság gyengítése volt (a fordító).

⁵ KLIEBER, *Kuriale Symbolpolitik...* 172–176.

⁶ Vö. ŠEBEK, Jaroslav, *Die katholische Kirche in der Gesellschaft*, in *Handbuch der Religions- und Kirchengeschichte der böhmischen Länder und Tschechiens im 20. Jahrhundert* (Hrsg. Martin Schulze Wessel – Martin Zückert; München, Oldenbourg, 2009) 47–73.

gadtak.⁷ A Katolikus Nagygyűlés az ország hat különböző nyelvű nemzeti-séghez tartozó katolikusainak (csehek, szlovákok, németek, magyarok, lengyelek, ukránok) összefogását volt hivatva demonstrálni és támogatni, ami azonban csak részben sikerült.⁸ A Vencel téren Szent Péter és Pál ünnepén (június 29-én) este megtartott eucharisztikus körmeneten mintegy félmillió hívő vett részt, anyanyelvük szerinti csoportokba rendezetten. A legátusnak az ünnepség végén a Strahov-stadionban franciául megtartott beszéde a tömeg pápát éltető többperces ujjongásába torkollott.⁹

A pápai közép-európai reprezentáció csúcsa mindazonáltal Eugenio Pacelli államtitkár legátusi részvétele volt a budapesti Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszuson. A pápai reprezentáció a budapesti kongresszust megelőző fél évszázad folyamán egyre inkább felértékelődött. Eucharisztikus lelkülettől áthatott, illetve szociális területen elkötelezett tehetős katolikus világiak kezdeményezésére és finanszírozásával (mint például Marie Tami-sier, a két nagykereskedő Philibert Vrau és Camille Féron Vrau) kialakult a zarándoklat és kongresszus hagyományos-modern keveréke. Elsőként francia nyelvterületen 1881 és 1904 között tizenöt nagy rendezvényt tartottak (Franciaországban, Belgiumban és a francia nyelvű Svájcban), hogy aztán mindez hosszan tartó pápai támogatással további tizenkét kongresszus révén mindenekelőtt a katolikus európai környezetre is hatással legyen (Róma 1905, Tournai 1906, Metz 1907, Köln 1909, Montreál, Kanada 1901, Madrid 1911, Bécs 1912, Málta 1913, Lourdes 1914, Róma 1922 és Amszterdam 1924). 1926-tól világszerte egész sor tömegkongresszus zajlott le (Chicago 1926, Sydney 1928, Karthago 1930, Dublin 1932, Buenos Aires 1934, Manila 1937), melyek sorozata 1938-ban Budapesten érte el ragyogó csúcspontját.¹⁰ Azt, hogy a pápa legközelebbi munkatársát küldte legátusaként Budapestre, különleges gesztusként értékelték Magyarország felé, amelynek kormányai már jó ideje harcos keresztény-nemzeti irányvonalat követtek:¹¹

⁷ ŠEBEK, Jaroslav, *Sudetendeutscher Katholizismus auf den Kreuzweg. Politische Aktivitäten der sudetendeutschen Katholiken in der Ersten Tschechoslowakischen Republik in den 30er Jahren* (Berlin, LIT, 2010) 187–198. Ide tartozó részletes beszámolókat lásd pl.: *Reichspost* (1935. jún. 28–29.) és (1935. júl. 21.); *Neuigkeits-Welt-Blatt* (1935. jún. 28–29.) és (1935. júl. 2.). Ezek szerint a pápa követet két lovasegység és az ujjongó tömeg kísérte rezidenciájától a városba. A gyűlés megnyitójára a székesegyházba (Veitsdom) hatfogatú gálahintón érkezett. Különvonat vitte aztán délután a lanai kastélyba, ahol Tomáš Garrigue Masaryk államelnökkel és Edvard Beneš miniszterrel folytatott megbeszélést. Látogatásának fénypontja volt a Strahov-stadionban kb. negyedmillió hívő előtt celebrált mise, illetve a Vencel téren tartott körmenet.

⁸ ŠEBEK, Jaroslav, *Sudetendeutscher Katholizismus auf den Kreuzweg...* 187–198.

⁹ *Reichspost* (1935. júl. 1.).

¹⁰ SAUREN, Josef, *Eucharistische Kongresse*, in *Lexikon für Theologie und Kirche III* (Hrsg. Michael Buchberger; Freiburg i.B., Herder, 1931) 831–832. hasáb. Vö. OURY, Guy-Marie – ANDRY, Bernard, *Les Congrès eucharistiques, Lille 1881 – Lourdes 1981* (Solesmes, Abbaye Saint-Pierre, 1980).

¹¹ Lásd: SPANNENBERGER, Norbert, *Die katholische Kirche in Ungarn 1918–1939. Positionierung*

„Amint az várható volt, a pápai legátus kinevezését a következő Eucharisztikus Kongresszusra [...] nagy meglepéssel fogadták. [...] Az újságok a hírt a legnagyobb szimpátiával kommentálták.”¹²

Az, hogy a Duna menti fővárost választották a kongresszus helyszínéül, különösen fokozta az ausztriai várakozásokat. Minthogy több forrásunk van a végül is meghiúsult, mint a ténylegesen végbement eseményekről, következzenek a továbbiakban a két forгатókönyv bemutatása. A felhasznált források javarészt a vatikáni levéltári anyagból, illetve az Österreichische Nationalbibliothek folyóirattárából származnak.

1. FORGATÓKÖNYV: AUSZTRIA JELENLÉTE A KONGRESSZUSON AZ 1938. MÁRCIUS KÖZEPÉIG KELETKEZETT FORRÁSOK ALAPJÁN

Ausztria Hitler hatalomra jutása után óriási bel- és külpolitikai nyomás alatt állt, és 1934-re keresztény-autoriter állammá alakult. Az 1936. évi ún. júliusi egyezmény¹³ tovább erősítette ezt a nyomást, és egyre inkább azzal fenyegetett, hogy megosztja a katolikus tábort.¹⁴ Ezért a kongresszus remek alkalmat kínált arra, hogy a világ nyilvánossága előtt Ausztria egy „jobb német államként” tüntesse fel magát, amely német, keresztény és szociális.¹⁵ 1937-től egyházi és állami hatóságok jöttek létre, az egyesületektől és a Katolikus

im politischen System und „Katholische Renaissance” (Stuttgart, Franz Steiner, 2006).

¹² ASRS, AA.EE.SS., Ungheria 1937–38, Pos. 71-73, Fasc. 54, f. 32–33, Angelo Rotta nuncius Piacelli államtitkárnak, Budapest, 1938. márc. 2.; az olasz eredetiben: „Come era da aspettarsi la nomina dell’ Eminenza Vostra Reverendissima a Legato Pontificio per il prossimo Congresso Eucaristico, per quanto non del tutto inattesa ha suscitato qui viva soddisfazione, sia perché esse significa un tratto di benevolenza del tutto speciale verso l’Ungheria da parte del SANTO PADRE che ha voluto affidare sì augusta rappresentanza a Chi Gli è Collaboratore così vicino e così autorevole, sia anche perché la persona di Vostra Eminenza, ben nota qui attraverso l’opera instancabile ed illuminata che presta da lunghi anni a servizio della SANTA SEDE, aggiunge nuovo lustro a tale sovrana designazione. / I giornali hanno riferito la notizia con commenti intonati a viva simpatia, e dando pure cenni biografici dell’Eminenza Vostra [...]”

¹³ Az 1936. júl. 11-én aláírt német–osztrák egyezmény nyilvános részében az osztrák kormány kötelezettséget vállalt, hogy „Ausztria német állammak vallja magát”. A megállapodás bizalmas részének kijelentette, miszerint kész külpolitikáját „a német kormány külpolitikájára békés törekvéseinek figyelembevételével alakítani” (a fordító). Vö. NÉMETH István, *Út a háború felé. A német külpolitika revízió és expanzió között, 1936–1939*, in *Rubicon* (2009) 6/5.

¹⁴ Vö. VOLSANSKY, Gabriele, *Pakt auf Zeit. Das Deutsch-Österreichische Juli-Abkommen 1936* (Wien, Böhlau, 2001). Az osztrák katolicizmus kulcséhez lásd: KLIEBER, Rupert, *Der Grazer Diözese und Anima-Rektor Alois Hudal (1885–1963) und seine Verortung im österreichischen Katholizismus der Jahre 1900 bis 1950*, in *Römische Historische Mitteilungen* (2015) 199–234, különösen: 223–229.

¹⁵ A kongresszusról szóló legkorábbi híradások egyike: *Salzburger Volksblatt* (1936. nov. 30.). Az osztrák kezdeményezések mozgatórugóiról lásd: *Katholische Frauenzeitung* (1938. febr.) 1: „Die Welt interessiert sich für das neue Österreich und den Staat mit katholischen Gestaltungsgrundsätzen.”

Akció új formációitól a Földművesszövetségen (Bauernbund) keresztül egészen a minisztériumokig, és tervek születtek a nagy budapesti fellépésre. Minden egyházmegyében bizottságok szervezték a különvonatokat,¹⁶ a tiroli vadászok és zenekarok Josef Schumacher tartományi elöljáróval együtt hajóval akartak a Dunán Budapestre utazni.¹⁷ Ifjúsági egyesületek (Jugendverband) kerékpártúrát szerveztek a Dunakanyarba.¹⁸ Az Osztrák Katolikus Népszövetség (Volksbund der Katholiken Österreichs) elnöke, Jacob Fried 1938 januárjától havonta egyszer rádión tette közzé a formalitásokra és a protokollra vonatkozó tudnivalókat.¹⁹ Az Oktatási Minisztérium a hat, ez évre engedélyezett külföldi utazás közül, egyet a kongresszusnak szentelt. Külön rendelet szabályozta a tanárok és a diákok részvételét,²⁰ és a katolikus Tiroli Tanáregyesület (Tiroler Lehrerverein) tagjait biztosították arról, hogy a „szükséges szabadságot az iskolai hatósághoz írott kérvényük alapján megkapják”.²¹ Az osztrák vasutak, más európai vasúttársaságokhoz hasonlóan, különleges utazási kedvezményeket kínáltak,²² az utazási irodák és busztársaságok pedig szervezett utakat.²³ A kongresszus szervezői és a magyar hatóságok megkönnyítették a beutazást azzal, hogy a határon lévő pályaudvarokra kirendeltségeket állítottak fel, és elengedték a tehergépjárművek úthasználati díját.²⁴ Még ez év februárjában a Bécsi Filharmonikusok budapesti vendégjátéka is szóba került, mégpedig lehetőség szerint Erich Kleiber vezényletével.²⁵

Kurt Schuschnigg szövetségi kancellár, aki 1938 januárjában egy politikai konferencia alkalmából Budapesten tartózkodott, finoman utalt arra, hogy a kongresszust ő maga is meg akarná látogatni, így ez az esemény már csak e kijelentés révén is politikummá vált.²⁶ Egyházi és állami szervezetek rövid-

¹⁶ Erre vonatkozóan lásd: *Salzburger Chronik* (1938. jan. 22.) – Salzburg vonatkozásában; *Katholische Frauenzeitung* (1938. márc.) – Bécs vonatkozásában; *Kärntner Zeitung* (1938. febr. 12.) – Gurk/Klagenfurt tekintetében; *St. Pöltner Zeitung* (1938. febr. 17.) – St. Pöltenre vonatkozóan; *Linzer Volksblatt* (1938. febr. 24.) – Linzre vonatkozóan.

¹⁷ *Tiroler Anzeiger* (1938. jan. 24.) és (1938. febr. 10.). A nagymérvű, már 1937-ben elkezdett tervek Tirol 1930. évi Szent Imre-ünnepségeken való részvételére támaszkodtak. *Tiroler Anzeiger* (1937. aug. 3.).

¹⁸ *Salzburger Chronik* (1938. márc. 9.).

¹⁹ Az 1938. jan. 13-i rádióbeszédéről: *Linzer Volksblatt* (1938. jan. 7.). A febr. 17-i rádióbeszédéről: *Neues Wiener Tagblatt* (1938. febr. 18.). Végül 1938. márc. 11-én (!) egy békésebb hangot megütő rádióbeszédet harangoztak március 18-ára: *Radio Wien* (1938. márc. 11.).

²⁰ *Neue Eisenstädter Zeitung* (1938. jan. 16.) és (1938. febr. 27.); *Mühlviertler Nachrichten* (1938. febr. 18.).

²¹ *Tiroler Anzeiger* (1938. febr. 25.).

²² *Linzer Volksblatt* (1938. febr. 24.) 5: „Vom Eucharistischen Weltkongreß”.

²³ *Das kleine Volksblatt* (1938. febr. 24.).

²⁴ *Salzburger Chronik* (1938. jan. 2.); *Oedenburger Zeitung* (1938. febr. 2.).

²⁵ *Neues Wiener Tagblatt* (Nappali kiadás) (1938. febr. 25.).

²⁶ A szövetségi kancellár szándékáról a *Nemzeti Újságban* közölt interjúra hivatkozva tudósított a *Neues Wiener Tagblatt* (1938. jan. 16.): „Az Eucharisztikus Világkongresszus küszöbén különös

del ezután azzal a tervvel álltak elő, hogy a kongresszushoz csatlakozva Bécsben és a tartományokban katolikus kultúrhetet tartanak azzal a céllal, hogy a kongresszusra tartó zárandokoknak bemutassák „az osztrák katolikus kultúra hatalmát az elmúlt évszázadokban”, illetve „az új keresztény Ausztriát a maga valódi alakjában”.²⁷ Egy programadó cikk, illetve szándékának egy korábbi bejelentése a Vatikán újságjában, az *Osservatore Romanó*ban arra enged következtetni, hogy a bécsi érsek, Theodor Innitzer állt a terv mögött, vagy legalábbis jelentősen támogatta azt.²⁸ A tervet azzal magyarázta, hogy ez „a katolikus Ausztria kulturális erejének próbája”. Ennek kellene a szerte a világból érkező zárandokok számára „a katolikus kultúra régi méltóságát a katolikus szív ifjúi lendületét, élő adottságainak gyümölcseit felmutatni. Ünnepejétek velünk a katolikus kultúra modern és régi hagyományból megformálódó ünnepét”.²⁹ És ennek egy példajaként hozta fel a francia katolikusok hozzájárulását az 1937-es párizsi Világkiállításához.³⁰

A kongresszus szervezői is hozzávetőlegesen 30 000 német katolikus résztvevővel számoltak, akik Budapesten lobogókkal és zászlókkal akartak megjelenni, ami hazájukban már hosszabb ideje tiltott volt.³¹ A berlini hatóságok 1938. január végén kiadott közleménye, miszerint az elutazás a baráti Magyarországon tartandó kongresszusra nem „kívánatos”, derült égből vilámcsapásként érte Németországot, Ausztriát és Magyarországot, hiszen ezzel a Német Birodalom területén már megszervezett utak egy csapásra a múlté lettek. Az erre a lépésre adott hivatalos indoklás kissé sablonos és cinikus volt: a Németországra váró támadások fényében nem akarják, hogy a politikailag megbízható katolikusok „súlyos lelkiismereti konfliktusba” sodródjanak; ezenkívül a kongresszusra történő utazás olyan devizakiáramlást is okozna, amit a birodalom nem engedhet meg magának.³² Az osztrák kato-

---

öröm volt számomra mostani budapesti tartózkodásomat arra felhasználni, hogy a bíboros-hercegprímást üdvözölhessem. Remélem, hogy a Világkongresszus alkalmából ismét meglátogathatom pár napra Budapestet.” Az idézet átvéve a *Nemzeti Újság* eredeti cikkéből (a fordító). Vö. *Nemzeti Újság* (1938. jan. 13.) 7.

²⁷ *Tiroler Anzeiger* (1938. jan. 25.); *Reichspost* (1938. febr. 16.).

²⁸ *Katholische Frauenzeitung* (1938. jan.); *Tiroler Anzeiger* (1938. jan. 25.).

²⁹ Theodor Innitzer bécsi érsek programadó cikke: *Katholische Frauenzeitung* (1938. febr.) 1.

³⁰ Innitzer valószínűleg a Világkiállítás vatikáni pavilonjára utalt (Pavillon Catholique Pontifical), amelyhez Németország, Argentína, Belgium, Magyarország, Lengyelország, Svájc, Csehszlovákia, Portugália, Hollandia, az Angol Királyság, az Egyesült Államok, Kanada és Brazília mellett Ausztria is műalkotásokkal járult hozzá. Lásd: *Reichspost* (1937. jan. 4.); vö. PETTINAROLI, Laura, *Le Pavillon Catholique Pontifical à l'Exposition Internationale de Paris de 1937*, in *Incorrupta monumenta ecclesiam defendunt. Studi offerti a mons. Sergio Pagano, prefetto dell'Archivio Segreto Vaticano I: La Chiesa nella storia. Religione, cultura, costume 2* (Collectanea Archivi Vaticani 106) (a cura di Andreas Gottsmann – Pierantonio Piatti – Andreas E. Rehberg; Città del Vaticano, Archivio Segreto Vaticano, 2018) 1239–1256.

³¹ *Salzburger Chronik* (1938. jan. 21.).

³² Jó példa a *Pilsner Tagblatt* 1938. jan. 30-i cikke a hivatalos német állásponttól: „Az Eucharisztia-

likus sajtó a Németországban tapasztalható „álszenteskedés csúcsáról” és a „hatalommánia önkényéről” beszélt. Egyszersmind utalt arra a körülbelül 80 000, valutával ellátott vendégre, akik az előző évben Németországból utaztak a párizsi Világkiállításra, még hozzá az éppen nem baráti viszonyban lévő Franciaországba,³³ továbbá a mintegy 50 000 munkásra, akiket ugyanakkor a dalmáciai tengerpartra vezényelt a Német Munkafront. Összegzésük szerint: „Hinni a szovjetországi demokráciában, nem lenne kevésbé elmentés a józan ésszel, mint abban hinni, hogy a Harmadik Birodalomban semmilyen kultúrharc nem folyik.”³⁴ Az osztrák katolikus sajtó a magyar sajtóorgánumhoz, a *Nemzeti Újsághoz* csatlakozva jellemzőnek nevezte, hogy a kongresszustól csak két ország, Szovjetországnak és a Harmadik Birodalom határolódik el és marad távol.³⁵ A nemzetiszocialista újságokból származó idézetekkel gúnyolta a német propaganda paranoiáját, amely az olyan katolikus elkötelezettségű nemzetközi gyűlésektől, mint amilyen a budapesti kongresszus, fenyegetve és korlátok közé szorítva érzi magát.³⁶ A Katolikus Gazdaszövetség (Katholischer Bauernbund) orgánuma ismét csak a katolikusok „lelkesedését és áldozatkészségét” látta szükségesnek „az istentelen mozgalmak elleni harcban”, és az 1933. évi Bécsben tartott Általános Német Katolikus Nagygyűlésre (Allgemeiner Deutscher Katholikentag) utalt vissza:

Az 1933-ban Bécsben megrendezett Általános Német Katolikus Nagygyűlésen a Szentatya képviselője előtt bizonyosságot adtunk a katolikus egyház iránti hűségünkről. Ehhez csatlakozva ezen a rendezvényen kiáltották ki az Új Ausztriát. Öt évvel később a Szentatya képviselőinek Budapesten ugyanezt akarjuk bebizonyítani: Az Osztrák Gazdakönföderáció nem csupán saját hazájához hű, hanem atyái hitében is megingathatatlan.³⁷

Ausztria részvétele a kongresszuson ezzel még inkább kényes témává vált. Az osztrákok magukról „a német államok szószólóiként”, illetve a más álla-

---

kus Kongresszusra történő utazást illetően a mérvadó német hatóságok állásfoglalását csupán politikai szempontok határozzák meg. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az Eucharisztikus Kongresszuson való részvétel sok német katolikus, akik a Führerhez hűek és a Birodalom mellett állnak, könnyen súlyos lelkiismereti konfliktusba sodorhat. Egy ilyen lehetőség mindenesetre kézenfekvő azon különböző támadások alapján, amelyeket a katolikus egyház legfőbb vezetői intéznek a Führer és a birodalom ellen. Így Németország számára nem lenne kívánatos, hogy »saját polgárait ilyen kellemetlen eshetőségeknek tegye ki«, teljesen magától értetődő. Ehhez hozzájárul még annak a mérlegelése, hogy az Eucharisztikus Kongresszus meglátogatása Németország számára súlyos áldozattal járna, tudniillik a német devizahelyzet megterhelésével, és hogy ez, az adott körülmények között miként lenne elkerülhető, beláthatatlan.”

³³ *Reichspost* (1938. febr. 2.) a *Nemzeti Újság* átfogó cikkét idézi.

³⁴ *Salzburger Chronik* (1938. jan. 31.).

³⁵ *Neues Wiener Tagblatt* (Esti kiadás) (1938. jan. 25.); *Salzburger Chronik* (1938. jan. 26.).

³⁶ *Tiroler Anzeiger* (1938. febr. 9.) 1–2: „Katholische Presse – Staatsfeind Nr. 1”.

³⁷ *Der Bauernbündler* (1938. jan. 29.).

mokban élő németek (Volksdeutschen) „német magjaként” nyilatkoztak. Kurt Schuschnigg szövetségi kancellár tervezett részvételére vonatkozóan Michael Neureiter salzburgi kanonok, tartományi tanácsos harciasan fakadt ki: „Akkor akarunk mellette lenni, ha ő mint államférfi a német ajkú népek nevében a német katolikusok Megváltó iránti hódolatát az egész világ előtt kifejezi.”³⁸

A kiélezett helyzet érezhetően meghatározta a tervezett kultúrhét programját is, amelyet a szervezők március elején mutattak be a külföldi sajtó képviselőinek és az osztrák napilapok vezető szerkesztőinek az érseki palotában.

A tervezett program immár május 23-tól egészen június 16-ig tartott volna, és magában foglalt zenés nagymiséket, koncerteket, színházi előadásokat, egy modern keresztény művészeti kiállítást, valamint egy nagyszabású fényszóró-effektusokkal kísért előadást, amelyet a Magna Mater Austriae iránti hódolatként terveztek bemutatni Schönbrunnban. A szövetségi kancellár és Richard Schmitz bécsi polgármester programbeszédei „az állam” és a „szociális problémák” témáját voltak hivatottak taglalni.³⁹ Ezeket a félreérthetetlenül Ausztria védelmére tartott előadásokat azért tartották, hogy „az állam- és a társadalmi reformok szelleméről és céljáról szóljanak a külföldi vendégekhez, úgy, hogy az osztrák keresztény megújulás helyzetével, mozgatórugóival és nézeteivel kapcsolatban az újra és újra feltett kérdésekre mértékadó oldalról választ adjanak”.⁴⁰ Ilyen körülmények között fogadták el a katolikus világsajtó legjelesebb képviselői a Bécsbe szóló meghívást, ahol a két katolikus szervezet, a Commission Permanente Internationale des Directeurs des Journaux Catholiques és a Bureau International des Journalistes Catholiques közvetlenül a kongresszus előttre tűzte ki közgyűlését. A Nationalbibliothek és az Albertina Múzeum is keretprogramot tervezett erre az alkalomra.⁴¹ 1938. március 10-ig az osztrák állami vasút már húsz különvonatot helyezett készenlétbe a kongresszusra utazók számára.⁴²

Mint ismeretes, a dolgok más irányt vettek. Egy alulról, felülről és külföldről szervezett puccs 1938. március 11-ről 12-re virradó éjszaka néhány órán alatt elsöpörte a keresztény-német osztrák szövetségi államot. Az, ami

³⁸ Michael Neureiter kanonok, salzburgi tartományi tanácsos felhívása: *Salzburger Chronik* (1938. febr. 3.) 8: „Ich fahre nach Budapest”.

³⁹ A részletes program: *Neues Wiener Tagblatt* (Nappali kiadás) (1938. márc. 5.) 6: „Katholische Kulturwochen in Wien”.

⁴⁰ *Reichspost* (1938. febr. 16.) 9: „Die Katholische Aktion. Katholische Kulturwochen – Katholische Aktion”.

⁴¹ *Tiroler Anzeiger* (1938. febr. 4.). A szervezőkhöz tartozott Innitzer bíboros mellett Friedrich Funder főszerkesztő, Barek osztálytanácsos, Rudolf Henz (irodalom), Josef Lechthaler (zene), Hans Nüchtern (színház).

⁴² *Pravda* (1938. márc. 10.).

Németországban hat év alatt az egyházzal és a zsidókkal szemben hozott megszorító intézkedésekkel nyert teret, Ausztriában – gyűlölködőbb, brutálisabb és szigorúbb formában – néhány hét alatt lezajlott, méghozzá a német példát is felülmúlva. Az egyház korábban hódolattal körülvevett vezetői egy éjszaka leforgása alatt a társadalom peremére taszítva találták magukat, és az emiatti pániktól vezérelve megkérdőjelezhető módon igyekeztek az új rezsim kedvében járni, különösen a csupán öt héttel a budapesti ünnep előtt tartandó Anschlussról szóló népszavazás árnyékában.⁴³ Ily módon papírkosárba került Ausztria kongresszusi részvételének összes terve is.

2. FORGATÓKÖNYV: AUSZTRIA RÉSZVÉTELE A KONGRESSZUSON AZ 1938. MÁRCIUS KÖZEPE UTÁNI FORRÁSOK ALAPJÁN

Az ún. Anschluss-szal az egy hangot fúvó osztrák médiából szinte nyomtalanul eltűnt az Eucharisztikus Kongresszus. A német hatóságok korlátozó előírása azonban januártól mindaddig nem ellenezte, hogy a birodalmi németek, beleértve a Németországhoz csatlakozott osztrákokat (eingedeutscht) is, önállóan Magyarországra utazzanak.⁴⁴ A német restriktív okairól és következményeiről szóló találgatások eltartottak egészen röviddel a kongresszus előttiig. Magyarország külügyminisztere, Kánya Kálmán (1933–1938) adta tovább Angelo Rotta pápai nunciusnak a szóbeszédet, miszerint Hitler egy német püspök kritikus hangvétele miatt tiltotta meg a részvételt.⁴⁵ Februárban a Kúrián keringett a náci mozgalom felé nyitott, kétes hírű katolikus nagykövet, Franz von Papen véleménye, miszerint a Führer engedélyezi, hogy a német katolikusok Magyarországra utazzanak, ha ott kizárható olyan beszédek elhangzása, amelyek a „német érzületet” sértenék.⁴⁶ A magyar hatóságok még áprilisban is számoltak a németek magánrészvételével. Mindezenre Rómában május elején azt várták, hogy az ünnep „sikeres diadal-

⁴³ KLIEBER, Rupert, „Vera pazzia – heller Wahnsinn”. *Österreichs Schicksalsjahr 1938 im Spiegel vatikanischer Quellen*, in *Katholische Kirche zwischen 1918 und 1938. Bildung als Erinnerungslernen* (Hrsg. Österreichische Bischofskonferenz; Wien, LIT, 2019) 117–133.

⁴⁴ A *Neues Wiener Tagblatt* 1938. febr. 10-i száma szerint a kongresszus főszervezője, Huszár Károly, a német hivatalok nyilatkozatai ellenére úgy vélte, hogy „Németországban a klérus számos tagja és egyes személyek is úrrá tudnak majd lenni a nehézségeken”.

⁴⁵ ASRS, AA.EE.SS., Ungheria 1937–38, Pos. 71–73, Fasc. 54, f. 26, Rotta nuncius jelentése Piacelli államtitkárnak, 1938. jan. 30.

⁴⁶ ASRS, AA.EE.SS., Ungheria 1937–38, Pos. 71–73, Fasc. 54, f. 26, kézírásos megjegyzés az államtitkárság fejléces papírján a szerző megjelölése nélkül: „[...] 1. Che von Papen è d'avviso che il Sig. Hitler permetterà ai cattolici tedeschi di recarsi al Congresso eucaristico di Budapest se sarà sicuro che non vi saranno manifestazioni o discorsi tali da offendere i sentimenti dei tedeschi.”

menet” lesz, „még akkor is, ha a legújabb politikai fejlemények némi zavart okoznak”.⁴⁷

Ez az ún. zavar (sconcerto) – mind nemzetközi, mind pedig belpolitikai téren – az első magyar zsidótörvény körüli vitákra értendő, amely törvény a zsidók arányát minden gazdasági ágazatban 20 százalékban maximálta. Az 1928-ban maga a pápa által püspökké szentelt magyar prímás, Serédi Jusztinián György (†1945) a parlament felsőházában semmiféle alapvető elvi ellenvetést nem tett ezen törvény ellen, mindössze azt követelte, hogy a konvertita (megkeresztelkedett) zsidókkal messzemenően tegyenek kivételt.⁴⁸ Az osztrák sajtó idézte a prímás pásztorlevelének ebben az összefüggésben figyelmen kívül nem hagyható, a „fajelmélet hazugságaival” kapcsolatos részleteit Jézus Krisztus személyére vonatkozóan:

Ma pedig sokan azért szeretnék száműzni, mert ember és mint ilyen egy népek tagja volt. Botránkoznak az ő zsidó voltán és ellenszenvüket a zsidó néppel szemben az ő személyére is átviszik. Feledik, hogy a zsidó népek nem csak hibái voltak, hanem nagy szentjei is [...] a zsidó nép nyelvét beszélte és annak szokásait gyakorolta, azonban minden emberi tulajdonságot minden büntől mentesen és esetleges faji gyalogságtól [...] úgyhogy övének érezheti és érzi is őt minden nép, akár sémi, akár árja, akár fekete, akár sárga, akár magyar, akár francia...⁴⁹

Rotta nuncius arra számított, hogy a politikai vita hullámai a kongresszusig, illetve a kongresszus hatására elcsendesednek, és így az ügy semmilyen túlzott, veszélyes következményt nem von maga után.⁵⁰ Az, hogy a Vatikán részéről megkérdőjelezték a törvényt, sem az itt figyelembe veendő levelezésből, sem pedig a kongresszus hivatalos állásfoglalásaiból nem bizonyítható, és nyilvánvalóan nem adott okot újabb vitás helyzetre.

Néhány nappal ezután szertefoszlott a remény, hogy német zarándokok érkezhetnek, miután a német hatóságok egy rendeletet hoztak, miszerint a birodalmi németek május 20. és 29. között csak az útlevelükben feltüntetett

⁴⁷ ASRS, AA.EE.SS., Ungheria 1937–38, Pos. 71–73, Fasc. 54, f. 32–33, Rotta nuncius jelentése Pacelli államtitkárnak, 1938. febr. 5. „[...] e tutto fa sperare in un successo trionfale, anche se i recenti avvenimenti politici abbiano portato un pó di sconcerto.”

⁴⁸ GERLACH, Christian –ALY, Götz, *Das letzte Kapitel. Realpolitik, Ideologie und Mord an den ungarischen Juden 1944/1945* (Stuttgart – München, Deutsche Verlags-Anstalt, 2002) 42–44.

⁴⁹ Itt a pásztorlevél eredeti magyar szövegét közöljük, a *Circulares litterae dioecesanae anno 1938* (Strigonii, Typis Gustavi Buzárovits, 1938) 9 alapján (a fordító). A pásztorlevél németre fordított részleteit közli: *Salzburger Chronik* (1938. márc. 5.) 4: „Die Rassenlüge führt zur Leugnung des Christentums”.

⁵⁰ ASRS, AA.EE.SS., Ungheria 1937–38, Pos. 71–73, Fasc. 54, f. 32–33, Rotta Pacellinek, Budapest, 1938. márc. 2. „[...] Così per il tempo del Congresso le acque saranno quietate, e le passioni politiche un po’ attenuate: è sperabile che il Congresso stesso porti della serenità anche agli animi mossi ed agitati dal succedersi di avvenimenti destinati per loro natura non certo a portare la calma agli spiriti, ma piuttosto a farvi nascere e sviluppate tendenze estremiste e pericolose [...]”

különleges engedéllyel utazhattak Magyarországra, illetve Magyarországon keresztül.⁵¹ A propagandaminiszter külön pontosította az érvényességi kört és a kongresszussal kapcsolatos hírek közlésére vonatkozó szabályozást:

Szigorúan bizalmas! / Az összes egyházi sajtóorgánumnak / A budapesti Eucharisztikus Kongresszuson való részvételre vonatkozó tilalom hatályba lépett, annak érdekében, nehogy a német résztvevők lelkiismereti konfliktusba kerüljenek nemzeti és egyházi kötelességeik miatt, mivel a kongresszuson Németország elleni támadások várhatók. A tilalom vonatkozik ezért természetesen az egyházi személyekre is. Ausztriára nem terjed ki a rendelet hatálya, azonban az osztrák papság saját akaratából, önként tartózkodik a részvételtől. Ugyanakkor elrendelem, hogy a kongresszusról semmilyen formában az egyházi sajtó ne közöljön híreket. Heil Hitler!⁵²

Figyelemre méltó ennek az utasításnak az Ausztriára vonatkozó passzusa. Ha az egyházi hatóságok ténylegesen „szabad akaratukból” tartózkodtak volna a részvételtől, akkor ez további utalás lenne a püspöki kar új rezsimmel szembeni kifejezett engedékenységére. Egyedül a *Linzer Diözesenblatt* számára tűnt még április végén tisztázatlannak, hogy „vajon az osztrákok részvétele a kongresszuson lehetséges-e”. Benedikt Reetz seckai apát azonban már április 14-én röviden közölte diákjaival, hogy „a budapesti utazás elmarad”.⁵³ Maga a Rómában rezideáló primásapát, Fidelis von Stotzinger, attól való félelmében, hogy az rendjére nézve következményekkel járna, még május 22-én visszavonta jelentkezését.⁵⁴

A kongresszus impozáns lefolyásáról – a szervezők állítása szerint a résztvevők 35 országból 80 különvonaton érkeztek⁵⁵ – és arról, hogy a kongresszus „papi csapatszemléjén” egy körmenet alkalmával többek között 2500 pap, 190 püspök, 34 érsek, 13 bíboros, és „más egyéb egyházi személy vett részt, akik között számos exotikus arcot is lehetett látni”,⁵⁶ a német médiában jó esetben is csak jelentéktelen vagy aggályoskodó részleteket lehetett megtudni. Például arról értesülhetett az ember, hogy az Angliából, Fran-

⁵¹ ASRS, AA.EE.SS., Ungheria 1937–38, Pos. 71–73, Fasc. 54, f. 35, Carlo Colli auditor jelentése Pacelli államtitkárnak, Berlin, 1938. máj. 16.

⁵² ASRS, AA.EE.SS., Ungheria 1937–38, Pos. 71–73, Fasc. 54, f. 75, A propagandaminisztérium írógéppel, dátum nélküli írt rendeletének szövege (Nr. 185647). A rendeletet egy telegram alapján (f. 72) 1938. jún. 10-én olasz fordításban és rejtjelesen továbbították az apostoli delegációhoz Washingtonba.

⁵³ ASRS, AA.EE.SS., Austria Ungheria, 1938, Pos. 915–917, Fasc. 72, f. 30, A seckai apát nyomtatott tájékoztatófüzete 1938. ápr. 14-i dátummal.

⁵⁴ ASRS, AA.EE.SS., Ungheria 1937–38, Pos. 71–73, Fasc. 54, f. 52, Fidelis de Stotzingen primásapát egy meg nem nevezett „Eccellenza”-nak (valószínűleg Domenico Tardininek), Sant’Anselmo, 1938. máj. 21.

⁵⁵ *Reichspost* (1938. márc. 1.) 6. Huszár Károly főszerző írása: „Eine Million Teilnehmer beim Eucharistischen Weltkongreß”.

⁵⁶ *Oedenburger Zeitung* (1938. máj. 28.).

ciaországából vagy Belgiumból különvonattal érkezők pár óra alatt megismerhették Salzburg turisztikai nevezetességeit,⁵⁷ vagy hogy Budapest keresztény boltosai a kongresszus napjai alatt boltjukat kereszttel megjelölve különböztették meg azokat a zsidó üzletektől.⁵⁸ A *Pharmazeutische Post* arról igyekezett hírt adni, hogy a kongresszus idején az olyan „illetlen” árucikkek, mint az óvszer, a bidé és az egészségügyi betét, eltűntek a budapesti patikák kirakatából.⁵⁹ A *Wiener Salonblatt* megírta, hogy a legátus a budai királyi várban szállt meg, és felsorolta a pápai küldöttség tagjainak a nevét, akikhez Giovanni Montini, a későbbi pápa is tartozott.⁶⁰ Egyedül a nemzeti-szocialista lap, a *Der Angriff* vette magának a bátorságot és használta fel a kongresszus eseményét a támadásra, azzal a címmel, hogy „A népfrontos Pacelli (Volksfront-Pacelli) Budapesten agitál”.⁶¹ A kongresszuson elhangzott üzenetekről azonban egy szó sem esett; egyetlen kép sem jelent meg Nagynémetország egyetlen lapjában sem. Ehelyett ugyanakkor a Führer „egy Volkswagen a kis embernek” programját dicsőítette a *Völkischer Beobachter*.⁶² A nagy ünnepi mise napján a lap osztrák kiadása a klosterneuburgi apátságban történt homoszexuális afférról közölt hírt.⁶³

Egyedül a belső egyházi hírforrásokban lehetett a budapesti nagy eseményekről némi hírt kapni. Az egyházmegyei közlönyök révén rendelhették el Ausztria ordináriusi hivatalai, hogy a májusi ájtatosságokon, Krisztus mennybemenetelének ünnepén és az arra következő vasárnapon a kongresszusról szó essék, és szervezzenek tömeges áldoztatásokat vagy más eucharisztikus ünnepséget.⁶⁴

Az egyik bécsi egyházi lap latinul közölte a pápa rádióbeszédét.⁶⁵ Azt, hogy a német bojkott csak a nemzetközi, feltehetően németellenes egyházi irányvonal ellen, nem pedig a baráti Magyarország ellen irányul, csak néhány újság érezte azzal, hogy részletesen beszámolt a közvetlenül a kong-

⁵⁷ *Salzburger Volksblatt* (1938. máj. 23.); *Salzburger Chronik* (1938. máj. 24.), illetve (1938. jún. 1.).

⁵⁸ Az *Innsbrucker Nachrichten* 1938. május 2-án a „budapesti estilap, a *Nemzet*”-re hivatkozva tudósított erről: „A Keresztény Kereskedők és Kézművesek Szövetsége elhatározta, hogy tagjainak üzleteit kereszttel jelöli meg, azért, hogy így tegyék a keresztény üzleteket felismerhetővé. Ez a határozat jelenleg csak az előttünk álló budapesti Eucharisztikus Kongresszus idejére érvényes, de a későbbiekben állandó érvényűvé válhat.” Jelen idézet az *Innsbrucker Nachrichten* német fordítása alapján készült, mivel az osztrák lap által forrásként megadott „Budapester Abendblatt *Nemzet*” c. újságot nem sikerült az 1938-ban kiadott periodikák között azonosítani (a fordító).

⁵⁹ *Pharmazeutische Post* (1938. máj. 21.) 224.

⁶⁰ *Wiener Salonblatt* (1938. máj. 15.); hasonlóan: *Kärntner Zeitung* (1938. máj. 5.).

⁶¹ *Der Angriff* (Berlin) (1938. máj. 25.).

⁶² *Völkischer Beobachter* (1938. máj. 28.).

⁶³ *Völkischer Beobachter* (1938. máj. 29.).

⁶⁴ St. Pöltenben pl.: *St. Pöltner Diözesanblatt* (1938) VII[41]; Bécsben: *Wiener Diözesanblatt* (1938. máj. 23.); Salzburgban: *Salzburger Chronik* (1938. máj. 19.) és (1938. máj. 28.).

⁶⁵ *Wiener Diözesanblatt* (1938. jún. 28.).

resszust követő, Szent István halálának 900. évfordulóján tartott ünnepségekről,⁶⁶ amelyeken ráadásul egy 5000 fős német küldöttség és Németország hivatalos képviselői is megjelentek.⁶⁷

A kérdés tehát: jogosak voltak-e a nemzetiszocialisták azon előzetes félelmei, hogy a kongresszus egy Németország elleni támadásnak adhat színteret? Amennyire láthatjuk, nem. Két hónappal a kongresszus előtt a hitleri Németország a Magyarországgal szomszédos és a Szentszékkal szoros kapcsolatot ápoló Ausztriát bekebelezte. Katolikus politikusok és klerikusok ezrei, köztük a bécsi teológiai kar egykori dékánja is, ekkor már a dachau koncentrációs táborban szenvedtek. Zsidók tízezrei próbáltak kétségbeesve elmenekülni Ausztriából, nem ritkán épp Magyarországra, ahol maga a parlament néhány héttel korábban egy vitatható zsidótörvényt hagyott jóvá. Ettől elhatárolódva a szervezők azt deklarálták, hogy a kongresszus szigorúan a politikától független esemény. Ez persze az már csak nagyságrendje miatt sem lehetett így; különösképpen pedig az a tilalom tette politikai tényezővé, hogy németek nem vehettek részt rajta. A pápa is általános üzenetet juttatott el a kongresszushoz, amikor a Megváltóhoz könyörgött, hogy „erősítse a jobb idők reményét, és üzze el azokat a sötét felhőket, melyek egy újabb vihar félelmét keltik”, továbbá „a Mindenható világítsa meg lelkünket és szabadítson meg minden tévelygéstől, amelyek annyi rossz forrásai”.⁶⁸

Az államtitkárságtól a washingtoni pápai delegációhoz júniusban küldött híradás azt hangsúlyozta, hogy a pápai legátus beszéde semmiféle Németországra történő utalást nem tartalmazott.⁶⁹ Pacelli hosszú, német nyelvű beszédében inkább képekben beszélt „példa nélküli krízisről”, „lelki alultápláltságról”, „szellemi vérszegénységről”, „további erkölcsi mételtyről”. Világosan bizonyítja ezt a következő pár sor is:

Ha korunk szellemének némely szóvivője [...] az egyéni és a közboldogságot Krisztus nélkül, vagy éppenséggel Krisztus ellen akarja meg-

⁶⁶ Lásd az „Ungarn Land der Stephanskronen” című mellékletet, amely egyáltalán nem tesz említést a kongresszusról: *Reichspost* (1938. máj. 27.) 17–24.

⁶⁷ *Oedenburger Zeitung* (1938. jún. 2.).

⁶⁸ A latin nyelvű beszédet közölte a *Wiener Diözesenblatt*: „Ac dein vobis, singulis universis, Eucharisticum ex omnibus Nationibus Congressum Budapestini celebrantibus, paterno ex animo benedicemus; dumque Redemptor Noster Eucharisticis velis delitescens, at fidei oculis quasi adspectabilis, summum agit triumphum, eum una vobiscum suppliciter adprecamur ut haec, quae non desunt solacia, ut hanc, quam mente praecipimus, meliorum temporum spem, divina ope sua foveat, augeat, confirmet; itemque eam, qua tantopere angimur, animum perturbationem obscuracionemque, depulsis caelo nubibus, quae novas tempestates protendere videntur, supernis suae lucis radiis suaeque gratiae muneribus collustrare ac sedare benigne velit.” *Wiener Diözesenblatt* (1938. jún. 28.).

⁶⁹ ASRS, AA.EE.SS., Austria Ungheria, 1938, Pos. 915–917, Fasc. 72, f. 72, Domenico Tardini-nek, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja titkárának rejtjelezett távirata a Szentszék washingtoni delegációjához: Vatikán, 1938. jún. 10.: „[...] che questo conflitto di coscienza non c'è stato perchè nelle parole dell'E.mo Cardinale Legato non c'è qualsiasi accenno alla Germania.”

valósítani, akkor a „tanúim lesztek” órája elérkezett. És akkor szent kötelessége mindenkinek, [...] hogy rettenthetetlenül és szeretettel eltelve ellenszegüljenek minden téves irányzatnak és megvédjék az „instaurare omnia in Christo” eszméjét.⁷⁰

Ami a politikai rendszereket illeti, a legátus az egyházat szigorúan semlegesnek nevezte, és ezzel már a következő világháborúban képviselt elvére utalt. Ugyanakkor már felismerhető volt a radikális átalakulás teológiatörténeti hangsúlyozása felé mutató irányvonal is:

Az Egyháznak nem hivatása, hogy a kizárólag földi célú kérdésekben és ügyekben állást foglaljon és válasszon a különböző rendszerek és módszerek között, hogy melyiket alkalmazza a pillanat legégetőbb problémáinak megoldására. Az Egyház az igazság szolgálatára rendeltetett apostoli hivatását az univerzális szeretet jellemzi: lehetetlen tehát, hogy egyoldalú pártos állásfoglalásra korlátozódjék és merevedjék. [...] Egyetemes programjában az Örökkévaló Teremtésének és Megváltásának hatalmas tervezete kijelölte minden korszaknak és minden népnek a maga gondviselészerű helyét. Az Egyház tudja, hogy Isten szelleme nemcsak a zephir lágy fuvallatában lebeg, hanem néha az orkán tomboló süvöltésében is. Az Egyház gyakran tapasztalta a saját történetében is, hogy a mélyenszántó és sötét kilátásokat feltáró felfordulások korszaka legtöbbször, öntudatlanul új virágzásnak, új fellendülésnek és új termékenységnek szoktak anyagi és lelki előfutárai lenni.⁷¹

Hogy vajon egy ilyen vallásos foglalatba öntött beszéd, ami akkoriban az egyház legfőbb hatóságától Budapesten és máshol is elhangzott, az akkori idők drámai helyzetéhez illő volt-e vagy sem, és vajon az egyházfejedelmek Németországban, Ausztriában és Magyarországon, valamint a Kúrián a Pacelli legátus által megkövetelt „tanúságtételnek” eleget tettek-e, Istennek hála, nem egy történész feladata megítélni.

ÖSSZEFOGLALÁS: AZ 1938. ÉVI EUCHARISZTIKUS KONGRESSZUS – ELSZALASZTOTT ESÉLY?

A Budapesten megtartott 34. Eucharisztikus Világkongresszus kétségtelenül impozáns rendezvény volt, és egyszersmind a bizonyágtétel hatásos gesztusa, éppúgy erős bizonyítéka annak, hogy az akkori katolicizmus tömegeket tudott megmozgatni, és a totalitárius hatalmakkal szemben saját fegyverei-

⁷⁰ Az idézetet az 1938. évi magyar fordításból vettük át: *A XXXIV. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus emlékkönyve* (közrebocsátja a kongresszus Előkészítő Főbizottsága; Budapest, 1938) 232 (a fordító). Az eredeti német szöveget közli: *L'Osservatore Romano* (1938. máj. 30–31.) 2–3.

⁷¹ Uo. Az idézetet az 1938. évi magyar fordításból vettük át: *A XXXIV. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus emlékkönyve* 231–232 (a fordító).

vel képes volt szembeszállni. A kongresszus kapcsán szólnunk kell annak árnyoldalairól is. Itt említhetnénk a diktatúra tömegekre és érzelmekre építő formanyelvének tudatos használatát, valamint a magyar politikai elithez való kritikátlan közeledést. Visszatekintve megállapítható, hogy az 1938. évi budapesti kongresszus – éppúgy, mint annak idején 1912. évi bécsi kongresszus – kiváló plénum volt, ahol az egyház római központja közvetlenül a világháború előtt még egyszer hangosan szót emelhetett, és széles körű meghallgatást is remélhetett. Ezt a világos állásfoglalásra kínáló alkalmat – melynek megragadását a franciaországi katolikus értelmiségiek kevés korábban könyörögve kérték –, mint láthatjuk, igen visszafogottan használták ki Budapesten. Az attól való félelem, hogy a határozott fellépés az érintett országok egyházaira következményekkel járna, ugyanakkor a német és osztrák püspöki karok ambivalens magatartása miatt is nyilván alkalmatlannak tűnhettek a világos szavak, noha a náci uralom jellegére vonatkozóan már semmiféle illúzióknak nem lehet helye. Ezért esik maga a kongresszus a problémás évekkel együtt azon drámai ítélet alá, amit a katolikus újságíró Alfred Missong a pápához 1938 novemberének elején írt levelében egy latin mondással juttatott kifejezésre: „qui tacet consentire videtur” (aki hallgat, egyetérteni látszik).⁷² Hogy az osztrák katolikusoknak 1938 márciusa előtt és aztán is reményeikben és várakozásaikban nagyot kellett csalódniuk, ismét világosan rámutat arra, hogy az egyház és a társadalom realitásai akkoriban, és más időkben is, milyen markánsan távol álltak egymástól, és mennyire nehéz volt az arra hivatottaknak ténylegesen tanúságot tenniük – *historia docet! Docet historia?*

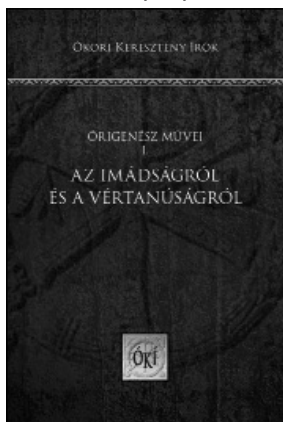
⁷² KLIEBER, „*Vera pazzia – heller Wahnsinn*”... 149.

Órigenész művei I.

AZ IMÁDSÁGRÓL ÉS A VÉRTANÚSÁGRÓL

Ókori Keresztény Írók 5. kötet

Órigenész az ókori görög nyelvű keresztény tudományosság és spiritualitás meghatározó alakja, aki a rendszeres teológia, a szentírási szövegmagyarázat, az apologetika és a lelkeség területén évszázadokon át meghatározó befolyást gyakorolt a keresztény gondolkodásra. A kötetben közölt munkái közül *Az imádságról, a Buzdítás a vértanúságra, valamint a Párbeszéd Héralleidéssel és püspöktársaival* című művei főleg mint lelki vezetőt mutatják be

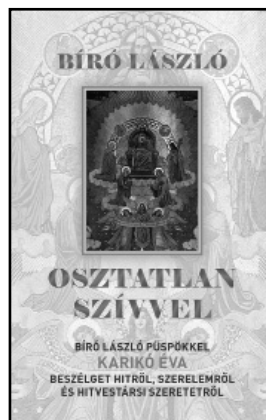
öt. A Lukács evangéliumához készült – eredetileg katekumeneknek szánt – kommentárjai és homíliái alkalmat adnak számára, hogy érveljen Mária szüzességének tézise mellett, így ezek közül a hatodik és hetedik homília a mariológia egyik legkorábbi alapszövegének számít. Órigenész műveinek jelen kiadását Caesareai Euszebiosz szavaival ajánljuk a hitében elmélyülni vágyó, vagy éppen érdeklődő, kereső olvasóknak: „azt tanította, hogy a magatartásnak pontosan egyeznie kell a szóval, és főleg emiatt vonzott – Isten kegyelmével megsegítve – sokakat követésére”.

396 oldal, keménytéblás. Ára: 4600 Ft

Bíró László OSZTATLAN SZÍVVEL

Bíró László püspökkel Karikó Éva beszélget hitről, szerelemről, hitvestársi szeretetről

„Felemelő, felszabadító élmény Bíró püspök atyát hallgatni, a közelében lenni, és beszélgetni vele. Egyszerűen jót tesz a jelenléte, a tisztánlátása. Őt hallgatva kisimulnak a ráncok az ember lelkén. Figyel. Egyszerre Felfelé, majd befelé néz, és közben a hozzá fordululó lelkére is kíváncsi. Tud meghallgatni, nem csak csipőből tolja a jótanácsokat. Tapasztalatainak gazdag kincsházából merítve szól, semmi máz, semmi hókuszpókusz. Egyszerűség, közvetlenség, kifogyhatatlan derű és józan, tiszta gondolatok. Az esetleg kemény igazság kimondása az irgalom meleg, puha köntösébe burkolva, ami segíti a továbblépést.” *Karikó Éva*

272 oldal, keménytéblás. Ára: 3200 Ft

RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda
1364 Budapest, Pf. 277. • TELEFON: 318–6957
szitkonyvek.hu

◆◆◆ KOVÁCS ESZTER

A 17. századi magyarországi biblikus cseh nyelvű énekek dallamai

Magyarországon a reformáció egyházai és a katolikus egyház egyaránt fontosnak tartották az anyanyelvi igehirdetést, éneklést az itt élő népek, köztük a szlovákok számára is. A fehérhegyi csata után a protestáns cseh értelmiség jelentős része talált új hazát Magyarországon, az ő hatásuk nyelvi szinten is érződik a szlovákoknak szánt evangélikus kiadványokban. A szlovák evangélikus egyházban a 17. század folyamán végig a králicei Biblia nyelvére támaszkodó, úgynevezett „biblikus cseh nyelvet” használták liturgikus és irodalmi nyelvként. Ezzel szemben a katolikus kiadványok nyelve jobban igyekezett alkalmazkodni az olvasóközönség anyanyelvéhez.¹

A 17. századi magyarországi nyomtatványokban több mint kétezer biblikus cseh vagy szlovák nyelvű verses emlék maradt ránk. Ennek jelentős részét teszik ki a dalok, énekek. A közeljövőben várható a 17. századi magyarországi biblikus cseh vagy szlovák nyelvű verses emlékek incipitjeit és legfontosabb adatait közreadó katalógus megjelenése.² A munkálatok során megtörtént az „ad notam” adatok feltárása a teljesség igényével, ennek tanulságait foglalja össze a jelen közlemény.

¹ SZILÁDY Jenő, *A magyarországi tót protestáns egyházi irodalom 1517–1711* (Budapest, szerző, 1939) 16–18; KÄFER István, *Magyar szlovákságismeret* (Budapest, SZIT, 2012) 52–54; Uő, *Az egyetemi nyomda négy száz éve. 1577–1977* (Budapest, Helikon, 1977) 26.

² A kötet előreláthatólag még 2022-ben megjelenik a Szt. Adalbert Közép- és Kelet-Európa Kutatásokért Alapítvány kiadásában. Tervezetéről lásd: KOVÁCS Eszter, *Slovensko – české incipity v maďarské národni retrospektívni bibliografii (RMNy – STU)*, in *Brněnská hungaroslavistika a česko – slovensko – maďarské vzťahy* (szerk. Käfer István – Ivo Pospíšil; Szeged, Gerhardus, 2012) 75–86; Uő, *A magyarországi biblikus cseh és szlovák nyelvű énekek és versek tervezett repertóriumai és felhasználási lehetőségei*, in *Népelemek és gyülekezeti énekek a 17. századi Magyarországon* (szerk. Szádóczki Vera; Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2017) 67–71.

A nyomtatványok közül a *Cantus catholici*³ két kiadása, a *Cithara Sanctorum* 1636-os, 1653-as, 1674-es, 1684-es, 1696-os kiadása⁴ és a fehéregyri csata után Magyarországra menekült sziléziai lelkész, Jiřík Joannides Frydecký (?–1679 után) *Dwogj spis včíněnj...*⁵ című műve tartalmaz kottákat is. Ezekben az énekeskönyvekben minden énekszöveghez tartozik dallam vagy dallamutalás, de más nyomtatványokban is találunk utalásokat dallamokra. Összesen közel 400 énekhez tartozik kotta, és 344 esetben találunk dallamutalást, vagyis „ad notam”, „jako” vagy más módon jelzést arra, hogy milyen dallamra énekelték. Újabb 223 esetben a műfaj (hymnusz, zsoltár) vagy a címfelirat (pl. karácsonyi ének, temetési ének stb.) alapján tudható, hogy az adott művet énekelték, bár dallamát nem lehet meghatározni.

Ritkán, de előfordulnak átfedések. Megközelítőleg 30 szövegnél dallamutalás és saját kotta is található. Ez két okból lehetséges: Az egyik, hogy több nyomtatványban is szerepel, némelyikben kottával, máshol csak utalóval. Ilyen például a „Vzdejmež čest Bohu svému, z jeho dobrodiní” [Tegyünk tiszteletet Istenünk előtt jótéteményeiért]⁶ incipittel jelzett hálaadó ének, mely a *Cithara Sanctorum* kiadásaiban dallamutalással (ad notam: „Herr Christ der einige Gottes Sohn”), míg a *Cantus Catholicibus* dallammal szerepel.⁷ Minden bizonnyal azért, mert a hivatkozott német evangélikus népéneket a katolikus közösség nem ismerte. Sixt Palma Močidlanský cseh lelkész (1569 – 1620 után) prédikáció előtti éneke a „Bože Otče sesliž nám ňyň[!] Duchu Svatého” [Úristen küldd el most nekünk a Szentlelket] a *Cantus catholicibus* kottával szerepel, míg a *Perlička dítek Boží* című evan-

³ TRÁNOVSKÝ, Jiřík, *Cithara Sanctorum, Písň duchownj staré y nové...* [Cithara Sanctorum, régi és új lelki énekek] (w Lewoči, v Wawřince Brewera, 1636); Uő, *Pijsň duchownj staré y nové...* (w Lewoči, v Wawřince Brewera, 1638, recte 1639); [SZÖLLŐSI Benedek], *Cantvs catholici. Pýsne katholicke latinské i slowenské, nowé y starodawné...* [Cantus catholici, latin és szlovák, új és régi katolikus énekek...] (Levoča, [Brewer], 1655) és (v Ternave, skrze Jana Ondreje Hörmanna [Akad.], 1700).

⁴ TRÁNOVSKÝ, Jiřík, *Cithara Sanctorum, Pijsň duchownij, staré y nowé ...* (w Lewočy, v Samuele Brewera, 1674); ua. (w Lewočy, [Samuel Brewer], 1684); ua. (w Lewočy, v Samuele Brewera, 1696). A *Cithara Sanctorum* kiadásairól lásd: AUGUSTÍNOVÁ, Eva, *Cithara Sanctorum Bibliografija* (Martin, SNK, 2011). A *Cithara Sanctorum* énekeinél a továbbiakban csak az első kiadásra, és Augustínová jegyzékében található oldalszám/sorszámára hivatkozunk, amely eligazítást nyújt a többi kiadásról is.

⁵ JOANNIDES, Jiřík, [1] *Dwogj spis včíněny. 1. gest clangor tubae divinae resonans ... Zwuk trauby Božj zwucjcy, dwanacte předchůdci den Páně poslednj saudny...* [2] 2. *Spis gest o pravé poslupnosti včenj ewangelitského...* [Két elkészült írás. 1. clangor tubae divinae resonans ... Isten harsonájának hangja hírül adja az Úr utolsó ítéletének tizenkét előjelét... 2. Írás az evangélikus hit igaz követéséről...] (w Žilině, v Jana Dadana, 1667).

⁶ A biblikus cseh incipitszövegeket átírásban adjuk meg, vagyis: cz=č, g=j, j=i, ss=š, v=u, w=v.

⁷ PRIBIŠ, Daniel, *Pjsně duchownij...* [Lelki énekek] (w Lewočy, Brewer, 1634) L₅; TRÁNOVSKÝ (1636) 515 (AUGUSTÍNOVÁ 360/1489); SZÖLLŐSI (1655) 316; SZÖLLŐSI (1700) 310; PLINTOVIČ, Adam, *Zpewowe a neb Pjsničky Duchownj ...* [Dalok, avagy lelki énekek] (w Žilině, v Jana Dadana, 1686) 80.

gélikus lelki könyvben utalóval.⁸ A *Perlička* nem tartalmaz kottákat, ezért volt szükség az utalóra. A cseh szerző olyan énekekre utalt („Pane Bože buď při nás...” [Úristen légy mellettünk]), amely bár közismert lehetett a cseh hagyományban,⁹ nem szerepel egyetlen hazai énekeskönyvben sem. Az „Ej Pannenka zmleného synka” [Hej, a Szűz kedves fiacskáját] kezdetű ének a *Cantus catholiciben* kottával jelent meg, ezzel szemben a *Cithara Sanctorum* csak utal egy korábban már szereplő énekekre, a „Pochvalen buď z nevymluvné lásky”-ra [Áldott legyél kimondhatatlan szeretetből].¹⁰ A népszerű esti ének, a „Pod večer tvá čeládka” [Este a te házad népe] a *Cantus catholiciben* kottával, a *Cithara Sanctorumban* csak a „starodávný” [ősregi] megjegyzéssel¹¹ szerepel.

Előfordul, hogy ugyanabban a műben szerepel dallammal és utalóval is, így a kántor dönthetett arról, melyik dallammal éneklí. Ilyenek például a *Cantus catholiciben* a „Zdráva buď hvězda žáduci” [Üdvözlégység várva várt csillag],¹² „Anjelové, anjelové jsú spívali” [Angyalok, angyalok énekeltek],¹³ a *Cithara Sanctorumban* az „Ó Bože náš, Trojice nejsvětější” [Ó Istenünk, legszentebb Szentháromság],¹⁴ „Ó buď sláva na výsosti” [Ó dicsőség legyen a magasságban],¹⁵ „Odpolu životem naším” [Életünkkel félig],¹⁶ „Proč tak truchlíš, Proč se tak svírás” [Miért bánkódsz ennyire, miért szorongsz úgy],¹⁷ Jiřík Joannides Frýdecký-nél a „Zvuk trauby nám ohlašuje, příchod předchůdce zjevuje” [A harsona hangja adja hírrül nekünk, az előjel érkezését jelzi] incipittel jelzett énekek.¹⁸ A *Cantus catholicire* jellemző továbbá, hogy gyakran több éneket is felsorol, amelyek dallama megfelel a szövegnek, legtöbbször a „Zdráva jenž jsi pozdravená” [Üdvözlégység, akit köszöntöttek], „Utěšený nám den nastal” [Örvendetes napunk támadt], „A na zemi bu-

⁸ SZÖLLŐSI (1655) 209; PALMA MOČIDLANSKÝ, Sixt, *Perlička (!) díjtek Božijch, a neb modlitby pobožné na dwanaćte cžlánku wjry křestánské ...* [Isten gyermekeinek gyöngyöcskéje, avagy jámbor imádságok a tizenkét hittételle] (w Trenčíně, [Čížek], 1663), U.a.; SZÖLLŐSI (1700) 193.

⁹ *Thesaurus Hymnorum Bohemicarum*, <http://www.clavmon.cz/htb/> (2022.04.07.).

¹⁰ SZÖLLŐSI (1655) 33; TRÁNOVSKÝ (1674) 75 (AUGUSTÍNOVÁ 284/317); SZÖLLŐSI (1700) 31; PLINTOVIČ (1686) 22.

¹¹ TRÁNOVSKÝ (1674) 740 (AUGUSTÍNOVÁ 330/1019); SZÖLLŐSI (1655) 313; SZÖLLŐSI (1700) 307.

¹² Ad notam: „Pan Bůh všemohúci” [Mindenható Úristen] (SZÖLLŐSI [1655] 129), SZÖLLŐSI (1655) 291; SZÖLLŐSI (1700) 275.

¹³ Ad notam: „Colaudemus, colaudemus Christum regem” SZÖLLŐSI (1655) 40.

¹⁴ TRÁNOVSKÝ (1653) 34 (AUGUSTÍNOVÁ 316/810).

¹⁵ Ad notam: „K horám patřím já vesselé” [A hegyekre tekintek vidáman] (Zsolt 121), TRÁNOVSKÝ (1636) 190 (AUGUSTÍNOVÁ 316/815).

¹⁶ Ad notam: „Kristus příklad pokory” [Krisztus alázatosság példája], TRÁNOVSKÝ (1653) 482 (AUGUSTÍNOVÁ 322/896).

¹⁷ Ad notam: „Bože můj spravedlivý saudec” [Isten, igazságos bírám], TRÁNOVSKÝ (1636) 357 (AUGUSTÍNOVÁ 336/1104).

¹⁸ Ad notam: „S nebe přišedše Anjelé” [Az égből eljövén az angyalok], JOANNIDES 4.

diž lidem” [És a földön legyen az embereknek], „Ó blahoslavený člověk” [Ó boldog ember] kezdetű énekek dallamai szerepelnek együtt.¹⁹

A *Cantus catholicus*ban és a *Cithara Sanctorum* egyes kiadásában is gyakori, hogy a szerkesztő az eredeti latin szöveget a cseh fordítás előtt kottával közli, a fordításnál pedig csak „nota eadem” megjegyzéssel utal az előző (latin) énekekre. Ugyanígy a fordítások esetében is természetes, hogy az énekek elénekelhetők eredetijük dallamára.

Sokatmondó, hogy mely énekek dallama szerepel legtöbbet dallamutalásként. A fent említett 344 ad notam 230 éneke utal. Ezek egyrészt a legáltalánosabb ritmikai szerkezettel bíró énekek, másrészt a legismertebbek, amelyek dallamát bárki fejből is felidézhetette. A leggyakoribb dallamhivatkozások, amelyek legalább öt alkalommal előkerülnek, a következők:

„A na zemi budiž lidem” [És a földöm legyen az embereknek]: a Gloria miserész egyik változata. A *Cantus catholicus*ban kottával,²⁰ az evangélikus énekeskönyvekben (*Cithara Sanctorum*, Plintovič énekeskönyve) csak szöveggel szerepel.²¹ Összesen tizenkét ének utal rá, a *Korunka aneb vínek...* című evangélikus erkölcsi tanításban kettő, a *Cantus catholici* kiadásában tíz.

„Ač jest mé srdce smutné” [Bár szomorú a szívem]: Eliáš Láni (1570/1575–1618), szlovák evangélikus lelkész éneke, vigasztalás szomorú időkben (Píseň v zármutku [Ének szomorúságban]).²² Katolikus és evangélikus énekeskönyvekben is megjelent, a *Cantus catholicus*ban és a *Cithara Sanctorum*ban is kottával szerepel, de a rá vonatkozó tizenhat hivatkozás mind evangélikus könyvekben található. Joannides *Dwogj spis včíněnj* című művében tizennégy éneket írt a dallamára, illetve dallamutalásként a *Cithara Sanctorum*ban is megtalálható.

„Bůh ohném svaté světlosti” [Isten a szent világgosság tűzével]: énekelt imádság Isten oltalmáért (Za ochranu Boží) a 27/26. zsoltár (Dominus illuminatio mea) parafrázisa, amelyet lengyelből fordított ismeretlen fordító. Az előzőhöz hasonlóan a katolikus és az evangélikus énekhagyományak is része. A *Cantus catholicus*ban és a *Cithara Sanctorum*ban is kottával szerepel. Hat egyéb énekszöveg illik a dallamára, ezek részben a *Cithara Sanctorum*ban (általában a későbbi kiadásokban), részben Juraj Zábajnik *Modlitby na-*

¹⁹ Pl. „Druhá svátost birmováni” [A második szentség a bérmlás], Szöllősi (1655) 257; Szöllősi (1700) 241; „Kdo chce pravý krestian sluti” [Aki igaz keresztény akar lenni], Szöllősi (1655) 250; Szöllősi (1700) 234; „V trech ctností od Bohá[!] daných” [A három Istentől adott erényben], Szöllősi (1655) 250; Szöllősi (1700) 234 stb.

²⁰ Szöllősi (1655) 201, 202; Szöllősi (1700) 185, 186.

²¹ Tránovský (1636) 218 (Augustínová 264/1); Plintovič (1686) 133 [recte 137].

²² Pribiš Rša; Tránovský (1636) 550 (Augustínová 264/3); Szöllősi (1655) 239; Szöllősi (1700) 223; Ďurovič, Ján, *Duchovná poezia Slovenská pred Tránovským* (Liptovský Svätý Mikuláš, Tranoscius, 1939) 190/84.

*božné... című (Löcse, 1686) evangélikus énekes- és imádságoskönyvében található.*²³

„Chcešli krestiane plniťi vůli Boží” [Ha Isten akaratát akarod teljesíteni keresztény]: katolikus tanító ének a tízparancsolatról (Na desatero Boží přikázání). A *Cantus catholicib*en dallam nélkül szerepel, utalással a „Zdráva jenž jsi pozdravená”, „Utěšený nám den nastal”, „A na zemi budíž lidem”, „Ó blahoslavený člověk” és az „Ó slavná Svatá Trojice” [Ó dicsőséges Szentháromság] dallamokra.²⁴ „Ad notam” utalásokban is kizárólag a *Cantus catholicib*en szerepel.²⁵ Szokatlan, hogy ez esetben olyan énekekre történik hivatkozás, amelynek nincs önálló kottája.

„Jak živých vod jelen žádá” [Ahogy a szarvas vágyik az élő vízre]: a 42/41. zsoltár parafrázisa, a szöveg Jiřík Strejc csehtestvér lelkész fordítása a genfi zsoltárok dallamára.²⁶ Magyarországon először a *Cithara Sanctorum* 1696-os kiadásában jelent meg nyomtatásban,²⁷ de már az 1636-os kiadásban is található hivatkozás a dallamára.²⁸ A *Cithara Sanctorum* mellett a *Korunka, aneb vínek panenský* című evangélikus lelkiségi műben és Johann Habermann imádságoskönyvében található rá hivatkozás.²⁹

„Ó blahoslavený člověk” [Ó boldog ember]: az 1. zsoltár parafrázisa a *Cantus catholicib*en és a *Cithara Sanctorumb*an is kottával szerepel.³⁰ Tizenöt egyéb szöveget lehet elénekelni a dallamára, ezek általában a két fent említett énekeskönyvben megtalálhatók. Érdekeség azonban, hogy az evangélikus Daniel Pribiš énekeskönyvében is szerepel dallamutalásként,³¹ amely az első szlovákoknak szánt énekeskönyv, és korábbi, mint magának az éneknek első magyarországi közlése.³² Az evangélikus hagyomány Jan Blahoslav

²³ TRÁNOVSKÝ (1636) 571♯ (AUGUSTÍNOVÁ 276/205); SZÖLLÖSI (1655) 221♯; SZÖLLÖSI (1700) 205♯; PLINTOVIČ (1686) 146 [recte 150]; MALURA, Jan, *Písně pobělohorských exulantů (1670–1750)* (Praha, Academia, 2010) 307/215, 308/219.

²⁴ SZÖLLÖSI (1655) 246; SZÖLLÖSI (1700) 230.

²⁵ Pl. SZÖLLÖSI (1655) 263; SZÖLLÖSI (1700) 247; SZÖLLÖSI (1655) 262; SZÖLLÖSI (1700) 246; SZÖLLÖSI (1700) 245 stb.

²⁶ STREJC, Jiřík, *Žalмовé neb zpěvové svatého Davida. Žalмовé parafráze Jiřího Strejce podle vydání z roku 1598 s variantami podle vydání z let 1587 a 1596* (szerk. Tomáš Matějce; Praha, Strahovská knihovna, 2014) 146–147.

²⁷ TRÁNOVSKÝ (1696) 752 (AUGUSTÍNOVÁ 292/426).

²⁸ „Ježíši, králi anjelský” [Jézus angyali király], TRÁNOVSKÝ (1636) 515.

²⁹ *Korunka aneb wjnek panenský wssechném pobožným a sslechtným Pannám národu slovenského, a českého k zwlasstnjmu potěssenj a vžjtku oddaný. ...* [Korona, avagy szűzi koszorú, amely minden jámbor és nemes szűznek a cseh és a szlovák nemzetből gyönyörködtetésére és hasznára adatott] (w Žilině, v Alžběty Dádanky, 1679) E_{11a}; HABERMANN, Johann, *Modlitby křesťanské za wsseliké potřeby každému člověku wsselikého stavu potřebné...* [Keresztény imádságok, minden rendű embernek mindenféle szűkségletben] (w Žilině, [Dadan], 1678) 20.

³⁰ TRÁNOVSKÝ (1636) [416] (AUGUSTÍNOVÁ 316/800); SZÖLLÖSI (1655) 226♯; SZÖLLÖSI (1700) 210♯.

³¹ „Pan blahoslaví nevinné” [Az Úr megáldja az ártatlanokat], ad notam: „O blahoslavený člověk”, PRIBIŠ Y[X]_{3a}.

³² TRÁNOVSKÝ (1636) [416].

énekeként tartja számon, de katolikus gyűjteményekben, például Jiřík Hlohovský 1622-ben Olomoucban kiadott *Písně katolické* című könyvében is megtalálható volt.³³

„Pán Bůh všemohaucí” [Mindenható Úristen]: cseh ének az angyali üdvözletről, a 14. század második feléből, feltehetően Jan z Jenštejna prágai érsek alkotása. 1700-ig összesen hat hazai ének mellett található meg dallamutalásként. A korábbiakhoz hasonlóan a *Cantus catholicibus* és a *Cithara Sanctorum*ban is kottával szerepel.³⁴ A *Cithara Sanctorum*nak egy éneke illik dallamára,³⁵ a többi hivatkozás a *Cantus catholici* kiadásaiban található.

„Pane Bože budiž chvála” [Az Úristennek legyen hála]: hálaadó ének, amely a katolikus és az evangélikus hagyományban is ismert. Csak a *Cantus catholici* kiadásaiban szerepel kottával, a *Cithara Sanctorum* csak a szövegét közli, kotta vagy dallamutalás nélkül.³⁶ Összesen hat evangélikus és egy katolikus éneket énekeltek dallamára, ezek Juraj Zábajník (1608–1672) szlovák kántor, tanító és költő imádságoskönyvében (*Modlitby nabožné...*), a *Cithara Sanctorum*ban és a *Cantus catholicibus*ban található.

„Rok starý míjí” [Elmúlik az óév]: Johann Steuerlein éneke alapján Jiřík Třanovský alkotása (Na nové leto o obřezání Páně, s chválemi [Újévre, Urunk körülmetéléséről, dicséretekkel]). A *Cithara Sanctorum* kiadásaiban szerepel,³⁷ és utalásként is ott található meg öt további énekszöveg mellett. A kottás változatokban kottája is megtalálható, máshol csak jelzik, hogy az „Ej nuž Páně služebníci...” [Nos hát Isten szolgálói] dallamára énekeltek, amely a 134. zsoltár verses parafrázisa, és a magyarországi nyomtatott hagyományban ismeretlen. A Jiřík Strejc zsoltároskönyvében közölt kotta³⁸ pontosan megegyezik a *Cithara Sanctorum*ban a „Rok starý míjí” szöveggel közölt dallamával, amely az eredeti genfi zsoltár dallama. A „Rok starý míjí” szerkezete megegyezik a „Bůh ohném svatě...” incipittel jelzett énekével, Jan Blahoslav „Práci denní vykonavše” [Napi munka végeztével] versénél mindkét dallamra található utalás.³⁹

„Utěšený nám den nastal” [Örvendetes napunk támadt]: húsvéti ének, amely kottával szerepel a *Cantus catholicibus*ban és a *Cithara Sanctorum*ban is.⁴⁰ Összesen tizennégy egyéb énekszöveg illik a dallamára, ezek túlnyomó

³³ *Hymnorum Thesaurus Bohemicus*, <http://www.clavmon.cz/htb/>.

³⁴ TŘANOVSKÝ (1639) 26 (AUGUSTINOVÁ 326/953); PLINTOVIČ (1686) 9.

³⁵ „Kyrie eleison, / O Bože k nám se skloň” [Ó Isten, hajolj hozzánk], TŘANOVSKÝ (1636) 271 (AUGUSTINOVÁ 306/660, 663).

³⁶ PRIBIŠ M-b; TŘANOVSKÝ (1636) [484] (AUGUSTINOVÁ 326/967); SZÖLLŐSI (1655) 216♣; SZÖLLŐSI (1700) 200♣; ĎUROVIČ 156/34.

³⁷ TŘANOVSKÝ (1636) 76 (AUGUSTINOVÁ 338/1157).

³⁸ STREJC, Jiřík, *Žalmové, aneb zpěvové Svatého Dawida...* [Zsoltárok, avagy Szent Dávid énekei] [Wytisštěné w Starém Městě Pražském [Prah], v Pawla Sessia, 1620) 648.

³⁹ TŘANOVSKÝ (1684) 648 (AUGUSTINOVÁ 334/1080).

⁴⁰ TŘANOVSKÝ (1639) 232 (AUGUSTINOVÁ 350/1339); SZÖLLŐSI (1655) 130; SZÖLLŐSI (1700) 114;

többsége a *Cantus catholici*ben található, kisebb része a *Cithara Sanctorum*-ban és egy töredékesen fennmaradt trencsényi evangélikus imádságos és énekeskönyvben.⁴¹

„Z nebe přišedše anjelé” [Az égből eljövén az angyalok]: Luther Márton „Vom Himmel kam der Engel Schar” című énekének biblikus cseh változata a *Cithara Sanctorum*ban jelent meg, kottával.⁴² Kilenc másik énekszöveg énekelhető a dallamára, ezek részben az eredetivel egyazon könyvben, a *Cithara Sanctorum*ban jelentek meg, részben Jiřík Joannides Frýdeckýnek az utolsó ítéletről szóló könyvében.⁴³ Erre a dallamra írta Štefan Pilárik „Píseň o zemi Uherské” [Ének Magyarországról] című énekét is.⁴⁴

„Zdráva jenž jsi pozdravená” [Üdvözlég, akit köszöntöttek]: ének Szűz Mária tiszteletére. Kottával és (összesen tizenhárom esetben) dallamutalásként is szerepel a *Cantus catholici* kiadásaiban,⁴⁵ emellett egy alkalommal egy evangélikus énekeskönyvben is.⁴⁶

Az összes éneket vizsgálva látható, hogy általában a *Cithara Sanctorum* és a *Cantus catholici* énekeire hivatkoznak. Szöllősi Benedek a *Cantus catholici*-ben segítségként még az oldalszámot is megadta, ahová lapozva a hívek megtalálhatták a kottát. A kotta nélküli evangélikus énekeskönyvek vagy versek szinte kivétel nélkül a *Cithara Sanctorum* dallamaira épülnek, amely a 17. század közepétől alapvető liturgikus könyv lett.

A legtöbb esetben egyéb biblikus cseh nyelvű énekekre utalnak, de nem ritka más,⁴⁷ német (9 esetben) vagy latin ének (8 esetben) dallamára történő hivatkozás sem. Egy magyar nyelvű éneket is találunk, amelynek dallamára biblikus cseh verset énekeltek, ez az „Irgalmasságnak istene”.⁴⁸ Daniel Pribiš javasolja dallamát a „Stvoriteli na výsosti, Bože, Otče od večnosti” [Teremtő a mennyekből, Isten, öröktől való atya]⁴⁹ ének szövegére.

PLINTOVIČ (1686) 54.

⁴¹ [Modlitby každodenně] [Mindennapi imádságok] ([v Trenčíně], v impressy Doroty Vokálov[é], [1642–1647]) 17.

⁴² TRÁNOVSKÝ (1636) 48 (AUGUSTINOVÁ 362/1514).

⁴³ JOANNIDES 4, 25, 30, 122.

⁴⁴ „Slyš mne slyš o věrná duše” [Hallgass meg, ó hívő lélek], ad notam: „Z nebe přišedše Anjele”; PILÁRIK, Štefan, *Sors Pilarikiana. Los Pilárika Štěpána...* (v Žilině, 1666) B₁:b.

⁴⁵ SZÖLLŐSI (1655) 11; SZÖLLŐSI (1700) 11.

⁴⁶ „A na zemi budí lidem” Gloria, ad notam: „Zdráva jenž jsi pozdravená, ev.”, [Modlitby každodenně] 4.

⁴⁷ Itt nem vettük figyelembe a fordításokat, amelyek természetesen énekelhetők eredetijük dallamára.

⁴⁸ *Répertoire de la poésie hongroise ancienne. Manuel de correction d'erreurs dans la base de données I–II* (szerk. Horváth Iván – H. Hubert Gabriella; Paris, Nouvel Objet, 1992) 588.

⁴⁹ PRIBIŠ U₁b; ĐUROVIČ 201/105.

A hivatkozott biblikus cseh nyelvű énekek többsége azonosítható ugyanabban az énekeskönyvben vagy más magyarországi nyomtatott énekeskönyvekben, de időnként olyan dallamra is utaltak, amelynek egyáltalán nem volt magyarországi kiadása. Ezek szinte mindig cseh szerzők műveiben fordulnak elő, például Adam Trajan Benešovský *Potřebné a každodenní v pobožnosti se cvičení... című* könyvében a „Píseň vedoucí k doufání v Boha, na něj v spolehání složená” (Ének, amely Istenben való reményhez és a benne való bizalomhoz vezet) énekhez⁵⁰ tartozó dallamutalás: „Bože tobět se podávám” [Isten, neked átadom magam] vagy a *Cithara Sanctorum*ban a „Kristus Syn Boží vtelení” [Krisztus, Isten megtestesült fia] című nagycsütörtöki ének dallamutalása: „Šel přes Potok Cedron” [Átkelt a Cedron patakra].⁵¹ Ritkábban hazai szerzőknél is előfordulnak, például a magyarországi Juraj Zábójník a „Pán Bůh opatří, můj Synu, tu obět sobě zapalnu” [Az Úrissten gondoskodik, fiam, magának égő áldozatról] énekénél is olyan dallamra hivatkozik („V tobě daufam Hospodine” [Benned remélek Istenem]), amelynek nincs hazai nyomtatott kiadása.⁵² A *Korunka, anebo vínek panenský* énekes- és imádságoskönyvben található „Píseň o duchovním panenství”⁵³ [Ének a lelki szüzességről] szintén a hazai nyomtatott hagyományban ismeretlen dallamra utal („Veselme se spolu Křestaine” [Örvendezzünk együtt keresztények]⁵⁴).

Nem szabad elfelejteni, hogy itt csak a nyomtatott szövegeket vizsgáljuk. A nyomtatványokból ismeretlen szövegek valójában nagyon is ismertek lehetnek, máskülönben felesleges lett volna kotta nélkül csupán utalni rájuk. A szóbeli hagyománynak ekkor még sokkal nagyobb szerepe volt. Ezt erősíti, hogy Adam Plintovič „Písnička k pokání probuzující” [Ének a bűnbánat felindítására] című énekét egy cseh népdal dallamára („Žalostně plakala děvečka” [Keservesen sírt a kislány]) írta,⁵⁵ amely minden bizonnyal Magyarországon is ismert lehetett, különben nem lett volna értelme kotta nélkül,

⁵⁰ „Jsem hříšný, však daufám v Boha” [Bűnös vagyok, de Istenben remélek], TRAJAN, Adam, *Potřebné a každodenní v pobožnosti se cvičení z knížky welmi věšsené Praxis Pietatis řečené...* [Szükséges és mindennapos jámborsági gyakorlatok az igen gyönyörködtető Praxis Pietatis könyvből] [Trenčín, Václav Vokál, 1639k.] F₃a-b.

⁵¹ *Hymnorum Thesaurus Bohemicus*, <http://www.clavmon.cz/htb> (2022.04.06.); DUCREUX, Marie-Elisabeth, *Hymnologia Bohemica 1588–1764. Cationnaires tchèques de la Contre-Réforme I–II* (thèse de doctorat; Paris, 1982) II/57.

⁵² ZÁBOJNÍK, Juraj, *Modlitby nabožné w nichž se obsahuj rannj, večernj, obecně vzdychanij, při tom take pjsničky...* [Jámbor imádságok, amelyek közt vannak reggeli, esti és általános fohászok, emellett még dalocskák] (w Lewoči, v Samuele Brewera, 1686) 34.

⁵³ *Korunka aneb wjnek panenský* F₁b.

⁵⁴ *Hymnorum Thesaurus Bohemicus*, <http://www.clavmon.cz/htb> (2022.04.06.).

⁵⁵ „Žalostně baudu spivati” [Keservesen fogok énekelni], ad notam: „Žalostně devečka plakala”, PLINTOVIČ, Adam, *Písnička k pokání probuzující...* (v Žilině, 1668) A₂; BRAMBERGER, Jan, *Česká světská píseň lidová v XVI. století*, in *Český lid* (1910) 6/257–261.

csupán „ad notam”-ként hivatkozni rá. Ismeretesek olyan dallamutalások is, amelyek hazai énekeskönyvekben kotta nélkül szereplő énekekre utalnak.⁵⁶

Korábban említettük, hogy gyakran található a kottás kiadványváltozatokban a dallamutalás mellett kotta is. Ilyen a *Cithara Sanctorum*-ban a „Proč tak truchlíš / Proč se tak svíráš ének”,⁵⁷ vagy a „Ó Bože náš, Trojice nejsvětější” adventi ének.⁵⁸ Ez utóbbinál a kottás változatokban⁵⁹ a dallam is megtalálható, de mellette Tránovský hivatkozik Strejc zsolttárfordítására („Hospodine náš Pane nejmilejší” [Urunk, legkedvesebb urunk]) is.⁶⁰ A két dallam teljesen megegyezik, a genfi zsolttárokét követi. A kettős közlésre minden bizonnyal azért volt szükség, mert a magyarországi hívek nem ismerték Strejc zsolttárait, a cseh exuláns közösségnek viszont segítséget jelentett az ismert zsolttárra utaló adat. Strejc zsolttárfordításainak magyarországi kiadása eddig nem ismert, de Csehországban 1587 és 1620 között számos alkalommal megjelent, minden bizonnyal közismert lehetett.⁶¹ Ugyanez figyelhető meg a „Církev pravau poznávatí” [Az igaz egyházat megismerni]⁶² éneknél, amelyet szerzője a 25. genfi zsolttár („K toběť duše své pozdvihám” [Hozzád emelem a lelkem])⁶³ dallamára írt, valamint a 91. genfi zsolttár dallamára énekelt hitvallás („Věříme v jednoho Boha” [Hiszünk az egy Istenben]) esetében.⁶⁴ Rendszeresen találunk zsolttárdallamokra utaló „ad notam” megjegyzést a *Praxis pietatis* 1637-es trencsényi kiadásában,⁶⁵ illetve Johann Habermann imádságoskönyvének 1678-as zsolnai kiadásának második részében, amely énekeket is tartalmaz. Habermann könyvének magyarországi kiadását több csehországi előzte meg.⁶⁶ A *Praxis pietatis* esetében a cseh fordító és

⁵⁶ Pl. „Když jsme v největším sauzení” [Mikor a legnagyobb szorongatásban vagyunk] (AUGUSTÍNOVÁ 302/574); „Ke cti Krista spasitele” [Krisztus, megváltónk tiszteletére] (AUGUSTÍNOVÁ 304/601); stb.

⁵⁷ Ad notam: „Bože můj spravedlivý saudec” [Isten, én igazságos bírám], TRÁNOVSKÝ (1674) 377 (AUGUSTÍNOVÁ 336/1104).

⁵⁸ TRÁNOVSKÝ (1636) 33 (AUGUSTÍNOVÁ 316/810).

⁵⁹ TRÁNOVSKÝ (1674) 29; TRÁNOVSKÝ (1684) 39.

⁶⁰ STREJC (2014) 64; STREJC (1620) 33–34.

⁶¹ STREJC, Jiřík, *Žalmové, aneb zpěvové swatého Dawida...* [Zsolttárok, avagy Szent Dávid énekei] ([Kralice, Bratrská tiskárna], 1587); *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce 18. století* (szerk. František Horák et al.; Praha, 1925–2008) (digitális változat: www.knihopis.cz) 17528. További kiadásai: *Knihopis* 17529–17543, 17540a. Modern kritikai kiadását lásd: STREJC (2014), csak a szövegeket tartalmazza, kottát nem közöl.

⁶² TRÁNOVSKÝ (1674) 345; TRÁNOVSKÝ (1684) 410.

⁶³ STREJC (2014) 98; STREJC (1620) 111–112.

⁶⁴ TRÁNOVSKÝ (1674) 8f; TRÁNOVSKÝ (1684) 16f, ad notam: „Kdož ochrany nejvyššího” [Aki a Magasságos oltalmában] (Ps 91.), STREJC (2014) 267; STREJC (1620) 444–445.

⁶⁵ BAYLY, Lewis, *Praxis Pietatis. To gest, o cwičenj se w pobožnosti prawě...* [Praxis pietatis, avagy az igaz jámborság gyakorlata] [Trenčín, Vokál, 1637].

⁶⁶ Johann Habermann *Modlitby křesťanské...* [Keresztény imádságok] című művének kiadásait lásd: *Knihopis...* 2816–2823, 2825–2830. A *Praxis pietatis* kiadásait lásd: *Knihopis...* 1015, 1015a.

szerkesztő személye, Jan Amos Komenský lehet a magyarázat arra, hogy miért hivatkozik olyan énekekre, amelyek csak a cseh hagyományban ismertek, a magyarországi nem. A dallamok Kálvin János zsoltárdallamai és a kezdőszavak alapján egyértelmű, hogy Jiří Strejc – a Megújított Tartományi Rendtartás bevezetése után betiltott – zsoltároskönyve volt az elsődleges forrás.

A dallamutalások elsősorban arról tanúskodnak, hogy a 17. században használt énekek közül melyek voltak a legelterjedtebbek, hiszen hivatkozni csak széles körben ismert dallamra volt érdemes. Egyértelműen következtethetünk belőlük arra, hogy az általánosan elterjedt és használt dallamok köre nem szűkíthető kizárólag a hazai nyomtatott énekeskönyvek anyagára. Minden bizonnyal a szóbeli áthagyományozódásnak is nagy szerepe lehetett abban, hogy a nyomtatott könyvekből hiányzó vagy kizárólag cseh énekeskönyvekben található dallamokat is ismerhette a hívek és a kántorok többsége. Ezek a dallamok a nyomtatott hagyomány mellett a liturgia és a hétköznapok élő énekhagyományának szerves részét képezték.

◆◆◆ Orosch János nagyszombati érsek beszéde Erdő Péter bíboros, esztergom-budapesti érsekről az Esterházy János-díj átadása alkalmából*
Budapest, Parlament, 2022. március 13.

Nem könnyű feladat hárult rám, ugyanakkor nagy megtiszteltetés, hogy elmondhatom a laudációt Ő Eminenciája, Erdő Péter bíboros úr elismerésének alkalmából, aki az egyházi, kulturális és akadémiai világ nagyra becsült személyisége nemcsak idehaza, hanem külföldön is. Nehéz helyzetben vagyok, mivel – tőle eltérően – kis falusi plébániaközösségekben működtem, míg ő fiatal korától fogva egyetemeken tevékenykedett egészen az esztergomi primási székig, amely Magyarország összes templomának anyja és tanítója. Bátorsággal tölt el azonban az a tény, hogy Bíboros úrhoz sokéves ismeretség köt, és merem állítani, hogy barátság is, mivel az alatt az idő alatt, amíg ő egyházbogor tanított Esztergomban, én a Duna túlsó partján, Párkányban működtem. Az isteni gondviselés úgy akarta, hogy Bíboros urat az esztergomi székre hívta meg, én pedig a Nagyszombati Főegyházmege szerény szolgálja lettem; ott, ahol Magyarország primásai több mint 300 éven keresztül otthont találtak.

Sevillai Szent Izidor azt mondta Szent Ágostonról, hogy aki azt állítaná, hogy az összes művét áttanulmányozta, nem mondana igazat. Ő Eminenciája életművére tekintve jogosan jut eszünkbe ez a kijelentés, hiszen az ő munkásságáról is el lehetne mondani ugyanezt. Szent Ágoston életének jelentős ismerője, Agostino Trapé, a következőket mondta róla:

Az, aki magyarázni akarja művének ezt a szokatlan tényét, nem rekedhet meg természetes kvalitásainál, amelyek úgyszintén rendkívüliek: intelligenciája, emlékezőtehetsége, fantáziája, érzékenysége, a bölcsesség szeretete mindent megmagyaráz. És hivatkozunk kell erkölcsi értékeire is, tanulmányainak módjára, a munkában való kitartására, irodalmi ismerete-

---

* A beszéd szerkesztett változata.

ire és nem utolsósorban a munkában való kitartására... Ágoston az az ember volt, aki az idő legkisebb cseppjeit is megragadta.

Manapság, amikor ismét a háború kegyetlenségeinek vagyunk szemtanúi, meghatódva olvassuk, hogy Bíboros úr édesapja a régi könyvek és irodalom kedvelője volt. Kisgyerekként tanúja volt annak, amikor az '56-os események kapcsán a szovjet katonák tönkretették ezeket a féltett könyveket. Ez az esemény – ahogyan ezt ő maga mondta el – később is hatással volt rá mint diákra és a régi könyvek gyűjtőjére. A régi könyvek iránti odaadása messze a határokon túl is ismeretes. Ez azt a reményt ébreszti fel bennünk, hogy a jelenlegi tragikus események egyszer majd a becsületes embereket tanúságtételre serkenthetik; azokat, akik életük példájával egy új európai kultúra alapjait fogják lerakni. Olyanét, amely mélyen gyökerezik a művészetben, a történelemben és a kereszténységben. Éppen Bíboros úr édesapja volt az, aki azon fáradozott, hogy fiának nemcsak katekizmusbeli jártasságot biztosítson, hanem olyan művek olvasására is biztatta, mint például Iosephus Flavius *De bello iudaico* (*A zsidó háború*) című könyve. Ezért nem csoda, hogy Őeminenciáját Robert Moniny amerikai újságíró korunk kiemelkedő intellektusai közé sorolta, aki tiszta és őszinte hittel rendelkezik.

Pappá szentelése után, amire 1975-ben került sor, a budapesti Hittudományi Akadémia hallgatója volt, ahol licenciátust szerzett. Ezt követően Rómába küldték tanulni, ahol kánonjogból doktorált. Ezután Magyarországon és Rómában, a Pápai Gergely Egyetemen kezdett tanítani, de adott kurzusokat a tengerentúli Berkeleyben, a Kaliforniai Egyetemen is. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem dékánja, később rektora lett. Miután püspöki szolgálatra választották, Szent II. János Pál pápa szentelte püspökké. Először segédpüspök, később érsek és primás az Esztergom-Budapesti Főegyházmegyében, majd a bíborosi kollégium legfiatalabb tagja lett.

Elsőáldozó gyermekként eszébe sem jutott, hogy ez a templom egyszer majd az ő székesegyháza lesz Mindszenty bíboros egyik utódaként.

Püspöki tehetségét fiatal kora ellenére paptestvérei is értékelték, hisz tíz évig állt a Magyar Püspöki Konferencia élén. De értékelték őt külföldön is, hiszen az Európai Püspöki Konferencia élére választották, úgyszintén tíz évre.

Ahogyan azt már az elején is említettem, Őeminenciája a hivatalos vatikáni életrajz szerint 25 könyv és csaknem 250 tudományos cikk szerzője, különböző szakterületekről. Ezen a helyen képtelenség volna felsorolni sokrétű egyházi és tudományos tevékenységét, az előbbiekből említettek közül azonban nyilvánvaló széles körű tevékenysége. Tudományos munkáját a Pápai Lateráni Egyetem is kiemelte, amikor kiadta azt a gyűjteményt, amelyben a 25 éves akadémiai karrierje alatt publikált művei találhatók. Amikor

ez a mű napvilágot látott, Őminenciája munkáját a világ legjobb jogászaiknak dicséret-szimfóniája fogadta.

Ma azért gyűltünk össze, hogy a sok érdemért, amelyet az előbbieken csak részben soroltam fel, Bíboros úr a 65 évvel ezelőtt vértanúhalált szenvedett Esterházy Jánosról elnevezett díjban részesüljön, akiről ezen a héten emlékeztünk meg. Közismert ennek az Isten szolgájának a kijelentése, aki azt mondta: „Csak az a nemzet érdemel jobb jövőt és örök életet, amely értékelni tudja nagyjait, és amely szem előtt tartja példaértékű szorgalmukat.”

Esterházy János nemcsak a magyar nemzetiségű embereknek nyújtja áldozatpéldáját, hanem minden jószándékú kereszténynek is. Egyetlen „bűne” az volt, hogy elítélte a Hitler által vezetett tömeggyilkosokat, ugyanúgy, mint a Sztálin által vezetett kommunista tömeggyilkosokat. Azt mondta: „Keresztény és nemzeti alapokon állunk, és a »nyilasok« keresztjei éppúgy elfogadhatatlanok, mint a bolsevikok sarlója és kalapácsa.” Láttam, hitte és vallotta, hogy a náci erkölcstelensége és ateizmusa, amely pusztított a világban, pontosan olyan volt, mint a világot pusztító kommunisták ateizmusa és erkölcstelensége.

Esterházy János olyan magyar politikus volt Szlovákiában, aki egyetlenként szólalt fel 1942. május 15-én a szlovák parlamentben az ellen a törvény ellen, amely által megkezdődött a zsidók elhurcolása. 1944-ben a zsidók, szlovákok, csehek és lengyelek százainak segített elmenekülni a rendszer igazságtalansága elől. Saját nyitraújlaki házában sok zsidót rejtgetett, a zsidó polgártársaknak hamis útleveleket szerzett be, így segített nekik abban, hogy átléphessék a magyar–szlovák határt. A náci Gestapo segítségével elfogták és internálták. A kommunista diktatúra idején szovjet gulágokba hurcolták, ahol tíz évet töltött, távolléte idején pedig a csehszlovák kommunista rendszer halálra ítélte. Amikor visszavitték Csehszlovákiába, büntetését életfogytiglanra „enyhítették”. Nyugodtan mondhatjuk, hogy majdnem az összes akkori kommunista börtönben sínylődött. Rabtársai között voltak püspökök, papok, szerzetesek is, akik a legszebb tanúságot tették Esterházy Jánosról. Saját fülemmel hallottam P. Štefan Krištín CM, P. Aquinas Gabura OP és mások tanúságtételeit. 56 évesen, tizenkét év szörnyű kínzás után, 1957. március 8-án a ma már boldoggá avatott Mons. Vasil' Hopko görögkatolikus püspök karjaiban halt meg a csehországi Mírov börtönében. 2018 novemberében kezdődött ennek a vértanúnak a boldoggá avatási ügye, amely 2019. március 25-től a Krakkói Főegyházmegye vezetése alatt folytatódik Mons. Marek Jędraszewský krakkói érsekkel az élén. Ő kezdeményezte a boldoggá avatást a Vatikánban.

A felsorolt tények ellenére a „hortisták” és posztkommunista követőik közül többen is le akarják járatni Esterházy Jánost. Azt állítják róla, hogy antiszemita volt. Igaz, hogy ellenezte Bronstein, Rozenfeld, Apfelbaum, Kohn,

Eisner és Uljanov politikáját, azonban minden érdemes történész, főképpen hívó keresztény ember tudja, hogy ezek soha nem voltak, és most sem a zsidó nép képviselői.

Az ilyen nagy emberekre föl kell tekintenünk. Esterházy János igazi nagysága abban rejlik, hogy sohasem tagadta meg saját értékeit és meggyőződését, mindig hű maradt hitéhez, és még a halállal szembenézve is Isten gondviselésére hagyatkozott.

Ma, amikor azért jöttünk össze, hogy Erdő Péter bíboros úr átvegye az Esterházy János-díjat, megköszönjük az Úristennek azokat az adottságokat, amelyekkel őt megajándékozta. Az a tény, hogy Őeminenciája életművével nem csupán nemzetünk egyházi és kulturális életének nagyjai közé soroltatt be, hanem hírneve hazánkon messze túlra is eljutott, azzal a reménnyel tölthet el minket, hogy nehéz helyzetben lévő öreg kontinensünkre is boldogabb jövő vár.

Ezt a néhány gondolatot a hippói szent püspök szavaival zárom. Legyen ez egyúttal jókívánságom Bíboros úr számára:

Uram, Istenem, hiszünk tebenned, az Atyában, a Fiúban és a Szentlélekben... Figyelmemet a hit felé irányítottam, amennyire csak tehettem, és a tőled kapott képességekkel és értelmemmel kerestem azt, amiben hiszek, amiről beszélhettem, és amit igyekeztem életemben megvalósítani.

Uram, Istenem, te vagy egyetlen reményem. Hallgass meg engem, és ne engedd, hogy fáradtság miatt ne keresselek, hanem add, hogy állandóan kutassam arcodat. Adj nekem erőt, hogy úgy keresselek, hogy téged a tökéletesebb ismereteken keresztül meg is találjalak.

♦♦♦ NÉMETH LÁSZLÓ IMRE

Rendszeres magyar szentmisék a magyarok római kápolnájában 2014–2020

A Szent Péter-bazilika altemplomában található Magyarok Nagyasszonya-kápolnában az új évezredben 2004 májusától vannak hetente magyar szentmisék minden kedden.¹ A szentmisék első tíz évének történetét közreadtam a *Magyar Sionban*.² Ezt folytatva állítottam össze a 2014. május 13. és 2020.

¹ A kápolna leírása: NÉMETH László Imre, *A magyarok római kápolnája* (Budapest, SZIT, 2015³).

² NÉMETH László Imre, *Tíz év a magyarok római kápolnájában, 2004–2014*, in *Magyar Sion* (2015) 225–244. Utánközlése: Uő, *Magyarokról Itáliában 1924–2014* (Budapest, Magyar Egy-

augusztus 31. közötti időszak történetét, miután 2020. augusztus végével befejeztem római lelkészi és olaszországi főlelkészi szolgálatomat.³ Fő forrásom az Olaszországi Főlelkészség irattára volt, különösen a Historia Domusok (a továbbiakban: HD), amelyek az Olaszországi Magyar Katolikus Misszió (rövidítve OMKM) levéltárával 2021. január 26-án Esztergomba, a Primási Levéltárba kerültek.⁴ Ebben a levelezésen és a sajtón kívül sok fénykép is található, elsősorban elektronikus formában.

A kápolnában a keddi szentmisék bemutatása ezekben az években is töretlen volt. A résztvevők létszáma, amely nagyobb csoportok esetében csak hozzávetőleges, így alakult:

2014. május 13. – december 31.	977 fő
2015.	1802 fő
2016.	1686 fő
2017.	1387 fő
2018.	1319 fő
2019.	1577 fő
2020. augusztus 31-ig	180 fő

Összesen tehát 2014 májusa és 2020 augusztusa között mintegy 9000-en vettek részt a szentmiséken, amelyek közül csak néhány maradt el, elsősorban rajtunk kívül álló okok miatt (ünnep, pápai szentmise), bár néhányszor az is előfordult, hogy a miséző atya nem ért oda. Az alábbi időpontokban maradtak el a szentmisék:

- 2015. december 8-án, az Irgalmasság Szentévének megnyitása miatt,⁵
- 2016. február 9-én,
- 2018. január 2-án, április 3-án,⁶ augusztus 28-án, december 25-én,

háztörténeti Enciklopédia Munkaközössége – Historia Ecclesiastica Alapítvány, 2020) 175–190.

³ Esztergom-Budapesti Főegyházmegye 2020. évi 5. számú körlevél, 1265-2. rendelkezés. A híveknek küldött 2020. aug. 20-án kelt elkészítő *Új Üzenet*et közzétette a Vatikáni Rádió (a továbbiakban: VR) 2020. aug. 23-án: „Németh László atya, olaszországi magyar főlelkész utolsó »Új Üzenetek«, és megjelent az *Életünk* 2020. októberi számában: *Németh László Imre utolsó „Új Üzenete” Olaszországból.*

⁴ HD 2011–2016, jelzete: OMKM 69, elektronikus formában: CD 63; HD 2017–2020, jelzete: OMKM 83, elektronikus formában: CD 91. A főlelkészség 2014-től 2020-ig terjedő éves anyagaiban található a magyar kápolna nevű fájlok, a levelezéssel, képekkel és a sajtóanyaggal.

⁵ A Szentév megnyitásáról lásd: Ferenc pápa: Az irgalmasság hozzájárulhat egy emberségesebb világ építéséhez, Magyar Kurír (a továbbiakban: MK), 2015. dec. 9. A hivatkozásokban elsősorban az MK híreit tüntetjük fel, amelyeket többnyire a VR magyar adásából vettek át.

⁶ A felkért helyettes, Kovács György váci egyházmegyes pap a Collegium Germanicum et Hungaricum-ból (CGH) a Milánóból érkezett nagyszámú zarándok miatt nem tudott bejutni a bazilikába.

2019. január 1-jén,
2020. március 17. és május 26. között, a járvány miatt.

Több alkalommal két szentmisét kellett tartani, mert olyan sokan jöttek, hogy nem fértek be a kápolnába (2018. október 23., 2019. április 30., szeptember 10.). Néhány alkalommal pedig ennek az ellenkezője történt, egyedül mutattam be a szentmisét: 2014. december 23-án, 2016. december 27-én, 2019. szeptember 3-án, valamint 2020. július 7-én és 21-én, miután a vírusjárvány miatt bezárt bazilikát ismét kinyitották. Ebben a hónapban alig jöttek zárandokok, turisták, soha ilyen üres nem volt a bazilika. Július 7-én érkezett ugyan egy házaspár Pécsről, de nem találták meg a kápolnát a szentmise kezdésére, így csak a végére értek oda.

Néhány alkalommal a kedd reggeli szentmisét nem a magyar kápolnában mutattuk be, hanem máshol:

2015. március 3-án, a grottákban lévő litván kápolnában,⁷ mert a sekrestyében azt kérték, hogy engedjük át a kápolnát egy 40 fős csoportnak, akik nem foglaltak előre misézőhelyet.

2015. október 27-én a nagyszámú zárandok miatt a bazilikában, a Szent József-oltárnál.

2016. február 2-án és 2019. május 21-én a grottákban lévő lengyel kápolnában.⁸ Első alkalommal egy 80 fős német csoportnak engedték át a kápolnát, második alkalommal pedig egy görögkatolikus csoport foglalta el azt. Mons. Nocon Arkadio, az Istentiszteleti Kongregációban dolgozó lengyel atya, aki rendszeresen koncelebrált a keddi szentmiséken, mindkét alkalommal felhívta a hívek figyelmét Szent II. János Pál pápa halála előtti utolsó intézkedésére, mellyel elrendelte a lengyel kápolnában található Szűzanya-kép megkoronázását.⁹

2016. február 23-án a káptalani kóruskápolnában, mert Dominique Mamberti bíboros egy csoportnak késve, $\frac{3}{4}$ 8-kor kezdte a szentmisét a magyar kápolnában.

2020. március 10-én XXIII. János pápa oltáránál fél 8-kor, mert a koronavírus-járvány miatt a grottákban ekkor már nem lehetett misézni.

⁷ A kápolna leírása: LANZANI, Vittorio, *Le Grotte Vaticane. Memorie storiche, devozioni, tombe dei Papi* (Roma, Fabrica di San Pietro – Elio de Rosa Editore, 2010) 202–207.

⁸ La cappella di Nostra Signora di Czesztochowa della Nazione Polacca leírása: LANZANI 132–135.

⁹ Két korona készült Czesztohowában, a gyermek Jézusé és Máriáé. A pápa személyesen szeretne volna felhelyezni ezeket a kegyképre. Végül csak 2005. február elején érkeztek meg a Vatikánba, amikor a pápa állapota ezt már nem tette lehetővé. Személyi titkára, Mons. Stanisław Dziwisz c. érsek április 1-jén este jelezte, hogy másnap a pápa szándéka szerint egy lengyel bíboros fogja elhelyezni a koronákat a kegyképen. Április 2-án 8 órakor Card. Marian Jaworski szentmise keretében helyezte fel a koronákat, aminek megtörténtéről értesítették a pápát, aki aznap este hunyt el. A történetet leírja és a kegykép fotóját, illetve az eseményről készült fotót közli: LANZANI 136–137.

2020 júniusában öt alkalommal, a bazilikában Szent II. János Pál pápa oltáránál, amikor újra kinyitották a bazilikát, de a grottákban még nem lehetett misézni. Nagy öröm volt, hogy ezt az oltárt jelölték ki a heti szentmiséinkre.¹⁰

KEDDI SZENTMISE SZENT II. JÁNOS PÁL OLTÁRÁNÁL, 2020. június 23.

A szentmisék általában 8 órakor kezdődtek. Olykor várni kellett, mert a kápolnát még az előző csoport foglalta el. Emlékezetes 2018. szeptember 4-e, amikor Robert Sarah bíboros, az Istentiszteletei Kongregáció prefektusa misézett előttünk egy csoportnak. Kint várakoztunk, mert a szentmise elhúzódtott. Kifelé jövet a bíboros elnézést kért a késésért! Ezt más esetekben sok pap nem tette meg.

A helyettesítésekben elsősorban Somorjai Ádám bencés atya volt segítségemre, aki az Államtitkárságon levéltárosként dolgozott,¹¹ 2017-ben fejezte be ezt a szolgálatát, és hazatért Magyarországra. A kápolnában 2017. márci-

¹⁰ Újraindultak a keddi reggeli magyar szentmisék a Szent Péter-bazilikában, MK 2020. jún. 2.

¹¹ Stúdióbeszélgetés Somorjai Ádám bencés szerzetessel a Pápai Államtitkárság volt munkatársával, MK 2017. jan. 29. Életpályája: *Három pápa magyar írónka, Somorjai Ádám bencés szerzetessel Elmer István beszélget* (Budapest, Kalota Művészeti Alapítvány–Napkút, 2021). Nem tesz említést a Rómában végzett lelkipásztori szolgálatáról és a római magyar közösségről.

us 7-én mutatta be búcsúszentmiséjét, amelyen megköszöntem neki sokéves segítségét. Mons. Kovács Gergely, a Kultúra Pápai Tanácsának osztályvezetője is sokszor helyettesített. Ferenc pápa 2020 végén gyulaféhevári érsekké nevezte ki.¹² Ő is mondott búcsúszentmisét, amiről még lesz szó. Több alkalommal kértem fel helyettesítésre Vértesaljai László jezsuita atyát, a Vatikáni Rádió (a továbbiakban: VR) magyar adásának vezetőjét, és Fanea József gyulaféhevári főegyházmegyés atyát, aki ezekben az években a Pápai Diplomáciai Akadémián tanult. Nyári szabadságaim alatt, augusztus hónapokban a Pápai Magyar Intézet (a továbbiakban: PMI) rektorát helyettesítő atyákat kértem meg a szentmisék bemutatására: 2014-ben, 2016-ban és 2017-ben Perger Gyula szombathelyi egyházmegyés atyát, aki 2008–2011 között volt a PMI ösztöndíjasa.¹³ 2015 augusztusában Bárdos Krisztián és Nagy Krisztián egri főegyházmegyés atyákat, 2019 augusztusában Ádám Miklós esztergom-budapesti főegyházmegyés és Kara Nándor szabadkai egyházmegyés atyákat. 2020 augusztusában pedig Vesler Sándor egri főegyházmegyés ösztöndíjas atya helyettesített. 2018-ban a helyettesítést Kovács Gergely és Vértesaljai László atyák vállalták.

A Magyar Katolikus Püspöki Kar (továbbiakban: MKPK) tagjai ezekben az években is számos alkalommal mutattak be szentmisét kedd reggel a kápolnában. Legtöbbször Erdő Péter bíboros, prímás, érsek. Rajta kívül (betűrendben): Cserhádi Ferenc, a külföldi magyarok lelkipásztori ellátásával megbízott esztergom-budapesti segédpüspök, Pápai Lajos ny. győri megyéspüspök, Pintér Gábor c. érsek, pápai nuncius, Udvardy György pécsi püspök, majd veszprémi érsek, Veres András győri püspök, az MKPK elnöke. Az erdélyi magyar főpásztorok közül pedig Jakubinyi György gyulaféhevári érsek, Böcskei László nagyváradai püspök és Tamás József gyulaféhevári segédpüspök. Az MKPK ad limina látogatás alkalmából testületileg mondott szentmisét 2017. november 21-én.¹⁴ Erdő Péter bíboros volt a főcelebráns, a Collegium Germanicum et Hungaricum (a továbbiakban: CGH) magyar papnövendékei ministráltak. A szentmise elején Székely János szombathelyi megyéspüspök gyertyát gyújtott Konkoly István szombathelyi ny. püspökre emlékezve, aki előző nap hunyt el.¹⁵ Az erdélyi magyar püspökök is ad limina látogatásuk alkalmával 2018. november 6-án, kedden miséztek a kápolnában Jakubinyi György érsek vezetésével.¹⁶

¹² Kovács Gergelyt gyulaféhevári érsekké nevezte ki Ferenc pápa, MK 2019. dec. 24.

¹³ NÉMETH, *Magyarokról Itáliában...* 366.

¹⁴ A magyar főpásztorok „ad limina” látogatásra készülnek Rómába, MK 2017. nov. 17.; Ferenc pápánál kezdték a magyar püspökök az „ad limina” látogatást, MK 2017. nov. 21.

¹⁵ Elhunyt Konkoly István nyugalmazott püspök, MK 2017. nov. 20.

¹⁶ A Szent Péter-bazilika magyar kápolnájában mutattak be szentmisét az erdélyi magyar püspökök, MK 2018. nov. 7.

A MAGYAR PÜSPÖKI KAR SZENTMISÉJE AZ AD LIMINA LÁTOGATÁS ALKALMÁVAL,
2017. november 21.

CSERHÁTI FERENC PÜSPÖK A KEDD REGGELI SZENTMISÉN, 2017. január 24.

Ezekben az években a legnagyobb örömet az okozta, hogy VI. Pál pápát, akinek a kápolna létesítésének lehetőségét köszönhetjük, 2014-ben boldoggá, majd 2018-ban szentté avatták.¹⁷ 2014. október 21-én adtunk hálát a boldoggá avatásért,¹⁸ 2018. október 16-án pedig a szentté avatásért. Ezt a szentmisét Pápai Lajos győri ny. megyéspüspök mutatta be. A szent pápa földi maradványait nem vitték fel a bazilikába, hanem maradt eredeti sírjában, és ott nyugszik a magyar kápolna közelében, csak a sírkövén cserélték ki a feliratot épp egy kedd reggeli szentmise alatt, 2018. október 9-én. VI. Pál és II. János Pál, akiknek alakja a kápolna végében Amerigo Tóth bronz domborművén látható, a szent magyarok közé kerültek, a kápolna falain ábrázolt szentek sora körbeért.¹⁹ Büszkéek lehetünk arra, hogy a Szent Péter-bazilikában a két szent pápa első ábrázolásai 1980-tól a magyar kápolnában láthatók.

A kápolna jellegzetessége, hogy két oldalfalán magyar szentek és boldogok domborművei sorakoznak. Számos magyar boldog vár arra, hogy képük a magyar kápolnába kerüljön.²⁰ A várakozók sora 2018. május 1-jén eggyel bővült. Ekkor avatták boldoggá Szombathelyen Brenner János vértanú papt.²¹ Boldoggá avatásáról annak napján és a 2018. december 11-i szentmisén emlékeztünk meg, első liturgikus ünnepe, december 15. előtt pár nappal.²² A többi magyar boldogról és szentről is általában megemlékeztünk liturgikus ünnepük hetében. E megemlékezések közül kiemelkedik Boldog Apor Vilmos vértanú püspök boldoggá avatásának 20. évfordulója. 2017. november 7-én emlékeztünk meg erről.²³ A II. világháború után ő volt az első magyar, akit Szent II. János Pál pápa boldoggá avatott, aminek emléke élénken él mindazokban, akik részt vehettek az ünnepi eseményen.²⁴

Minden év kiemelkedő eseménye volt a kápolna búcsúja, amelyet október 8-án vagy az ahhoz közel eső kedden tartottunk az alábbi időpontokban és főcelebránsokkal:

2014. október 7-én Mons. Kovács Gergely.²⁵

¹⁷ Szentté avatják VI. Pál pápát és Romero érseket, MK 2018. márc. 7.

¹⁸ Hálát adtak VI. Pál pápa boldoggá avatásáért a magyar kápolnában, MK 2014. okt. 21.

¹⁹ NÉMETH, *A magyarok római kápolnája* 46–47; Ricordo di San Giovanni Paolo II nella Cappella ungherese in Vaticano – omaggio dell’Ambasciatore d’Ungheria Eduard Habsburg-Lotharingen, 2020. máj. 19., <http://ungheriasantasede.blogspot.com/2020/05/ricordo-di-san-giovanni-paolo-ii-nella.html> (2022.04.09).

²⁰ NÉMETH, *Magyarokról Itáliában...* 178.

²¹ Fölragyog a fény – Boldoggá avatták Brenner Jánost, MK 2018. máj. 1.; *Boldog Brenner János vértanú üzenete* (összeáll. Székely János; Szombathely, Martinus, 2019).

²² Út a boldoggá avatásig – beszélgetés Ruppert József posztulátorral, MK 2018. máj. 3.

²³ Apor Vilmosra emlékeztek Rómában, MK 2017. nov. 9.

²⁴ NÉMETH László Imre, *Boldog Apor Vilmos vértanú püspök*, in *Korunk* (2016) 8/64–71.

²⁵ Kettős ünnep a római Magyarok Nagyasszonya kápolnában, MK 2014. okt. 6.; Magyarok Nagyasszonya segítse a családokat és járjon közben a boldog jövőért – a vatikáni magyar kápolna bú-

2015. október 8-án, a kápolna felszentelésének 35. évfordulóján Erdő Péter bíboros, prímás volt a főcelebráns.²⁶ A koncelebrálók sorát Veres András győri megyéspüspök, az MKPK elnöke vezette, akik között ott volt Kocsis Fülöp gk. püspök is. A CGH magyar papnövendékei végezték az oltárszolgálatot. Ezen részt vett az erdélyi csíkszép-vízi kórus is. Az évfordulóra jelent meg a kápolnát bemutató füzet harmadik kiadása.

2016. október 8-án a bazilikában, a katedra oltárnál Angelo Comastri bíboros, a Szent Péter-bazilika főpapja mutatta be a szentmisét 10 órákor. Pápai Lajos ny. győri püspökkel együtt 22 pap koncelebrált. A szentmise elején Habsburg-Lotharingiai Eduárd nagykövet mondott köszöntőt. A kolozsvári főtemplom kórusa énekelt.²⁷

2017. október 10-én Erdő Péter bíboros, prímás, érsek.²⁸

2018. október 8-án szintén a katedra oltárnál tartottuk a búcsúi szentmisét 11 órákor, amelyen Palánki Ferenc debrecen-nyíregyházi püspök vezette a koncelebrációt, aki október hónapban részt vett a püspöki szinóduson. A szentmise elején ez alkalommal is a szentszéki nagykövet köszöntötte a résztvevőket, a 400 népviseletbe öltözött székelyt és külön Semjén Zsolt miniszterelnök-helyettest. Kocsis Fülöp gk. érsek és Mohos Gábor kinevezett püspök koncelebrált 16 pappal együtt.²⁹ A szentmisén részt vett Kovács Ádám, hazánk római nagykövete is.

2019. október 8-án Németh Norbert, a PMI rektora.³⁰

---

csúja, VR 2014. okt. 7.; A Vatikáni magyar kápolna búcsúja, MK 2014. okt. 8.; *Kettős magyar ünnep Rómában*, in *Életünk* (2014. nov.). Lásd még: Tíz éve vannak rendszeresen magyar szentmisék a Magyarok nagyasszonya kápolnában – Németh László pápai prelátnak beszámolója, VR 2014. okt. 4.; Tízéves a magyar nyelvű mise a vatikáni magyar kápolnában, 2014. okt. 7., <https://ma7.sk/kozelet/tizeves-a-magyar-nyelvu-mise-a-vatikani-magyar-kapolnaban> (2022. 04. 09.); stb.

²⁶ Magyarok Nagyasszonya ünnepe a Szent Péter-bazilikában, MK 2015. okt. 8.

²⁷ Szentmisét mutattak be a Szent Péter-bazilikában Magyarok Nagyasszonya ünnepén, MK 2016. okt. 11.

²⁸ Szűz Mária közbenjárása és a keresztény Európa: a vatikáni magyar kápolna búcsúja, VR 2017. okt. 10.; Szentmisével ünnepelték a vatikáni magyar kápolna búcsúját, MK 2017. okt. 10.; *A vatikáni magyar kápolna búcsúja*, in *Életünk* (2017. dec.); <https://romkat.ro/2017/10/10/a-vatikani-magyar-kapolna-bucsuja/> (2022.04.09.); Németh László Imre telefoninterjúja: <https://katolikus.tv/vatikani-magyar-kapolna-bucsuja/> (2022.04.09.).

²⁹ A Szűzanya népe vagyunk – Magyar ünnep a Szent Péter-bazilikában, MK 2018. okt. 8. A búcsúról beszámolt a gyulai televízió: <https://www.gyulatelevizio.hu/2018/11/22/a-vatikani-magyar-kapolna-bucsuja/> (2021.01.12.).

³⁰ Búcsút ünnepeltek a vatikáni Magyarok Nagyasszonya-kápolnában, MK 2019. okt. 9.; Ünnepi búcsúszentmise a vatikáni Magyarok Nagyasszonya kápolnában, VR 2019. okt. 8.; *Magyar búcsú a Vatikánban*, in *Életünk* (2019. dec.); <http://orokvaros.network.hu/blog/roma-kozossegi-ol-dala-hirei/unnepi-bucsuszentmise-a-vatikani-magyarok-nagyasszonya-kapolnaban> (2021.01.12.).

A KÁPOLNA BÚCSÚJA, 2017. október 10.

A heti szentmisék közül meg kell említeni az újmiséket. 2014. december 16-án Szabó-Molnár Bálint, a Legio Christi frissen szentelt papja mutatott be újmisést. Papi szolgálatát Budapesten, a Szent II. János Pál Iskolaközpontban, rendjének katolikus iskolájában kezdte meg.³¹ 2019. július 2-án Varga Gábor, győri egyházmegyes újmisés mondta első szentmiséjét. Ez alkalomból a VR magyar adása interjút készített vele.³²

Néhány alkalommal papi jubileumot is ünnepeltünk. A Debrecen-Nyíregyházi Egyházmegyéből ketten mondtak szentmisét papszentelésük 25. évfordulója alkalmából: 2016. július 12-én Zubály Lajos napkori,³³ 2019. július 19-én pedig Babály András nyírbátori plébános,³⁴ akit pap barátai elkísértek, köztük Szabó József, az egri szeminárium spirituálisa. Ő 2002–2004 között volt a PMI ösztöndíjasa.³⁵ Az Esztergom-Budapesti Főegyházmegyéből Magyar Pál, aki 1995–1998 között a PMI növendéke volt, 2016.

³¹ <https://www.janospal.hu/vezetoseg-es-nevelotestulet/> (2021.01.12.).

³² Mosonból Rómáig – A Szent Péter-bazilika magyar kápolnájában mutatott be újmisést Varga Gábor, MK 2019. júl. 4.; *Magyar újmise Rómában*, in *Életünk* (2019. szept.).

³³ <http://www.dnyem.hu/index.php/item/169-zubaly-lajos> (2021.01.02.).

³⁴ <http://www.dnyem.hu/index.php/item/80-babaly-andras-nyirbatori-plebanos> (2021.01.02.).

³⁵ NÉMETH, *Magyarokról Itáliában...* 366.

június 4-én ezüstmisét,³⁶ Lambert Zoltán városmajori plébános pedig 2015. július 12-én aranymisét mondott.³⁷ Őt Gere György csoportja kísérte. 2017. július 18-án Burányi Roland, a Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye papja, keceli plébános, pappá szentelésének 20. évfordulója alkalmából mondott szentmisét.³⁸

2016. október 11-én Mihály András diakónus, a CGH papnövendéke szolgált az oltárnál. Előző nap szentelték diakónussá a Szent Ignác-templomban.³⁹ Fazekas Z. Márton OPraem csornai apát volt a főcelebráns. A vártnál több pap jött koncelebrálni. Az éneket Láposy Péter, a Pécsi Egyházmegye újmisési papja vezette. A CGH magyar papnövendékei asszisztáltak. A szentmise végén először két pécsi újmisési, Berecz Tibor és Láposy Péter adtak újmisési áldást, utánuk pedig Menyhárt Sándor kalocsa-kecskeméti főegyházmegyesi atya, aki 25 éves papi jubileuma alkalmából jött a CGH hagyományos október 10-i papszentelésére.

A szentmisék többségét én végeztem, de ha lehetett, felkértem főcelebránsnak a bejelentkezett vagy a sekrestyébe érkezett atyákat. A főcelebránsok névsora a függelékben olvasható. Rajtuk kívül ezekben az években 706 pap koncelebrált.

A heti rendszerességgel tartott szentmisék kiemelkedő alkalmai, illetve az azokon részt vett csoportok közül – a teljesség igénye nélkül – csak néhányat említek:

2014

A Katolikus Karitászmunkatársai Écsy Gábor országos igazgató vezetésével zarándokoltak Rómába. Május 27-én részt vettek a keddi reggeli szentmisén.⁴⁰ Másnap voltak a pápai kihallgatáson, és a zarándoklat alatt tapasztalatszerzés céljából segítségemmel felkerestek egy római plébániát is, amely ingenykonhát működött.

2015

Februárban két alkalommal, 3-án és 10-én református csoport vett részt a szentmisén. Első alkalommal Halasi Gábor ismerősei, aki ezekben az években a Szent István Házban lakott, második alkalommal Debrecenből érkezett a csoport.

³⁶ BEKE Margit, *Az Esztergomi (Esztergom-Budapesti) Főegyházmegye papsága 1892–2006* (Budapest, SZIT, 2008) 450.

³⁷ Uo. 421.

³⁸ <https://kecelplebania.hu/plebanosok-2/> (2021.01.13.).

³⁹ A római Pápai Német–Magyar Kollégium növendékeit szentelték, MK 2016. okt. 10.

⁴⁰ Közösségépítés Rómában – karitászigazgatók zarándoklata, MK 2014. jún. 3.; NAGY Lajosné, *Karitászigazgatók Rómában*, in *Új Ember* (a továbbiakban: ÚE) (2014. jún. 8.). Écsy Gábor 1997-től a Szent Erzsébet Karitászmunkatársak Központ igazgatója, az Esztergom-Budapesti Főegyházmegyében pedig 1996-tól a budapesti Magyar Szentek templomának első plébánosa. BEKE 186.

Augusztusban tartották a 11. Nemzetközi Ministráns Találkozót, mely alkalomból augusztus 4-én 130 ministráns vett részt a keddi reggeli szentmisén, amelyet Böcskei László nagyváradai püspök mutatott be.⁴¹ A szentmise érdekessége, hogy három olyan egyházmegye ministránsai találkoztak itt, akiknek egyházmegyéi valaha egybetartoztak: Nagyvárad, Debrecen-Nyíregyháza és Szeged-Csanád.

2016

Több alkalommal érkeztek csoportok Erdélyből. Köztük október 4-én a népes tordaszentlászlói református gyülekezet Balázs Attila tiszteletes vezetésével.⁴² Rajtuk kívül részt vett a szentmisén egy hatvani és pásztoi csoport is, amelyet a Tilma gyermekművészeti alapítvány elnöke, Basa Ottóné Révész Erzsébet vezetett. A sok helyről érkezett zarándokokat Habsburg-Lotharingai Eduárd szentszéki nagykövet köszöntötte.

Az '56-os forradalom 60. évfordulójának évében a római magyar közösség évtizedes hagyományt követve készült a jubileumra. Heintz Tamás követségi munkatárs szervezésének köszönhetően a budapesti Testnevelési Egyetem is bekapcsolódott ebbe: olasz–magyar emléktúrát szerveztek. Az egyetem diákjai Rómából kerékpárral mentek Capestranóba, ahol részt vettek a Kapisztrán Szent János napján tartott ünnepi eseményeken. Útjukra az áldást a magyar kápolnában tartott szentmisén, 2016. október 18-án kapták.⁴³ A túráról kisfilm is készült. A szentmisén ez alkalommal is részt vett Mons. Nocon Arkadio lengyel atya, aki elmondta a kerékpározó fiatal sportolóknak, hogy ifjúkorában, még a kommunizmus alatt, első alkalommal kerékpárral érkezett Budapestre. Nagy tapsot kapott.

2017

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Kánonjogi Intézetének hallgatói szakmai tapasztalatszerzésre érkeztek Rómába Artner Péter egri főegyházmegyes egyházjogász szervezésében.⁴⁴ 2017. május 2-án vettek részt a keddi reggeli szentmisén, amelyen a koncelebrációt Angelo

⁴¹ A Szent Péter-bazilika magyar kápolnájában ünnepeltek a magyar ministránsok, MK 2015. aug. 4.

⁴² Két hírben is beszámolt az eseményről a MK: Ferenc pápánál jártak a tordaszentlászlói református gyülekezet tagjai, MK 2016. okt. 4. (a követség blogja alapján); Rendhagyó szentmise a vatikáni Magyarok Nagyasszonya kápolnában, MK 2016. okt. 5. (a VR hire alapján); *Szent Ferenc ünnepe Rómában*, in *Életünk* (2016. nov.).

⁴³ Olasz–magyar emléktúrát indít a Testnevelési Egyetem az 1956-os forradalom hatvanadik évfordulóján, MK 2016. okt. 17.

⁴⁴ Kál plébánosa 2007-től, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Kar nyilvános rendkívüli egyetemi tanára 2014-től. *Az Egri Főegyházmegye sematizmusa 2014* (Eger, Egri Főegyházmegye, 2014) 163.

Acerbi c. érsek, korábbi budapesti pápai nuncius vezette.⁴⁵ Olyan sokan érkeztek ezen a napon, hogy egy kecskeméti kórusnak Tóth Tamás, a PMI rektora az első szentmise után egy másodikat is tartott 8.45-kor.

2019

Mindszenty bíboros elítélésének 70. évfordulójáról emlékeztünk meg február 5-én.⁴⁶

Márton Áron gyulafehérvári püspök püspökké szentelésének 80. és Jakab Antal püspökké szentelésének 47. évfordulója alkalmából mondott szentmisét Vencser László gyulafehérvári főegyházmegyei pap, az osztrák püspöki kar migránsfelelőse február 12-én.⁴⁷

A 2020-ra meghirdetett Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus előkészítése ügyében járt Rómában Erdő Péter bíboros a kongresszust előkészítő munkatársaival, köztük Fábry Kornél főtitkárral. Ez alkalomból mutatott be a bíboros szentmisét a kápolnában március 26-án, amelyen különösen is imádkoztunk a kongresszusért.

A szentendrei Keresztelő Szent János Plébánia hívei az önkormányzattal együtt zarándokoltak Rómába a Tanácsköztársaság alatt vértanúhalált halt káplánjuk, Kucsera Ferenc (1892–1919) halálának 100. évfordulója alkalmából, a neki szentelt emlékvéukben.⁴⁸ Szeptember 10-én Bécsér Róbert ferences atya mutatta be a szentmisét a kápolnában.⁴⁹ Sólyomné Gyürk Dorottya alpolgármester olvasta fel a szentleckét. Vértesaljai László jezsuita atya is koncelebrált, aki 1983-ban Szentendren volt káplán.⁵⁰ Ezen a reggelen is olyan sokan érkeztek, hogy utána mondtam még egy szentmisét két, fiatalokból álló csoportnak.

A Gyulafehérvári Főegyházmegyéből Ferenc pápa látogatását előkészítő munkacsoport érkezett Rómába Tamás József gyulafehérvári segéd-püspök vezetésével. Szeptember 17-én mondtak szentmisét a kápol-

⁴⁵ A PPKE kánonjogi intézetének hallgatói látogatást tettek a Vatikánban, MK 2017. máj. 5.

⁴⁶ Életfogytiglant kapott, mert szembezárt a kommunistákkal, 2017. febr. 8., <https://hirado.hu/2017/02/08/életfogytiglant-kapott-mert-szembe-szárt-a-kommunistákkal> (2022.04.09.).

⁴⁷ Forgatják a Jakab Antal püspökről szóló filmet – Vencser László nyilatkozott a Vatikáni Rádióknak, MK 2019. febr. 16. A teljes interjú meghallgatható: https://www.vaticannews.va/hu/egyhazi/news/2019-02/vencser-laszlo-jakab-antal-film-roma-emlekezes.html?fbclid=IwAR3AlgS9iPo6wc_BK69dmVEXa5RrXKyjrrP74ohLabuMyRL480BaHHudln8 (2021.03.12.).

⁴⁸ Életrajza: MÉSZÁROS István, *Ismeretlen vértanúk az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye XX. századi történetében* (Budapest, Esztergom-Budapesti Főegyházmegye – Szent Gellért, 2000) 34–41.

⁴⁹ Kucsera emlékmise 2019. szeptember 10. Száz éve vértanúságot szenvedett papjuk boldoggá avatásáért zarándokoltak Rómába a szentendrei hívek, MK 2019. szept. 20.; Szentmise Kucsera Ferenc szentendrei káplán vértanúhalálának százéves évfordulóján, VR 2019. szept. 10.; Rómában vendégeskedik a szentendrei múzeum, MK 2019. szept. 11.

⁵⁰ BEKE 794.

nában, másnap pedig a kihallgatáson találkoztak a pápával, akinek köszönetet mondtak a látogatásért.⁵¹

2020

Az év első keddi reggeli szentmiséjére már népes csoport érkezett. Ván-
csa Csongor, aki korábban a CGH papnövendéke volt, majd megháza-
sodott, hozta el családját és barátait. Előző nap Fenea József keresz-
telt meg harmadik gyermekét, amiért a január 7-én tartott keddi
reggeli szentmisén a magyar kápolnában adtak hálát.

A 2020-as esztendő legjelentősebb alkalma Kovács Gergely kinevezett
érsek búcsúszentmiséje volt február 4-én.⁵² A szentmisén részt vett
Habsburg-Lotharingiai Eduárd szentszéki nagykövet és a nagykövet-
ség többi munkatársa is. A római magyar papok, szerzetesek, a PMI
és a CGH papjai koncelebráltak.

KOVÁCS GERGELY KINEVEZETT ÉRSEK BÚCSÚSZENTMISÉJE, 2020. február 4.

A keddi reggeli szentmiséken kívül más napokon is voltak magyar szentmi-
sék a kápolnában. Sok csoportnak foglaltam magam is misézési alkalmat,
néhány alkalommal miséztem is nekik. A nem keddi magyar szentmisék kö-
zül meg kell említeni a Szentszéki Nagykövetség által szervezett Szent
Adalbert vértanú szentmisét, amelyen a visegrádi országok szentszéki nagy-

⁵¹ Mire emlékszik Ferenc pápa erdélyi látogatásából? – Megköszönték a Szentatya csíksomlyói látogatását, MK 2019. szept. 19.

⁵² Szentmisével búcsúzott a római magyar közösségtől Kovács Gergely kinevezett gyulafehérvári érsek, VR 2020. febr. 4.; Harminc közös év – Elköszönt a római magyaroktól Kovács Gergely kinevezett gyulafehérvári érsek, MK 2020. febr. 5.

követei vettek részt. A szentmisét Paul Richard Gallagher érsek, szentszéki külügyminiszter mutatta be 2018. április 27-én. A résztvevőket a soros elnökség nevében Hasbsburg-Lotharingai Eduárd szentszéki nagykövet köszöntötte.⁵³ A nem kedd reggeli alkalmak közül ki kell még emelni az Apor Gábor halálának 50. évfordulója alkalmából 2019. február 21-én, csütörtökön 8 órakor tartott szentmisét, amelyen a főcelebráns Angelo Acerbi c. érsek, a Máltai Lovagrend prelátusa volt.⁵⁴ A szentmisét követően került sor Apor Gábor sírjának koszorúzására a veranói temetőben.

A jeles alkalmak után ejtsünk néhány szót a szentmiseken részt vevő jeles személyekről is. Rendszeresen jelen volt Győriványi Gábor szentszéki nagykövet, aki 2015 nyarán tért haza Magyarországra.⁵⁵ Utóda, Habsburg-Lotharingiai Eduárd nagykövet számos kiemelkedő alkalommal jött el, és köszöntötte a résztvevőket,⁵⁶ akárcsak Paczolay Péter, majd Kovács Ádám római magyar nagykövetek. A zarándokok között időnként ismert közéleti személyiségek is voltak. Tarlós István, Budapest főpolgármestere 2015. május 19-én, az óbudai Szent Péter és Pál Főplébánia zarándokcsoportjával vett részt a szentmisén. Navracsics Tibor európai parlamenti képviselő 2019. március 26-án, Szász Jenő, a Nemzetstratégiai Kutatóintézet elnöke pedig 2019. október 1-jén. Cser-Palkovics András, aki 2010 óta Székesfehérvár polgármestere, 2017. május 16-án vett részt a szentmisén. Azért jött Rómába, mert a Római Magyar Akadémián aznap este vetítették Vakler Lajos Rómáról készült filmjét, amely az önkormányzat támogatásával készült.

Ezekben az években is voltak visszajáró csoportok. Gere György, a budapesti Pannónia Sacra Katolikus Iskola ny. igazgatója rendszeresen hozott kisebb létszámú csoportot. 2020. július 14-én az ő csoportja volt az első, amely a járvány miatti többhetes szünet után részt vett a kedd reggeli szentmisén. Rendszeresen nagy létszámú csoportokat hozott Henczel Szabolcs győri egyházmegye atya, Sopronból és Szanyból (2014. október 28., 2015. március 10., május 19., 2017. október 31., 2018. október 30., 2019. október

⁵³ Szent Adalbert tiszteletére miséztek a Szent Péter-bazilika magyar kápolnájában, MK 2018. ápr. 28.; *Szent-Adalbert-szentmise a Vatikáni Magyar Kápolnában*, in *Életünk* (2018. jún.).

⁵⁴ Megemlékeztek Rómában Apor Gábor egykori szentszéki követ halálának 50. évfordulójáról, MK 2019. febr. 21. Apor Gábor életrajza: LEGEZA László, *Báró Altorjai Apor Gábor*, in *Életrajzok. Magyar máltai lovagok voltak* (szerk. Legeza László; Budapest, Magyar Máltai Lovagok Szövetsége, 2019) 13–14. Acerbi érsek homíliája: <https://www.vaticannews.va/hu/vilag/news/2019-02/emlekezes-apor-gabor-szentszeki-követ-halala-50-évfordulojara.html> (2021.03.12.). A szentmise bemutatására eredetileg Veres András püspök, az MKPK elnöke kapott felkérést, így jelent meg a híradás a lelkipásztori értesítőben, de vatikáni elfoglaltságai miatt 2019. febr. 15-én lemondta. *Új Üzenet* (2019. január 27.).

⁵⁵ Győriványi Gábor leköszönő szentszéki nagykövet búcsúlatogatást tett Ferenc pápánál, MK 2015. aug. 12.

⁵⁶ Megbízólevelének átadása alkalmából készült interjú: BÓKAY László, *A legfontosabb, hogy Magyarországról beszéljek*, in *ÚE* (2016. márc. 3.).

29.). Várhelyi Tamás szombathelyi egyházmegyes pap Szentpéterfáról (2015. október 13. és 27., 2017. május 23., 2020. augusztus 25.) és Bodó Zoltán győri egyházmegyes pap Mosonmagyaróvárról járt kisebb csoportokkal a szentmisékre. Több alkalommal jött a Legio Christi zárandokcsoportja (2016. november 1., 2018. szeptember 18.), kétszer a cigány válogatott Mezei István vezetésével (2015. április 14. és 2016. május 10.),⁵⁷ valamint többször a pécsváradiai. Számos zárandokcsoport érkezett Erdélyből, elsősorban Fanea József és Szénégető István atyák szervezésében, a Felvidékről pedig Puss Sándor jezsuita atyával.

A „visszajáró lelkek” közül meg kell említeni azt a magyar hölgyet, aki Svédországból minden évben eljött legalább egyszer a szentmisére, és aztán folytatta zárandokútját Compostellába és más zárandokhelyekre. 2018. július 24-én két magyar hölgy is azért jött, hogy hálát adjanak 500 km-es gyalogos zárandoklatukért. Emlékezetes még, hogy egy 18 éves ikerpár, egy fiú és egy lány 2015. március 10-én születésnapjukat ünnepelték a keddi reggeli szentmisén. 50. születésnapját ünnepelte a kápolnában két hölgy 2017. október 24-én. Prommert Anita, Kálóczy József követségi sofőr felesége, két lánnyal együtt jött 2019. április 2-án. 50. születésnapja alkalmából jött misézni a kápolnába Repcsik Gyula esztergom-budapesti főegyházmegyes plébános is paptársaival együtt 2018. június 5-én.⁵⁸ 2017. január 31-én Sárospatakról két kedvesnővér azért jött, hogy rendjük, az Erzsébet Apácák részére hivatásokért imádkozzanak.

Hálával gondolunk azokra, akik szinte minden keddi reggel részt vettek a szentmiséken. Ilyen volt Szokoly György, Rómában élő magyar, a Szent István Alapítvány Igazgatótanácsának tagja⁵⁹ és Durdik Rudolf a felvidéki Somorjáról, aki a római Szlovák Nagykövetségen dolgozott diplomataként. 2019. június 25-én búcsúzott el családjával együtt, mert diplomáciai szolgálatának lejártával hazatért. Sokszor eljött a szentmisékre Érszegi Márk Aurél is, a Szentszéki Nagykövetség első beosztottja. Első alkalommal 2016. szeptember 1-jén, utoljára 2020. július 28-án, amikor családjával együtt köszönt el. Mindig lehetett számítani arra, hogy vállalja a felolvasást.

Házassági jubileumokat is ünnepeltünk. Jöttek újdonsült házások, hogy áldást kérjenek,⁶⁰ és kerek házassági évfordulót ünneplő párok. Egy alkalommal 20 éves házasságot ünneplők,⁶¹ három alkalommal 25 éves házassá-

⁵⁷ NÉMETH László, *Székely győzelem a vatikáni focitornán*, in ÚE (2016. máj. 22.); RAB Ferenc, *Foci. Szeretet*. (Budapest, Rabb-Infomédia, 2017) 131–132, képek 169–171. A könyv elektronikus változata: <http://fociszeretet.rabbinformedia.hu> (2021.02.02).

⁵⁸ BEKE 621.

⁵⁹ NÉMETH László Imre, *A római Szent István Alapítvány 50 éve* (Budapest, SZIT, 2015) 55–56.

⁶⁰ 2014. okt. 14-én, 2015. júl. 21-én, szept. 15-én és 2017. márc. 14-én.

⁶¹ 2016. febr. 23-án.

got ünneplők,⁶² egy alkalommal 30 éves házasságot ünneplők,⁶³ három alkalommal 40 éves házasságot ünneplők.⁶⁴ Utóbbiak között volt 2016-ban Török Ferenc építész is, aki a budapesti Magyar Szentek templomát tervezte, amely létrehozásának az induláskor felelőse voltam.⁶⁵

Egyes alkalmakkor énekkarok tették szebbé szentmiséinket. Néhányról már volt szó. Rajtuk kívül meg kell még említeni az alábbiakat:

2014. október 28-án a „Csipikék”, a budapesti XVI. kerületi Lemhényi Dezső Általános Iskola kórusa énekelt, akik Rómában két koncertet adtak, és a bolognaiak nemzeti templomában a római magyar közösség október végi szentmiséjén is közreműködtek.⁶⁶

2016. szeptember 13-án a Holddala együttes énekelt Gulyás Anna vezetésével, akik előző este a Római Magyar Akadémián léptek fel.

2018. október 2-án a Szécsényi Erkel Ferenc kórus énekelt, akik a római magyar közösség szeptember hó végi magyar szentmiséjén is énekeltek.

2019. április 30-án a budapesti Szent Péter és Pál Főplébánia Albert-Schweitzer kórusa, akik Subiacóban, a Santa Scolastica-apátságban és Palestrinában, a székesegyházban énekeltek szentmiséken, Rómában pedig koncertet adtak a Piazza del Popolo egyik templomában.⁶⁷

2019. október 15-én a gyöngyösi premontrei kórus énekelt, akik Rómában vettek részt egy liturgikus rendezvényen.

A 2018. szeptember 11-i szentmise végén a győri születésű Szij Melinda, aki a Megasztár 5 harmadik helyezette volt, elénekelt egy Ave Mariát, amelyet a helyi sajtó előre beharangozott.⁶⁸

Számos gyászmisét is mondtunk, illetve megemlékeztünk olaszországi közösségeink elhunyt tagjairól:

2015. június 2-án Pásztor Edithért miséztem, aki előző nap hunyt el.⁶⁹

Temetése június 3-án volt. A kedd reggeli szentmisék után rendszeresen megáldoztattam, amit mindig nagyon várt.

⁶² 2017. júl. 4-én, 2019. ápr. 9-én és máj. 28-án.

⁶³ 2015. máj. 20-án.

⁶⁴ 2014. szept. 2-án, 2016. márc. 1-jén és 2018. máj. 7-én.

⁶⁵ NÉMETH László Imre, *A templom előtörténete, in 25 éves a Magyar Szentek Temploma 2021* (Budapest, Magyar Szentek Temploma, 2021) 11–12.

⁶⁶ <https://www.lemhenyi16.hu/doc/R%C3%B3ma-2014.pdf> (2022.02.03.).

⁶⁷ Magyar templomi kórus turnézott Olaszországban, MK 2019. máj. 2.; *Magyar templomi kórus Olaszországban*, in *Életünk* (2019. jún.).

⁶⁸ https://hu.wikipedia.org/wiki/Sz%C3%ADj_Melinda (2021.01.07.).

⁶⁹ Elhunyt Pásztor Edith történész, MK 2015. jún. 1.

2015. szeptember 15-én Paskai László bíborosért imádkoztunk halálának 30. napján. Angelo Acerbi c. érsek mondta a szentmisét, én pedig a homíliát. A szentmisére eljött a bíboros római címtemploma, a Santa Teresa in Corso d'Italia plébánosa is. Ő olvasta a szentleckét olaszul. A szentmisét latinul és magyarul mondtuk.⁷⁰ Acerbi érsek így emlékezett az elhunyt bíborosra: „Amikor kinevezésem után megérkeztem Budapestre, ő volt az, aki személyesen fogadott és mindvégig segített küldetésemben.”
2016. április 5-én Palásti Benita nővérért mondtuk a szentmisét, aki 105 éves korában hunyt el,⁷¹ és Parádi Gyula plébánosért, akiknek a testvére a milánói magyar közösség tagja.⁷² Hagyomány, hogy az elhunyt magyar főpásztorokért misét monduk a kápolnában. Parádi Gyula titkosan szentelt püspök volt, így ezért is méltó volt, hogy megemlékezzünk róla.⁷³
2016. július 16-án Takács Nándor ny. székesfehérvári megyéspüspökért miséztünk.⁷⁴
2017. január 17-én Oloffson Placid bencés atyáért, aki 2004. június 24-én gyémántmisét mondott a római magyar közösség hó végi szentmiséjén.⁷⁵
2017. január 24-én a veronai buszbaleset áldozataiért.⁷⁶ A tragikus eseményt nemzeti gyásznappal követte. A szentmisén, amelyet diplomata vendégek miatt két nyelven tartottunk, részt vett mindkét magyar követség vezetője, a konzul és a Római Magyar Akadémia képviselői is.
2017. augusztus 1-jén Szendi József ny. veszprémi érsekért mutattuk be a szentmisét.⁷⁷

⁷⁰ Római gyászmise Paskai bíborosért a Szent Péter-bazilikában, VR 2015. szept. 15.

⁷¹ Végző búcsút vettek Rómában a 105 éves korában elhunyt Benita nővértől, MK 2016. ápr. 1.

⁷² Elhunyt Parádi Gyula érseki tanácsos, MK 2016. ápr. 8.

⁷³ FEJÉRDY András, *Titkos püspökszentelés(ek) Magyarországon 1960 őszén*, in „Csapdában”. *Tanulmányok a katolikus egyház történetéből, 1945–1989* (szerk. Bánkúti Gábor – Gyarmati György; Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan, 2010) 129–155; legújabban: DUDÁS Róbert Gyula, *Titkos magyar katolikus püspök szentelések 1945 után*, in *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* (2020) 3–4/77–81.

⁷⁴ Gyászmisét mutattak be Rómában Takács Nándor püspökért, MK 2016. júl. 26.; *Gyászmise Rómában Takács Nándor püspökért*, in *Életünk* (2016. szept.).

⁷⁵ Életével tanított, emberi tartásra nevelt – Placid atyát búcsúztatták Budapesten, MK 2017. jan. 26.; NÉMETH, *Magyarokról Itáliában...* 102.

⁷⁶ Gyászmisét mutattak be a veronai buszbaleset áldozataiért a Szent Péter-bazilika magyar kápolnájában, MK 2017. jan. 25.; Római magyarok imája a Magyar Akadémiával a veronai buszbaleset áldozataiért, VR 2017. jan. 24.; *Római szentmise a veronai buszbaleset áldozataiért. Számos ország képviselője kifejezte együttérzését Magyarországra*, in *Életünk* (2017. márc.).

⁷⁷ Magyar szentmise Rómában Szendi József érsek lelki üdvéért, MK 2017. júl. 28.; *Szentmisét mutattak be Szendi József érsek lelki üdvéért Rómában*, VR 2017. aug. 1.; *Szentmise Rómában Szendi József lelki üdvéért*, in *Életünk* (2017. szept.).

2019. január 8-án két főpásztorért egyszerre volt gyászmise. Miklósházy Attila, a külföldi magyarok ny. püspöke és Seregély István ny. egri érsek 2018 végén hunytak el.⁷⁸
2019. július 16-án Paolo Sardi bíborosért imádkoztunk, aki 13-án hunyt el. Előző héten kedden még ott volt a sekrestyében. Hálás szeretettel emlékeztünk rá, mert 2014. május 8-án ő mondta a szentmisét a Santo Stefano Rotondóban Mindszenty bíboros halálának évfordulója alkalmából.⁷⁹
2019. december 17-én Kállay Orsolyáért imádkoztunk, aki december 15-én hunyt el 92 éves korában. A római magyar közösség legidősebb tagja a 2006-ban elhunyt Kállay Kristófnak, a Szuverén Máltai Lovagrend Szentszékhez akkreditált nagykövetének elsőfokú unokatestvére volt.⁸⁰ Temetése másnap délután volt a Santa Maria dell'Anima templomban.⁸¹
2020. június 9-én, a két nappal korábban, június 7-én elhunyt Kő Pálért imádkoztunk Szent II. János Pál pápa oltáránál. A magyar kápolnában az oltár bal oldalán látható első három dombormű az ő alkotása.⁸² A Szent Adalbertet ábrázoló domborműre kis fémkeresztet helyezett. Amikor egyszer a kápolnában járt, felfigyelt arra, hogy a kereszt hiányzik. Küldött egy másikat, amelyet a Fabrica di San Pietro szakemberei a helyére tettek. A kereszt, Antiochiai Szent Ignác gondolataival, legyen számára is Krisztus égbe emelő szerkezete!

Korábban elhunyt szeretteink halálának évfordulójáról is megemlékeztünk:

2014. július 29-én Mons. Mester István, a Szent István Alapítvány második elnöke halálának 30. évfordulójáról.⁸³
2016. április 12-én Farkas Magdolna halálának 5. évfordulójáról, aki a római magyar közösségben elődöm, Angelus atya és az én legfőbb segítségem volt.⁸⁴

⁷⁸ Gyászmise a római magyarok kápolnájában Seregély és Miklósházy főpásztorokért, VR 2019. jan. 8.; Gyászmise a római magyar kápolnában Seregély István és Miklósházy Attila lelki üdvéért, MK 2019. jan. 10.; *Gyászmise a Római Magyar Kápolnában*, in *Életünk* (2019. márc.).

⁷⁹ Emlékmise Rómában Mindszenty József bíboros halálának 39. évfordulója alkalmából, VR 2014. máj. 7.; Magyar lelkészek találkozója Rómában, MK 2014. máj. 9.

⁸⁰ NÉMETH, *A római Szent István Alapítvány...* 38–40.

⁸¹ *Új Üzenet* (2020. jan. 26.).

⁸² Elhunyt Kő Pál szobrászművész, MK 2020. jún. 8.; Meghalt Kő Pál szobrászművész, 2020. jún. 8., <https://www.origo.hu/kultura/20200608-meghalt-ko-pal.html> (2022.04.09.); Grotoszke hajló kézműves szürrealizmus – Kő Pál szobrászművész emlékezete, MK 2020. jún. 27. Domborművei a kápolnában: NÉMETH, *A magyarok római kápolnája* 25–27.

⁸³ Életrajza: NÉMETH, *A római Szent István Alapítvány...* 24–25.

⁸⁴ NÉMETH, *Magyarokról Itáliában...* 95–96.

2016. július 5-én Hollai Antal albertfalvi plébános halálának 2. évfordulójáról,⁸⁵ aki állandó lakóhelyem plébánosa és kispaptársam volt.

2016. szeptember 6-án Kovách Angelus kapucinus atya, olaszországi magyar főlelkész halálának 15. évfordulójáról.⁸⁶

2018. június 26-án és 2019. június 25-én Zsebe Zselyke Sarolta halálának 2. és 3. évfordulójáról, amely szentmiséken Erdélyből részt vett édesanyja, Zsebe Márta a férjével. A kislányt hosszan kezelték a Gesù Bambino Kórházban, ami a szülők legnagyobb fájdalmára sajnos nem járt eredménnyel. Halálát követően 2017. június 29-én végeztem a beszterlést.⁸⁷

A kedd reggeli szentmiséről a legtöbbször a médiában a Vatikáni Rádió magyar adása és a Magyar Kurír számolt be. Utóbbi általában átvette a VR magyar adásában elhangzott hírt. A rádió hírei sokszor felkerültek Facebook-oldalukra is.⁸⁸ Az *Életünk*ben hónapokkal később jelentek meg a hírek. A kiemelkedő hírekről az *Új Ember* (ÚE) is tudósított. A szentmisék tizedik évfordulójára számos cikk jelent meg, amelyekről már volt szó. A Magyar Kuríron minden év végén vagy az új év elején beszámoltam az elmúlt évről, illetve tájékoztatást adtam a rendszeres szentmiséről, a részvétel módjáról, amelyet átvett az *Életünk* és olykor az ÚE is.⁸⁹ Számos hír jelent meg a kápolnával kapcsolatban a Szentszéki Nagykövetség blogján, amelyet Érszegi Márk Aurél, első beosztott indított és kezelte.⁹⁰ A hét év alatt a kápolna történetével kapcsolatban elhangzott hír volt Farkas Attila interjúja, amelyet a VR adott 2014. július 10-én az következő címmel: „Szükségünk van az első évszázad keresztény vértanúinak hitvallására – a római katakombáknál be-

⁸⁵ VERBÉNYI István, „*Nem félek, mindenre fel vagyok készülve.*” *Hollai Antal halálára*, in ÚE (2014. aug. 10.).

⁸⁶ Tizenöt éve hunyt el Angelus atya, volt olaszországi magyar főlelkész, MK 2016. szept. 6. Életrajza: NÉMETH, *Magyarokról Itáliában...* 65–96; *Angelus atyára emlékeztek*, in *Életünk* (2016. okt.).

⁸⁷ HD 2016. jún. 29.

⁸⁸ Pl. VR Facebook 2020. aug. 25.

⁸⁹ A teljesség igénye nélkül néhány híradás: Szentmisék a római Magyarok Nagyasszonya kápolnában, MK 2014. dec. 23.; Rendszeresen tartanak magyar nyelvű szentmiséket a Szent Péter-bazilikában, MK 2017. jan. 10.; *Magyar nyelvű misék Rómában*, in *Életünk* (2017. febr.); Az olaszországi magyar főlelkész várja a híveket a magyar szentmisére a Szent Péter-bazilikába, MK 2018. dec. 25.; Információk a Szent Péter-bazilikában tartott magyar nyelvű szentmiséről, MK 2018. jan. 12.; NÉMETH László Imre, *A magyar kápolna miserendje*, in ÚE (2018. jan. 21.); Uő, *Magyar nyelvű szentmisék a Vatikánban*, in *Életünk* (2018. márc.); *Magyar szentmisék a Szent Péter-bazilikában*, in *Életünk* (2019. febr.); 2020-ban is magyar szentmisékre várják a zarándokokat a Szent Péter-bazilikában, MK 2020. jan. 7.; Újrindultak a kedd reggeli magyar szentmisék a Szent Péter-bazilikában, MK 2020. jún. 2.; Magyar nyelvű szentmisék Rómában a nyári hónapokban, MK 2020. jún. 29.

⁹⁰ Külhoni szolgálatát 2020 nyarán fejezte be. Ezeréves keresztény országot képviselünk – Beszélgetés Érszegi Márk Aurél Vatikán-szakértővel, MK 2020. szept. 6.

szélgettünk Farkas Attila atyával”. Részt vett a kápolna létrehozásának folyamatában, és személyes élményeiről is beszélt. A kápolnát mutatta be Vakler Lajos a *Fehérvár* c. folyóiratban.⁹¹ Farkas József György pedig az *infovilag.hu* honlapon az esztergomi bazilika hosszának a Szent Péter-bazilika padlózatában látható jelzéséről írt.⁹²

Befejezésül ejtsünk még szót a Szent Péter-bazilika ministránsainak budapesti zárandoklatáról, amely hatékonyan járult hozzá a magyar szentmisék nehézség nélküli megtartásához. Meghívásomra 2017. március 20. és 23. között öt nagy ministráns, Umberto Colucci, Nicolo Mardegan, Dennis Giambruno, Giuseppe Marrocu, Lorenzo Fumagalli zárandokolt Budapestre előljárójuk, Don Luigi Portarulo vezetésével. A Ciampino repülőtérrel indultunk. Budapesten, a Központi Szemináriumban volt a szállásunk. Első nap a Mátyás-templomban miséztünk, amit egy találkozó követett Erdő Péter bíborossal, aki igen jó benyomást tett a fiatalokra. Kedden megnéztük a Parlamentben a Szent Koronát. A Szent István-bazilika Szent II. János Pál-kápolnájában tartottuk a szentmisét. A délutáni program a Terror Háza Múzeum megtekintése volt. A következő nap Esztergomban jártunk. Mindszenty bíboros sírjánál miséztünk, majd a kincstár megtekintése után felmászunk a kupolába. Visegrádon keresztül vezetett az út haza, ahol a történelmi romok megtekintése után a bobbálya nyújtott szórakozási lehetőséget. Mély benyomást tett a fiatalokra az esti hajóút a Dunán. Megcsodálták a kivilágított Budapestet. Csütörtökön délelőtt „Sissi kastélyában” jártunk, Gödöllőn, majd Máriabesnyőn imádkoztunk, délután pedig felüdülést jelentett a Széchenyi Gyógyfürdő. A zárandoklatot egy esti Gellért-hegyi séta zárta. A Szent Péter-bazilika ministránsai örömmel számoltak be benyomásaikról a VR-ban.⁹³ A zárandoklatot követő keddi miséken előljáróik és a részt vevő ministránsok ezentúl még nagyobb szeretettel és segítőkészséggel fogadtak.

⁹¹ VAKLER Lajos, *A Magyarok Nagyasszonya-kápolna Rómában*, in *Fehérvár* (2015. jún. 4.). A lap internetes oldalán is megjelent a cikk: *A Magyarok Nagyasszonya kápolna Rómában*, 2015. jún. 5., <https://www.szekesfehervar.hu/a-magyarok-nagyasszonya-kapolna-romaban> (2022.04.09.).

⁹² Esztergom megőrkítése – Vatikánváros címmel a cikk részlete jelenleg elérhető: <https://ujkafe.website/?p=74307> (2022.04.09.), a fotó: https://infovilag.hu/esztergom_megorokitese_vatikanvaros/ (2022.04.09.).

⁹³ Don Fabio Rosini commenta il vangelo della Domenica delle Palme, VR 2017. ápr. 5. „I seminaristi del Preseminario Pio X raccontano la loro esperienza come chierichetti nella Basilica Vaticana e parlano del loro recente viaggio in Ungheria, accompagnati dal vice rettore don Luigi Portarulo, al microfono della collega Agnes Gedo, redattrice del Programma Ungherese”: *I chierichetti del Papa in Ungheria*, 2017. márc. 28., <http://ungheriasantasede.blogspot.com/2017/03/i-chierichetti-del-papa-in-ungheria.html> (2022.04.09.).

FÜGGELÉK
Misézők a római magyar kápolnában, 2014–2020

Bíboros, érsekek, püspökök

- Erdő Péter bíboros, prímás, érsek – 2015. október 6., 27., 2017. október 10., november 21., 2019. március 26.
- Acerbi, Angelo c. érsek – 2015. szeptember 8., 2017. május 2.
- Böcskei László püspök – 2015. augusztus 4.
- Cserháti Ferenc segédpüspök – 2017. január 24., 2017. március 28.
- Jakubinyi György érsek – 2015. április 14., 2018. november 6.
- Kovács Gergely kinevezett érsek⁹⁴ – 2020. február 4.
- Pápai Lajos püspök, ny. püspök – 2014. október 21., 2015. november 17., 2016. október 4., 2017. október 17., 2018. október 16., 2019. október 15.
- Pintér Gábor c. érsek – 2019. november 5.
- Tamás József segédpüspök – 2019. szeptember 17.
- Udvardy György püspök, érsek – 2015. május 19., 2019. október 22.
- Veres András püspök, az MKPK elnöke – 2014. december 9.

*Papok, szerzetespapok*⁹⁵

- Ádám Miklós^(ebp) – 2017. augusztus 22., 29., 2020. augusztus 6.
- Babály András^(dny) – 2019. július 9.
- Balogh Attila^(ebp) – 2016. november 8.
- Bárdos Krisztián^(eg) – 2015. augusztus 11.
- Berecz Tibor^(pé) – 2016. szeptember 27.
- Bécsér Róbert OFM – 2019. szeptember 10.
- Burányi Roland^(kal) – 2017. július 18., 2019. július 23.
- Csóka Péter János OSP – 2016. április 19.

⁹⁴ Érseki kinevezése előtt az általa mondott szentmisék felsorolása a papok listájában található.

⁹⁵ Az egyházmegyék megjelölésének módja követi az *Országos Katolikus Névtár 2000* (Budapest, MKPK, 2000) jelzésrendszerét. Az ott nem szereplő egyházmegyéket a következő rövidítések jelölik: Gyulafehérvár – gyf, Pozsony – po, Róma – rm, Szabadka – szab.

- Fanea József^(gyf) – 2017. április 18., 2018. február 6.
(homília), április 24., 2019. április 23.,
május 7., 2019. december 3.
- Fazekas Z. Márton Opraem
apát – 2016. október 11.
- Forró József^(ebp) – 2016. január 19.
- Gál Hunor^(gyf) – 2019. december 10.
- Horváth Achilles OFM – 2016. augusztus 23.
- Kaposi Gábor^(gy) – 2017. május 9.
- Kapui Jenő^(gy) – 2015. június 16.
- Kara Nándor^(szab) – 2019. augusztus 20., 27.
- Kelemen Imre^(ebp) – 2014. július 1.
- Kovács Dániel^(ve) – 2018. július 10. (homília)
- Kovács Gergely^(gyf) – 2014. október 7., december 30., 2015.
december 29.,
2016. április 26., 2017. január 3., március
21., április 11., 2018. január 30., március
27. (homília), augusztus 7., 21., 2019.
november 19.
- Lambert Zoltán^(ebp) – 2015. július 21.
- Magyar Pál^(ebp) – 2016. június 14.
- Masicza Róbert^(po) – 2016. március 29.
- Mazzuchelli, Estanislao – 2018. március 27.
- Mohos Gábor^(ebp) – 2017. szeptember 19. (homília)
- Molnár Tamás^(po) – 2014. június 10.
- Nagy Krisztián^(eg) – 2015. augusztus 18., 25.
- Perger Gyula^(szo) – 2014. augusztus 5., 12., 19., 26., 2015.
május 12.,
2016. augusztus 9., 2017. augusztus 8., 15.,
- Puskás Attila^(pé) – 2015. június 30.
- Rados László^(vá) – 2019. augusztus 13.
- Repszik Gyula^(ebp) – 2018. június 5.
- Somorjai Ádám OSB – 2014. november 11., 2015. május 5., 2016.
január 5., március 15., május 31.,
november 29., 2017. március 7.

- Strangó Péter^(rm) – 2015. április 7.
 Szász Csaba LC – 2016. november 1.
 Szabó-Molnár Bálint LC – 2014. december 16., 2015. március 31.
 újmisé
 Tengan Sebastian SVD – 2016. augusztus 16.
 Tóth Tamás^(kal) – 2017. szeptember 5.
 Török Csaba^(ebp) – 2018. október 23.
 Varga-Csikász Bence^(ve) – 2018. október 9.
 Varga Gábor^(gy) újmisé – 2019. július 2.
 Varga János^(ebp) – 2015. május 26.
 Vencser László^(gyf) – 2019. február 12.
 Versler Sándor^(eg) – 2020. augusztus 11., 18.
 Vértesaljai László SJ – 2015. május 12. (homília), 2016. március
 22., 2018. augusztus 14., 2019. április 16.,
 december 24., 31., 2020. február 25.,
 augusztus 4., 25.
 Zubály Lajos^(dny) – 2016. július 12.

PALKO, Vladimír, *Jönnék az oroszlanok. Miért tart Európa és Amerika egy új zsarnokság felé?* (ford. Käfer István, bev. Surján László; Budapest, Gondolat, 2021) 603 o.

Jönnék az oroszlanok. Vladimír Palko meglepő képpel vezeti be nagyszabású, ugyanakkor nagyon is átgondolt munkáját. Nyugodtan tehetnénk három felkiáltójelet a cím után, hiszen ez nem pusztán megállapítás, hanem figyelemztetés, sőt kiáltás. A kötetben összegyűjtött tekintélyes anyag feltár és felráz. Noha bizonyára egyikünk számára sem ismeretlenek az itt vázolt jelenségek, csak kevesen szembesülünk velük ilyen tömörségben és ilyen éles megvilágításban. És ez bizony sokkoló. De miről is van szó?

Vladimír Palko végzettségét tekintve matematikus, de hosszú ideig politikusként tevékenykedett. A Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsának tagja (1998–2002, 2006–2010) és Szlovákia belügyminisztere (2002–2006) is volt. A kötetben közölt események, mozzanatok egy része személyes tapasztalatából származik, de nyilván komoly kutatómunka társult ehhez. Egy tapasztalt politikus megfigyeléseiről van tehát szó, amelyeket bizonyos szempontok köré rendezve – mondhatni matematikushoz illő következetességgel – tár az olvasó elé. Ezek a szempontok pedig a keresztény ember szempontjai. Ezért kap különös hangsúlyt az életvédelem, a hagyományos család, a normális szexuális erkölcs és a vallásszabadság kérdése – pontosabban mindezek valós fenyegetettsége.

Érdekes gondolati ívet rajzol meg a szerző. A kommunista ideológia átöröklődött. Esméi ma is élnek és virulnak a nyugati liberalizmus köntösébe bújva, és éppúgy zsarnokivá válnak, mint egykor a sztálini időkben, bár más eszközökkel. Palko számos példát hoz fel mind a konkrét személyi kötődésekre, mind az eszmei rokonságra. A forradalom továbbra is zajlik, csak egy kicsit átszínezve. „Az osztályharcot nem kell hangsúlyozni. Túl sok halottat eredményezett. [...] Minek építeni a társadalom forradalmi átalakítását a tömegek kemény munkára való felszólítására? Miért ne építenénk ezt az átalakítást a kényelemszeretetre, ami általános emberi gyengeség – valamint az erkölcsi kötelek és kötelességek teljesítése iránti ellenszenvre? [...] És miért ne lehetne megszabadítani az embereket az igazság keresésétől, és

megmondani nekik, hogy lényegében semmilyen igazság nem létezik? Hogy csak különböző nézetek léteznek?” (58–59).

A forradalom alapvetően antropológiai síkon folytatódik: „A kommunis­ták Kelet-Európában 1989-ben megélték a megalázottság pillanatát. [...] A kommunista, a kommunizmus szó, amit éveken keresztül hirdettek, mert vagy hittek benne, vagy karriert biztosított nekik, hirtelen kellemetlen, megalázó bélyeggé lett számukra. [...] A szélesebb látókörűek azonban felfogták, hogy elmúlt és elvesztett küzdelmüknek lehet folytatása. Hogy Európában és Amerikában állandóan folyik az eldöntetlen küzdelem az örök kérdés interpretációjáért: Ki az ember? Melyek az erkölcsi alapelvek, amelyekhez alkalmazkodnia kell? [...] a szovjet marxizmus vereséget szenvedett, de győz a kulturális marxizmus az új antropológiára alapozva, amely új lázadás az ember bibliai felfogása ellen. A győztesek Nyugaton azok a baloldali liberális erők, amelyek a múltban is sokszor szimpatizánsaik voltak. Európa nyitott számukra” (125).

A kelet–nyugati baloldali egyesülés hárompontos minimuma c. alfejezet érzékletesen írja le a folyamatot, ahogyan 1989 után a kelet-európai poszt-kommunista baloldal és nyugati „unokatestvérei” egymásra talál­nak. „A kiindulópont az a felismerés, hogy a baloldal nem tudott győzni gazdasági téren, viszont sikereket aratott a kultúrában. A keleti kommunistáknak előnye volt az abortusz legalizálásában, a kommunisták Nyugaton évtizedeket kés­tek ebben az agendában, de amint csak elegendő lendülettel elsajátították, képesek voltak vele a keresztény jobboldal legyőzésére” (118). Az abortusz liberalizációja az egymásra találás egyik alapelve lett. A Nyugat romlottsá­gáról szóló jelszavak igen gyorsan eltűntek, miközben a keleti posztkommu­nisták csendben átvették a nyugati baloldal szabados felfogását például a ho­moszexuális kapcsolatok vagy egyes kábítószer­ek legalizálása terén. Végül természetesen összekovácsoló ereje van a közös ellenségképnek: „A keresztény hagyományt továbbra is gyengíteni kell. Kiszorítani a kereszténységet a közéletből a magánszférába. Támogatni kell konkurens ideológiákat és val­lásokat. Ez az a baloldal, amely neveli a multikulturalizmust, és támogatja a migrációt Európába a nem európai kultúrákból. [...] A baloldal nem akar emlékezni arra, hogy Európa a kereszténységből nőtt ki, nem az iszlámból, a hinduizmusból vagy egyéb vallásokból” (121). – Ugye eszünkbe jut, hogyan akarták nemrégiben a karácsony szót kitiltani az európai szóhasználatból? Éppen úgy, ahogy annak idején igyekeztek fenyőünnepnek átkeresztelni. Egyébként az Európai Bizottság már 2010-ben olyan naptárt adott ki három­millió(!) példányban, amelyben a keresztény ünnepek nem szerepeltek (335).

A kulturális marxizmus, avagy közkeletűbb elnevezéssel a liberalizmus mára jelentős sikereket könyvelhet el világszerte. Az abortusz legalizálása

már odáig jutott, hogy New York és Illinois államokban a gyermek életének kioltása egészen a születés pillanatáig törvényes. Ehhez társul „természetesen” az orvosok és más egészségügyi dolgozók lelkiismereti szabadságának eltörlése. Nincs többé joguk elutasítani az ilyen beavatkozásokban való részvételt (581–582). Az eutanázia több európai országban már legálisan végezhető, ennek köszönhetően például Hollandiában meredeken emelkedik a halálba segítettek száma, mára meghaladja az évi 6000 főt (uo.). Belgium ugyanezt a mintát követi (294). A homoszexuálisok polgári házasságkötésének lehetősége vagy legalábbis regisztrált partnerségük a nyugati világban teljesen általános lett. Ez szintén sokak állásába kerül, akiknek nincs joguk lelkiismeretük szerint kivonni magukat az efféle eljárásokból (vö. pl. 360–367). „Kanadai polgármesterek ma már azért is a kritika ösztüzébe kerülnek, ha *nem vesznek részt* a homoszexuális felvonuláson.” Ugye adódik a párhuzam: „Elvtárs, te nem voltál a májusi felvonuláson... Elvtárs, nem szégyelled magad?” (389–390). Itt csak néhány példát említettünk, a könyvben sokkal részletesebb adatokat találunk.

Az antropológiai forradalom új frontvonalát a gender-ideológia mentén húzódik. „Amikor 2012-ben e könyv eredeti változata megjelent, az antropológiai forradalom a végső győztes offenzívára készült a homoszexualizmus mezején” (573). Ez az offenzíva mára lezajlott, ám a forradalom nem elégszik meg diadalával, tovább kell lépni: „A homoszexualizmustól eltérően, amely azt állította, hogy a férfi és a nő mentális és fizikai komplementaritása a családalapítás számára nem lényeges, a genderideológia még e komplementaritás létét is tagadja” (uo.). Más szóval mindent meg kell szüntetni, ami bármiféle különbséget jelent férfi és nő között. Tekintet nélkül a biológiai-fizikai adottságokra. Az nem számít. A személyes névmások használatban vagy bármilyen egyéb megnevezésben ne különböztessük meg a nemeket! Lehetőleg ne is gondoljunk a nemekre, vagy ha már mindenképpen, akkor ne csak kettőre ám! Hiszen ott vannak a transzneműek és a fluidok, akiknek a magukról alkotott elképzelését mindenáron tiszteletben kell tartani, akár van köze a valósághoz, akár nincs. (Kérdem, ha valaki Napóleonnak hiszi magát, akkor az egész társadalom köteles Napóleonként kezelni? Lassan már itt tartunk.) „A nemi ideológia faragókésévé a »transzgender« fogalma válik.” A gender-ideológia „azt mondja, hogy aki inkább nő lenne, az nő és fordítva. Állítja: az ilyen »transzgendernek« joga van hozzá, hogy férfinak nevezzük, akkor is, ha nő és fordítva” (577). Joga van az elképzelt neme szerinti öltöző vagy mosdó használatához, sőt, ha bűncselekményt követ el, megilleti, hogy az elképzelt nemének megfelelő büntetés-végrehajtási intézménybe kerüljön. Ne gondoljuk, hogy ez pusztán elmélet! Az utóbbi szituációból például Nagy-Britanniában vagy Kanadában már tényszerű konfliktusok keletkeztek (580). A gender-ideológia támogatja a

transzgender személyek nemének sebészeti átalakítását. Az iskolás vagy még kisebb gyerekeknek kötelezően oktatják a nemátalakítás lehetőségét. „Szakértők” magyarázzák nekik, hogy bátran választhatnak, fiúk vagy lányok akarnak-e lenni. Ráadásul ezek a felvilágosító („érzékenyítő”) előadások sokszor igen bizarr formát öltenek (578–579).

Az előbbieken felvillantottuk az antropológiai forradalom néhány jellegzetes elemét, de hogyan válik mindez zsarnokivá? „Ezek az emberek folyvást a toleranciáról beszélnek. A kultúra megmondja a keresztényeknek, mi a helyzet. Ideje kimondani az igazságot. Cézár mutatóujja lefelé fordul. Az oroszoknak érkeznek az arénába. A toleranciáról üvöltöttek” – írja Palko (430). „Az igazság az, hogy az euro-amerikai civilizációban új keresztényüldözés kezdődött” (431). Charles Chaput denveri érseket idézi: „Létezik a belső logikának bizonyos fajtája, ami a relativizmust represszióhoz vezet. Ez magyarázza a paradoxont, miért hangoztatják a nyugati társadalmakban a toleranciát és a másság tiszteletben tartását, mialatt agresszívan aláássák és büntetik a katolikus tanítás szerinti életet. A tanítás a toleranciáról nem tolerálhatja az egyház hitét, hogy bizonyos gondolatok és viselkedések nem tolerálhatók, mert dehumanizálnak bennünket. Az a tanítás, hogy minden igazság relatív, nem engedheti meg, hogy némely igazságoknak nem szabad olyanoknak lenniük. [...] Olyan időket élünk, amikor az egyházat arra szólítják fel, hogy *ez ellenállás hívő közössége legyen*. [...] Válgatok vértanúkká az élet kultúrájának építésében” (432–433). A relativizmus nem tűrheti azokat, akik hisznek az objektív igazságban, és fordítva, akik hisznek az objektív igazságban, nem fogadhatják el a relativizmust. A két felfogás kiengesztelhetetlen ellentétben áll, és ennek a határvonalnak nem szabad elmosódnia. A keresztény ember hisz az objektív igazságban, mert hisz abban, aki maga az Igazság. Ki kell állnunk az Igazság mellett, akár a vértanúságig is. Ez ismét csak egy villanás a szerző gondolatmenetéből. Palko alaposan indokolja állításait. Részletesen ír a zsarnokság eszközeiről, konkrét megvalósulási módjairól is (V–VI. fejezet).

Sajnos azonban – és ez a legszomorúbb – a végletekig hajszolt liberalizmus és relativizmus az egyházba is behatol, gyakran a demokrácia jelszavát tűzve zászlajára. Az Erre a sziklára építem egyházamat c. alfejezet (448–468) hosszan sorolja az igen aggasztó eseteket. „Nem vagyunk Róma fiókjá” – jelentette ki Reinhard Marx bíboros 2015-ben. „A nemzeti püspöki konferencia nem a Magisztérium” – válaszolta neki Gerhard Müller, a Hittani Kongregáció akkori prefektusa (464). Nem kell bemutatni, mi zajlik ma Németországban. A „reformfolyamat” azóta sem torpant meg, sőt a pápai, szentszéki állásfoglalások ellenére egyre terebélyesedik, és benne az egyik vezérmotívum az azonos nemű személyek kapcsolatának megáldása. Belgiumban már a kilencvenes években olyan hittankönyv jelent meg két

teológusprofesszor szerkesztésében, amelyen a hívő szülők megbotránkoztak. A kritikus rész a szexuális neveléssel függött össze. A szülők előbb levélben fordultak Godfried Daneels bíborshoz, majd imádságos tüntetést szerveztek a hittankönyv betiltása érdekében, de az érsek nem állt szóba velük (459). Ugyanő 2013-ban helyeslését fejezte ki az azonos neműek polgári házasságát illetően (461). Egy kanadai katolikus iskola igazgatóját azért bocsátották el, mert meghívta diákjait a „40 nap imádság az életért” című imádságos összejövetelekre (460). Sok az ellentmondás, gyakori a bizonytalankodás. Itt is, ott is látunk papokat, akik a liberális antropológiát támogatják, és szembefordulnak a hagyományokhoz hű keresztényekkel. „A forradalmárok már a katolikus egyház kapuján is beléptek” (467). „A kommunisták azt akarták, hogy váljunk mindannyian ateistává. A mai forradalmárok azt akarják, hogy a keresztények relativizálják a kereszténységet és alkalmazkodjanak” (494) – úgy tűnik, sikerrel járnak.

A fentiekben vázolt sötét és talán nyomasztó kép súlyos kérdéseket vet fel, amelyek választ sürgetnek. Mit tegyünk? Palko megkísérli a válaszadást. A VIII. fejezetnek már a mottója is sokatmondó: „Így elérkeztünk az új világ új képének alkonyán ahhoz a ponthoz, amelyben a kereszténynek – és nem csak neki – kötelessége a tiltakozás” (Joseph Ratzinger). Tíz tanácsot fogalmaz meg a szerző, melyek közül most csak a legelső emeljük ki: Ismerjük meg az igazságot, és az igazság szabaddá tesz minket (vö. Jn 8,32). Ez a mondat több síkon értelmezhető, de mindenképpen érvényes. Teológiai síkon teremtményi voltunk belátását, az abból fakadó alázatot, az istenképeség méltóságának, Isten abszolút szeretetének és igazságának felismerését jelenti. Ez az ember valódi szabadságának alapja. Palko megközelítése gyakorlatiasabb: „Tudomásul kell venni a tényeket. A nagy baloldali antropológiai forradalom fellépése után olyan társadalomban élünk, amelyben sorra dőlnek a hagyományos erkölcs ezeréves alapelvei. [...] Meg kell érteni: nem érvényes már a tézis »a fejlett Nyugatról« mint példaképünkről. [...] A kommunizmustól megszabadult kelet-európai országokban ma több szabadság van, mint Nyugaton, [ahol] új keresztényüldözés kezdődött. [...] Az új üldözés lényege nem a keresztény fogalmak »elnevezéseinek« elfojtása, inkább tartalmuk megváltoztatása. [...] A liberális katoliktól ma senki nem várja hitének formális feladását, ahogy ezt a kommunisták csinálták. A tényleges feladást kívánják tőle. Hogy a keresztény értékek és a forradalom álláspontjának ütközése pillanatában a forradalmi, a liberálist válassza. [...] Annyi elhajlás, ami ma a katolikus egyházban előfordul, néhány évtizeddel ezelőtt nem létezett. Ez az elhajlás inkább *tényleges*, mint *deklaratív*” (540–541). Nézzünk tehát szembe a ténnyel, és ne hallgassunk az igazságról!

Szinte lehetetlen néhány oldalban összefoglalni a kötet igen gazdag tartalmát, szerteágazó és elgondolkodtató megállapításait. Nem tértünk ki sem a

nemzetközi politikai vetületekre – amelyek pedig nagy súllyal szerepelnek a könyvben –, sem a szlovák kereszténydemokrácia történetére (VII. fejezet), sem az „új vasfüggönyre”, amely ma ismét választóvonal Európa keleti és nyugati fele között (595–596). El kell olvasni. Sajnálatosak a szövegben előforduló szerkesztési-szöveggondozási figyelmen kívül hagyások (például a lábjegyzetek elcsúszása hosszú szakaszokon), de ezzel együtt is hálásak vagyunk a kiadónak és kiváltképp a fordítónak, Käfer Istvánnak, hogy lehetővé tették e kiváló munka magyar nyelvű megjelenését.

Gőczéné Erdő Zsuzsa

♦♦♦ HUNGAROSZLOVAKOLÓGIAI FIGYELŐ

Az evangélium szabadságában éljete! Ferenc pápa beszédei budapesti és szlovákiai látogatásán (szerk. Tözsér Endre; Budapest – Pannonhalma, Új Ember – Bencés Kiadó, 2021) 124 o.

A kötet Veres András győri megyéspüspök, az MKPK elnöke és Dr. Stanislav Zvolenský pozsonyi érsek metropolita, a Szlovák Püspöki Konferencia elnöke ajánlásával indul. Nyilván azért, mert a Szentatya Budapestről Pozsonyba repült, de a magyar–szlovák szellemi összefüggésrendszer szempontjából igen érdekes és tanulságos, amit a két nemzettel kapcsolatban mondott: „Végezetül imádkozzuk el az Úrangyala imádságot azon a napon, amikor Szűz Mária szent nevét ünnepeljük. Régen ti, magyarok tiszteletből nem mondtátok ki Mária nevét, hanem úgy szólítottátok meg, mint királynét. A »Boldogasszony, régi nagy Pátrónátok« kísérjen és áldjon meg benneteket. Veletek és értetek mondom: *Isten, áldd meg a magyart!*” (Beszéd a kongresszusi zárómise végén, az Úrangyala elimádkozása előtt, Budapest, Hősök tere, 42). „A szlovák nép hittel és áhítattal jön erre a sasvári nemzeti kegyhelyre [...] Így Szűz Mária e szlovák nép hitének példaképe” (Homília a szentmisén, Sasvár, Hétfájdalmú Szűzanya-bazilika, 109–110).

A szlovákok Mária-tisztelete a miénkkel egyidős. Egy időben kapott erős nemzeti jelleget is. A szlovákok nemzeti Mária-képe a Szűz a szenvedő Szlovákia térképével, ölében a halott Krisztussal.

„Zarándokként érkeztem egy fiatal, ám ősi történelemmel rendelkező országba, egy olyan földre, amelynek mély gyökerei vannak Európa szívében. Valóban egy »köztes földön« vagyok, amely megannyi átmenet szemtanúja lehetett... Nagy Morvaországtól a Magyar Királysáig, a Csehszlovák Kézfogástól napjainkig – számos megpróbáltatás közepette – nektek sikerült

beilleszkednetek és alapvetően békés módon megkülönböztetnetek magatokat: huszonnyolc évvel ezelőtt a világ két független ország konfliktusmentes születését csodálta. Ez a történelem arra hívja Szlovákiát, hogy *a béke üzenete legyen Európa szívében*. Erre utal a zászlótokon látható nagy kék sáv, amely a szláv népekkel való testvériséget jelképezi. Testvériségre van szükségünk ahhoz, hogy előmozdítsuk az egyre inkább szükségessé váló integrációt [...] A szlovák történelemre kitörölhetetlenül rányomja bélyegét a hit [...] a szent testvérek, Cirill és Metód nagyszerű életéből meríthettek [...] megdöbbenőek a szláv fogadtatás jellegzetes kifejezései: *kenyérrel és sóval kínáljátok a látogatókat* [...] Alkotmányotok megemlíti azt a vágyat, hogy az országot Szent Cirillnek és Metódnak, Európa védőszentjének örökségére építsétek [...] Senki sem szigetelődhet el, sem egyénként, sem nemzetként [...] Hegyeitek egyetlen láncolatban kötnek össze csúcsokat [...] és átlépik az ország határait, hogy különféle népeket egyesítsenek a szépségben. Ápoljátok ezt a szépséget, *az együtt szépségét...*” (*Nech Boh žehná Slovensko [Isten áldja Szlovákiát!]*). Beszéd az állami vezetőkkel és a diplomáciai testülettel való találkozón, Pozsony, az elnöki palota kertje, 59–61, 64–65).

A pápa érzékenyen foglalkozik a szlovák történelemmel, nem kérdőjelezi meg a mai Szlovákia kontinuitását a Nagymorva Birodalommal és Magyarországgal. A szlovák alkotmányról viszont nyilván kissé nagyvonalú tájékoztatást kapott, hiszen a szent hittérítők után a szlovák *nemzet* és az *együttélő nemzetiségek* államának mondatai következnek. Pozsony, Kassa, Eperjes, Sasvár. A szlovákiai magyarok említés nélkül maradtak. Igaz, a határokon túlnyúló hegyek képe érzeteli a kérdés összetettségét, amit megerősít a visszaútján adott interjújának néhány mondata: „Először nem igazán értették az emberek: »Csak a szertartásra jön, és minket, magyarokat meg sem látogat?« [...] Elmagyaráztam, hogy a szlovákiai látogatás már el volt tervezve – de csak a fejemben –, és [...] megígértem az elnököknek [...], hogy átgondolom, vajon jövőre vagy a rákövetkező évben el tudnék-e jönni. Mert nagyon sok értékük van a magyaroknak [...] És ti, magyarok: veletek voltam tavaly Erdélyben. Csodálatos volt az a magyar mise!” (Sajtótájékoztató a visszaúton Pozsonyból Rómába, Válasz Kuzmányi István kérdésére, 116).

„Itt testvéri módon kezdődött az evangelizáció, amely a tesszalónikai szent testvérek, Cirill és Metód pecsétjét viselte [...] Szent Cirill és Metód, az »ökumenizmus előfutárai« (Szent II. János Pál: *Slavorum Apostoli enciklika*, 14) segítsenek bennünket abban, hogy mindent megtegyünk a különbségek összebékítésére a Szentlélekben [...] A szláv népek megkülönböztető jegye – amelyet együtt kell megőriznetek – a *szemlélődő* tulajdonság [...] A játékonyságon való osztozás tágabb horizontokat nyit, és segít gyorsabban haladni, legyőzve az előítéleteket és a félreértéseket. Ez is olyan tulajdon-

ság, amely szíves fogadtatásra talál ebben az országban, ahol az iskolában a gyermekek kívülről megtanulják az alábbi szép verset: »Ha idegen kéz kopogtat ajtónkon őszinte bizalommal: bárki legyen is az, akár közletről, akár távolról, nappal vagy éjszaka érkezik, asztalunkon Isten ajándéka vár rá.« (Samo Chalupka: *Mor ho!*, 1864) [...] A szlovák népre jellemző szelídség és befogadás, a hagyományos békés egymás mellett élés és az ország javára való együttműködések jelentős értékek az evangélium terjedése szempontjából.” (*Legyetek szemlélődők és fogiatok össze a szegények segítésében!* Beszéd az ökumenikus találkozón, Pozsony, Apostoli Nunciatúra, 48–49).

Felvetődik a kérdés, ki tanácsolta a pápának a Samo Chalupka-verset. Annak története ugyanis éppen nem a béke üzenete. Magyar címe: Üsd, vágd! Keletkezésekor, 1864 táján próbálkozások történtek a szlovákok helyzetének rendezésére Magyarországon, és újraélesztették az ún. befogadó elméletet, mely szerint a szlávok barátságosan fogadták a Kárpát-medencébe érkező magyarokat. Chalupka 359-re teszi a történetet, amikor Konstantin császár felelősségre vonta megjelenésükért a helyi szarmatákat – a költő szerint szlovákokat –, akik ezzel a kiáltással rontottak rá a római légiókra, de azok legyőzték őket. Így kerültek a szlovákok magyar elnyomás alá. Ez a vers lett minden szlovák szabadságküzdelem jelszava, egészen a szovjet segítséget váró 1944. évi szlovák felkelésig, amelyben számos szlovák katolikus papot gyilkoltak meg.

A Szentatya látogatása a kegyelem áradása tájainkra, feladataink, félreérteéseink, a politika rontásainak tudományos rendbetételére olyan két nemzet között, amelyek sok évszázadon át a Szent Korona népei voltak.

BALÁŽ, Anton, *Dar a bremeno dvojitej identity. Rozhovory s Tiborom Žilkom* [A kettős identitás ajándéka és terhe.

Beszélgetések Zsilka Tiborral] (Bratislava, Literárne a informačné centrum, 2021) 246 o.

A kötet végkicsengésében egy nyolcvanéves tudós tanúságtétele. Gazdag élete van a kérdezőnek is, hiszen legutóbbi jeles művében (*Špitzer–Mach*) is az identitás kérdéseit boncolgatja a két ellentétes tábor képviselőivel. Špitzer a szlovák felkelés, Mach az első szlovák állam híve. Minden képlékeny a mi világunkban, de a lényeg a megértő, megbocsátó, további missziós tevékenységre készítő szeretet.

Tibor Žilka – Zsilka Tibor „egy szlovák határ menti magyar fiú” életéről szól ez a kötet. Igaz a fülszöveg összefoglalója: „Megbabonázta az irodalomtudomány, és nemzetközi tekintély lett. Oroszlánrésze volt a nyitrai Iro-

dalmi Kommunikáció Kabinet létrejöttében, előadott szlovák és magyar egyetemeken, számos szlovák és magyar irodalomtudóst nevelt. Kétnyelvűségét és kéthoniságát ajándéknak fogja fel, ha a kettős identitás nemegyszer teher is számára.” Néhány érdekes cím a gazdag tartalomból: A magyar klasszikusoktól a jövődő szlovák klasszikusokig; Anton Popovič és meta-szöveg elmélete; Az alkotás elméletének kalandja: A stílus hírértékétől a posztkoloniális regényig; Magyarországi egyetemen; Grendel és az értelmét megkérdőjelező irodalom; Magyarországon kulturális misszióban is; A posztmodern a családban és a szlovák prózában; Egy teljesen családi fejezet...

1954-ben két okból magyar középiskola mellett döntött: újságíró bátyja kritizálta, hogy nem tud helyesen írni magyarul, de a másik ok: „A magyar futball [...] magyar identitásomat vitathatatlanul az ún. aranycsapat sikerei alakították” (20). Magyar identitását Ady költészete és 1956 eseményei tették intenzívebbé (30). Tudós hungarológussá az Anton Popovič vezette nyitri Padagógiai Karon fejlődött, ahol komoly kutatómunka folyt az irodalmi kommunikáció elméletének és a művészi szövegek interpretációjának kidolgozása terén. „Felsőkubin határában Popovič Nagy vikendházat épített [...] Először Hviezdoslav-konferenciák voltak [...] eredeti almanachokból közvetlenül tanulmányoztuk magyar nyelvű zsengeit” (104). (Érdekes, hogy nem említi Sziklay László kismonográfiáját.) 1966-tól gyakran tartott előadásokat Budapesten és Szegeden. „Az első nagy sikerem a novella-interpretációval foglalkozó konferencián volt.” A vizsgált szerzők: Krúdy Gyula, Kosztolányi Dezső, Móricz Zsigmond, Nagy Lajos (105).

A kötet és a jelenkori magyar–szlovák szellemi összefüggésrendszer egyik kulcsfejezete: Grendel Lajos életműve. Itt különösen fontos a pontos fogalmazás. „Nemzetiségi irodalom ritkán rendelkezik olyan személyiségekkel, akik össznemzeti kontextusban is megállják helyüket [...] Fábry Zoltán volt ilyen [...] Magyarországon főként a költészetnek volt visszhangja, Tózsér Árpádnak és részben Cselényi Lászlónak [...] De az igazi sikert vitathatatlanul Grendel aratta. Nem tartható véletlennek, hogy egyik esszéjében éppen ő utasítja el az önálló nemzetiségi irodalom létét, mert úgymond csak egy magyar irodalom van. Rendben, de mi legyen a többi szerzővel, akik az érdeklődés perifériájára szorultak? Sziszifuszi erőlködéssel akarnak feljebb kerülni, de csak magyar pesszimizmussal fűszerezett sóhajtozás marad [...] A nemzetiségi irodalom [...] a szó klasszikus értelmében elveszti létjogosultságát. Csak akkor maradhat fenn, ha kétnyelvűségben vagyis többkultúráltságban nyilvánul meg, és minőségi igényességével nem ragad meg a regionalizmus és a provincializmus szintjén. A példa legyen Grendel Lajos” (124–125).

Grendel Lajosnak szlovák fordítója támadt Karol Wlachovský személyében. A szlovák fordítás szinte együtt született, alakult az eredetivel. Ennek eredményeként „megkapta Az 1985. Év Legjobb Szlovák Prózája Díját”, Wlachovský pedig a fordítói Ján Hollý Díjat (122). Ismételjük: *magyar író szlovák prózája*. E kettősség, ami némiképp a régi Magyarország „hungarus” fogalmának hasonmása a mai szlovák állam közösségében, Zsilka-Žilka kettős identitásában is rezonál, nem kis tépelődést okozva. Szlovákia keresi a trianoni diktátum következményeinek magyarázatát: a népszámlálás polgárai több nemzetudathoz tartozást is megjelölhettek, Magyarország pedig törekszik a Kárpát-medence magyarságának egységére. Így vált Mikszáth Kálmán „szlovák” íróvá, Kosztolányi Budapestjének szlovák elemei a szlovák nyelv és kultúra természetes részévé.

A kötet 15. része: Egyetemen Magyarországon. „Munkámmal a katolikus egyetemen hálámat akartam kifejezni az Úrnak fiunk meggyógyulásáért. Ráadásul olyan egyetemről volt szó, amelynek története a 17. századba nyúlik [...] sokáig kérdéses volt, Pozsonyban vagy Nagyszombatban jön létre Pázmány Péter alapítása [...] A szlovák nyelv és irodalom oktatása már 1992-ben megkezdődött. Amikor Budapestre érkeztem, már a 2. évfolyamon is voltak szlovakistáink. Az 1993/94-es tanévben kizárólag nyelvtudományi tárgyakat oktattam. Ideiglenes helyeken tanítottunk a budai Ménesi úton egy kolostorban. Ebben az utcában található a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének épülete is, úgyhogy ez nem volt teljesen új környezet számomra. Szállásomat és ellátásomat reggelivel és vacsorával egy szociális otthonban biztosították, ahol tizenhat nővér kétezer öreget gondozott. Étkezés előtt közösen imádkoztunk Éva testvérrel az élen...” (148). „1994 szeptemberében [...] Michal Kováč köztársasági elnöktől átvettem egyetemi tanári kinevezésemet, és másnap részt vettem Piliscsabán az új tanév megnyitásán [...] Beszélt Habsburg Ottó is [...] Ebben az időben épült ki a szlovakisztika is, és engedtesék meg kijelenteni, hogy jobb volt, mint néhány szlovákiai szlovák nyelv és irodalom tanszék” (148, 153–154).

Ehhez kapcsolódik a 16. rész, Magyarországon kulturális misszióban is, mely szól a Szlavisztikai Intézet bővülő nemzetközi kapcsolatairól és Rudolf Baláz besztercebányai püspök szlovák szentmiséjéről a campuson (155–157).

Vannak a kötetben tanúságtevő családi vallomások is, feleségéről Kálnássy Márta asszonyról és természetesen a kettős identitás problémáiról. „Családunkban sohasem tolerálták a nyers, rusztikus nacionalizmust [...] 1991–1993-ban [...] erősödni kezdett a nacionalizmus [...] A magyar kártyának is szerepe volt [...] Hozzá kell tennem: Istennek legyen hála! Akkor kaptam ugyanis a felkérést Magyarországról, és elhatároztam, hogy a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen folytatom a munkámat.”

A kötet sokrétű, nemegyszer vitatható, nyitott kérdéseket vet fel. Mindezekelőtt a kereszténység és a tudomány elválaszthatatlanságáról, biztatásul, Közép-Európa jövőjének vigyázására. Anyaga további kutatások forrásául is szolgálhat.

Käfer István

KÖRMENDY Kinga – LAUF Judit – MADAS Edit – SARBAK Gábor,
*Az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár, az Érseki Simor Könyvtár
és a Városi Könyvtár kódexei* (Fragmenta et codices in bibliothecis
Hungariae VII-A) (szerk. Madas Edit; Esztergom – Budapest,
Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár – Akadémiai – Országos
Széchényi Könyvtár, 2021) 415 o. + 32 tábla

Esztergomnak kiemelt helye és különleges helyzete van a magyar könyvkultúra történetében is. Az ősi főváros és érseki székhely rendkívül gazdag könyvgyűjteményeket mondhatott magáénak már a középkorban, amit többek között korabeli könyvjegyzékek tanúsítanak – gondoljunk csak László mester, esztergomi prépost 1277. évi végrendeletére. Noha a középkori gyűjtemények egyes darabjai a korai újkor folyamán szétszóródtak, és idővel más könyvtárak őrzetébe jutottak, jelenlegi őrzési helyükön – legyen az akár a bécsi, akár a budapesti nemzeti könyvtár – manapság is hitelt érdemlően vallanak a középkori esztergomi könyvanyag egykori bőségéről és tartalmi színgazdagságáról. A török foglalás (1543) utáni szétszórattatást követően – ez az intézmények és a bennük szolgáló személyek igényességéről tanúskodik – rövidesen újra kezdődött a könyvanyag gyűjtése, és a régi bibliotéka helyén új gyűjtemények keletkeztek, melyek maguk is nagy hangsúlyt fektettek középkori kéziratok beszerzésére. Míg a középkori könyvtárban a kéziratok a napi rutin és művelődés alapvető eszközei voltak, az újkorban életre kelt gyűjteményekben már műkincs jellegük vált uralkodóvá. A két korszak világát virtuális hídként az a két kézirat köti össze, melyekről minden kétséget kizárólag bizton állítható, hogy a középkorban is Esztergomban használták őket, és ma is itteni gyűjteményben találhatóak: az *Expositio in Cantica Cantorum* és Szalkai László nemrégiben hasonló kiadásban is napvilágot látott diákjegyzete. Nem éppen érdektelen kötetek! A kódexkatalógus egy nagy számvetés: a középkori múlttal, a mai valósággal, összességében pedig a magyar művelődéstörténettel. A nemzeti könyvtárat leszámítva aligha van még egy olyan figyelemre méltó gyűjteménye

hazánknak, mely ilyen sokrétű történettel és tartalommal rendelkezne. A különleges helyzetet tehát fölösleges lenne bizonygatnom, az magától értetődő.

A kézikönyvek sajátos típusa a topográfia. A topográfia, amely sajátos szempontrendszer alapján mutat be egy-egy helyszínt olvasójának: van helyrajzi, régészeti, műemléki topográfia, és – íme – most kezünkbe vehetjük a kódextopográfia esztergomi kötetét, amely kevés, ámde indokolható kivétellel felöleli mindazon kéziratokat és tartalmazza a velük kapcsolatos korszerű ismeretanyagot, melyek ma esztergomi gyűjteményekben vannak: a Főszékesegyházi Könyvtárban, az Érseki Simor és a Városi Könyvtárakban. A kevés kivételt a levéltári jellegű kötetes kéziratok jelentik, melyeknek csak egyikét-másikat őriz valóban levéltár – esetünkben a Primási Levéltár –, más része éppenséggel a Bibliotheca gyűjteményét gazdagítja – ez utóbbi csoportba tartozik a Nyási-formulárium. A kötet tehát nemes értelemben vett helytörténeti munka is, elbeszélő kutatástörténeti összefoglalóit bizonyos örömmel és nem kis büszkeséggel olvashatják majd az esztergomiak. Ebből a szempontból éppen nem szorul különösebb magyarázatra, hogy a tervbe vett német változattal szemben miért a magyar jelenik meg korábban – ennek jelentőségére alább még visszatérek.

A kéziratkatalógust kézbe véve óhatatlanul emlékezetünkbe ötlük a közhely: *habent sua fata libelli*. Sorsa – és persze története – azonban nem pusztán a könyveknek, hanem gyűjtőiknek és őrzőintézményeiknek, sőt azoknak a vállalkozásoknak is van, melyek a kéziratok tudományos feltárására és számba vételére, valamint a velük kapcsolatos tudás karbantartására irányulnak. Mindezekről részletes összefoglalást olvashatunk a kéziratkatalógus előszavában. Körmendy Kinga, Esztergom könyvtörténetének eredményekben gazdag pályát maga mögött tudó kutatója a középkori múlttól és a gyűjtemények történetéről meglévő ismereteket foglalta össze, Madas Edit, a program vezetője pedig a tudományos kutatómunka múltját és jelenét. Körmendy Kinga írásából megtudhatjuk, milyen változatos sors is jutott osztályrészül a középkori esztergomi könyvgyűjtemény egyes kézirateinak, ami önmagában is rendkívül tanulságos. A székesegyháznak és a káptalannak a napi liturgikus, oktatási és igazságszolgáltatási rutin ellátásához szükséges könyveit feltehetőleg egy helyen őrizték, ezt a könyvanyagot elsősorban könyvajándékozások és az elhalt kanonokok hagyatéakai gyarapították, de különálló gyűjteménnyel rendelkezett Budai János nevezetes alapítványa, a Collegium Christi is. A könyvek vándorlása Beckensloer János érsek szökésével kezdődött, aki 1476-ban más kincsekkel együtt Vitéz János díszkéziratait is magával vitte Salzburgba, ahonnan ezek később nagy európai gyűjteményekbe szóródtak szét. 1526 után a könyveket szervezeten nem mentették, jelentős hányaduk el is pusztult, a megmaradt köteteket azonban az oszmán hódítók idővel Budára vitték, majd innét 1686 után a visszahódi-

tók egyes darabokat Bécsbe szállítottak. A Bécsbe került kéziratok egy része ott is maradt, néhányat azonban 1932-ben a Monarchia kultúrvajait az utód-államok között megosztó velencei egyezmény a magyar nemzeti könyvtárnak juttatott. Így ma a Széchenyi Könyvtárnak későbbi gyarapítással együtt összesen hat esztergomi eredetű kódexe van, köztük egy olyan kasszadarab, mint a 14. századi krónikakompozíciónak a Budai Krónika szövegváltozatát őrző *Acephalus Kódexe*, amely valaha bizonyíthatóan a székeskáptalan tulajdonát képezte. A vízivárosi plébánia egy kódextöredéke végül az MTA könyvtárában kötött ki. Az érsekség és a káptalan hamarosan Pozsonyon keresztül Nagyszombatba költözött, Pozsonyban az érseki palotában az érseki magángyűjtemény, Nagyszombatban az új főszékesegyházi könyvtár alapjainak a lerakása kezdődött meg, az 1855 előtti kéziratgyűjtemény törzsanyaga az utóbbi városban állt össze. Az első darabot Oláh Miklós érsek ajándékozta az esztergomi egyháznak: a Bakócz-graduálé ily módon már Mohács után került az új gyűjteménybe. 1611-ben Forgách Ferenc érsek zsinati határozata a papságnak, 1625-ben királyi rendelet a püspököknek írta elő kötelező jelleggel a könyveknek az egyházi gyűjteményekre hagyományozását. Lippai és Szelepchényi érsekek, majd Barkóczy Ferenc és Batthyány József tettek rendkívüli erőfeszítéseket a könyvgyűjtemény gyarapítása és rendezése érdekében, alattuk rendszeres könyvtárfejlesztési és feldolgozási munkálatok kezdődtek. Ezeknek köszönhetően a káptalannak Esztergomba 1820-ban történt visszaköltözése idején az egyelőre Nagyszombatban hagyott könyvtár már komoly volumennel rendelkezett, de ezt majd csak 1852-ben szállították át az ősi székhelyre. Itt a visszaköltözött kanonokok maguk is gyűjtöttek könyveket, de 1821-ben Pozsonyból ideszállították többek között Batthyány József érsek kézirat- és könyvgyűjteményét, ami magában foglalta Bél Mátyás kéziratot hagyatékát is. Scitovszky János Hild József tervei alapján 1853-ban a gyűjteményhez méltó Bibliothecát is építtetett, Simor János pedig 1876-ban megteremtette az új keretet: egyesítette a heterogén eredetű gyűjteményeket Főszékesegyházi Könyvtár néven. Saját könyvtára azonban a Prímási Levéltár felügyelete alatt maradt. Idővel az 1920-ban Nagyváradról kalandos úton Esztergomba került Ipolyi-gyűjtemény két kódexe is ez utóbbi állományt gyarapította. A városi könyvtár egyetlen kézírata Helischer József városi tanácsos 1844. évi végrendelete útján került a város tulajdonába, külön érdekessége, hogy az Isidorus-kódex 1614-ben a budai királyi könyvtárból került ki.

Bomlás és újjászületés ily módon fonódtak egymásba, és szövődtek történeti folytonossággá, a kettő közötti hidat, mint mondtam, az a két kézirat jelenti, melyek bizonyíthatóan 1543 előtt is az Ecclesia Strigoniensis tulajdonában voltak. Barkóczy és Batthyány érsekek a gyűjteményeket nyilvános könyvtárként koncipiálták, álmuk sajátosan vált valósággá 1948-ban.

Jelentősége és története van a feldolgozási munkálatoknak is, Körmendy Kinga írása erre is kitér. Noha a középkorból olyan könyvleltár, mint Veszprémből, Pozsonyból és Zágrárból, Esztergomból nem maradt korunkra, a kanonoki hagyatékokban azért elő-előkerülnek könyvemlítések, időnként egész listák. Az újjászülető-félben lévő gyűjtemény első katalogizálására Lippay György tetemes gyarapítását követően került sor, Szelephényi György a titkárával, Johann Heinrich Hungerrel készítette az első ismert jegyzéket. Az 1777-es, Batthyány József érsek utasítására készített katalógusban már azonosítható az Énekek éneke-kommentár és a Mátyás-leveleskönyv is. A mai napig érvényes főszékesegyházi jelzetrend Feichtinger Jánosnak köszönhető, aki 1878-ban alakította azt ki. A katalogizálás története képez szoros kapcsot a bevezető következő fejezetéhez, a most napvilágot látott katalógus előmunkálatainak ismertetéséhez. Madas Edit a helyi előzmények között veszi számba Berkovits Ilonának az 1948-ban készült – tulajdonképpen a valóság által akkor már meghaladott –, illuminált kéziratokat ismertető fejezetét Dercsényi műemléki topográfiájának esztergomi kötetében, majd a nyilvános könyvtárrá avanszált Bibliotheca igazgatójának, Kovách Zoltánnak a munkáját 1964-ből, amiket jelen kötet megjelenése után is hasznosnak ítélt, továbbá Körmendy Kinga állománytörténeti és középkori könyves kultúrával foglalkozó munkásságát.

Van azonban a katalógusnak egy tágabb, ha nem is régebbre nyúló összefüggése: Mezey László fordította a figyelmet az esztergomi egyházi gyűjtemények feldolgozása felé, akinek az erőfeszítései és inspirációi az 1993-ban megjelent *Fragmenta codicum* kötetben manifesztálódtak. Mezey professzor tragikus halálát követően Vízkelety András – aki jelen kötetnek nem pusztán a lektora, hanem a mentora is volt Madas professzor asszony személyes hangvételű vallomása szerint – a kutatócsoport vezetőjeként megnyitotta a sorozatot a szűkebb értelemben vett fragmentum-korpuszok mellett a kéziratkatalógusok előtt is, és maga készítette el a követhető és követendő korszerű modellt, amikor 2007-ben a *Deutsche Forschungsgemeinschaft* ajánlásai alapján közzétette a nemzeti könyvtár 1940 utáni kéziratgyarapodását számba vevő német nyelvű kötetét. Jelen kötet előmunkálataiban egy másik Mezey-tanítványnak, Sz. Nagy László professzornak is szerep jutott: eredetileg az egyházi könyvtárak felügyeletén egyszemélyes vállalkozásként belefogott az egyházi könyvtárak kéziratainak repertorizálásába. Noha vállalkozásával 1996-ban pályamódosítás okán fel kellett hagynia, addig összegyűlt anyagát önzetlenül jelen kötet alkotóinak rendelkezésére bocsátotta.

„Alkotóinak”, mondom, mert – félreértések elkerülése végett hangsúlyoznom kell – esetünkben nem pusztán egy repertóriumról, hanem széles szempontrendszer alapján, rendkívüli körültekintéssel és tudományos felkészültséggel elkészített kézikönyvről, a szó nemes értelmében időtálló alkotásról

van szó. A katalógus összesen 70 tételt vesz számba, ezek közül 62 önálló kötet, 8 pedig olyan töredék, mely szoros kapcsolatot mutat a leírt kötetekkel. 45 kódex a Főszékesegyházi Könyvtár kéziratgyűjteményének része, 12 a Simor-könyvtárban van, 1 pedig a városi könyvtár tulajdona. Szerepel még két, 1945-ben eladott és két, 1986 óta kallódó kötet leírása a főszékesegyházi állományból, ez utóbbiak közül az egyik különösen is fájó hiány: a 11. század végéről származó Oláh-evangelistarium. A 70 kéziratból kettő – a Nagyszombati és a Jordánszky kódexek – magyar nyelvemlékek, van további három német nyelvű *Andachtsbuch*, az összes többi kéziratot latinul írták. A kódexek túlnyomó többségükben liturgikus és teológiai tartalmúak, üde színfoltnak tekinthetők a csillagászati (Regiomontanus), jogi (Panormitanus), lexicográfiai (cseh–latin szótár) kötetek és Szalkai László diákjegyzete.

A kódexeket őrző könyvtárak képezik a kötet nagyobb hierarchikus egységeit, a középszintet a fejrész, a kódexleírás és a tartalom hármasa képviseli, ezeken belül a tudományos leírások szeriális rendet követnek, egymást követően azonos adatszerkezetben közlik az ismereteket: a szerző megnevezését vagy a címet követően megjelölik az íráshordozó anyagát, a kézirat keltezését, eredetét, méretét és nyelvét, majd a rá vonatkozó bibliográfiát. Behatárolják az írás rendjét és fajtáját, a díszítést, a kötést, közlik a kódexbejegyzéseket, az eredettel és használattal kapcsolatban pedig hosszú narratív bekezdésben ismertetik a kutatástörténetet és a jelenleg elfogadott tudományos értékelést. A kutatók számára különösen hasznos elem a rendelkezésre álló budapesti mikrofilm (MTAK vagy OSZK) jelzetének feltüntetése, továbbá a párhuzamos kódexeknek és külső intézményekben őrzött összetartozó kéziratoknak a megjelölése. A kötetnek mennyiségileg közel a felét teszik ki a mellékletek, amelyek közvetlenül a kötet használatát segítik, tágabb értelemben azonban kutatási segédeszközök: ilyen mindenekelőtt a szentek ünnepeinek hazai szerkönyvekben való előfordulását naptári rendben táblázatban, majd betűrendben közlő egység, a liturgikus költészet mutatója, a vízjelek jegyzéke, az incipit-mutató, az általános név- és tárgymutató, a rövidítve idézett irodalom jegyzékét követően pedig egy rendkívül gondos kivitelű kép-blokk zárja a kötetet.

A katalógus egy nagy múltú kutatócsoport közös alkotása, létrehozói Mezey László iskolájában formálódtak, Mezey-tanítványok. A szerkesztés fáradalmas és felelősségteljes feladatát magára vállaló Madas Edit tapasztalt és megbízható munkatársakkal vágott bele a megvalósításba: régi, kipróbált munkatársai, Körmeny Kinga, Lauf Judit és Sarbak Gábor vállalták az aprómunka oroszlánrészét. A Mezey-iskola más tagjai egy-egy leírás vagy különös feladat elvégzésére alkalmilag kapcsolódtak be a munkába: Rozsondai Marianne foglalkozott a kötésekkel, Wehli Tünde kezdte a művészettörténeti értékelő munkát, és Erdő bíboros úr maga is készített jogi tartamú kézirat-

ról leírást. Az alkotók általában respektálták a szakterületi kompetenciát: Pelbárt Jenővel készítették el a vízjelek azonosítását, Zsoldos Endrét pedig a csillagászati tárgyú kéziratok leírásába vonták be. A Fragmenta-kutatócsoport fiatalabb kutatói – Boreczky Anna, Hende Fanni, Kisdi Klára, Korondi Ágnes, Zsupán Edina – kötetegységek gondozásával segítették a szerkesztő munkáját. A kötet létrehozásának elengedhetetlen feltétele volt a gyűjteményvezetők – mindenekelőtt Szalai Katalin igazgató asszony és Hegedűs András igazgató úr – „megelőlegezett bizalma”, valamint az, hogy a munkahely biztosította a békés munkakörülményeket, ezért Rózsa Dávid főigazgatónak mondanak köszönetet. A kötet tartalma – ez manapság ritka madár a magyar könyvpiacra – méltó külsővel párosul, a gondos és hibátlan nyomtatás a Pytheas Könyvmanufaktúra igazgatójának, Kelemen Eörsnek és munkatársainak a munkáját dicséri.

Mielőtt hosszúra nyúlt ismertetésemet befejezném, ki kell térnem a kötet tudományos jelentőségére. Nem is kérdés, hogy a kódexek kézbevétele és korszerű módszerekkel, korszerű szempontok alapján történt beható vizsgálata számos új eredményt hozott. Van azonban a dolognak egy tágabb aspektusa is. A tudós feladata nem pusztán a tudás minden áron való gyarapítása, kötelessége az örökölt tudás karbantartása is. A kötet természetesen elsősorban ennek a kötelelemnek tesz eleget igen magas színvonalon. Annak idején Harmatta János professzortól azt tanultuk, hogy egy tudásterület akkor lépi át a tudományággá válás küszöbét, amikor tisztázódik a szaknyelve. Madas Edit munkásságában már kurzusának hallgatójaként tapasztaltam a terminológia tisztázására irányuló tudatos törekvést. 2008-ban, amikor Juraj Šedivý és Hana Pátková szerkesztésében napvilágot látott a *Vocabularium parvum scripturae latinae*, megleléssel tapasztalhattam, hogy Madas professzor asszony a vállalkozás egyik magyar munkatársaként újabb lépést tett a kitűzött cél felé. Jelen kötet azonban nem pusztán előrelépés, hanem magát a célt jelenti. Rá jellemző szerénységgel ugyan, de így vall erről a szerkesztő: „Az MTA szorgalmazza, hogy a különböző tudományok magyarul is művelhetők legyenek, a katalógus kodikológiai és paleográfiai szaknyelvével ehhez is hozzá kíván járulni.” A magyar nyelvű tudományosság ezzel tovább lépett a megálmódója, Széchenyi István kijelölté úton, a kodikológia és paleográfia pedig Hajnal István és Mezey László erőfeszítéseit követően a szellemi unokák generációja munkásságával átléphetette ama bizonyos küszöböt. Örömmel és jó szívvvel ajánlom mindenkinek a figyelmébe a kötetet, mely mind tartalmával, mind küllemével díszére válik a tudós és a művelt könyvespolcoknak, bizonyonnyal minden használójának öröme telik majd a kötet lapozgatásában.

Szovák Kornél

MIKOR AZ ÉRSEK PÜSPÖKKENYERET EVETT

Ételek a primási asztalról. Válogatás az esztergomi Érseki Simor Könyvtár kéziratoss receptjeiből (ford., összeáll. Gálffy Zsuzsanna, szerk. Csíki Sándor; Esztergom, Keresztény Múzeum, 2022) 128 o.

Sok nagy adóssága van a magyar gasztrotörténetnek. Az egyik ilyen az egyházi könyvtárakban és levéltárakban található források teljes körű felmérése.¹ Hiszen évszázadokon keresztül a kolostorok és az egyházi vezetők székhelyei gasztronómiai központként (is) működtek. Amíg az istenadta nép kását evett (ha egyáltalán), addig a szerzetesek gazdálkodtak, sört főztek (pl. Zirc), sajtot készítettek, az esztergomi érsek pedig magyar és francia szakácsot is tartott (még akkor is, ha a francia szakács osztrák volt).²

Nézzünk néhány nagyon fontos példát a magyar konyhatörténet egyházi vonatkozásaira!

Kezdjük az első magyar nyomtatott szakácskönyvvel, a *Szakáts mester-ségnek könyvetskéjével*. Misztótfalusi Kis Miklós nyomtatta Kolozsvárott 1695-ben. Úgy is tiszteltük sokáig, mint az első polgári (értsd: nem nemesi, főnemesi, fejedelmi) szakácskönyvet. Aztán jött Saly Noémi (aki gasztrotörténésznek is kiváló), és – Varga András szegedi könyvtáros nyomán – bebizonyította, hogy tulajdonképpen egy egyházi szakácskönyvről van szó. „II. József hírhedt rendelete nyomán 1790-re a 315 magyarországi rendházból 140-et felszámoltak. Könyveik az Egyetemi Könyvtárba kerültek. A hirtelen hatalmassá nőtt bibliotékában tematikus szakrendet használtak – elképzelhetjük a könyvtáros fejét, amikor négy kéziratoss szakácskönyv és egy menügyűjtemény került a kezébe. Mivel se a patrisztikába, se a kánonjogba nem passzoltak, bevágta mind az ötöt a fizikai traktátumok közé. Ott aztán a kutyá se bolygatta őket majd’ 200 évig. Közülük egy magyar nyelvű. Címlapján ez áll: *Szakács Könyvecske. Mellyet Elsőben a’ Csiki Clastromban irtanak. Ad. [Anno Domini] 1693*. Kaprainai István jezsuita történész (1714–1785) tulajdonosi bejegyzése szerepel benne, aki 1737–38-ban, majd 1750-től 1755-ig tanított Kolozsváron. A névtelen szerző a bevezetőben ezt írja: »leginkább a becsülletes egyházi rendeknek, a’ kik gyakorta szakács nélkül szükölködnek, akar szolgálni; csak azokat tanította, miképpen kellessék két vagy három tál étket készíteni.« A könyvet tehát eredetileg Csíksomlyón, a

¹ A téma szinte végtelen perspektíváit érzékelteti Saly Noémi könyve: *Szerzetesek asztalánál* (Budapest, Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum, 2017). Hihetetlenül izgalmas ízelítő.

² Az európai gasztronómiát máig meghatározzák azok az „egyházi találmányok”, melyek mostanra beépültek a világi kulináriába. Csak egy példa: a fodros sfogliatella, amely talán a legnépnyibb édesség, minden pasticceria kirakatában ott virít, a nápolyi apácák műve, ám sokáig megtartották maguknak az élvezet jogát, három évszázadig csakis ők fogyasztották ezt a kapucni alakú töltött tésztát, a recept nem szivárgott ki a zárda falai mögül.

ferences kolostorban állították össze, és a bevezető dátuma szerint Kolozsváron másolták le 1693-ban – az eredetije nyilván valamivel korábbi. Ezekben az években két szerzet működött a városban: a ferencesek és a jezsuiták. A kézirat valószínűleg rendtársak kezén jutott Misztótfalusi Kis Miklóshoz (1650–1702), aki először 1695-ben, majd 98-ban már »megbővítve« és liktáriumok (befőttek és lekvárok) receptjeivel kiegészítve kiadta nyomtatásban. Egyetlen teljes hazai példányát a Szegedi Egyetemi Könyvtár őrzi.”³

Aztán az egyházi gasztrovonalon tovább haladva itt van egy elfelejtett író és piarista szerzetes tanár. Szakácskönyvében ilyen gyönyörű szavakat találunk: mácsik, sordély, cvippak, gölödör, paré, szerdek, szömöröcsök, boré. A kézirat majdnem 200 évig várt kiadóra, míg végül 2011-ben megjelent nyomtatásban – addig a piaristák őrizték levéltárukban: *Némely étkeknek készítemi módgya, mellyet sok próba tételei után, ’s tapasztalva is jónak talált, ’s öszve irogatott Simai Kristóf...*⁴

Ezt a Simai Kristófot – aki a hatszáznál is több ételt *öszve irogatta* a 18. és a 19. század fordulóján – 1790-ben Körmöcbányára helyezik, és megjelenik az *Igaz-házi, egy kegyes jó atya* című színműve, mely Brühl *Der Bürgermeister*ének viszonylag hű átdolgozása. Színháztörténeti pillanat: 1790. október 25-én Kelemen László társulata az *Igaz-házit* tüzi műsorra a budai Várszínházban, ez az első magyar nyelvű, hivatalos színházi előadás. Simai majd 40 évet tölt Körmöcbányán, csaknem két évtizeden át írja szakácskönyvét (1795-től 1812-ig). Ez a receptgyűjtemény jól példázza a magyar konyhatörténet siralmas állapotát: nem elég, hogy 200 évig várt kiadásra, de alapos elemzése is elmaradt, mint oly sok más hazai gasztronómiai alapműnek. Pedig páratlan forrásmunka, fantasztikus tudósítás a szerzetesi konyháról, és híd a középkori magyar konyha és a nagyjából a 19. század második negyedétől lejátszó „paprika-bumm” között. Fehér Béla⁵ felhívja figyelmünket néhány fontos körülményre: ebben a műben olvashatjuk az első magyar kukoricás receptet, kisebbfajta szenzációnak értékeli, hogy 4 db burgonya étel szerepel a kéziratban (bizonyítéka annak, hogy ekkorra beépül a magyar konyhába a krumpli), itt találkozhatunk a paprika és a paradicsom használatának első feljegyzéseivel, és igazi meglepetés, hogy ilyen gyakran szerepel a bazsalikom és a parmezán.

Lehetne még sorolni a szerencsésen előkerült kéziratokat (pl. a bakonybéli szakácskönyv),⁶ de gyanítom, hogy mindezen példák csak a jéghegy csúcsai. Az egyházi levéltárakban, könyvtárakban még hihetetlen gasztrokin-

³ SALY Noémi, Szerzeteseknek szolgált útmutatóul az első magyar nyelvű szakácskönyv (2021. febr. 6.), <https://mult-kor.hu/szerzeteseknek-szolgalt-utmutatoul-az-első-magyar-nyelvu-szakacs-knyv-20210206> (2022.04.22.).

⁴ *Némely étkek készítemi módjáról* (Budapest, Alinea, 2011).

⁵ Uo., Előszó.

⁶ KOVÁCS Márk, *Jó tanácsok a konyhára, Bakonybél 1850* (Győr, Mediawave Alapítvány, 2000).

csek lappanghatnak. (Csak egy tipp: a 19. század legjelentősebb magyar szakácskönyvének írója, Rézi néni, avagy Doleskó Teréz a szegedi piaristák szakácsnője volt.)

Szóval nem lehet eléggé örülni annak, hogy a jó nevű gasztronómus, Csíki Sándor és Gálffy Zsuzsanna, a Prímási Levéltár munkatársa éppen az esztergomi Érseki Simor Könyvtár kéziratos gasztronómiai anyagait dolgozta fel. Utóbbi pazar előszót írt a könyvhöz, amiből az látszik, micsoda munka van egy tízoldalas előszóban, ha valaki komolyan veszi a kutatást. Gálffy írásából közvetlen közelről ismerhetünk meg egy 19. századi magyar érseki konyhát. Rudnay Sándor hercegprímás 1820-ban visszahelyezi az érsekséget Nagyszombatból Esztergomba, ahol méltó udvartartást állít fel. A konyha szempontjából ez egy főszakácsot, két szakácsot, egy cukrászt és két kuktát jelent. A nevekből kiderül, hogy a szakácsok szinte kizárólag osztrákok voltak, ahogy a főszakács is (Franz Dick). Négy embernél kevesebbre nem főztek, de akár ötszáz személyes eseményekkel is megbirkóztak, persze ilyenkor még felvettek további szakácsokat. A főszakács főnöke az udvarmester volt, aki keményen rászorította beosztottját a bürokráciára (a menü és a számadás vezetésére). A következő érsek Kopácsy József (1838-tól), az ő konyhamesterei: Ernest Rion (franciás neve ellenére valószínűleg ő is osztrák) és Janotai József. Scitovszky János (1849-től) idejéből még egy magyar szakács neve maradt ránk: Hauer Mihályé, aki apja annak a Hauer Rezsőnek, aki a híres pesti Hauer cukrászdát alapította. Fontos adatok ezek, hiszen kiderül belőlük, hogy már a 19. század közepén voltak olyan magyar szakácsok, akik a legmagasabb hazai igényeknek is meg tudtak felelni. Simor János érseknek (1867–1891) már egy francia és egy magyar szakácsa is volt. Természetesen a „francia szakács” osztrák volt, a bécsi Karl Blaha, a magyar pedig bizonyos Varga György. Egy szakácsnővel és négy szolgálólánnyal egészült ki a csapat, pék és cukrász nem volt, a pékárut és a süteményt rendelték (Budán például a Ruszwurmból, élni tudni kell!).

A szigorú udvarmesternek hála – aki rászorította a konyhafőnököt a számadások és a napi menük vezetésére – ismerjük Rudnay sэфjének, Franz Dicknek kulináris repertoárját. Simor idejének hat évéből maradtak ránk számadások, valamint számos kézzel írt és nyomtatott menükártyából tájékozódhatunk. A szakácsok nemzetiségét tekintve nem meglepő, hogy az érseki asztalra általában francia, német és magyar ételek kerültek. Az előszó talán legélvezetesebb része, mikor Gálffy a menük fogásai közül szemezget: libamáj citrommal és a Simorról elnevezett fürjpástétom, borjúfej-frikasszé és galamb fekete mártással, bárány kucsmagombával és sült özomb. Kacsa, bélszín, fácán, bárány, viza, süllő, csiga, béka, szárcsa, vidra stb.

Gálffy mindezek után meglepő kijelentést tesz: „Az ételsorokat olvasva megállapíthatjuk, hogy a 19. században a mainál jóval változatosabban ét-

keztek. Többfajta húst, halat fogyasztottak.” Több marhát, bányt, ürüt, nyulat, vadat, többféle szárnyast ettek. A zöldség- és gyümölcsfogyasztás terén is nagyobb volt a sokszínűség – állapítja meg az előszó írója.

Nagyon kell vigyázni azonban, hogy mit hasonlítunk össze mivel. Egy 19. századi érsek konyháját nem lehet összevetni a „mai” konyhával. A II. József idejében elvégzett első magyarországi népszámlálás adatai szerint a népesség mintegy 80%-a paraszti, a városi lakosság 10% alatt. Mindez kicsivel több mint három évtizeddel Rudnay érsek hivatalba lépése előtt. Szóval ez a 80% nemigen evett levest királynő módon („potage à la reine”), sem „petits pâtés aux cailles à la Cardinal Simor”-t. Gyanítom, hogy a városi 10% sem. Ahogy a „mai” 80 (sőt 90, sőt 99,9) % sem eszik ilyesmit. Szűklátókörű elképzelés egy majd’ 200 éves hercegprímási gasztronómiát összevetni egy „maival”. Mert ugyan melyik maival vetjük össze? A falusi és külvárosi nyomorgók konyhájával, akik közmunkából tengetik életüket? A jómódú vidéki gazdák pálinkás disznóvágásaival? A Lidlben (stb.) vásárolt ipari élelmiszeren, valamint hamburgeren, pizzán, gyroson és kínain élő városi tömegek, átlagemberek konyhájával? A kézműves és biotermékeket árusító boltokba, elegáns borszaküzletekbe, fine dining vendéglőkbe járó ún. felső középosztály konyhájával?

És még sorolhatnánk, hányféle a „mai magyar konyha”.

A 19. századi érseki konyha természetesen nem sokat fed le a korabeli magyar gasztronómia viszonyaiból: ritka kivétel, semmiképpen sem szabály. Ahogy a Bocuse d’Or magyar csapatának fogásai sem mondanak jóformán semmit a jelen magyar gasztronómia rögválóságáról. Így aztán egy régi érseki konyhát csak valami hasonlóval lenne értelme összevetni, mondjuk egy mai bankigazgató, vezető politikus, csúcsvállalkozó, oligarcha konyhájával, ahol valószínűleg „francia séf” működik most is (de lehet, hogy olasz vagy spanyol). Úgy sejtem, a mai gazdasági-politikai elit éppen olyan változatosan étkezik, mint a száz vagy kétszáz évvel ezelőtti, sokfajta húst, halat fogyaszt, kedveli a marhahúst, főleg a bélszínt, és sokféle szárnyas, valamint bányt, ürüt, nyúl és vad is kerül az asztalára (hacsak nem vegánok). A hatósági áras sertéshúst és csirke far-hátat valószínűleg a mai gazdagok menükártyáin sem lelnék fel, és meggyőződésem, hogy a rózsadombi paloták konyháján most is odafigyelnek arra, hogy a zöldség- és gyümölcsfogyasztás területén is meglegyen a sokszínűség.

Hogy mit evett a 19. században a magyar lakosság nagyjából 90–95%-a, arról inkább értesülhetünk egynémely 20. századi novellából (pl. Móricz Zsigmond vagy Tömörkény István írásaiból), mint az érseki menükártyákról.

De kanyarodjunk vissza Gálffy előszavához!

A jeles kutató nemcsak menükártyákat és számadáskönyveket talált az Érseki Simor Könyvtárban, hanem három kéziratos szakácskönyvet is. Feltételezhetően a primási palota konyhájából. Kettőn nincs név feltüntetve, ám a harmadikat egy bizonyos Theres Dorn másolta 1846–47-ben a felső-ausztriai St. Florian apátság konyháján. Itt volt ugyanis tanuló. Később Bécsbe, majd Esztergomba került (férjhez ment egy szabómesterhez). Nem kizárt, hogy egy időben az érseki konyhán dolgozott. A kéziratos kötet minden bizonnyal az apátsági szakácskönyv bővített másolata, kiegészítve Theres rajzaival.

Az *Ételek a primási asztalról* című kötet módszere a következő: a szerzők a három kötet közül kettőből válogatnak, Thereséből és egy másiktól, Gálffy lefordítja németből a recepteket, Csíki pedig jegyzetekkel látja el őket, majd közli az adott fogás korszerűsített verzióját, hogy a mai szakácsok (esetleg háziasszonyok és háziemberek) is el tudják készíteni. Vannak itt puritánabb fogások és luxusételek, ezek jól megfértek az érseki asztalon. Értelemszerűen egészen más konyhát vittek a szakácsok hétköznapi, böjtnapokon vagy éppen fényes ünnepek idején.

Öt fejezetre oszlik a könyv: 1. Levesek, 2. Húsételek, 3. Halak, böjtös ételek, 4. Desszertek, 5. Primási menü. Az eredeti, németből fordított ételek a következők: bratwurst leves, krumplileves, vadászleves, frikasszírozott kenyérleves, májgaluskaleves, olasz leves böjti napon, copf böjtös levesbe, gulyáshús, rizsgombóc, francia böfflamott, francia borjúsúzpecsenye, olasz madárkák (borjútekeres), borjúsült, osztrák ürücomb, posírozott csirke szószbán, párolt galambok vajastészában, fekete mártással, serpenyős máj, füstölt viza tormaszósszal, ponty fekete mártással, spárga vajmártásban, spenótkolbászka, vízityúk, vidra, császári citromkoch, töltött gersli, püspökkenyér, kifli-wandel, kígyótorta. Valamint három extra az érsek ünnepi menüiből, a már emlegetett tésztás fűrjpástétomon és királynői levesen kívül a harmadik a „varázslatos-mesés báránkotlett”.

Varázslatos-mesés ételsor! Az embernek szinte kedve lesz érseknek lenni!

A receptek tálalásának módszere azonban meglehetősen körülményesre sikerült. A németről magyarra fordított receptek alatt „jegyzetek” olvashatók, amolyan szócikkek, melyek Csíki Sándornak eszébe jutottak az adott ételleírás kapcsán. Ezek a szövegek hol informatívák, hol ismeretterjesztők, hol jópofák, hol érdekesek, de néhol lexikonizűek. Sokkal jobban illettek volna az eredeti receptekhez könnyű kézzel megírt, ízes, sodró lendületű, emmaasszonyi vagy inyesmesteri stílusú kisesszék. A szócikk mint forma amúgy sem receptkönyvbe passzoló műfaj. Bonyolulttá teszi a szerkezetet, nekem is időbe telt, mire megfejttem, hogyan működik ez a könyv. Hogy a korszerűsített receptek milyenek, nem tudom megítélni, nem vagyok

szakács. De hogy a food stylist munkája és a képi anyag meglehetősen hullámzó minőségű, az biztos. Például tejszínes gulyáshúst vagy éppen bajor böfflamottot biztosan nem rendelnék a könyvbéli fotójuk alapján. A borítókép is kissé közhelyes, didaktikus: egy régi esztergomi látképre egy nem túl impozáns villa került.

Mindezzel együtt Gálffy Zsuzsanna és Csíki Sándor kötete hatalmas munka, nagyon is értékes alkotás. A kutatás, a feltárás nagyon is helyes iránya. Két profi fontos könyve. Bár abban nem vagyok teljesen biztos, hogy a régi magyar gasztronómia történetének feldolgozására ez a műfaj-e a legmegfelelőbb. Nem tudom, hogy a mai (profi vagy otthoni) szakácsnak szóló, színes képes, trendi szakácskönyv-e a legmegfelelőbb formája a gasztrotörténetnek. A lényeg azonban az, hogy Gálffy és Csíki egy újabb lépést tettek egy viszonylag feltáratlan területen, a régi magyar egyházi gasztronómia terén, és sok új ismerethez jutottunk ezáltal (pl. hogy ennek a konyhának elég kevés köze van a korabeli magyar konyhához, a fő csapás az osztrák szakács „francia” főztje). Milyen jó lenne, ha a többi egyházi könyvtár és levéltár gasztronómiai anyagát is ilyen alaposan feltárnák!

Cserna-Szabó András

◆◆◆ SZÁMUNK SZERZŐI

Ádám Miklós teológus, biblikus, az Esztergomi Hittudományi Főiskola tanára

Bacsa Dávid, a Veszprémi Főegyházmegye papja, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Kánonjogi Posztgraduális Intézetének doktorandusza

Cserna-Szabó András író, gasztrotörténeti újságíró

Erdő Péter bíboros, esztergom-budapesti érsek, teológus, kánonjogász, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja

Fodor Nóra levéltáros, a Primási Levéltár munkatársa

Gőczéné Erdő Zsuzsa fordító, olvasószerkesztő, a *Magyar Sion* munkatársa

Hámori Antal jogász, kánonjogász, a Budapesti Gazdasági Egyetem docense

Käfer István irodalomtörténész, a Szent Adalbert Közép- és Kelet-Európa Kutatásokért Alapítvány elnöke

Rupert Klieber egyháztörténész, a Bécsi Egyetem (Universitat Wien) professzora

Kovács Eszter történész, az Országos Széchényi Könyvtár Könyv- és Művelődéstörténeti Kutatások Osztályának tudományos munkatársa

Németh László Imre teológus, az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye papja

Orosch János nagyszombati érsek, teológus

Szovák Kornél történész, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem docense, az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Moravcsik Gyula Intézetének igazgatója

Tuzson-Berczeli Tamás, az Eötvös Loránd Tudományegyetem hallgatója

◆◆ KRÓNIKA

KONFERENCIÁK, TUDOMÁNYOS ESEMÉNYEK A SZENT ADALBERT KÖZPONTBAN

◆◆ 2021

- október 16.** MÉCS családközösségek találkozója
- október 21–22.** A Magyar Mérnöki Kamara konferenciája
- november 8–9.** A Szabadtéri Néprajzi Múzeum konferenciája
- november 20.** A püspöki szinódus egyházmegyei szakaszának előkészítő találkozója
- december 18.** A Magyar Népmese Színház karácsonyi előadása

◆◆ 2022

- január 30.** Az esztergomi Zsolt Nándor Katolikus Zeneiskola hangversenye
- február 7–8.** A Főszékesegyházi Kincstár turisztikai tanfolyama
- február 26–27.** A Főszékesegyházi Kincstár turisztikai tanfolyama
- március 18–20.** Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bartók Béla Énekkarának felkészülési tábora
- március 22–23.** „A találkozás kultúrája” – I. Nemzeti Vallásturizmus Fórum
- április 1–2.** Papnövendékek országos találkozója
- május 20.** A „II. András Aranybullája” emlékérem hivatalos kibocsátása és az „Aranybulla 800” c. kiállítás megnyitója

◆◆◆ TARTALOM

ERDŐ PÉTER	
A szinodalitás mint a teokrácia egyik megjelenési formája az Egyház alkotmányában	3
ÁDÁM MIKLÓS	
A „Néroró visszátér” legenda lehetséges kapcsolata a Jelenések könyvével	15
BACSA DÁVID	
A hallássérültek katolikus nevelésének akadálymentes lehetőségei	47
HÁMORI ANTAL	
A magzatvédelem szabályozása a mai Magyarországon	63
TUZSON-BERCZELI TAMÁS	
Szent László alakjának változásai a kora újkor történeti irodalomban. A premodern nemzetkép László-narratívái	85
RUPERT KLIEBER	
Meghiúsult remények. Az 1938. évi budapesti Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus az osztrák katolikusok szemszögéből .	109
KOVÁCS ESZTER	
A 17. századi magyarországi biblikus cseh nyelvű énekek dallamai	125
<i>Közlemények</i>	
Orosch János nagyszombati érsek beszéde Erdő Péter bíboros, esztergom-budapesti érsekről az Esterházy János-díj átadása alkalmából.....	135
NÉMETH LÁSZLÓ IMRE	
Rendszeres magyar szentmisék a magyarok római kápolnájában. 2014–2020	138
<i>Szemle</i>	161
<i>Számunk szerzői</i>	183
<i>Krónika</i>	184

◆◆◆ OBSAH

PÉTER ERDŐ	
Solodarity ako jedna z foriem teokracie v ústave Cirkvi	3
MIKLÓS ÁDÁM	
Legenda „Nero sa vráti” a jej možné súvislosti s Knihou zjavení	15
DÁVID BACSA	
Možnosti bez prekážok katolíckej výchovy postihnutých chluchotom	47
ANTAL HÁMORI	
Regulovanie ochrany plodov v dnešnom Maďarsku	63
TAMÁS TUZSON-BERCZELI	
Premeny prvky Svätého Ladislava v novodobej historickej literatúre. Naratívny premoderného obrazu národa	85
RUPERT KLIEBER	
Zmarené nádeje. Medzinárodný eucharistický kongres v Budapešti r. 1938 z pohľadu rakúskych katolíkov	109
ESZTER KOVÁCS	
Nápev piesní biblickej češtiny v Uhorsku v 17. storočí	125
<i>Správy</i>	
Prejav trnavského arcibiskupa Jána Oroscha o kardinálovi ostrihomsko- budapeštianskeho arcibiskupovi Pétera Erdőa pri príležitosti odovzdania ceny Jánosa Esterházyho	135
LÁSZLÓ IMRE NÉMETH	
Ptavidelné maďarské sväté omše v kaplnke Maďarov v Ríme. 2014–2020	138
<i>Pohľady</i>	161
<i>Autori príspevkov</i>	183
<i>Kronika</i>	184

◆◆◆ CONTENTS

PÉTER ERDŐ Sinodality as One of the Forms of Appearance of Theocracy in the Constitution of the Church	3
MIKLÓS ÁDÁM About the Possible Connection between the Book of Revelation and the ‘Nero Redivivus’ Myth	15
DÁVID BACSA Possibilities of Hearing Impaired Persons’ Barrier-free Catholic Education	47
ANTAL HÁMORI Foetal Protection Laws in Today’s Hungary	63
TAMÁS TUZSON-BERCZELI The Changing of Saint Ladislav’s Figure in Early Modern Historical Literature. Ladislav-Narratives of the Premodern Nation Image	85
RUPERT KLIEBER Failed Hopes. The 1938 International Eucharistic Congress of Budapest from the Point of View of Austrian Catholics	109
ESZTER KOVÁCS Melodies of the 17 th Century Biblical Czech Songs of Hungary	125
<i>Közlemények</i>	
Laudatio of Ján Orosch, Archbishop of Trnava on Cardinal Péter Erdő, Archbishop of Esztergom-Budapest on the Occasion of Receiving the Esterházy János Award	135
LÁSZLÓ IMRE NÉMETH Regular Hungarian Masses in the Hungarian Chapel of Rome. 2014–2020	138
<i>Review</i>	161
<i>Authors of the Present Issue</i>	183
<i>Chronicle</i>	184

